

בעזרת השם יתברך

ספר

קורות חיים

בו רשמתי תולדותי ותולדות בית אבותי היקרים הי"ד,
ומה שראיתי אצל רבותי זצלל"ה, ומה שעבר עלי בימי
הר"ס עולם, ובחסדי הבורא יתברך נשארתי בחיים,
למען יעמוד למשמרת ליו"ח היקרים ובני ומשפחתינו
עד עולם

Digitized by Touro College Libraries
For Project Zikaron
www.zikaron.tourolib.org
2022

שלמה חיים הייזלער

תמוז תשע"א לפ"ק

ברוקלין נ"י יצ"ו

Copyright © 2011
כל הזכויות שמורות להמו"ל

להשיג הספר אצל
Heisler
1661 53rd Street
Brooklyn NY 11204



דפוס המעתיק
Hamatik Printing
170 Ross Street, Brooklyn, N. Y. 11211
Tel: 718-782-1391 – Fax: 718-486-5818

מפתח ותוכן הספר

הקדמה – שיר השירים אשר לשלמ"ה ..... ה

פרק א – אונזער משפחה..... ז

בית אבי מורי ז"ל / בפרק האיש מקדש / ויבן לו בית / אונזער דארף נאוועסעליצא / אשר הגלה / דור ישרים / ביתו פתוח לרווחה / בצל עצי התמרים / בצל רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע

פרק ב – ימי נעורי..... כט

חיי"ם ושלום יוסיפו לו / יבואו טהורים ויעסקו עם טהורים / שמע בני מוסר אביך / ואל תטוש תורת אמך / זכרונות... / בצל כ"ק מרן היד יקותיאל מסיגעט זצ"ל הי"ד / קול דודי פתחו לי

פרק ג – הוי גולה למקום תורה..... מה

מיין בר מצוה / הוי גולה למקום תורה / אין די ישיבה אין סלאטפינא / מיין חברותא דעם רב'ס זון הב' ליפא ע"ה / בצל מורי ורבי הגה"ק מקאשוי זצוק"ל / בצל הרה"ק רבי אברהם שלום מסטראפקוב זי"ע / בצל קדשו פון רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע / אין די ישיבה אין קראלי / אין הערמענשטאט / אין די ישיבה אין ראחוב / פון אונגוואר אלס ראש ישיבה אין ברעזנא

פרק ד – ימי עברה וזעם וצרה..... עז

די מורא'דיגע ווערטער פון מיין רבי'ן דער קאשוי'ער רב זצוק"ל / ראש השנה ת"ש לפ"ק אין סיגוט / דער רבי ווייסט... / ונתנו איש כופר נפשו / די אונגארישע נעמען איבער די רעגירונג / ואני בעודי אהללה בוראי / שתדלנות אין בודאפעסט / ביים רבי'ן אין טעטש / אין די לעצטע מינוט / איינגעגעבן אין סלאטפינא פאליציי / דער טרויעריגער שבת / אין סעליש ביי ר' ליפא פריעדמאן ע"ה

פרק ה – אין מונקא טאבור ..... צ

מפרק הרים ומשבר סלעים / אמצא חן בעיני אדוני / ביי די צוואנגס ארבעט אין קאשוי / מיין מאמע ע"ה קומט מיר צו הילף / דער שיקזאל פון די אידן אין אוקריינא / לחם לאכול ובגד ללבוש / ויחנו בטאפליצא / אן אייגענע ווירטשאפט / מיר גייען דאוועננן שבת / די אידן פון מאראש-העווטש ווערן פארטריבן / ואין מים לעם לשתות / דער גורל פון די ספרי תורה / דער רוס דערנענטערט זיך / מיין כל נדרי דרשה / גערעטעווטע דעם דייטש / אויפ'ן טויטן-מארש / אין ציגל פאבריק אין קראלי / מיר באהאלטן זיך אין בונקער / אויפן ציון פון רבי יושע קראלער זצ"ל / באהאלטן אין בונקער / אויפ'ן שוועל פון... / לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י-ה

פרק ו – מגולה לגולה..... קכ

מיט'ן טרומפייטער / געפאנגען ביי די רומענער / אלס רוסישער איד... / 'איך בין אויך א איד' / די ביטערע בשורה / מיינע טייערע עלטערן ע"ה / איך באקום א פאסטן ביי די רוסן

מפתח ותוכן הספר

/ אלס דאלמעטשער ביים גענעראל / אין הצלת נפשות / די אידן ווערן סעלעקטירט - לחיים / געראטעוועט די צוויי ברודער / א נקמה אין די דייטשן ימ"ש / המן מן התורה מנין / געראטעוועט פערצן אידן / מיינע אומלעגאלע געשעפטן / זיך געטראפן מיט שוועסטער תחי' / דער בית החיים אין נאוועסעליצא

פרק ז – בית נאמן בישראל ..... קמד

די שווערע תקופה פון שלהי קייטא / באיזה זכות זכינו להגאל / סימן טוב ומזל טוב / חודש תשרי אין טעמעשוואר / צוויי חתנים אונטער איין חופה... / אונזער לעבן אין קראלי / מיר מאכן פליטה

פרק ח – אין די די. פי. לאגערן ..... קסב

פון רומעניען קיין אונגארן / הולך רכיל ומגלה סוד / פון פעסט קיין וויען / אין די. פי. לאגערן / אלס רב אין די לאגערן / לחזק העצמות הישיבות / די ראלע פון די ציוני'סטישע 'סוכנות' / אונזער ציהל - אמעריקע / בת תחילה

פרק ט – מיר קומען אן קיין אמעריקע .....קע

והיה ראשיתך מצער / ישיבת רבינו יעקב יוסף / על המחיה ועל הכלכלה / "מהדרין" דערי פירמע / אין בארא פארק / ועתה כתבו לכם את השירה הזאת

פרק י – בצל צדיק כתמר ..... קעט

קשר איתן / נישט קענען אוועק רייסן... / מחובר לטהור / אין פעלד פון כשרות / הוראות אויף פסח / אויף טריט און שריט / מילכיגס פאר'ן רבי'נס שטוב / מיין השתדלות פאר "התאחדות צוקער" / ער פארשטייט אליין / וביקור חולים / מיין דרשה לטובת דעם רבי'נס מוסדות / צדקה וחסד / זיי קענען דיר גארנישט טון / מיט כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע / לפי שמסר נפשו עליהם / ווי קאן איך אוועק נעמען א צווייטנס?!... / עיילל בלא בר / בינו לבין קונו / חיים שיש בהם אהבת תורה / פיקודי ה' ישרים משמחי לב / ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם / צוריק געשטעלט די לימודי חול / א שטריימל פאר ר' יעקב יצחק ע"ה / מיר ברענגען דעם רבי'ן קיין בארא פארק / וועו נישט איהם... / דער חנוכת הבית / מקדש שני - דער נייער ביהמ"ד / מיין עיקר חיות הרבצת התורה / א שותף מיטן רבי'ן אינעם כולל / לקראת שבת / מיטן בית חינוך איז נישטא קיין דין עם הארץ / דער פעטער האט געהאט אן הקפדה / וועד פארשטייט היינט צו דעם?! / אויף מקומות הקדושים / מיט'ן לעקוואדער ראש ישיבה / ברכני גם אני אבי / בחלום אדבר בו / גמילות חסדים / משוש דודים / קרבהו בימין צדקו / בזכותו פונעם עצי חיים זי"ע / איך האב נישט קיין חפצים?! / דער פעטער דארף א ישועה / אלס סאטמארער רבי / איך גיי אויף א דינעם שטריק / בגו חבורתא קדישתא / אשת חבר / בית ועד לחכמים

פרק יא – דור ישרים יבורך..... רלט

אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי / בנינו הם גלגול אבותינו הק' / זיך שטאלצירן מיט די אבות הק' / הילדים אשר חנן אלקים

שיר השירים אשר לשלמ"ה

בשיר ושבח לקל הרועה אותי מעודי, אפתח לה פתחא להאי פרשתא מהכא, בהודאה על העבר על כל הטוב והחסד אשר גמל עמדי מעודי ועד היום הזה, השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט נפשינו, וזכה אותי לראות עולם בנוי חרב ובנוי, וגם זכיתי לזקנה ושיבה ולראות דור ישרים יבורך עד מאה ועשרים שנים.

בעמדי בשערי הספר הזה אמרתי להסביר עמדתי ומטרתי בזה, בהקדם מה שכתב כ"ק מרן רבינו הק' זי"ע בספרו הק' דברי יואל (פר' אמור ע' קפ"ט) כאשר מפרש דברי רש"י ז"ל עה"פ אמור ואמרת, להזהיר גדולים על הקטנים, לפי מה שפירש הרה"ק רב שר שלום זלה"ה מבעלזא עה"פ ולמען תספר באזני בנך את אשר התעללתי וגו' דנראה כאילו ציוו ה' ורצונו בחיוב סיפור יציאת מצרים הי' מחמת רצונו יתברך דוקא שנספר זאת לדורותינו אחרינו, אולם כאשר מסיים הפסוק וידעתם כי אני ה', הרי משמע מזה שהכוונה כדי שאנו בעצמינו נדע 'כי אני ה' ולאו דוקא רק בנינו אחרינו.

וביאר הרה"ק שאכן כוונת הבורא יתברך שמו היה שאנו נדע את ה' ולעורר את לבנינו לאהבתו וליראתו, ואין דרך מועילה יותר לעורר את הלב ברגשי שבח והודאה להשי"ת, רק על ידי שנרגיל בפינו להביע לבנינו ונספר לדורותינו אחרינו לכו חזו מפעלות ה', ועצם הרחבת הדיבור וסיפור הדברים מביא אמונה בלב האיש הישראלי, ומעורר את לבבו לעבדו יתב', נמצא שעל ידי קיום ה"ולמען תספר" יהיה ה"וידעתם כי ה'".

ובזה פי' רביה"ק זי"ע "אמור ואמרת" הדרך המועילה שאנו בעצמינו נדע הדרך אשר נלך בה, זה ע"י להזהיר גדולים על הקטנים שיוסיפו תמיד לספר לבנינו ולצאצאינו ולדורותינו אחרינו.

תמכתי יתידותי בדברות קדשו של רבינו הק' לבאר על מה יטבעו אדני הספר הלז, כאשר אמרתי אל לבי לקיים מאמר הכתוב "זכור ימות עולם בינו שנות דור ודור שאל אביך ויגדך זקניך ויאמרו לך", כאשר אני בעניי זכיתי לגדל על ברכי חכמים וצדיקים, בילדותי גדלתי ב'דער אלטער היים', ונתחנכנו על מבועי התורה והיראה תחת ידיו האמונות של אבי מורי ואמי מורתי עליהם השלום הי"ד, וחמין ושמן שסכו לי בילדותי זה שעמדה לי.

במשך שנות בחרותי זכיתי ללמוד ולקבל לקח מפי גדולי ישראל, ולהסתופף בצל קדשם של צדיקים וקדושי עליון. ושוב עברו עלי שבעה מדורי גיהנם כאשר

יחד עם כלל ישראל שבענו מרורות כאשר הגיעו הימים המרים והמרורים שנות ראינו רעה, ובסייעתא דשמיא מרובה זכינו לעבור את הגל, ואחרי כל הצרות ברוח ובנפש החלש יאמר גבור אני ולבנות עולם חדש על חורבות הנהרסות, ובפרט אחרי שזכינו השי"ת בזכות אבותי ורבותי לראות דור ישרים בנים ובני בנים עוסקים בתורה ובמצות, ובימי שיבתי הנני זוכה לראות בני שלשים ובני רבעים סמוכים על שולחני כולם אהובים כולם ברורים, לבי נתמלאה ברגשי שיר ושבחה להשי"ת.

רגשי לבי אומרים לי לקיים על ידי זה מאמה"כ למען תספרו לדור אחרון בנים יקימו ויספרו לבניהם אחריהם תהילות ה', וע"י סיפור הדברים מתעוררים בעצמינו להודות להלל ולשבח לה', ולהעתיר לפניו בתחינה ובקשה כאשר עד הנה עזרינו רחמיך ולא עזבוני חסדיך ה' אלקינו כן אל יעזבינו ואל יטשינו לנצח.

זה כמה שנים שהתחלתי המלאכה בספרי נהר שלמה עה"ת כאשר צרפתי לתוך הספר מעט מזכרונותי וקורות חיי, וכעת עברתי על הדברים והרחבתי שולי היריעה בהוספה פי כמה במדה מרובה.

ויזכר לטוב נכדי האהוב עלי כנפשי האברך היקר המו"מ בהפלגת חכמים כמר דוב יחיאל יהושע שאהן הי"ו אשר הוא הגבר שנטל על עצמו עול עריכת הספר והוא ישב יחד עמי ודלה דלה מאוצר זכרונותי אחרי אשר קשתה עלי המלאכה למשוך בעצמי בקסת הסופר, והיה מפי יקרא ועל ידו העלו הדברים על הכתב בטוב טעם ודעת, ואתו עמו האברך היקר, כליל המעלות, ספרא רבא ופה מפיק מרגליות, מרביץ תורה לעדרים, הרב שמואל שלמה טעללער שליט"א אשר מסר כוחו ואונו וצלל במים אדירים והעלה מרגליות בידו לשנן וללבן סגנון הספר למען ירוץ הקורא בו.

ואני תפילה לאדון הכל שכה יתן לי וכה יוסיף לי אורך ימים ושנות חיים מתוך בריות גופא ונהורא מעליא, כי זה חלקי מכל עמלי לראות בטוב ה' כאשר צאצאי הולכים בדרכי אבותינו ומגדלים דורותיהם על דרך ישראל סבא, וזכות כל הצדיקים שהזכרתי בתוך הספר שהיתי דבוק בהם ובאורחותיהם יעמדו לי, עדי נזכה בקרוב לביאת משיח צדקינו ומלכינו בראשינו במהרה בימינו אמן.

הכ"ד

שלמה חיים הייזלער

פרק א'
אונזער משפחה

ויתילדו על משפחותם
לבית אבותם. הביאו לי ספר
יוחסין (רש"י)

איך בין געבוירן געווארן שב"ק י"ב ניסן שנת תרע"ט לפ"ק, צו מיינע חשוב'ע עלטערן, אבי מורי הרב החסיד המו"מ בכל מדה ומעלה רבי צבי ע"ה הי"ד, און מיין מוטער הצוה"ח חכמת לב ונפש יקרה מרת חנה עטיא ע"ה הי"ד.

בית אבי מורי ז"ל

מיין טאטע הרה"ח ר' הערשל ז"ל איז געבוירן געווארן בשנת תרמ"ח, אין די שטאט בערבעטש, נעבן סיגעט. צו זיין פאטער הרה"ח ר' שלמה ז"ל,[א] וועלכער איז געווען א תלמיד פונעם ייטב לב זי"ע, און שפעטער פונעם קדושת יו"ט זי"ע. א זון פון הרה"ח רבי אהרן יודא ז"ל, וועמען מ'האט געדופן 'ר' ארון לייב', וועלכער איז אויך געווען א תלמיד מובהק פונעם ייטב לב זי"ע,[ב] און ער האט געצויגן א הערליכן יחוס צו אנשי שם חסידים ואנשי מעשה מדור דור.

א. נפטר ביום ו' שבט.

ב. כידוע ביי רבותינו הקדושים לבית סיגעט איז דאס הנהגת העדה, און דאס פראווען חסידים, געאנגען האנט ביי האנט מיט הרבצת התורה, און פירן א ישיבה פאר בחורים, דאס איז געווען א הייליגער יסוד פון וואס זיי האבן נישט געוואלט מווותר זיין און אפנויגן דערפון.

אין יענע יארן וועו דער ייטב לב זי"ע האט מייסד געווען זיין ישיבה איז בכלל נישט געווען אזא באגריף פון פירן ישיבות ביי די חסידים. דער חתם סופר זי"ע אין פרעשבורג האט אנגעפירט מיט א גרויסע באריימטע ישיבה, און אלע זיינע תלמידים האבן ממשיך געווען צו פירן ישיבות און מרבין תורה זיין פאר תלמידים. אבער חסיד'ישע רבי'ם האבן זיך בלויז באשעפטיגט מיט רבי'שע ענינים, מיט עבודת התפילה, און זיך אפגעבן מיט די חסידים. דער ייטב לב זי"ע איז געווען דער ערשטער וואס האט צונויפגעשמאלצן אינאיינעם דעם דרך פונעם חתם סופר זי"ע אין הרבצת התורה און פירן א ישיבה, מיטן דרך החסידות פונעם בעש"ט הק' זי"ע. און דאס איז ביי אים בכלל נישט געווען קיין סתירה.

דאס רבנות אין סיגעט האט ער געפירט ווי אן אונגארישער רב, בכח גדול וביד חזקה, און אויפן זעלבן מהלך האט ער אנגעפירט מיט די ישיבה, מיטן דרך הלימוד אזוי ווי די אנדערע תופסי ישיבה די תלמידי החתם

דער זיידע רבי שלמה ז"ל האט חתונה געהאט מיט די באבע מרת סימא ע"ה,[ג] בת הרה"ח המפורסם רבי שלום טאפלינצער ז"ל, וועלכער האט געצויגן זיין יחוס צו משפחות מיוחסות בישראל.

מיין טאטע ע"ה, געבוי ווי זיין טאטע און זיידע, האט ער אויך געלערנט אין די ישיבה אין סיגעט ביים קדושת יו"ט זי"ע, און ער איז געווען שטארק דבוק אין זיין גרויסן רבי'ן.[ד]

סופר. בו בזמן איז דער ייטב לב אנגעגאנגען מיט זיין עבודת החסידות, מיט זיין הייליגע עבודת התפילה כדרך החסידים, מיטן פראווען טישן און פארברענגען מיט די חסידים. און אויפנעמען דעם ציבור וואס האט זיך געוואנדן צו אים מיט קוויטלעך און משפיע זיין ישועות פאר אידישע קינדער.

דער דאזיגער דרך פונעם ייטב לב זי"ע איז אין זיינער צייט געווען א גרויסער חידוש אין די חסיד'ישע וועלט. עס איז געווען דאס ערשטע מאל וואס מען האט בכלל געזעהן אזא באגריף אז א חסידי'שער רבי זאל זיך אפגעבן מיט הרבצת התורה אויף אזא פארנעם. דער ייטב לב האט אבער אין די בחורים געזעהן זיין גאנצע חיות, און ער האט אלע יארן ממשיך געווען אויף דעם וועג.

איידער דער ייטב לב זי"ע איז נסתלק געווארן האט ער באפוילן פאר זיינע מקורבים דעם נוסח וואס מען זאל שרייבן אויף זיין מציבה, צווישן אנדערע האט ער געהייסן שרייבן "העמיד תלמידים הגונים וישרים", און ער האט זיך אויסגעדריקט "איך וועל זיך נישט שעמען מיט מיינע תלמידים נישט בזה און נישט בבא".

עס איז כדאי צו דערמאנען ווי כמעט יעדעס מאל וועז דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט געריעדט פאר זיינע תלמידים, די בחורי הישיבה, האט ער דערמאנט דאס הרבצת התורה פונעם ייטב לב, און די וועריטער וואס ער האט געהייסן שרייבן אויף די מציבה "העמיד תלמידים הגונים" און ער פלעגט זיך אויסדרוקן בלש"ק "איך האב געקאנט אסאך תלמידים פונעם זיידן דער ייטב לב, יעדער פון זיי איז געווען א איש מסוים, צי א דיין, א שוחט, צי סתם א אדם חשוב, מען האט געקענט דערקענען אז ער איז א תלמיד פונעם ייטב לב".

עס איז פארצייכענט געווארן אלס חידוש אין יענע יארן, אז פונעם ייטב לב'ס ישיבה האט קיינמאל נישט פאסירט במשך די יארן אז א בחור זאל גיין פון די וועלט פאר די צייט ח"ו. וואס לויט די אומשטענדן בימים ההם וועז יונגע מענטשן פלעגן פריצייטיג גיין פון די וועלט צוליב פארשידענע מחלות ל"ע, איז דאס געווען א גרויסע חידוש. דער רבי מרן הברך משה זי"ע פלעגט דערציילן אז יעדעס מאל וואס א בחור פון די ישיבה איז ל"ע קראנק געווארן, האט אים דער ייטב לב געהייסן קומען שלאפן אין זיין צימער, און ער איז געזונט געווארן.

ג. נפטרה ביום אחרון של פסח.

ד. דער הייליגער קדושת יו"ט זי"ע האט אויך ממשיך געווען מיט די עבודת הקודש פון הרבצת התורה, כאטש וואס ער איז געווען טרוד בהנהגת הכלל, און ער איז געווען פון די גדולי מנהיגי המדינה, האט ער נישט מסיח דעת געווען פון די ישיבה. און במשך די איבער צוואנציג יאר וואס ער האט געהאלטן דעם כתר הרבנות אין סיגעט האט ער תופס געווען אומנות אבותיו בידו, און ער האט געפירט די ישיבה בעוז ובגבורה, און מעמיד געווען תלמידים לאלפים.

עס איז אינטערעסאנט מעתיק צו זיין א מכתב תנחומין וואס עס האט געשריבן הרה"ק רבי מנחם מענדל פון דעעש זי"ע פארן קדושת יו"ט, נאך די פטירה פונעם הייליגן ייטב לב. אין וועלכן ער ברענגט שטארק ארויס זיין אחריות און פליכט אז ער זאל ווייטער אנהאלטן דאס הרבצת התורה פאר די תלמידים. וזל"ק "ואגב לא

וועו ער איז אלט געווען זעכצן יאר האט אים ליידער באטראפן דעם אומגליק פון כלל ישראל, וועו עס איז געווען הורם הנזר והוסר העטרה, אוו זיין רבי דער קדושת יו"ט זי"ע איז נסתלק געווארן לעולמו.

ער איז דאו וויטער געבליבן לערנען אין די סיגעטער ישיבה ביים עצי חיים זי"ע, ער איז ביי אים געווען א תלמיד מובהק, אוו עד יומו האחרון האט ער זיך שוין נישט אווועק געירט פוו אים מיט א שטארקע התקשרות אוו דבקות.[ה]

אזוי האט אונזער משפחה דור אחר דור זוכה געווען צו לערנען אין די ישיבה אין סיגעט אנגעהויבן ביים ייטב לב זי"ע, קדושת יו"ט, עצי חיים, זכר צדיקים לברכה, אוו זיי האבן זיך אלע יארו געהאלטן שטארק אדוק אוו מקושר אין די צדיקי בית סיגעט, אוו זיי זענען אימער געגאנגען לאור תורתם וצדקתם.[ו]

אמנע מלבקש את מעכ"ת בענין התנהגות הרבנות יהי עיקר קוטב התנהגותו להעמיד תלמידים ולעשות גדיים ותיישים להחזיק ישיבה מבחורים אשר יבואו לחסות תחת כנפיו, ובזכות זה יעלה ויגדל כסאו ושמו הטוב".

ה. הגה"ק בעל עצי חיים זי"ע האט איבערגענומען די ישיבה, אוו ער האט ווייטער ממשיך געווען מיט ביידע כוחות, סיי מיט די הנהגת הרבנות אוו סיי מיט די ישיבה. אסאך איז דא מאריך צו זיין איבער די געוואלדיגע התקשרות וואס דער עצי חיים זי"ע האט געהאט מיט זיינע תלמידים, אוו די גרויסע כוחות וואס ער האט מקדיש געווען פאר די ישיבה. דער עצי חיים האט מעמיד געווען א הערליכער דור מיט תלמידים. וואס אונזער דור האט נאך זוכה געווען צו קענען, צווישן זיי זענען געווען א צאל חשוב'ע רבנים וואס האבן באשיינט אונזער דור יתום מיט זייער גדלות בתורה אוו יראת שמים.

ו. עי' בשו"ת עצי חיים (יו"ד סי' י"ז ועוד) ווי דער עצ"ח שרייבט תשובות צו מיינע פעטערס, די ברודער פונעם זיידן ז"ל, הרה"ח ר' יצחק ז"ל און הרה"ח ר' מנחם מענדל ז"ל, וועלכע זענען נאך ביידע געווען תלמידים פונעם קדושת יו"ט זי"ע.

עס איז כדאי מעתיק זיין מדברות קדשו וואס דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט געזאגט ביי א דרשה אין ביהמ"ד דקהל יט"ל אין קליימער סט. בשנת תשל"ט לפ"ק, וואו ער האט מרחיב הדיבור געווען איבער דעם חשיבות פוו די סיגעטער תלמידים וזל"ק.

"מיר ווייסן אז דער זיידע זכרונו לברכה דער ייטב לב האט מייסד געווען די ישיבה אין סיגעט. דער ישמח משה ווייסן מיר נישט צי ער האט געהאט א ישיבה וואו עס זאל לערנען אסאך תלמידים. ער האט געהאט גרויסע מענטשן תלמידים, דער זיידע ז"ל דער ייטב לב, ליסקער רב ז"ל, אוו נאך".

"דער ייטב לב האט איינגעפירט א ישיבה צו לערנען יעדן טאג מיט בחורים מיט תלמידים, דאס איז געווען כל מגמתו ווי דער זיידע ז"ל דער ישמח משה שרייבט אז זיין גאנצע רצון איז מזכה זיין את הרבים, פארדעם האט ער זיך אפגעגעבן מיט די ישיבה".

"נאכן זיידן ז"ל דער ייטב לב, האט דער זיידע ז"ל דער קדושת יום טוב געפירט די ישיבה יעדן טאג. כאטש ער איז געווען געוואלדיג טרוד מיט מיט די גאנצע מדינה וואס איז געלעגן אויף אים. האט ער נישט פארפעלט קיין טאג וואס ער האט נישט געלערנט דעם שיעור עיון בעמקות גדול. מיין טאטע ז"ל האט נישט פארפעלט

קיין טאג אין די ישיבה. דאס זעלבע איז געווען להבחל"ח דער פעטער זאל מאריך ימים זיין (זצוק"ל) האט נישט פארפעלט א מינוט פון די ישיבה".

"איך וועל אייך דערציילן וואס איך האב אמאל געהאט, עס איז געווען עפעס א מעשה, איך מיט נאך א רב האבן געראדט מיטן פעטער וועגן עפעס א ענין, און דער רב איז געווען אן הייסישער מענטש, ער האט זיך עפעס אויסגעדרוקט... מען האט גערעדט פון די ישיבה, נישט פון דעם רוחניות'דיגן חלק, פון די גשמיות'דיגע טייל, אז אפשר איז נישט פונקט אזוי ווי דער רבי זאגט. איך קען אייך זאגן, ער איז אויפגעשטאנען מיט אזא מין הארץ וווייטאג, ער האט מיר געזאגט דעמאלטס "ווי קענסטו דענקען די ישיבה וואס איז טאג און נאכט, עיני ולבי שם ממש, מיט דעם אטעם איך, מיט דעם שטיי איך אויף פארטאגס, דאך האט עמיצער געקענט דענקען אז איך וויים נישט וואס עס טוט זיך דארט", נישט אין רוחניות'דיגע ענינים, אין גשמיות'דיגן ענין, אזוי איז געווען ביים פעטער זאל מאריך ימים זיין (זי"ע). אזוי אויך איז געווען ביים טאטן ז"ל, איך האב עס געזעהן, אזוי איז געווען ביים זיידן ז"ל דער קדושת יו"ט, און אזוי איז געווען ביים ייטב לב".

"איך האב מיך אסאך מאל מתבונן געווען, דער ייטב לב האט געהייסן פארן הסתלקות, האט ער מורא געהאט אז מען וועט ארויפשרייבן אויף די מציבה אזא גרויסן טיטול, אזא אדם גדול האט פארשטאנען, האט ער דאס נישט געוואלט. האט ער זיך מיישב געווען אז ער וועט זיך אליין מאכן דעם נוסח פאר די מציבה וואס מ'זאל ארויפשרייבן, און בשעת מעשה האט ער געזאגט אויף יעדע זאך פארוואס ער טוט דאס".

"האט ער געהייסן שרייבן אז "חובר חיבורים מחוכמים", "הרב המפורסם" האט ער געזאגט אז ער איז מפורסם, ער האט נישט געלאזט שרייבן הגאון הצדיק, ווייל דאס איז ער נישט, אבער 'מפורסם' איז ער, נודע בשערים, צום סוף האט ער געשריבן "העמיד תלמידים הגונים", ער האט אויפגעשטעלט תלמידים הגונים וישרים, איז מיר אייביג געווען א חידוש, אויב האט ער נישט געוואלט האבן קיין שבח, וואס האט ער געוואלט מיטן העמיד תלמידים הגונים וישרים, וועמען האט ער געוואלט פארשטיין? ממילא ספרים קען מען נאך פארשטיין ס'איז א ענין אז מ'זאל וויסן ווייל עס האט צו טון מיט לעתיד לבא, מיט עולם הבא, ס'שטייט אגורה באהלך עולמים, מ'לערנט אין די ספרים, האט ער געהאלטן אז עס איז א טובה פאר זיך, האט ער געשריבן די ספרים אז מ'זאל קענען אריינקוקן אין זיי, אבער העמיד תלמידים הגונים, פארוואס האט ער דאס געשריבן?".

"האב איך אינזינען געהאט - איך האב נאך געהאט די זכי' צו קענען אסאך תלמידים פון ייטב לב, און די אידן האבן געוואוסט אז אין יעדע שטאט, אין יעדע שטעטל וואו עס איז געווען א תלמיד פונעם זיידן דער ייטב לב, צי איז ער דארט געווען רב, צי איז ער געווען א דיין, צי איז ער געווען א שוחט, צי איז ער געווען א בעל הבית, איז געווען כולו אומר כבוד, מען האט געוואוסט אז דער איד איז אן ערליכער איד, וואס איז קובע עתים לתורה, אז ער איז געווען א בעל הבית צי ער איז געווען א בעל צדקה, און ער האט מסירת נפש פאר יעדן מנהג, און צו דעם אלעם איז ער געווען מלא מידות טובות וישרות, און מען האט געוואוסט אז דער איד איז א מענטש וואס מ'קען געטרויען געלט אומגעציילט, מען האט געוואוסט אז ער וועט נישט צונעמען קיינעמס, און ער וועט נישט פוגע זיין יענעם נישט בממון און נישט בנפש, נישט בכבוד, בקיצור מען האט געוואוסט דער איז א תלמיד פון ייטב לב."

"אזוי אויך, אז עס איז געווען תלמידים פון זיידן ז"ל דער קדושת יו"ט, מען האט געוואוסט, דאס איז ידוע, וואס האבן מקבל געווען און זיי האבן געהאט א ריכטיגע קבלה פון וועמען זיך צו לערנען, מען האט דאס אויף זיי געזעהן".

"דער זיידע ז"ל האט דעמאלטס געזאגט פאר דעם שרייבט ער אויף "העמיד תלמידים הגונים", האט ער געשריבן "ולא אבוש עם תלמידי" איך וועל מיך נישט שעמען מיט מיינע תלמידים "לא בזה" נישט אויף דער וועלט, "ולא בבא", און נישט אויפן עולם הבא".

"איך האב געזעהן תלמידים, ס'האט זיך געדאכט אז דער זיידע האט די תלמידים צוגעבינדן, זיי האבן געוואוסט וואס פאר א מין השגחה ער האט אויף זיי געהאט בעולם הזה, איר ווייסט דאך, דער זיידע ז"ל האט

בפרק האיש מקדש

כשהגיע לפרקו בשנת תרע"ג לפ"ק האט מיין טאטע ע"ה חתונה געהאט מיט אמי מורתי האשה החשובה והצנועה מרת חנה עטיא ע"ה, די טאכטער פון הרה"ח ר' יחיאל מיכל יאנקלאוויטש ז"ל.[ז] ער איז געווען א תלמיד און א גרויסער חסיד פון הרה"ק בעל אמרי יוסף מספינקא זצ"ל.

געפירט א ישיבה אזויפיל יארן, און עס איז געווען הונדערטער תלמידים, ס'האט זיך קיינער ח"ו נישט געטראפן, אז א בחור זאל חלילה עפעס פאסירן אז ער זאל גיין פון דעם עולם. מ'זעהט ביי כמה גדולים ביים חתם סופר ז"ל טרעפט מען ווי ער איז מספיד נעבעך יונגע בחורים וואס זענען אוועק, און דער זיידע ז"ל האט זיך בארימט דערמיט אז עס האט נישט פאסירט אזוינס, ער האט אויפגעפאסט אויף די בחורים בזה, און ער האט געוואלט אז מ'זאל וויסן אז ער וועט אויפפאסן אויף זיי בבא. און דאס וואס ער האט געשריבן "העמיד תלמידים הגונים", און ער האט געזאגט "ולא אבוש עם תלמידי בזה ובבא" האט יעדער פון זיי געפילט אז בזה האט ער געזהן דעם ייטב לב, און ער דארף זיך נאך טרעפן מיט אים בבא, און ער מוז זיך פירן אזוי אז דער ייטב לב זאל זיך מיט אים נישט שעמען נישט אויף דעם עולם, און נישט אויפן עולם האמת". עכתד"ק.

אין די הקדמה אויפן שו"ת דברי יואל שרייבט דער רבי ז"ע אויף זיין פעטער רביה"ק בעל דבר"י זי"ע: "ונפלאות ראינו מגודל מסירות נפשו בהרבצת התורה לתלמידיו החביבים שיעורים עמוקים תמידים כסדרן מיום עמדו על דעתו עד זקנה ושיבה לא פסקה ישיבה מעל שולחנו כאשר כן היה דרכן של אבותינו הקדושים מוסדי דור ודור, ה"ה הוא אאמו"ר בעל המח"ס עצי חיים זצוקללה"ה, וזקיני הגה"ק מרן בעל קדושת יו"ט זצוקללה"ה, ואבי זקיני מרן בעל ייטב לב זצוקללה"ה, ולמעלה בקודש, ואחז צדיק דרכו בהגדת שיעורין כסדרן במסירות נפש"...

אויך דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט כל ימיו עוסק געווען בהרבצת התורה פאר בחורי חמד, אנגעהויבן פון נאך זיין חתונה אין קערעצקי, ווייטער אלס רב אין זענטא, און שפעטער אין די סיגוטער ישיבה אין ווילאמסבורג און אין בארא פארק.

עס ליגט מיר אין זכרון וועז אינמיטן די ל' יארן איז געווען עטליכע יאר וואס די ישיבה איז געווען פארמאכט, האט דאס דעם רבי'ן זייער ווייַ געטון, און בשנת תשל"ח האט דער רבי געוראפן אן אסיפה פון א צאל נגידים פון זיינע ידידים ומעריצים ביי זיך אין שטוב, און ער האט אונז געזאגט אז ער וויל צוריק איבערפרישן די ישיבה כבשנים קדמוניות ווייל "עס איז מיין חיות צו לערנען גמרא תוספות מיט בחורים", ווי אויך וויל ער האבן א ישיבה וואס זאל זיין נקרא על שמו פון זיין הייליגן טאטן, אפילו עס זאל זיין א קליינע ישיבה פון צען בחורים איז ער אויך צופרידן, אבער עס זאל זיין א ישיבה. און ער האט געבעטן די נגידים זאלן צולייגן א האנט אז ער זאל קענען צוריק מייסד זיין די ישיבה, וכך הוה, מ'האט דאן צוריק געעפענט די ישיבה וואס האט אנגעהאלטן עטליכע יאר.

ז. דער זיידע ר' יחיאל מיכל ע"ה איז געווען א זון פון הרה"ח רבי מנחם מענדל ז"ל פון נאווועסעליצא נפטר ביום א' דר"ח מרחשון תרכ"ח ומנו"כ אויפן ארטיגן ביה"ח, בן הרה"ח ר' שמואל ז"ל.

זיין ווייב איז געווען די באבע מרת רבקה ע"ה, די טאכטער פון הרה"ח ר' ירחמיאל בערקאוויטש ז"ל פון גאליציען, וועלכער איז געווען א חסיד פון מרן הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע מצאנז. דער זיידע איז נפטר געווארן ערב שבועות תר"פ לפ"ק. די באבע רבקה ע"ה איז נפטר געווארן א' דשבועות תרע"ה לפ"ק, ומנו"כ אויפ'ן ביה"ח אין סיגוט.

דער זיידע רבי יחיאל מיכל האט זוכה געווען אז תורה וגדולה התאחדו על שולחנו, ער איז אליין געווען א תלמיד חכם און א ווארימער חסיד'ישער איד וואס האט געפירט א שטארק פרומע שטוב און מגדל געווען זיינע קינדער אויפן שטארקן ערליכן און חסיד'ישן דרך.



עם ווערט דערציילט אז זי איז געווען א מילדת, און יעדעם מאל וואס עס איז געבוירן געווארן א קינד האט זי געמאכט א קניפ אויף א ספעציעלן פאדים. ווען זי איז נפטר געווארן האט מען איר מיטגענעבן דעם פאדים אין קבר, וועלכע האט שוין געהאט דריי הונדערט קניפן.

די קינדער פונעם זיידן ר' מיכל זענען געווען, דער עלטסטער זון הרה"ח ר' יעקב וועלכער האט געווואונט אין סלאטפינא. ביי די ערשטע וועלט מלחמה איז ער געזונען געווארן אין מיליטער, און זייענדיג אין די מלחמה עטליכע יאר האט דאס געהאט אויף אים א שטיקל השפעה און ער האט זיך מאדערניזירט, און שפעטער איז ער אוועק געפארן קיין אמעריקע און מער נישט אהיימגעקומען צו זיין משפחה, זיין פרוי און זיין זון שלמה ע"ה וואס זענען געבליבן עלנד אין איראפע. זייענדיג איינזאם אן קיין משפחה זענען זיי געווארן זייער נאנט און צוגעבינדן מיט אונזער משפחה. דער זון ר' שלמה ע"ה האט איבערגעלעבט די מלחמה, און ער איז שפעטער געקומען קיין אמעריקע.

דער צווייטער זון איז געווען הרה"ג ר' אלי' ע"ה הי"ד, וועלכער האט געווואונט אין טארניא, ער איז געווען א גרויסער תלמיד חכם און א פייערדיגער ספינקער חסיד. עס זענען איבערגעבליבן פון אים צוויי קינדער, זיין זון מו"ה יוסף מאיר ע"ה פון פתח תקוה, און זיין טאכטער מרת כ"ץ ע"ה פון בני ברק.

די עלטסטע טאכטער איז געווען מרת מרים ע"ה הי"ד. איר מאן איז ל"ע פרי נפטר געווארן, איך האב אים שוין נישט געקענט, און זי איז אלע יארן געבליבן אן אלמנה. זי האט געהאט צוויי זון אברהם און משה הייזלער, זיי האבן געלערנט צוזאמען מיט מיר אין די ישיבה פונעם קאשויער רב זצ"ל. א דאנק אברהם ע"ה וואס האט מיך צוגערעדט צו קומען קיין קאשוי, בין איך טאקע אהינגעגאנגען לערנען ווי עס ווערט געשילדערט ווייטער.

די צווייטע טאכטער מרת רחל ע"ה הי"ד וועלכע האט געווואונט נעבן אונז אין נאוועסעליצא, איר מאן איז געווען "דער פעטער חיים שמואל", ווי מיר האבן אים געקענט, זיי האבן ליידער נישט זוכה געווען צו קיין קינדער, ער איז געווען א מלמד ביי אונז אין ישוב.

יעדעם יאר פסח ביינאכט ביים סדר פלעג איך גיין צו זיי אויף איין סדר, און איך האב דארט געפרעגט די קשיות און מיטגעהאלטן דעם גאנצן סדר, און אויך איבערגעשלאפן דארט ביינאכט, און ביים צווייטן סדר פלעגט מיין ברודער יחיאל מיכל גיין צום סדר.

אויסער דעם איז ער אויך געווען שטארק פארמעגליך, און ווען עס איז געקומען צו די חתונה האט ער געגעבן פאר דאס פאר-פאלק א גרויסן נדן וואס האט ערהאלטן א גרויס פארמעגן מיט פעלדער, האלץ, בהמות. אזוי אז פון די פירות און געוויקסן וואס זענען געוואקסן אין די פעלדער, און פון דאס פוטער וואס מ'האט געמאכט פון די קועהן און מ'האט דאס פארקויפט האט מען געקענט ציען א ברייטע חיונה.

ויבן לו בית

נאך די חתונה איז מיין טאטע געבליבן וואוינען נעבן זיין שווער אין נאוועסעליצא, דאס איז א דארף אין קארפאטארוס העכער די מארמאראשער אומגעגנט.

דארט האבן מיינע עלטערן אנגעהויבן צו בויען זייער שטוב על אדני התורה והחסידות, און זיי האבן ווייטער ממשיך געווען דעם ווע וואס זיי האבן געזעהן ביי זייערע עלטערן, ווען די יסודות פון שטוב איז תורה, עבודה, און גמילות חסדים.

אונזער דארף נאוועסעליצא

נאוועסעליצא איז געווען א קליין דארף, ביז די אנהויב ת"ר יארן טרעפט מען בכלל נישט אז עס זאלן דארט האבן געוואוינט אידן.[ח]

דער גאנצער דארף איז בעיקר באשטאנען פון צוויי גאסן, וואס איז ביי אונז אנגערופן געווארן "די גרויסע גאס" און "די קליינע גאס". אין די גרויסע גאס איז

די דריטע טאכטער איז געווען מרת רבקה ע"ה, איר מאן איז געווען דער פעטער חיים אלי' ע"ה וואס האט אויך געוואוינט אין נאוועסעליצא.

די פערטע טאכטער האט געהייסן לאה ע"ה.

און די פינפטע האט געהייסן ריזל ע"ה. זי האט שפעטער געוואוינט אין אנטווערפן.

ח. אויפן בית החיים אין נאוועסעליצא איז דא די עלטסטע מציבה פון יאר תר"ג לפ"ק, וואס דאס ווייזט אז שוין דעמאלטס זענען דארט געווען אידן.

ועי' בשו"ת בית היוצר להגה"ק רבי יואל צבי ראטה זצוק"ל אב"ד חוסט (יו"ד סי' נ"ח) ווי עס איז געשריבן א תשובה דאטירט 'ה' יתרו תרמ"ז', "לכבוד אנשי הקהלה בנאוועסליצא נ"י, וואו ער ענטפערט אויף א שאלה וואס זיי האבן אנגעפרעגט בנוגע א שוחט, וזל"ק "בענין השאלה שזה שמונה שנים שכל הקהל שלכם קבלו פה אחד השוחט", וואס פון דעם לשון התשובה איז משמע אז שוין אכט יאר פריער בשנת תרל"ט איז שוין געווען דארט א שיינע קהלה.

געווען אלע געשעפטן און אלע ביזנעסער וואס האט זיך דארט געפונען, און אין די קליינע גאס האבן געוואוינט די תושבי העיר.



די קליינע גאס פון דארף



אן הויז אין דארף

אזוי ווי אלע דערפער אין די אומגעגענט האט כמעט יעדער געהאט אן אייגענעם גארטן וואו מען האט איינגעזייעט ירקות און גרינציגן, און דאס לעבענס שטייגער איז געווען אזוי ווי פארצייטנס.

אין נאוועסעליצא האבן געוואוינט ארום הונדערט משפחות רובם ככולם זענען געווען וואס רימע חסיד'ישע אידן, דער גרויסער טייל זענען געווען ויזניצער חסידים, און עס זענען געווען א קלענערער צאל ספינקא חסידים, און אויך סיגעטער חסידים.

עס ליגט מיר אין זכרון צוויי מאל וואס דער אהבת ישראל מוויזניץ זצ"ל איז געקומען באזוכן ביי אונזער דארף.[ט] דער אהבת ישראל איז געקומען צו פארן מיטן פערד און וואגן, און די חסידים האבן אויסגעשפאנט די פערד, און אזוי אריינגעשלעפט דעם וואגן אין די שטאט.

דער גרעסטער טייל תושבים זענען געווען געווענליכע בעלי פרנסה, קיין גרויסע אריסעלייט וואס האבן נישט געהאט קיין פת לחם איז נישט געווען ביי אונז. געציילטע עשירים האבן מיר אויך געהאט.

יעדע וואך מאנטאג איז געווען דער מארק טאג אין טעטש, דעריבער די אלע אידן וואס האבן געצויגן זייער פרנסה פון אייגענע פראדוקציעס וואס זיי האבן

ט. איינע פון די צוויי געלעגענהייטן איז געווען וען אונזער ראש הקהל רבי פינחס פיקסלער, וועמען מ'האט געוופן ר' פינחס נאוועסעליצער האט חתונה געמאכט זיין טאכטער, און זייענדיג א עושר און א איש נכבד האט ער געבראנגט דעם אהבת ישראל אז ער זאל זיין דער מסדר קידושין אויף די חתונה.

איך געדענק אן עפיזאד פון יענע חתונה, וואס האט געצייגט די געוואלדיגע זהירות בענינים שבין אדם לחברו פונעם אהבת ישראל, און ווי שטארק ער האט אכטונג געגעבן אויף יענעמס געפילן. די חופה איז געווען אויפן הויף פון ביהמ"ד, בשעת וועו מ'האט געווארט צו גיין צו די חופה איז צוגעגאנגען הרה"ח ר' אברהם אנשיל ביסטריצער ע"ה, דער שוועד פון הרה"ג ר' הערש מרגליות ז"ל, ער איז געווען א איש מכובד און א עלטערער איד, און ער האט געבעטן דעם אהבת ישראל אז ביז וועו מ'וועט שטעלן די חופה זאל דער רבי אריבער קומען צו אים אין שטוב טרינקען א טיי. וכך הוה, דער אהבת ישראל איז אריין צו אים אין שטוב, און די רביצין פון רבי אנשיל געגאנגען צושטעלן א טיי, היות זי איז געווען אן עלטערע פרוי האט זי זיך געקענט שוועד באפארענען מיט דאם היים וואסער, און ביז וועו זי האט געענדיגט מאכן די טיי איז שוין די כלה אנגעקומען צו די חופה, און מ'איז געקומען זאגן פארן רבי'ן אז מ'דארף שוין ארויסגיין צו די חופה. האט זיך דער ויזניצער רבי פארטראכט א מינוט און ער האט אנגערופן "עס איז נאכנישט געקומען די גוטע מינוט", און ער איז געבליבן זיצן און ווארטן אויף די טיי כאטש דער עולם איז געשטאנען און געווארט אינדערויסן. וועו די טיי איז פארטיג געווארן האט מען שוין געווארט ביי די חופה, דער רבי האט בלויז געמאכט א ברכה און טועם געווען פון די טיי, און ער איז באלד ארויסגעלאפן צו די חופה.



הרה"ק אהבת ישראל מוויזניץ זי"ע

געמאכט אינדערהיים, פלעגן ארויספארן מאנטאג קיין טעטש, און דארט האבן זיי פארקויפט זייער סחורה.

מיין טאטע ע"ה האט געצויגן חיונה פון די ציגן און שאף וואס מיר האבן געהאדעוועט, און מיר האבן געמאכט דערפון עטליכע סארט קעז, וואס מיר האבן פארקויפט אויפן מארק אין טעטש און טרעסיף. מיין טאטע פלעגט טאקע אוועק פארן יעדן מאנטאג פאר פרנסה.' אויסער דעם האט מיין טאטע אויך געהאנדלט מיט בהמות, און ער האט פארקויפט פלייש.

מיין מאמע ע"ה האט צוגעהאלפן מיט די פרנסה, וועז זי האט געמאכט אין שטוב בראנפן, וואס מען האט פארקויפט פאר די ארטיגע גוים, און אויך אויפן מארק אין טעטש. דאס איז געווען אויסער וואס מיין טאטע האט אויך געמאכט וויין אין שטוב פאר זיין אייגענעם געברויך אויף וואס ער האט קידוש געמאכט יעדן שבת.

ממש נעבן אונזער דארף לויפט דורך א וואסער און עס איז דא א בריקל העכערן וואסער. די גוי'אישע פיש כאפער פלעגן גיין יעדן ערב שבת כאפן פיש פונעם טייך, און דאס האט מען פארקויפט פאר די אידן וואס האבן דאס געגעסן לכבוד שבת.

דער דארף האט נישט געהאט קיין אייגענעם רב אדער דיין, ווייל זי איז פארעכנט געווארן אלס א גליל פון די שטאט גאניטש וואו עס איז געווען דער רב הגה"צ רבי משה דייטש זצ"ל א זון פון הגה"צ רבי יודא יואל דייטש זצ"ל, וועלכער איז געווען א שוועסטער-קינד מיטן זיידן ר' מיכל יענקלאוויטש - און מיר האבן זיך שטארק נאנט געהאלטן מיט איהם.

דער רב האט זעלטן באזוכט ביי אונז אין דארף, בלויז איינמאל א יאר בשעת עס זענען געווען די וואלן פאר די ראה"ק און די זט"ה פלעגט ער קומען און זעהן אז עס זאל אלעס גיין כשורה. מפעם לפעם האט ער אויך געפראווען א שבת

י. איך פלעג מערערע מאל מיטפארן מיט מיין טאטן קיין טעטש און טרעסיף. אין יענע צייט איז דארט געווען דער רב אין טרעסיף הגה"צ רבי יואל וויעליטשקער זצ"ל אן איידעם ביי הגה"צ רבי משה טייטלבוים זצ"ל א זון פון הגה"ק רבי אלי' בצלאל זי"ע בן מרן הגה"ק בעל ייטב לב זי"ע, און וועז מיין טאטע האט געהאט א שאלה פלעגט ער אריינגיין צום טרעסיפער רב פארלייגן די שאלה, אזוי איז מיר אויסגעקומען די געלעגענהייט זיך צו באקענען מיטן טרעסיפער רב, און אין די שפעטערע צייט בין איך מערערע מאל אריינגענאנגען צו אים זיך איבערשמועסן און רעדן אין לערנען.

אין נאוועסעליצא, וואס איז אויסגענוצט געווארן אויף חיזוק אין אלע עניני הדת אין די שטאט. אבער וועז אימער עס האט זיך געמאכט סיי וועלכע שאלה, אדער מ'האט געדארפט א הכרעה אדער א חוו"ד תורה, צי וועז עס האט זיך געמאכט סיי וועלכן סכסוך, איז מען אריינגעפארן קיין גאניטש, וואו דער רב האט געפירט די דין תורה, און באהאנדלט אלע סכסוכים.[יא]

דער אומאפיציעלער דיין און מורה הוראה ביי אונז אין דארף איז געווען הגאון רבי צבי הירש מרגליות ז"ל הי"ד[יב] וועלכער האט אויך אנגעפירט מיט א ישיבה

יא. עס איז געווען אמאל וועז עס איז ביי אונז אין נאוועסעליצא געווען א חילוקי דיעות, וועז עס זענען געווען טייל פון די תושבים וואס האבן געוואלט אויפנעמען א עקסטערן רב א זון פון איינעם פון די בארימטע רבייים, אבער מיין טאטע מיט אנדערע תושבי המקום האבן געוואלט בלייבן אונטערן גאניטשער רב. אין יענע צייט האט מען געשיקט פאר מיין טאטן א הזמנה לדין תורה, איז ער געגאנגען פרעגן זיין רבי'ן דער עצי חיים זי"ע וואס ער זאל טון, האט אים דער עצי חיים געזאגט אז ער זאל אריבערפארן צום ברודער דער אורשיווער רב, און אים בעטן אז ער זאל אננעמען צו זיין דער בורר ביי די דין תורה לימינו פון מיין טאטן.

וכך הוה, רביה"ק זי"ע האט דאס אנגענומען און ער איז געווען דער בורר ביי די דין תורה, וואו מ'איז צום סוף ארויסגעקומען מיט א פשרה למען השלום, אבער דער ישוב איז ווייטער געבליבן אונטער דאס רבנות פונעם גאניטשער רב.

אמרתי אספרה א אינטערעסאנטע פרט פון יענע פרשה. בעת וועז עס זענען אנגעגאנגען די חילוקי דיעות איבער דאס רבנות פונעם גאניטשער רב, זענען געווען אזעלכע פונעם צד שכנגד וואס פלעגן וועלן טשעפענען די וואס זענען געווען אויפן זייט פונעם רב, און אפטון פארשידענע שפיצלעך. צווישן די פלעגן זיי קומען באהאלטענערהייט האדט פאר שבת און אריינגיסן נאפט אין אונזער ברונעם, וואס דאס איז געווען א גרויסע עגמת נפש, עס האט זיך געפאדערט עטליכע שעה שוועדע ארבעט צו קענען אויסרייניגן דעם ברונעם אז מ'זאל קענען ווייטער טרינקען דאס וואסער. און אז עס איז געווען פאר שבת האט מען שאדן געהאט אז מ'האט במשך גאנץ שבת נישט געקענט נוצן דאס וואסער פון דעם ברונעם.

נאך עטליכע מאל וואס מען האט דאס געטון האט דאס זייער ווי געטון פאר מיין טאטן ע"ה, האט ער זיך אויפגעהויבן און אריבערגעפארן צו זיין רבי'ן דער עצי חיים זי"ע, און ער האט אים געבעטן אן עצה וואס ער זאל טון. האט אים דער עצי חיים געגעבן א עצה אז די קומענדיגע וואך ערב שבת נאך איידער די חברה קומען אן צום ברונעם זאל ער גיין אין ביהמ"ד און זיך דארט הויך אויסקרעכצן אויף דיין עגמ"נ אויף דעם וואס מ'האט דיר אריינגעגאסן נאפט אין די ברונעם, אזוי אז וועז די באטרעפענדע וועלן הערן אז עס איז שוין 'מלאכתם נעשית על ידי אחרים' וועלן זיי שוין מער נישט קומען... וכך הוה, ער האט געפאלגט די עצה פון זיין רבי'ן, און ער האט זיך שטארק אפגערעדט אויף זיינע צרות, זיינע שונאים האבן זיך געריבן די הענט מיט הנאה פון זיין ווייטאג, און ער האט הנאה געהאט אז ער האט געהאט לויטערע וואסער אויף שבת. אזוי האט עס אנגעהאלטן עטליכע וואכן ביז וועז עס האט זיך אינגאנצן אויפגעהערט.

יב. רבי הערש ז"ל איז געווען א גרויסער תלמיד חכם און א ערליכער איד. ער איז געווען דער מורה הוראה ביי אונז און ער האט געהאט אלע מעלות ומידות שמנו חכמים א בעל דרשן און א נעים שיחה וואס אלע האבן אים ליב געהאט. ער איז געווען א ברודער מיט הגה"צ רבי מנחם מענדל מרגליות זצ"ל אב"ד האריגטש, און ביידע האבן געלערנט בימי בחרותם אין סיגעט ביים קדושת יו"ט זי"ע צוזאמען מיט מיין טאטן ע"ה.

קטנה ביי אונז אין דארף, און ער האט אויך אנגעפירט מיט אלע רוחניות'דיגע פונקציעס."ג

אזוי איז אויסגעקומען אז מיין טאטע מיט רבי הערש מרגליות זענען געווען די צוויי בארימטע סיגוטער חסידים אין נאוועסעליצע.

עס איז אינטערעסאנט צו דערציילן אז ביים ברית פון הגה"צ רבי מנחם מענדל טייטלבוים שליט"א רב דקהל יט"ל ווילאמסבורג וואס איז געווען אין סיגוטער ביהמ"ד אין בארא פארק איז געקומען צו פארן דער זיידע דער וויזניצער רבי שליט"א פון בני ברק, איך בין צוגעגאנגען צו איהם און געגעבן שלום און דערציילט אז איך געדענק נאך זיין פאטער דעם אמרי חיים פון גראסווארדיין, און איך בין געווען דער אונטערפירער ביי א חופה וואו זיין פאטער דער אמרי חיים איז געווען דער מסדר קידושין.

פרעגט ער מיך "פון וואנעט איז א אינגערמאן?", האב איך ענטפערט פון נאוועסעליצא, האט ער מיך באלד געפרעגט "וועלכע רבי הערש?"... ווייל אז איך בין פון נאוועסעליצא און איך האב אים נישט געקושט די האנט האט ער פארשטאנען אז איך בין נישט קיין וויזניצער חסיד, דאן בין איך א זון אדער פון ר' הערש מרגליות אדער פון מיין טאטן ז"ל.

אין די שפעטערע יארן פלעגט מיין טאטע ע"ה פארן אויף שבתים צו רביה"ק הדבר"י מסאטמאר זי"ע אינאיינעם מיט די צוויי ברודער. און זיי פלעגן אריינגיין נאך שבת אינאיינעם זיך געזעגענען און נעמען ברכת קדשו פונעם רבי'ן. דער הארינטשער רב איז געווען א גרויסער מקורב ביים רבי'ן, און דער רבי פלעגט אים געבן גרעסערע גאלט סכומים, על פי רוב הונדערט קראנען.

מיין טאטע ז"ל האט דערציילט אז איינמאל ווען זיי זענען געווען ביים רבי'ן, איז געווען א ריזיגער ציבור חסידים פיל מער ווי זיי זענען געווען געוואונט ביז היינט, און ווען דער הארינטשער רב האט עולה געווען לתורה נאך די עליה האט ער זיך אנגערופן מיט א ווערטל "איך האב נאך קיינמאל נישט געהאט אזא ציבור", ווי צו זאגן אז דער ציבור איז געקומען לכבודו.

מוצש"ק ווען זיי זענען - ווי זייער שטענדיגער שטייגער - אריינגעגאנגען אינאיינעם צום רבי'ן זיך געזעגענען האט דער רבי נאר געגעבן פופציג קראנען פארן הארינטשער רב, און דער רבי האט איינגעדרימלט כדרכו בקודש, און ווען ער האט זיך אויפגעכאפט האט ער געזעהן אז דער הארינטשער רב שטייט נאך נעבן אים, האט אים דער רבי געפרעגט פארוואס ער איז דא געבליבן, האט ער געזאגט פארן רבי'ן אז געווענליך איז ער געוואוינט אז דער רבי גיט אים הונדערט קראנען. האט אים דער רבי צוריק געגעבן מיט א ווערטל "אזוי ווי דיין עולם איז גרעסער געווארן, דארפסטו דאך שוין נישט צוקומען צו מיר"... האט דער הארינטשער רב געענטפערט "אבער אז איך האב א גרעסערער עולם, האב איך דאך אויך מער הוצאות", דער רבי האט זיך צושמייכלט, און ער האט אים צוגעגעבן נאכאמאל הונדערט קראנען.

יג. בשנת תרצ"ד לפ"ק האבן מיר געהאט א נאסט ווען כ"ק הגה"ק רבי זלמן לייב זצ"ל בעל יד יקותיאל מסיגעט איז געקומען צו פארן אויף א שבת קיין נארעסניצא, וואס דאס איז געווען זייער נאנט צו אונזער דארף, מיר זענען געווען אביסל העכער אויפן בארג, און אביסל נידריגער אויפן בארג האט זיך געפונען נארעסניצא. דער דארף איז געווען זייער נאנט צו אונזערם ווייניגער ווי א תחום שבת אז מ'האט כסדר געקענט אריבערשפאצירן אהין.

דער סיגעטער רב האט געהאט די אכסניא אין שטוב פון הרה"ח ר' לייזער יודקאוויטש ע"ה א תלמיד פונעם קדושת יו"ט זי"ע, און עס איז געקומען צו פארן א ריזיגער עולם אויף שבת פון די גאנצע אומגעגענט. אזוי ווייט אז ווען דער סיגעטער רב איז אריינגעקומען אין ביהמ"ד האט ער נישט געהאט קיין פלאץ צו קענען צוקומען צו זיין פלאץ צוליב דעם שווערן געדרענג וואס איז געווען אין ביהמ"ד.

דער שוחט איז געווען החסיד המפורסם רבי ברוך הערש רוטנער ז"ל א געהויבענער דאלינער חסיד, און א חשוב'ער תלמיד חכם וואס איז אויך געווען דער מוהל אין שטאט און טעטיג בעניני העיר.[יד]

ווי פארשטענדליך מיט אלע גרעסערע געברויכן זענען מיר געווען אנגעוויזן אויף די ארומיגע גרעסערע שטעט.

במשך דעם יאר פלעגט מען לאדענען חשוב'ע רבנים פון די אומגעגענט וואס פלעגן קומען אויפטרעטן מיט דרשות און אויפלעבן דעם ציבור.[טו] אזוי אויך פלעגן קומען מגידים פון די נאנט און די ווייט און האבן אויפגעטרעטן מיט דרשות פארן עולם.

כאטש עס זענען געווען צווישן ציבור חסידים פון פארשידענע רבי'ס, האבן מיר אלע געדאוועט אין איין בית המדרש. בשנת תרפ"ז האט ל"ע אויסגעבראכן א שריפה און דאס ביהמ"ד האט אפגעברענט, מ'האט זיך דאן געוואנדן צו אידן יוצאי נאוועסעליצא וואס האבן געוואוינט אין אמעריקע, און זיי האבן געשיקט געלט אז מ'זאל קענען איבער בויען דאס ביהמ"ד, און מ'האט דאן אויפגעבויעט א שיינע נייע ביהמ"ד.

אינעם נייעם בנין הביהמ"ד איז געווען צוויי בתי מדרשים, א גרויסן היכל און א קלענערער היכל. געווענליך שבת האט מען געדאוועט אינעם גרויסן ביהמ"ד, און

אויך דער גאניטשער רב, דער רב הגליל, מיט הרה"ג ר' צבי הערש מרגליות ז"ל זענען געקומען צו פארן מיטהאלטן דעם שבת. ערב שבת זענען אריבער געקומען אלע שוחטים פון דעם דארף און פון די ארומיגע דערפער, און זיי האבן געווייזן זייערע מעסערס פארן סיגעטער רב. אבער דער שו"ב פון נאוועסעליצא האט מאיזה טעם שהוא נישט געוואלט קומען וויסן דעם חלף. עטליכע טעג שפעטער בשעת יענער שוחט איז געווען ביי די שחיטה האט זיך אים געמאכט א שאלה, און ער איז אריבער געקומען צו רבי הערש מרגליות מיט די שאלה. אבער רבי הערש האט אים נישט געוואלט פסק'ענען די שאלה אלס קנס ווייל ער איז נישט געקומען וויזן דעם חלף פארן סיגעטער רב.

יד. בעפאר איז דארט געווען דער שוחט מיין עלטער פעטער הגה"ח ר' חיים ישראל בערקאוויטש ז"ל, וועלכער האט געשחט'ן סיי אין נארעסניצא און אויך אין נאוועסעליצא, שפעטער האט מען ביי אונז אויפגענומען אן עקסטערן שוחט.

טו. צווישן זיי פלעגט אפט קומען כ"ק אדמו"ר רבי חיים מאיר מוויזניץ זצ"ל וועלכער איז דעמאלטס געווען רב אין ווילחאוויץ, און ער פלעגט פראווען שיינע שבתים מיטן עולם. אויך האבן מיר געפראווען שיינע שבתים מיט הגה"צ רבי שלמה אליעזר וויזל זצ"ל דער טערנעווער רב, מגדולי חסידי וויזניץ, וועלכער איז געווען א פלאם פייערדיגער איד, און זיין עבודת ה' איז געווען בלהב אש קודש. אויך זענען געקומען פון צייט צו צייט בנש"ק און אדמו"ם מגזע נאדבורנא און צאנז וואס האבן געפראווען שבתים ביי אונז.

אינדערוואכן, אדער וועט מ'האט געדארפט מער ווי איין מנין, האט מען געמאכט א צווייטן מנין אינעם קלענערן ביהמ"ד. וועו די בחורים פלעגן אהיים קומען בין הזמנים פון די ישיבות וואו זיי האבן געלערנט פלעגן זיי אויך דאוועננן אין א אייגענעם מנין.

בכלליות איז דער דארף געווען זייער שיין מסודר מיט אלע רוחניות'דיגע געברויכן, צווישן די האט מען געהאט אן שיינעם עירוב. איך געדענק ווי יעדעס מאל וואס עס איז געווען עפעס א וויכטיגע ידיעה וואס מען האט געדארפט איבערגעבן פארן ציבור, פלעגט דער שמש ארויפגיין אויף א הויכן בערגל נעבן דעם דארף, און ער האט דארט געקלאפט מיט א פויק, און אזוי האט ער אויסגערופן וואס ער האט געדארפט.

נעבן דעם ביהמ"ד איז געווען א שלאכט-הויז ווי דער שו"ב האט גע'שחט'ן פאר די תושבי המקום. אויסער דעם איז געווען א באזונדער ארט פאר די מקוה.[טז]

בכלל איז דער לעבנס שטייגער אין דעם ישוב געווען זייער רוהיג, עס איז ניטאמאל געווען קיין פאליציי. איינמאל א וואך פלעגט אריבערקומען א פאליסמאן פון די דערנעבנדיג דערפער און זיכער מאכן אז אלעס איז אין ארדענונג. מ'האט זיך מער ווייניגער גוט געלעבט מיט די גוי'אישע שכנים, און נישט געהאט מיט זיי צוטון. די גוים פון אונזער דארף זענען אלע געווען גלויביגע גוים.

אט דאס איז געווען דער אויסזעהן פון אונזער דערפל, נאוועסליצא.

אשר הגלה

א קורצע צייט נאך מיינע עלטערנס חתונה האט אויסגעבראכן די ערשטע וועלט מלחמה בשנת תרע"ד הארץ לפ"ק, און לויטן געזעץ האט מיין טאטע זיך געמוזט גיין שטעלן צום מיליטער דינסט.

דעמאלטס איז ער אוועק געגומען געווארן צום פראנט אויף עטליכע יאר, ווי ער האט מיטגעמאכט די מאורעות המלחמה, נישט זייענדיג אין שטוב עטליכע יאר,

---

טז. דער מקוה-איד איז געווען ר' הערש מאיר דער בעדער. ער האט געהאט בי זיך אין חצר ניסן בייטער, איינמאל ווען ער איז ארויפגעקראכן אויף די בייטער אראפנעמען נים איז ער נעבעך אראפגעפאלן און ג'הרג'עט געווארן ל"ע, דעמאלטס האט אים זיין איידעם איבער געגומען און געווארן דער בעדער במקומו.

זייענדיג אויסגעשטעלט צו שווערע פיין און ליידן זייענדיג כסדר אונטער סכנות בגשמיות וברוחניות.

נאך עטליכע יאר ווען די מלחמה קאנאנען האבן זיך איינגעשטילט איז ער בחסדי השם אהיימגעקומען קיין נאוועסעליצא, וואו ער האט געוואוינט און ווייטער אנגעגאנגען מיט זיין שיינעם לעבן.

דור ישרים

מיינע עלטערן האבן געהאט זעקס קינדער, דריי זון און דריי טעכטער. מיינע צוויי שוועסטערס זענען געווען רייזל ע"ה הי"ד[יז] און מיין אינגערע שוועסטער סימא ע"ה הי"ד.[יח] די איינציגע פארבליבענע פון מיינע געשוויסטער איז מיין אינגערע שוועסטער מרת רבקה פערל תחי' וועלכע האט איבערגעלעבט די אלע צרות און זי האט חתונה געהאט צו מיין שוואגער מו"ה דוד מאשקאוויטש ע"ה.

מיין אינגערער ברודער הב' יחיאל מיכל הי"ד איז געווען זייער א חשוב'ער בחור, און שפעטער איז ער געווען נודע בשערים אלס תלמיד חכם און ירא שמים, ער האט געלערנט אין די ישיבה אין קאשוי, און שפעטער אין ראחוב.[יט]

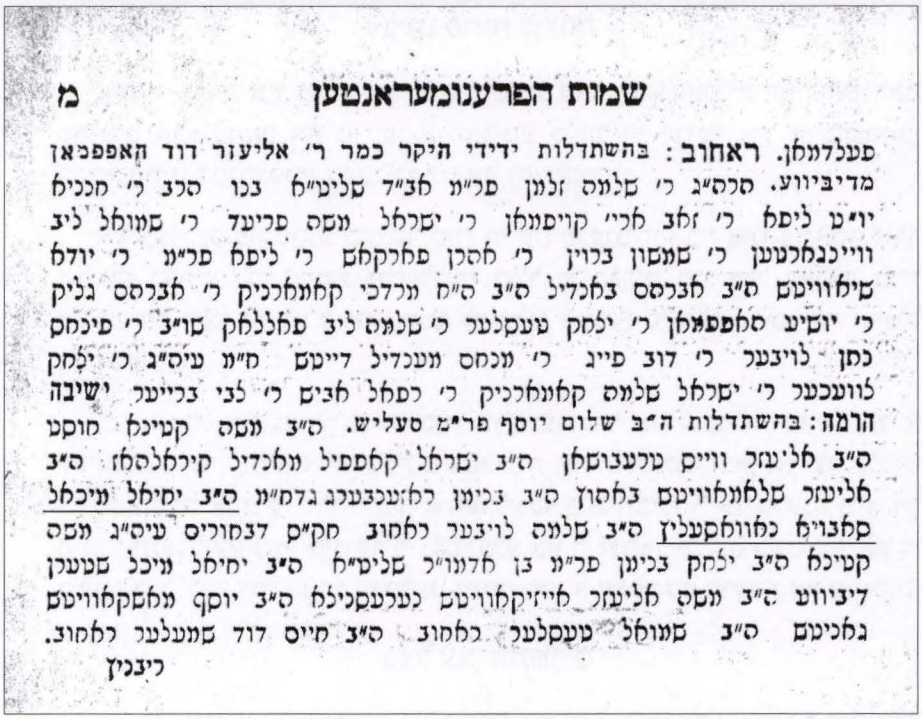
יז. ווען די מלחמה האט אויסגעבראכן, האט זי מצליח געווען צו טרעפן א שיף קיין אמעריקע און זיך געראטעוועט מגי ההריגה, אבער ווי נאר זי איז אנגעקומען קיין אמעריקע אן קיין פאספארט האט מען איר צוריק געשיקט קיין בעלגיען, און זי איז דארט איינגעשטאנען ביי די מומע מרת רייזל ע"ה וועלכע האט זיך געצויגן פון נאוועסעליצא קיין אנטווערפן, און זי איז ליידער גע'הרג'עט געווארן אויף קידוש ה' בשנת תש"א לפ"ק.

יח. זי איז נעבעך געגאנגען צוזאמען מיט מיינע עלטערן קיין אוישוויץ סיון תש"ד לפ"ק, הי"ד.

יט. ער איז דארט געווען א חברותא מיטן ראחוב'ער רב'ס אייניקל הגה"צ רבי ישראל חיים מנשה פריעדמאן שליט"א, לאנג יעריגער ר"מ אין ישיבה עצי חיים סיגעט, און שפעטער דומ"ץ קהל יטב לב ד'סאטמאר וויליאמסבורג.

ער האט אויך ליידער נישט איבערלעבט די צרות, ווען די דייטשן ימ"ש זענען אריינגעקומען קיין נאוועסעליצא איידער מ'האט דעפארטירט קיין אוישוויץ האט ער מיט א חבר זיך פארשאפט גוי'אישע פאפירן און זיי האבן זיך פארשטעלט ווי גוים, מיט די האפענונג זיך צו קענען אזוי אויסבאהאלטן, און זיי זענען געלאפן זיך אויסבאהאלטן ביי די פאלינעס, צווישן די הויכע קארפאטן בערג, ווי זיי זענען געבליבן ארבעטן מיט די דארטיגע פאסטוכער. נאך עטליכע וואכן זיי זענען דארט געווען זענען זיי פאר'מסר'ט געווארן פאר די דייטשע געסטאפאו דורך איינעם פון די פאסטוכער, האט מען זיי דעמאלטס געכאפט און אוועקגעפירט.

איך האב געהערט פון א עד ראי' וואס האט דאס מיטגעהאלטן ווען ער איז אנגעקומען קיין אוישוויץ צוזאמען מיט די אנדערע צענדליגער טויזענטער אונגאריש אידן, ווי מ'האט אים געשיקט צו די ארבעט, און פון דארט האט מען אים געפירט קיין ווארשא ווי מ'האט אים מיט נאך פינף הונדערט אידן געהייסן ריינגן



שמות הפרענומעראנטען מ

פעלדמאן. **ראחוב**: בהשתדלות ידידי היקר כמר ר' אליעזר דוד האפפנאן מדיבּיווע. סכה"ג ר' שלמה זלמן פרי"מ מצ"ד שליט"א גבו הכב ר' מכיר יו"ט ליפא ר' זאב מהר' קוימאן ר' יחזקאל מפה פרישע ר' שמואל לוי ווייכנאנטען ר' שמעון בנוין ר' מהכן פאלקאם ר' ליפא פרי"מ ר' יודא שילווים ס"ג מבראם בחבדיל ס"ג ס"ח מרדכי קאמאניק ר' מבראם גליק ר' יוסיע מאפפמאן ר' יחק פעפלער ר' שלמה ליב פאללאק שו"ב ר' פינחס כהן לויבער ר' דוב פייג ר' מנחם מענדיל דייטש מ"מ עיס"ג ר' יצחק לוועכער ר' יחזקאל שלמה קאמאניק ר' רפאל מנים ר' לבי בכייער **ישיבה הרמה**: בהשתדלות ה"ב שלום יוסף פרי"מ סעליש. ס"ג מפה קעניג חוקט ס"ג מלי'עזר ווייס מרעזופאן ס"ג יחזקאל קאפפיל מחבדיל קיבאלהאז ס"ג מלי'עזר שלמהווים בחתון ס"ג נכיתן רחזעבעג גדמ"מ ס"ג יחיאל מיכאל מחבוים קאמאקעלין ס"ג שלמה לויבער רחתון חק"ת דבחוריס עיס"ג מפה קעניג ס"ג ילחק נכיתן פרי"מ בן חמו"ל שליט"א ס"ג יחיאל מיכל שטערן דיזיווע ס"ג מפה מלי'עזר לייזיקחווים נערעפילא ס"ג יוסף מאסקחווים גלויטם ס"ג שמואל טעפלער רחתון ס"ג מייס דוד שמעלער רחתון. ריבניץ

דער נאמען פון מיין ברודער ווערט דערמאנט צווישן די פערנומעראנטן אויפ'ן ספר מראה כהן שנת תרצ"ח זייענדיג אין די ישיבה ראהוב

דאס יונגסטע קינד פון מיינע עלטערן איז געווען ירחמיאל ע"ה, וועלכער איז געבוירן געווארן בשנת תרפ"ה לפ"ק, און איז ל"ע נפטר געווארן ביי די דריי יאר פון טיפוס ערב שבועות תרפ"ח לפ"ק.[כ]

מיינע עלטערן זענען געווען זייער צובראכן פון דעם אומגליק, אבער זיי האבן זיך זייער שטארק מחזק געווען, און האבן וועיטער מחזק געווען אנדערע צובראכענע אידן, מיט א שטארקע אמונה און בטחון אז מאתו יתברך לא תצא הרעות.

דעם געטא, ווי ער האט געכאפט א אינפעקשאן ל"ע, און ווען די רשעים האבן דאס באמערקט האבן זיי איהם באלד גע'הרג'עט. ער איז ליידער אומגעקומען על קיה"ש תשעה באב תש"ד. מוצאי תשעה באב זענען צוריק געקומען עטליכע פון זיינע באקאנטע און זיי האבן אים מקבר געווען כדת וכדין.

כ. עס ליגט מיר אין זכרון די לוי' פון מיין ברודער ע"ה, איך בין אלט געווען ניין יאר יענעם ערב שבועות, און איך געדענק ווי מ'האט געטראגן דעם קליינעם גוף אויף א לייטער ביזן ביה"ח.

ביתו פתוח לרוחה

אונזער שטוב איז געווען אן אפענע שטוב פאר יעדן פארבייגייער וואס האט געקענט אריינקומען און טרעפן א וואַרימע שטוב ווי יעדער איז אויפגענומען געווארן מיט די גרעסטע העפליכקייט און וואַרימקייט.

איך געדענק פון מיינע קינדער יארן ווי עס פלעגט זיין ביי אונז צוגאסט אויף שבתים הרה"צ רבי חיימ'ל טייטלבוים זצ"ל בן הגה"ק רבי אלי' בצלאל זצ"ל פון טעטש, דער זון פון הייליגן ייטב לב זי"ע, וועמען מ'פלעגט רופן רבי חיימ'ל טעטשער.

רבי חיימ'ל איז געווען א גרויסער ערליכער איד און עובד ה', צוויי מאל א יאר פלעגט ער קומען אויף שבתים בקביעות קיין נאוועסעליצא, און ער פלעגט איינשטיין ביי אונז. ער איז געווען א הערליכער בעל תפילה,[כא] ער פלעגט מיט זיך מיטברענגען זיינע צוויי קינדער ר' מענדעלע און ר' זלמן לייב. עס ליגט מיר אין די ביינער דער 'לכה דודי' וואס זיי פלעגן זינגען מיט א שטארקע נעימות און מתיקות.

בצל עצי התמרים

ווי דערמאנט איז מיין טאטע ז"ל געווען א תלמיד ותיק און א הייסער סיגעטער חסיד, און ער איז אלע יארן געבליבן מיט א שטארקע התקשרות אין זיינע גרויסע רבי'ס.

מיין טאטע ז"ל פלעגט לערנען בקביעות יעדן ליל שב"ק פאר קידוש בקביעות אינעם ספה"ק קדושת יו"ט. דאס איז ביי אים געווען א חוק ולא יעבור וואס ער האט אנגעהאלטן אלע יארן.

עס ליגט מיר אין די ביינער ווי אנגעהויבן פונעם ערשטן שבת נאך די פטירה פון זיין רבי'ן דער עצי חיים, ו' שבט תרפ"ו, יעדן שבת ווען ער האט זיך געזעצט לערנען קדושת יו"ט איז געווען ירדו עיניו דמעה, און פון זיינע אויגן האבן געפלאסן די טרערן מיט א ביטער געוויין.

איינמאל האב איך איהם געפרעגט "טאטע, עס איז היינט שבת ווי אזוי מעג

כא. עי' בשו"ת עצי חיים (או"ח סי' ל"ט) ווי דער עצי חיים שרייבט צו אים היות ער איז דער ש"ץ קבוע אויף די הייליגע טעג אין טעטש, צי ער מעג דאוונען פארן עמוד בשנת האבל נאך זיין טאטן הגה"ק רבי אלי' בצלאל ז"ל.

מען ווייסען?", האט ער מיר געענטפערט "ווי איז מעגליך זיך איינצוהאלטן פון ווייסען, איך האב דאך פארלוירן מיין גרויסן הייליגן רבי'ן"...

נאך די פטירה פונעם עצי חיים, האט ער ווייטער ממשיך געווען זיין קשר לבית סיגעט, און ער האט זיך צוגעשטעלט צו די רעכטע האנט פון הגה"ק רבי זלמן לייב זצ"ל בעל יד יקותיאל, וואס כאטש בשעת די פטירה פונעם עצי חיים זי"ע איז ער בסך הכל אלט געווען פערצן יאר, האט ער זיך מקשר געווען אין איהם, און מקבל מרות געווען עד זיבולא בתרייתא.[כב]



הגה"ק היד יקותיאל מסיגוט ז"ל הי"ד

כב. וכאן המקום לספר, אז מיין רבי דער קאשויער רב זי"ע איז געקומען צו פארן צו די לוי' פונעם עצי חיים זי"ע, און באלד נאך די לוי' פונעם עצי חיים זי"ע איז ער צוגעגאנגען צום בכור, הגה"צ רבי זלמן לייב זצ"ל, וועלכער איז געווען בס"ה א בחור'ל פון פערצן יאר און ער האט אים געגעבן א קוויטל, וואס דאס איז געווען דאס ערשטע קוויטל וואס ער האט געזומען, און איז באטראכט געווארן ווי סמיכה צו זיין דער ממלא מקום פון זיין טאטן.

מיט א צייט שפעטער האט ער זיך באגעגענט מיט הגה"צ רבי שלמה צבי הכהן שטראסספער זצ"ל אב"ד דעברעצין ביי אן אסיפה, האט אים דער דעברעצינער רב איבער געפרעגט אויב עס איז אמת וואס ער האט געהערט אז דער קאשויער רב האט געגעבן א קוויטל פאר א פערצן יעריגער בחור'ל, האט דער קאשויער רב געענטפערט "יא עס איז אמת, אבער וואס זאל איך טון, ער איז א קדוש מרחם אמו".

מענין לענין, ביי א געלעגענהייט איז דער עצי חיים זי"ע געווען אין דעברעצין, און ער איז געגאנגען באזוכן ביים רב הגה"צ רבי שלמה צבי הכהן שטראסספער זצ"ל. אנקומענדיג צום רב אין שטוב - דער גבאי האט ווארשיינליך נישט געוואוסט ווער דער גאסט איז - האט ער געזאגט אז מ'קען נישט אריינגיין ווייל דער רב עסט יעצט, און מען האט געבעטן אז מ'זאל ציווארטן אינדערויסן.

האט דער עצי חיים געזאגט "זאגט פארן רב אז דער סיגעטער רב איז דא".

באלד איז דער דעברעצינער רב ארויסגעקומען ביז צו די טיר, און ער האט זיך מתנצל געווען פארן עצי חיים אויף דעם וואס מ'האט אים געהייסן ווארטן, האט ער געזאגט "ביי חסידים פירט מען זיך אז דער רבי פירט טיש און ער עסט ברבים, אבער ביי אונז איז דאך דער עיקר עבודה פון די רבנים צו לערנען תורה, פארלערנען שיעורים, און זאגן דרשות דאס טוט מען ברבים, אבער די עבודת אכילה דאס טוט מען בצנעה".

האט אים דער עצי חיים געענטפערט "בדרך כלל, יעדע זאך וואס א מענטש האט זייער ליב מאכט מען

בצל רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע

מיין טאטע איז אויך געווען דבוק אין כ"ק מרן רבינו הק' בעל דברי יואל מסאטמאר זי"ע. און נאך די פטירה פון זיין רבי מובהק דער עצי חיים זי"ע,[כג] פלעגט ער פארן מזמן לזמן זיך מסתופף זיין בצל קדשו פון רביה"ק זי"ע.

צוויי מאל א יאר האט דער טאטע געהאט א קביעות צו פארן קיין קראלי און סאטמאר זיך מסתופף זיין בצל קדשו, איין שבת אין ווינטער און איין שבת אין זומער. אלע אנדערע ימים טובים פלעגט ער פארן קיין סיגעט צו מרן היד יקותיאל זצ"ל.

איך געדענק ווי איינמאל ווען איך בין נאך געווען א ניין יעריג קינד איז רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע געקומען צו פארן אויף שבת קיין טעטש, און עס איז געפארן א ריזיגער ציבור אויף שבת. אויך מיין טאטע מיט די גאנצע משפחה זענען געפארן.

מיין טאטע האט דעמאלטס געדארפט א גרויסע ישועה, נאכדעם וואס א גוי האט אים פאר'מסר'ט מיט א פאלשן בלבול ביי די רעגירונג, און ער איז געשטראנען פאר א שווערן משפט פון וואס מ'איז געווען געריישט אז עס וועט זיך ענדיגן מיט א שווערן עונש.

מוצאי שב"ק זענען מיר אריין צום רבי'ן מיט א קוויטל, און מיין טאטע האט מזכיר געווען זיין צרה. מיין מאמע ע"ה וועלכע איז געווען זייער צובראכן פון די

בצנעה, ביי אונז חסידים וואס דער עיקר עבודה איז עסק התורה דאס טוט מען בצנעה, משא"כ די אכילה וואס קומט אונז אן מיט די גאל דאס טוט מען ברבים".

כג. בנוגע די הסתלקות פונעם עצי חיים איז כדאי צו דערמאנען וואס איך האב געהערט פון הרה"ח ר' יוסף לייב כהנא ז"ל אז אין די לעצטע תקופה פאר די פטירה פונעם עצי חיים זי"ע איז ער געווען אין מיהאפאלווא, און ער האט באזוכט ביי איהם אין שטוב. איידער ער איז ארויס פון שטוב האט דער עצי חיים געפרעגט דורך וועלכן וועג מען גייט ארויס פון דא, האט אים ר' יוסף לייב געזאגט אז עס איז דא צוויי וועגן ארויסצוגיין, אבער די וועג איז לענגער צו גיין. האט זיך דער עצי חיים אנגערופן "אמאל איז די לענגערע וועג קורצער"... סתם ולא פירש.

שפעטער וועלן נאך א קורצע צייט איז דער עצי חיים נסתלק געווארן, האבן זיי פארשטאנען למפרע וואס דער עצי חיים האט געמיינט צו זאגן מיט די וועלטער. (עי' עירובין דף נ"ג ע"ב, פעם אחת הייתי מהלך בדרך וראיתי תינוק יושב על פרשת דרכים, ואמרתי לו באיזה דרך נלך לעיר, אמר לי זו קצרה וארוכה וזו ארוכה וקצרה, והלכתי בקצרה וארוכה. כיון שהגעתי לעיר מצאתי שמקיפין אותה גנות ופרדיסין. חזרתי לאחורי, אמרתי לו בני, הלא אמרת לי קצרה אמר לי ולא אמרתי לך ארוכה נשקתיו על ראשו ואמרתי לו אשריכם ישראל שכולכם חכמים גדולים אתם מגדולכם ועד קטנכם).

גאנצע געשעהעניש, האט זיך דארט שטארק צעווייגט, און זי האט געזאגט אז זי גייט נישט ארויס פון צימער ביז דער רבי איז מבטיח א ישועה.

דער רבי האט א לענגערע צייט אריינגעקוקט אינעם קוויטל, ביז ווען ער האט אויפגעהויבן זיינע הייליגע אויגן און געזאגט "איר קענט אהיים פארן בשלום".

ברכת צדיק עשתה רושם, און דער טאטע איז באופן פלא ניצול געווארן פון די סכנה, און ער איז ארויס ריין פון דעם משפט.

עס ליגט מיר אויך שטארק אין זכרון א מחזה נורא וואס איך האב מיטגעהאלטן מיטן רבי'ן ז"ע.

געווען איז דאס ו' אלול תרצ"ו לפ"ק - ביי די יארצייט פונעם ייטב לב ז"ע - עס איז געווען נאכדעם וואס שוין א היבשע פאר יאר איז דער רבי נישט געקומען צו פארן קיין סיגעט, זינט די פטירה פון זיין טאכטער הרבנית הצדיקת מרת רחל ע"ה די סיגוטער רביצין, און דער רבי איז אריין אינעם הייליגן אוהל מקום קבורת רבותיו הק'.

איך בין דעמאלטס געווען אינעווייניג אין אוהל, און איך האב באמערקט ווי אריינקומענדיג אינעם אוהל איז דער רבי געווען שטארק פארטראכט און פארקאכט אין זיינע הייליגע מחשבות, און ווען ער האט זיך אומגעקוקט איז ער שטיין געבליבן, און ער האט געקוקט מיט שטוינונג אז דער אוהל איז געטוישט געווארן זינט ער איז דא געווען דאס לעצטע מאל, ווען אויף די רייע נעבן די מציבות פונעם קדושת יו"ט און זיין רביצין איז געשטאנען א פרישע מציבה. און דער רבי האט א פרעג געטון "ווען האט מען געלייגט נעבן דעם טאטן?!".

די ארומיגע האבן מורא געהאט צו ענטפערן, וואוסענדיג וואס פארא וויטאגליכע וואונד עס איז געווען ביים רבי'ן די פטירה פון די טאכטער ע"ה, האבן זיי ווי געוואונקען אז דער רבי זאל אליינס צו גיין און קוקן די מציבה. ווען דער רבי איז צוגעגאנגען צו די מציבה האט ער זיך באלד געכאפט אז דאס איז דער קבר פון זיין טאכטער, ער איז דארט געבליבן שטיין א שטיק צייט, און דאן האט ער זיך אויסגעדרייט און צוריק געגאנגען צום ציון הק' פונעם ייטב לב ז"ע.[כד]

כד. שמעתי מהרה"ג ר' יעקב בער טייטלבוים שליט"א רב דקהל עצי חיים סיגעט ב.פ. וואס האט געהערט פונעם רבי'ן ז"ל, אז ווען הרה"ח ר' שמואל וואלף אבראמאוויטש ע"ה איז ארויסגעקומען פון אונגארן, און ער



דער אוהל הק' אין סיגוט

האט געברענגט בילדער פונעם אוהל אין סיגעט וואס ער האט פארראכטן, האט ער דאס געווייזן פאר רביה"ק בעל דבר"י זי"ע, וועז דער רבי האט דאס געזעהן האט ער אויפגעציטערט און געפרעגט "וועמען האט מען געלייגט דא נעבן דעם טאטן?!..." עס האט געזומען א קורצע ווייליע ביז דער רבי האט זיך געכאפט אז דאס איז די טאכטער די סיגעטער רביצין ע"ה.

פרק ב'
ימי נעורי

איך בין געבוירן געווארן שבת הגדול אינדערפרי, י"ב ניסן תרע"ט, אין שטוב פון מיינע עלטערן ע"ה.

ביים ברית וואס איז געווען חול המועד פסח, על ברכי זקיני הרה"ח ר' יחיאל מיכל ז"ל,[כה] מיין מוהל איז געווען מיין עלטער פעטער הגה"ח רבי חיים ישראל בערקאוויטש זצ"ל, און מען האט מיר געגעבן דעם נאמען שלמה, נאכן זיידן רבי שלמה ז"ל.[כו]

חיי"ם ושלום יוסיפו לו

דעם נאמען 'חיים' האט מען מיר צוגעגעבן ווען איך איך בין אלט געווען פיר יאר, און איך בין נישט געזונט געווען. ומעשה שהיה כך היה:

ביי די פיר יאר בין איך ל"ע קראנק געווארן מיט א שווערע לונגען אנטצידונג ל"ע, וואס איז געווען א שווערע און א אנשטעקיגע מחלה ל"ע, און איך בין געלעגן אין בעט אין א שווערן מצב. ביי אונז אין דארף איז נישט געווען קיין אייגענער דאקטער, און על כל צרה שלא תבא איז מען געגאנגען קיין טרעסאוו און מען האט געזופן דר. וואסקא, וואס ער איז געווען א זון פונעם גלח פון נאווסעליצא, און ער איז געווען א שכן מיטן זיידן רבי מיכל'ע יענקלאוויטש ז"ל, אזוי האט ער זיך פון אלס קינד גוט געקענט מיט מיין מאמע ע"ה.

ווען דער דאקטער איז אריבער געקומען צו אונז אין שטוב איז געווען פרייטאג ערב שבת, און ער האט געמאסטן מיין פיבער האט ער געזעהן אז די היץ איז 42, האט ער באלד אויפגעגעבן האפענונג ה"י, און ער האט שוין אפגעשריבן א

כה. כך לפי השערתי.

כו. עם ליגט מיר איינגעקריצט אין די ביינער ווען מידי שנה בשנה ו' שבט פלעגט מיך מיין טאטע ע"ה נעמען און געלערנט מיט מיר משניות אין די יארצייט טאג פונעם זיידן רבי שלמה ווייל איך בין געווען נקרא על שמו.

'טויטן-שיין', וועו מיינע עלטערן שטייען דערביי און צו זייער צער און ווייטאג איז נישטא קיין גרענין.

מיין עלטער פעטער הגאון החסיד המפורסם רבי חיים ישראל בערקאוויטש זצ"ל שו"ב,[כז] וועלכער איז דארט געווען, און ער האט געזעהן דעם שוועו מצב, איז ער געבליבן ביי אונז אין שטוב אויף שבת שפירנדיג אז מיינע עלטערן דארפן האבן וועו עס זאל זיי שטיין צו די האנט אין די שווערע מינוט, ובעיקר מיין מאמע דארף הערן דברי חיזוק וועו עס שטייט איר פאר אזא שווערער מאמענט.

פרייטאג צונאכטס האט מען געמאכט א מנין צום דאוונען ביי אונז אין שטוב. און צווישן מנחה און קבלת שבת האט מיין טאטע ע"ה איינגעדרימלט, און ער האט זיך גע'חלומ'ט ווי ער זעהט זיין פאטער ר' שלמה ז"ל ווי ער זאגט אים "הערשל, פארוואס ווייסטו?! הער אויף צו ווייגען, גיב אים צו דעם נאמען חיים און ער וועט אי"ה זיין אן אלטער ערליכער איד, דו זאלסט מיט אים פארן ארויס אויף די 'פאלאלינעס',[כח] און זיין דארט מיט אים איבערן זומער, און גיב אים צו טרינקען ווארימע ציגן מילך און ער וועט זיין געזונט".

מיין טאטע האט זיך אויפגעוועקט פון דעם חלום שטארק ערמוטיגט, און ער האט באלד אויסגעפירט אלעס וואס זיין טאטע האט אים געזאגט, און איך בין ב"ה געזונט געווארן.

איך געדענק נאך דעם טאג וואס איך בין אלט געווארן פיר יאר, און מיין טאטע ע"ה האט מיך געמומען אין חדר דאס ערשטע מאל, וועו מיין פנים איז פארדעקט מיטן טלית, און דער מלמד אין חדר הרה"ח ר' יהודה הירש ע"ה[כט] האט געטיילט זיסווארג.

יבואו טהורים ויעסקו עם טהורים

עס איז היינט שווער צו פארשטיין ווי אזוי מיר זענען אויפגעוואקסן אין יענע יארן, אין א קליינעם דארף צוזאמען מיט די גוים, און מטעם די גזירה פון די ממשלה

כז. א ברודער מיט די באבע רבקה ע"ה.

כח. דאס איז דער רוסישער נאמען פון די הויכע בערג וואו די בהמות פלעגן פאשטן.

כט. רבי יודא ע"ה איז געווען א חשוב'ער איד און א גרויסער תלמיד חכם פון בארשא, ער איז געווען א הייסער וויזניצער חסיד, און ער פלעגט קומען לערנען מיט די חדר-אינגלעך אין נאווסעליצע. ער איז שוין געווען אן עלטערער איד אין יענע יארן זקן ונשוי פנים.

האבן אלע קינדער געמוזט גיין לערנען אינאיינעם אין די אלגעמיינע שולע, אזוי אז די אידישע קינדער האבן געדארפט טרעפן באזונדערע שעות אינדערפרי און נאכמיטאג וועו מען איז געגאנגען אין חדר לערנען די לימודי קודש.

דאס מסירות נפש פון מיינע עלטערן וואס זיי האבן געהאט פאר אונזער לימוד התורה איז היינט אויך שווער צו באגרייפן. מיין טאטע ע"ה פלעגט אויפשטיין יעדן פארטאגס פיר אזייגער און אנהייצן דעם אויוון כדי אז וועו די קינדער שטייען אויף צו גיין אין חדר זאל זיין וואַרעם אין שטוב.

וועו איך בין נאך אלט געווען זיבן יאר, פלעג איך שוין גיין אין חדר פינף אזייגער פארטאגס, אפילו אין די קאלטע ווינטער חדשים וועו אינדערויסן האט געהערשט א ביטערער פרעסט וואס איז אריין אין אלע ביינער, אוו עס איז נאך געווען טונקל אינדערויסן, אז מיר האבן געדארפט גיין מיט א פאקל אין די הענט אז מיר זאלן זעהן ווי מיר גייען.

אפטמאל זענען די וועגן געווען בלאטע פון די רעגן אדער אנגעלייגט מיט גרויסע שנייען, אבער גארנישט האט אונז נישט אפגעהאלטן פון צו גיין לערנען אין חדר אינדערפרי.

דער סדר הלימוד אינדערפרי מיט תפילת שחרית איז געווען ביז 7:30, דעמאלטס איז מען אהיימגעגאנגען עסן פרישטאג, אוו אכט אזייגער איז געווען די צייט וואס מען האט געדארפט גיין אין די שולע ביז צוועלף אזייגער.

די אלגעמיינע שפראך וואס די גוים אין דארף האבן געהערדט צווישן זיך איז געווען רוסיש, כאטש נאך די ערשטע וועלט-מלחמה איז דער דארף געווען אונטער די טשעכן, האבן אבער איבעראל געוואוינט רוסישע גוים, ממילא אין שולע האבן מיר געלערנט ליינען אוו שרייבן די רוסישע שפראך.

צוועלף אזייגער פלעגט מען אהיימגיין פון שולע איבערבייסן, אוו דאן איז מען צוריק געגאנגען אין חדר צום מלמד וואו מ'האט ווייטער געלערנט לימודי קודש ביז זיבן אזייגער ביינאכט.

שמע בני מוסר אביך

מיין טאטע ע"ה איז געווען א גרויסער ערליכער איד אוו א שטארקער בעל מחנך. ער איז געווען זייער א ליבליכער מענטש, אוו ערצויגן זיין שטוב אויפן דרך פון ימין מקרבת מיט אסאך אהבה.

במשך אלע מיינע קינדער יארן געדענק איך איינמאל ווען איך האב באקומען פעטש פון מיין טאטן ע"ה, געווען איז דאס ווען איך בין אלט געווען אכט יאר, און איך האב געטראפן געלט אין שטוב, האב איך געזומען דאס געלט און איך בין געגאנגען קויפן דערמיט צוקערלעך וואס איך האב שפעטער פארטיילט פאר מיינע חברים אין חדר.

נאך עטליכע טעג האט מיין מלמד באמערקט אז שוין עטליכע טעג וואס די קינדער האבן צוקערלעך, וואס איז נישט געווען אזוי מצוי אין יענע צייט, האט ער זיי געפרעגט פון וואו זיי האבן פארשאפט די צוקערלעך, האבן זיי דערציילט אז 'שלמה איז דאס מנדב יעדן טאג', האט דער מלמד דערציילט פארן מיין טאטן ע"ה ווען ער האט אים געטראפן ביינאכט אין ביהמ"ד, און געפרעגט צי ער גיט טאקע יעדן טאג צוקערלעך פאר זיין שלמה'ן אז ער זאל פארטיילן פאר די חברים אין חדר.

דעמאלטס איז מיין טאטע געוואויר געווארן פון דעם געשעפט און ער האט מיך אפיר גענומען און געפרעגט פון וואנעט די צוקערלעך קומען, האב איך דערציילט פון וואו איך האב גענומען דאס געלט, האב איך דעמאלטס באקומען א פאטש פון מיין טאטן אויף די עבירה. אויסער דעם געדענק איך נישט אז מיין טאטע זאל מוזן הייבן א האנט אויף א קינד, וויבאלד זיין חינוך איז געווען מתוך אהבה און מיט א שטארקע ארציגקייט און איבערגעגעבענהייט.

יעדן אינדערפרי ווען מיר זענען געגאנגען אין חדר איז דער טאטע געגאנגען אין ביהמ"ד און ער האט געלערנט מיט גרויס התמדה עטליכע שעה. אזוי אויך יעדע נאכט פלעגט ער זיצן און לערנען, און ווען ער האט נאר געהאט א איבריגע מינוט האט ער דאס אויסגענוצט צו זיצן און לערנען. דאס וואס מיר פלעגן דאס צוקוקן מיט די אויגן האט געהאט אויף אונז א שטארקע השפעה, און ווי פארשטענדליך האט דאס אויך אריינגעגעבן אין אונז א שטארקע חשק און אהבת התורה.

מיין טאטע ע"ה האט מיר געקויפט במתנה א סעט נ"ך, ווייל אין יענע צייט איז נישט געווען איינגעפירט צו לערנען נ"ך אין די סדרי הלימודים, אבער מיין טאטע האט דייקא געוואלט אז איך זאל קענען נ"ך, איך האב טאקע אסאך געלערנט דערין אין מיינע יונגע יארן, און איינגעקויפט א שטארקע ידיעה אין די כתבי הקודש.

ווי קען מען פארגעסן פון די שיינע ווארימע לעכטיגע שבתים וואס דער טאטע ע"ה האט מיט אונז געפראווען מידי שבת בשבתו מיט א שטארקע דערהויבנקייט

און התרוממות. מ'פלעגט זיצן ביים טיש כשתולי זתים סביב און מענג זיין את השבת מיט זמירות שירות ותשבחות, מיטן גאנצן חסיד'ישן ווארעמקייט און קאך.

ואל תטוש תורת אמך

מיין מאמע ע"ה איז געווען א אשה חסידה וצנועה, זי איז געגאנגען אראפגעבינדן אינגאנצן כדרך הנשים הצנועות אזוי ווי רוב פון די משפחות ביי אונזער דארף.[ל] זי איז געווען א אשה משכלת, און זי איז געווען באקאנט אין גאנצן דארף אלס זייער א קלוגע מיט א שארפן קאפ.

זכרונות...

איך וועל דא דערציילן עטליכע זכרונות פון מיינע קינדער יארן אין אונזער ישוב נאוועסליצא, וואס זענען געבליבן חרותים על לוח לבנו און זענען מערקווירדיג היינט צוטאגס ווען דער גאנצער לעבענס שטייגער אין אמעריקע איז אזוי אנדערש, און אזוי פרעמד צום איידעלן און אפגעהיטענעם אופן ווי אזוי מיר זענען אויפגעוואקסן אין אונזערע יוגנט יארן.

יעדן שבת נאכמיטאג פאר מנחה פלעגן אלע תושבי הישוב זיך צונויפקומען אין בית המדרש, און מען האט אינאיינעם אויסגעזאגט גאנץ תהילים, דאס איז געווען א געהויבענער מאמענט, וואס האט איבערגעלאזט א שטארקן ערנסטן רושם אויפן גאנצן ציבור.

דערנאך פלעגט דער גאנצער ציבור גיין פראווען שלש סעודות, טייל ציבור פלעגט אריבערגיין אין שטוב פון ראה"ק ר' פינחס פיקסלער ע"ה וועלכער האט צוגעגרייט ביי זיך אין שטוב פאר איבער צוויי מנינים אידן, און דארט האט מען געפראוועט דעם שלש סעודות אויפן וויזניצער נוסח. טייל עולם איז געגאנגען צו ר' אייזיק לייב פוקס ע"ה, וועלכער האט אויך געפראוועט ביי זיך אין שטוב פאר וויזניצער חסידים. אויך זענען געווען אידן וואס זענען אריבער געגאנגען צו ר'

ל. די חברה משניות פון ק"ק נאוועסעליצא האט געהאט פארשידענע תקנות, צווישן די איז געווען אז א פרוי וואס גייט ארוים אויפן גאס מיט א שייטל וועדט גע'קנס'עט. אזוי אז קיינער האט זיך נישט געטרויעט ארויסצוגיין אויף די גאס מיט א נישט צוגעדעקטן קאפ.

אברהם אבא אברהמאוויטש ע"ה דער גבאי פון חברה משניות. קעגן איבער דעם ביהמ"ד האט געוואוינט רבי אברהם אנשיל ביסטריצער ע"ה, דארט פלעגן מיר גיין פראווען שלש סעודות אויפן סיגעטער נוסח, און זיין איידעם דער דיין הרה"ג ר' הערש מרגליות ז"ל האט געפירט שלש סעודות און געזאגט דברי תורה.[לא]

אזוי אויך שבת הגדול, און די גרעסערע דרשות אין די הייליגע טעג פלעגט רבי הערש משמיע זיין די דרשות פארן ציבור.

יעדע וואך מוצאי שבת האט מען געפראוועט סעודת מלוה מלכה ביי אונז אין שטוב בשבת אחים. מיין מאמע ע"ה פלעגן ספעציעל צושטעלן צו מלוה מלכה פרישע פלייש פאר די גאנצע משפחה. דער טאטע ז"ל פלעגט דערציילן סיפורי צדיקים און ווען מיר זענען עלטער געווארן פלעגט אונז הייסן דערציילן מעשיות פון צדיקים פאר די געשוויסטער.

מיר האבן געהאט א געבויעטע סוכה, וואס איז געווען א גרויסער צימער פון אונזער הויז, און נאר אויף סוכות האט מען ארויפגעלייגט די סכך. שבת נאכמיטאג אין די לאנגע זומער שבתים פלעגן מיר דארט גיין שלאפן, עס איז דארט געווען לופטיגער ווי אין די אנדערע צימערן אין הויז. בפרט מיר האבן דאך געוואוינט אין די הויכע בערג איז ביי אונז געווען היבש קיל און איינגענעם.

אונזער שליח ציבור אין די הייליגע טעג איז געווען הרה"ח ר' יצחק אבראמאוויטש ז"ל, ער איז געווען א ויזניצער חסיד און א הערליכער שיינער בעל תפילה און געדאוונט מיט גרויס השתפכות הנפש. דער צווייטער בעל תפילה איז געווען הרה"ח ר' בערל איינהארן ע"ה, וועלכער איז געווען א מלמד א גאנצע וואך אין בערעגסאז, און ער פלעגט נאר אהיימקומען אויף שבתים. זיי פלעגן זיך איינטיילן מיט די תפילות במשך די הייליגע טעג.[לב]

לא. צווישן די אידן וואס האבן געפראוועט שלש סעודות מיט אונז איז געווען ר' שלמה גריפעלד ע"ה פון חוסט, מ'האט אים גערופן 'דער חוסטער', ער איז געווען א שוואגער מיטן בעל אכסניא, זייענדיג אן איידעם ביי זיין פאטער ר' אפרים ביסטריצער ע"ה, ער איז אויך געווען א סיגעטער חסיד.

לב נאוועסעליצא האט אויך געהאט א חזן, הרה"ח ר' יצחק מיללער ע"ה, א זון פון הרה"ח ר' משה מיללער ע"ה שו"ב חוסט, ער איז געווען א בארימטער חזן, ער פלעגט אוועק פארן אויף די הייליגע טעג קיין בערעגסאז וואו ער האט געהאט א קביעות'דיגע פאסטן ביים עמוד. אבער במשך דעם יאר פלעגט ער אויך אונז מהנה זיין מיט א קבלת שבת אדער א שחרית מיט זיינע שיינע חזנות שטיקלעך.

ווי קען מען פארגעסן פון א פורים אין נאוועסליצא... מ'איז זיך צונויפגעקומען ליינען די מגילה אין ביהמ"ד, דער בעל קורא איז געווען דער ש"ץ ר' יצחק אבראמאוויטש ע"ה.

אונזער קרוב ר' אנשיל יענקלאוויטש ע"ה[לג] וועלכער איז געווען דער וויצע-מעיאר אין נאוועסליצא פלעגט זיך יעדן פורים אינדערפרי ארויסלאזן רייטנדיג אויף א ווייסן פערד, און פאר אים זענען געגאנגען עטליכע פארשטעלטע יונגען מיט טרומפייטן, און ער האט צונויפגעקליבן מתנות לאביונים פון אלע תושבים, און ער האט דאס שפעטער פארטיילט פאר נצרכים.

וועו מ'איז אריבער געגאנגען ביים הויז פון הרה"ח ר' פינחס פיקסלער ע"ה, פון די רייכסטע אידן אין דארף - אין וויזניץ איז ער געווען באקאנט אלס ר' פנחס נאוועסעליצער - ער איז געווען א תלמיד חכם און זייער א חשוב'ער איד און זוכה געווען לשתי שולחנות. ביי אים אין שטוב פלעגט מען זיך צוזאמען קומען טרינקען לחיים און טאנצן, און ביי אים אין שטוב איז געווען דער קלימאקס פון די שמחה.

צוויי וואכן פאר פסח בערך פלעגט מיין טאטע ז"ל מיטן דיין רבי הערש מרגליות ז"ל מיט נאך א בעה"ב גיין מצות באקן בחבורה אחת אין שטוב פון הרה"ח ר' מרדכי יאנקאלאוויטש ע"ה, און זיי האבן דעמאלטס געבאקן מצות פאר גאנץ פסח. וועו מ'האט אהיימגעברענגט די מצות איז דאס געווען שטארק פארמאכט, אבער מחמת גרויס זהירות האט ער דאס נישט געוואלט אראפלייגן אויף דער ערד, נאר מ'האט דאס אויפגעהאנגען אויף א שטריק און עס האט אזוי אראפגעהאנגען פון דאך. און ביז ערב פסח האט מען דאס נישט געירט.

אין אונזער געגענט פלעגט אין די ווינטער חדשים פאלן אסאך שניי, אזוי האט זיך אנגעזאמעלט הויכע שניי בערג, און די קינדער פלעגן שפילן אין די שניי ארויפקריכנדיג אויף די בערג, און זיך אראפגליטשן די שניי בערג. אין די זומער חדשים זענען די קינדער געווען באשעפטיגט זיך צו שפילן מיט די בהמות און די קועהן, וואס דאס האט אונז אויך געהאלטן פארנומען אין די פרייע צייט.

דער ישוב איז געווען זייער א ערליכער און אפגעהיטענער. כאטש מיר האבן געוואוינט צוזאמען מיט גוים זענען מיר געווען זייער אפגעהיטן און איינגעצוימט,

---

לג. בן מו"ה מרדכי ע"ה וועלכער איז געווען א ערשטע שוועסטער-קינד מיטן זיידן ר' מיכל ע"ה.

און זייענדיג שטארק חסיד'ישע אידן האבן מיר נישט געהאט קיין שום שייכות מיט די דרויסנדיגע וועלט, אזוי זענען מיר אויפגעצויגן געווארן זייער תמימות'דיג און ערליך מיט זייער נאיווע השגות.

צום ביישפיל געדענק איך אמאל ווען עס איז געקומען צו גיין א דייטשע פרוי פון א שכינות'דיגע דארף נעמען די פאסט פון פאסט-אפיס, און די פרוי איז געגאנגען מיט הויזן, איז ביי אונז געווען א וועלטס-וואונדער וואס פארא סארט באשעפעניש דאס איז, ווען פון איין זייט זעהט דאס אויס ווי א פרוי וויבאלד זי האט געהאט צעפעלעך, אבער פון די צווייטע זייט אז זי טראגט הויזן איז דאס דאך א מאן. אזוי איז געווען א וויכוח ביז עס איז געווען נמנו וגמרו אז דאס איז אן 'אנדרוגינוס' וואס ווערט דערמאנט אין חז"ל...

בצל כ"ק מרן היד יקותיאל מסיגוט זצ"ל הי"ד

ווי דערמאנט מידי שנה בשנה ראש השנה, הושענא רבא, שמחת תורה, און שבועות, פלעגט דער טאטע פארן קיין סיגעט צו זיין גרויסן רבי'ן דער עצי חיים זי"ע, און ער פלעגט מיטנעמען מיט זיך אויך די קינדער. לאחר פטירתו האט ער ממשיך געווען צו פארן אויף די ימים טובים צו בנו מרן בעל היד יקותיאל זי"ע, אזוי האט ער אנגעהאלטן אלע יארן ביז צו די צווייטע וועלט מלחמה.

אזוי אויך פלעגן מיר פארן קיין סיגעט אויף שיינע שבתים במשך דעם יאר, ובעיתותי שמחה בחצר הקודש.



דאס ביהמ"ד
פון רבותיה"ק
אין סיגוט

איך וועל דא שרייבן עטליכע זכרונות פון יענע לעכטיגע זמנים וואס מיר האבן זיך מסתופף געווען בצלו פונעם סיגעטער רב זצ"ל.

יעדן שבת פלעגן א שיינער ציבור אידן קומען מיטהאלטן דעם טיש, צווישן די זענען געווען די זקני חסידי סיגעט וואס האבן זיך מסתופף געווען בצלו. געהויבענע חסידים פלעגן מעיד זיין אז יעדן שבת ביי קידוש האט זיין צורה געלויכטן מיט א העכערן שיין. דער טיש פלעגט זיך פארציהען ביז גאר שפעט ביינאכט, וועו מיט די זמירות פלעגן מכובד ווערן די חשוב'ע חסידים, און ביים ענדע טיש האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט טאנצן 'אז ביום השביעי'.

שבת קודש אינדערפרי האט דער רבי אויך געפירט טיש, ער פלעגט אליינס שניידן די צוויבל ווי מ'האט זיך געפירט ביי די צדיקי בית צאנז סיגעט. ביי שלש סעודות פלעגט יעדע וואך צוזאמען קומען א ריזיגער ציבור, און מ'האט געפירט אין די טונקל. דער רבי פלעגט מאריך זיין מיט דברי תורה מיט גרויס התעוררות, בפרט אין די ימי השובבי"ם, און אין די ימי הרחמים והרצון, פלעגט ער זאגן דברי מוסר וואס זענען געווען נוקבים ויורדים לחדרי בטן. נאך די תורה פלעגט מען אריינברענגען צום טיש לעכט אנגעצינדן אין צוויי מעשענע לייכטער.[לד]

אויף שבועות איז געווען תקופות וואס די גרענץ איז געווען פארמאכט, און מ'האט נישט געקענט אנקומען קיין סיגעט, דאן פלעגן מיר פארן קיין סלאטפינא, וואס איז געווען נאנט צו סיגעט, אבער עס איז נאך געווען אויף אונזער זייט פונעם גרענץ, און מיר פלעגן בלייבן אויף יו"ט ביים סלאטפינער רב חדב"נ פונעם עצי חיים זי"ע.[לה]

ראש השנה פלעגט זיין דער בעל תפילה ביי שחרית דער ראב"ד הגה"צ רבי שלמה העללער זצ"ל וועלכער איז געווען א הערליכער בעל תפילה, און זיינע תפילות זענען געווען מיט א געוואלדיגע התעוררות.[לו] און דער רבי זצ"ל איז געווען

לד. אזוי האט זיך אויך געפירט דער ישמח משה זי"ע אז מ'האט נישט געצינדן ביי שלש סעודות די לעכט אין זילבערנע לייכטער צוליב די אבילות אויף משה רבינו ע"ה. אין סיגעט איז נאך געווען די זעלבע לייכטער וואס דער ישמח משה האט געגוצט אין זיינע צייטן. אזוי אויך פלעגט מען ביי שלש סעודות נישט בענטשן אויף קיין זילבערנע כוס נאר פון גלאז.

לה. עס איז אויך געווען אמאל וועו דער גרענץ איז געווען פארמאכט ראש השנה, האט דער טאטע מחליט געווען אהיימצופארן און מיר זענען דאן געווען אויף ראש השנה אינדערהיים.

לו. דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט מיר דערציילט אז דעם ערשטן יאר וואס ער איז געקומען קיין אמעריקע

דער בעל תוקע און בעל מוסף. דער בעל מקריא פלעגט זיין הגה"צ רבי מרדכי לייב קאהן זצ"ל וואס איז געווען א תופס ישיבה אין ווישאווע, פון די גדולי תלמידי מרן העצי חיים זי"ע.

די עבודת התפילה אין די הייליגע טעג אין סיגעט איז געווען געוואלדיג, דער רבי האט געדאוועט מיט א שטארקע דביקות און התעוררות, מיט א שטארקן רגש און מיט בכיות עצומות, אז עס האט זיך געגאסן פון זיינע אויגן נחלי דמעות בשעת'ן דאוועגען. פון די צווייטע זייט האט ער געהאט א זעלטענע ארצ'יגע און איידעלע שטימע אז אפילו דאס דאוועגען האט זיך פארצויגן אויף לאנגע שעות פיר שעה און נאכמער, איז דער ציבור נישט מיד געווארן פון הערן זיין דאוועגען.

מידי שנה בשנה פלעגט דער משב"ק הרה"ח ר' משה נאנאשער ז"ל מאכן ניגונים פארן סיגוטער הויף. ער האט געהאט א קאפעליע משוררים וואס פלעגן מיטזינגען מיט אים. צווישן זיי איז געווען זיין זון מיין חבר ר' עקיבא קאהן ע"ה.

תש"ז, אין די זעלבע צייט איז אנגעקומען רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע, און די מקורבים האבן ארויסגעדינגען דעם סטאלינער ביהמ"ד אויף ראדני סט. (היינט צוטאגס איז דארט די נייטרא ביהמ"ד) וואס איז געווען די נאנטסטע ביהמ"ד בשכינות פון די אכסניא. אז דער רבי זאל דארט קענען אנפירן מיט זיין עבודת הקודש במשך יום הקדוש און דעם יו"ט סוכות.

דער רבי איז געקומען דאוועגען ביים פעטער ז"ל. וואו ער האט מיטגעהאלטן דעם פעטערס הייליגע עבודה, די הייליגע תפילות ביי כל נדרי, און אויך אויפמארגן ביי די תפילת המוספין, וואו רביה"ק בעל דבר"י זי"ע האט געפראוועט זיין הייליגע עבודה כדרכו בקודש מיט א געוואלדיגע התעוררות, אשר נמס כל לב.

דער רבי איז נתכבד געווארן דורכן פעטער מיט תפילת שחרית פארן עמוד. ווי פארשטענדליך האט ער געהאט א שטארקע אימתא דציבורא, און שטייענדיג ביים עמוד און זאגענדיג די הויכע שמונה עשרה האט ער באמערקט ווי דער פעטער האט זיך אויסגעדרייט און ער קוקט אים אריין אין פנים.

דער רבי האט זיך דעמאלטס אויסגעדרוקט "עס האט מיר דעמאלטס אנגעכאפט אזא שרעק, איך האב געשפירט אז ווען ער קוקט ווען אויף מיר נאך אפאר סעקונדעס וואלט איך ווען צוזאמען געפאלן, איך וואלט דאס ווען נישט געקענט אויסהאלטן".

נאכן דאוועגען איז דער פעטער צוגעגאנגען צו אים און ער האט אים געפרעגט מיט א חביבות "פון וואו קענסטו אזוי גוט דעם נוסח אויף שחרית, ביי אונז האט מען דאך נאר געדאוועגט מוספין?".

האט אים דער רבי דערציילט אז ער האט טאקע נישט געקענט דעם נוסח מבית אבותיו הק' אויף שחרית, אבער ווען ער איז געווען א יונגערמאן נאך די חתונה האט אים דער שווער דער קערעצקיער רב מכבד געווען צו דאוועגען ביי אים שחרית אין די הייליגע טעג, האט ער זיך איינגע'חזר'ט דעם נוסח פון שחרית וואס ער האט געהערט אין סיגעט פונעם ראב"ד הגה"צ ר' שלמה העללער זצ"ל אן איידעם פונעם ערך ש"י זצ"ל, וועלכער איז געווען דער בעל שחרית אין ביהמ"ד פונעם טאטן דער עצי חיים, און דעם נוסח האט ער יעצט אויך געדאוועגט.

דער רבי הדבר"י האט דאן א זאג געגעבן מיט א ווערטל "קענן דיין טאטן ביסטו א שיינער בעל תפילה". ווי באקאנט האט דער עצי חיים געהאט גאר א שטיל קול, און מען האט אים שווערליך געהערט.

פאר תקיעת שופר פלעגט ער זיך אויך אויפשטעלן און משמיע זיין דברי מוסר והתעוררות פארן ציבור, מיט א שטארקע ווארעמקייט און מיט בכיות ודמעות שליש וואס ער פלעגט פארגיסן, וואס האט אריינגעברענגט שטארקע הרהורי תשובה ביים ציבור וואס האט פארגאסן נחלי דמעות ביי די דרשות.

סוכות פלעגט מען אויפשטעלן די גרויסע סוכה פארן עולם ביים פארצימער פון ביהמ"ד, מ'האט געעפענט די דאך און געלייגט סכך, און דארט פלעגט דער רבי אויך פירן די טישן פארן עולם במשך דעם יו"ט. אויסער דעם האט דער רבי אויך געהאט צוויי קלענערע סוכות וואס אין איינע פלעגט ער זיצן איבערן טאג, און די צווייטע איז געווען צום שלאפן. די סוכות זענען געווען הערליך באצירט מיט שיינע נוי סוכה וואס די בחורים פון די ישיבה האבן צוגעשטעלט.

הושענא רבה איז געווען א גרויסע התעוררות, ווען דער רבי פלעגט זאגן א לענגערע דרשה, און זיך אפשטעלן צווישן יעדע הקפה מיט דברי תורה ומוסר.

די צווייטע טעג יו"ט איז אלע יארן געווען אפן דער גרענץ און מיר האבן געקענט אנקומען פון די קארפאטארוס געגענט קיין סיגעט. דער גרעסטער עולם וואס פלעגט קומען צו פארן אויף יו"ט קיין סיגעט איז געווען אויף די צווייטע טעג סוכות.

עס איז דעמאלטס נישט געווען קיין פלאץ פארן עולם צו דאוונען אין ביהמ"ד. פלעגט מען דאוונען אינעם צוגעבויעטן שאטער וואס מ'האט צוגעלייגט צום ביהמ"ד און מ'האט געעפענט אלע פענסטער פון ביהמ"ד אז דער ציבור פון שאטער זאל קענען מיטהאלטן דאס דאוונען. אויסער דעם פלעגן אסאך אידן מיטברענגען מיט זיך אין ביהמ"ד קליינע בענקלעך וואס מען האט אוועק געשטעלט אין יעדן ווינקל פון ביהמ"ד אז מ'זאל קענען מיט דאוונען מיטן רבי'ן.

בשעת די הקפות איז געווען זייער גרויס דער געדרענג, איך געדענק ווי דער משב"ק הרה"ח ר' משה נאנאשער ע"ה האט געדארפט ווארפן שטריימלעך אז דער רבי זאל קענען אריבערגיין צווישן עולם.

דער סדר ביי די הקפות איז געווען אז דער ציבור איז געשטאנען אויפן גאנצן לענג פון דרום און צפון, און דער רבי איז געלאפן פון מזרח צו מערב און צוריק, אזוי האט דאס אנגעהאלטן שעות ארוכות בלי הפסק, ווען זיין צורה איז מעוטף בטליתו, און ער שוועבט אין א העכערע דביקות, און ער איז אינגאנצן דורכגעווייקט

פון שוויים, ביז ווען דער טלית האט אויסגעזעהן ווי זי איז אינגאנצן דורכגעווייקט ווי זי וואלט געווען אייגעווייקט אין וואסער.

די הקפות ביינאכט האבן גענומען ביז אינדערפרי, וכמעשהו בראשונה כך מעשיהו בשני', שמחת תורה בייטאג האט אויך די הקפות גענומען שעות ארוכות, און דער רבי האט דערבייַ געמאכט די נענועים מיט די ספר תורה וואס האט גענומען זייער לאנג.[לז] און אין בית המדרש האט געהערשט א געוואלדיגע אויר פון שמחה און התרוממות, וועו דער ציבור האט זיך משמח געווען שעות ארוכות בשמחת התורה, און מ'איז נישט מיד געווארן פון די געוואלדיגע שמחה אין א בחינה פון הילולא פקע איגרא.

איך בין געווען א נאנטער חבר מיט עקיבא קאהן ע"ה, א זון פונעם משב"ק הרה"ח ר' משה נאנאשער ז"ל, ממילא האב איך געהאט פראטעקציע, און געהאט א גוטן פלאץ ביי די תפילות און ביי די הקפות.

פון די שענסטע געלעגענהייטן וואס איז געבליבן אין די ביינער אין סיגעטער הויף פון די הייליגע טעג איז געווען דער טיש ביי נעילת החג, וואס איז געפראווען געווארן מיט א שטארקע דערהויבנקייט און געהויבענע שמחה של מצוה. עס פלעגט זיין ביים טיש א גרויסער עולם, און דער רבי אליין איז געווען שטארק אויפגעלייגט, און דער עולם איז געווען אין א פייערליכע שטימונג, און מען האט פארברענגט לאנגע שעות מתוך שמחה של מצוה.

מיר האבן זיך געהאלטן שטארק מקושר מיטן רבי'ן, און ביי יעדע געלעגענהייט וואו עס איז נאר אויסגעקומען זענען מיר געפארן מיטהאלטן די התרוממות'דיגע מעמדים. עטליכע מאל בין איך אויך געפארן מיטן סיגעטער רב ז"ל קיין איהעל אויף די יארצייט פונעם היליגן ישמח משה זי"ע כ"ח תמוז.

אין די זמנים וואס איך בין געווען אין סיגעט האב איך אויך געהאט די זכי' צו זעהן כ"ק מרן הגה"ק רבי שלום אליעזר'ל זי"ע פון ראצפערט, דער זון פונעם היליגן דברי חיים זי"ע, וואס איז געווען דער זיידע פונעם סיגעטער רב זצ"ל, וואס ביי

לז. איינמאל ביי די הקפות האט דער עלטערער חסיד הרה"ח ר' יעקב יודא הכהן גליק ע"ה א זאג געטון בדרך הלצה אז דער רבי דארף זיך צואיילן ווייל די אבות הקדושים וואס קומען אראפ פון גן עדן צו די הקפות דארפן נאך אנקומען צו די הקפות אין קראלי.

פארשידענע געלעגענהייטן בעתותי שמחה בחצרות קדשינו פלעגט ער קומען צו פארן, און דאן האבן מיר געהאט די זכי' לראות בנועם זיו קלסתר פניו המאירים.

דארט אין סיגעט האב איך זיך אויך באקענט מיט די יונגערע קינדער פונעם עצי חיים ז"ע, די בחורים יחיאל מיכל און זושא, בפרט מיט זושא בין איך געווען א נאנטער חבר, הי"ד.

אט דאס איז עטוואס זכרונות פון אונזערע לעכטיגע זמנים בצל הקודש.

קול דודי פתחו לי

ווי נאר איך בין אביסל עלטער געווארן האט מיין טאטע ע"ה נישט געווואלט מער שיקן אין די שולע, ווייל עס האבן דארט געלערנט בתערובות אינגלעך און מיידלעך, און כאטש מיר זענען נאך געווען קינדער, האט ער בשום אופן נישט געקענט דאס צולאזן.

האט ער געטון א מסירות נפש און מיר אוועק געשיקט פון שטוב אין יונגן עלטער פון עלף יאר צו א צווייטן דארף נארעסניצא וואו עס האט געוואוינט דער עלטער-פעטער הגאון החסיד המפורסם רבי חיים ישראל בערקאוויטש ז"ל שו"ב,[לח]

לח. דער פעטער רבי חיים ישראל ז"ל איז געווען א זון פונעם זיידן רבי ירחמיאל ז"ל, א ברודער מיט די באבע רבקה יאנקלאוויטש ע"ה.

עס איז געווען באקאנט ביי אונז אין די משפחה אז ווען דער פעטער איז אלט געווארן דרייצן יאר און ער איז אנגעקומען אין עלטער פון די בר מצוה האט אים זיין פאטער געמומען לייגן תפילין ביים הייליגן דברי חיים ז"ע. בשעת מעשה האט דער הייליגער דברי חיים ז"ע געמומען די לולקע און אים געוואלט שלאגן דערמיט, כידוע דרכו בקודש אז ער האט אזוי מתמיק געווען דינים און ג'פועל'ט ישועות פאר אידן. אבער דער בחור'ל האט זיך דערשראקן און ער איז אוועק געלאפן, האט דער הייליגער דברי חיים אנגעוואונטשן אז ער וועט האבן אריכות ימים, און עס וועט זיין "כל מקדש שביעי"... שפעטער האט מען אים געזאגט אז די חסידים פלעגן זיך וואונטשן צו כאפן א קלאפ פונעם דברי חיים, ווייל מ'האט געוואוסט אז ער איז מיט דעם ממתיק דינים און ער וואלט נישט געדארפט אנטלויפן, האט ער שוין געוואלט צוריק גיין כאפן א קלאפ, אבער דער צאנזער רב האט אים געזאגט "דו געהערסט נישט צו מיר". וכך הוה מיט די יארן איז ער נישט געפארן קיין צאנז, נאר ער איז געווארן א גרויסער וויזשניצער חסיד. שפעטער מיט די יארן האט מען פארשטאנען די הייליגע ווערטער וואס דער דברי חיים האט געזאגט 'כל מקדש שביעי' וען ער האט זיבן מאל חתונה געהאט, און ער האט זיבן מאל מסיים געווען ש"ס.

ער איז געווען זייער א געהויבענער איד, א איש חסיד מפורסם און א בעל מדריגה א וויזניצער חסיד. דער פעטער האט געווענליך געדאוועט אינעם גרויסן ביהמ"ד וואס איז געווען אין דארף, אין יענע תקופה וואס איך בין דארט געווען האט מען מייסד געווען א וויזניצער קלויז איז ער דעמאלטס אהינגעגאנגען דאוועגען.

און מיר האבן ביי אים געוואוינט, און דארט זענען מיר געווען פטור פון צו גיין אין די אלגעמיינע שולע.

דער פעטער איז דארט אין דארף אויך געווען א מורה הוראה וואס האט געפסק'עט שאלות פאר די ארטיגע אידן, און ער איז אויך געווען דער מוהל אין דארף. אויסער דעם האט ער אנגעפירט מיט א ישיבה פאר יונגע בחורים.

ביים פעטער אין שטוב האב איך געוואוינט בערך צוויי יאר ביז צו די בר מצוה, און דארט האב איך געלערנט אין די תלמוד תורה, און נתחנך געווען לתורה וליראת שמים.

דער מלמד איז געווען הרב עזרא פויגעל ע"ה, א גרויסער תלמיד חכם און ירא שמים. ער איז ל"ע געווען פאראליזירט אויף איין האנט. מ'האט ביי אים אין חדר געלערנט זייער פלייסיג מיט גרויס געשמאק.

דער מלמד האט אין יענע צייט געלערנט מיט קינדער אין עלטער פון 11-12 יאר הלכות שחיטה. איך געדענק ווי דער מלמד האט אונז געגומען איין טאג אין שלאכט הויז און ער האט אונז געווייזן געגנוי ווי אזוי מען שחט, און ער האט געצייגט אלע חלקים פון די בהמה, אז מיר זאלן פארשטיין די הלכות וואס מיר לערנען.

זייענדיג אמאל פאר ראש השנה ביים וויזניצער רבי'ן ז"ל בעל אהבת ישראל, און ער האט אים געגעבן א קוויטל, האט אים דער וויזניצער רבי אויך געגעבן א קוויטל מיט זיין נאמען, און ער האט געבעטן דעם פעטער רבי חיים ישראל אז ער זאל ליינען דאס קוויטל, און ער זאל אים אנווואונטשן.

אגב איז דאס ארט צו דערמאנען אז בשנת תשמ"ז לפ"ק בין איך געווען אויף אפרוה אין שווייץ, דארט איז אויך געווען דער וויזניצער רבי שליט"א לרפו"ש פון בני ברק. איז דארט געווען א בר מצוה ווי איך בין געלאדנט געווארן, און איך האב זיך דארט געזעצט מיט הרה"ח ר' מאיר פריעדמאן ע"ה פון מינכן. וועז הרה"ג ר' מנחם ארנסטער שליט"א חדב"נ האדמו"ר מוויזניץ האט מיך באמערקט האט ער מיך ארויפגערופן זיצן אויבן, און דער רבי האט מיר געזאגט "איך וויל אייך דערציילן איבער אייער פעטער רבי חיים ישראל דער שוחט, אז יעדעס מאל וועז ער איז געגאנגען שחט'ן, און ער האט אנגעשטעלט דעם מעסער אויפן שטיין האט ער דאס נישט אפגעוואשן מיט קיין וואסער, נאר פון זיינע אויגן האבן געפלאסן טרערן ווי א קוואל, אויף דעם וואס ער דארף אוועק נעמען דאס חיות פון א בעל חי, און מיט די טרערן האט ער אפגעוואשן דאס מעסער, וועגן דעם האב איך דיר ארויפגערופן זיצן דא, ווייל דו האסט זוכה געווען צו האבן אזא פעטער".

דער פעטער רבי חיים ישראל ז"ל איז נפטר געווארן כ"ד שבט תרצ"ו לפ"ק.

ער האט געהאט א זון הרה"ג ר' גדלי' דוד, וועלכער איז געווען א גרויסער ערליכער איד און א תלמיד חכם, ער איז געווארן אויפגענומען אלס שו"ב און מורה הוראה אויף זיין ארט.

אין יענעם ישוב איז געווען א מנהג אז יעדן ערב שבת פלעגן די קינדער ארומגיין איבערן דארף קלאפן ביי די טירן און צונויפגעקליבן חלות פאר די משפחות פון נצרכים, עס פלעגט געווענליך צונויפגעקליבן ווערן א 60-70 חלות וואס זענען פארטיילט געווארן פאר ארימע משפחות.

במשך די אלע יארן איז מיר געבליבן איינגעקריצט אין הארץ די שיינע לעכטיגע יארן וואס איך האב געהאט ביים פעטער אין שטוב וואס איז זיכער געווען א שטארקער תועלת פאר מיין הצלחה, און איך האב זוכה געווען אסאך קונה צו זיין געפונענדיג זיך נעבן אזא גברא רבה און אדם השלם.

דער פעטער האט אסאך משפיע געווען מיט זיין געהויבענע התנהגות וואס איז געווען פאר מיר א לעבעדיגער מוסר ספר. במשך די צוויי יאר וואס איך בין געשלאפן ביי אים אין שטוב, און איך האב שוין געדארפט אויפשטיין ארום 4:30 פארטאגס, געדענק איך נישט אז דער פעטער זאל נאכנישט זיצן ביי די גמרא און לערנען מיט התמדה. אזוי אויך ביינאכט און סיי ווען מ'האט איהם באגעגענט אינמיטן טאג איז ער געזעסן און עוסק געווען בתורה מיט גרויס התמדה.

די תפילות וואס ער האט געדאוועט מיט השתפכות הנפש, איז געווען געהויבן עד אין לשער, ער איז געווען זייער א הארציגער בעל תפילה, און ער פלעגט צוגיין צום עמוד און דאוונענען מיט א געוואלדיגע מתיקות כבן המתחטא לפני אביו, וואס האט איבערגעלאזט א געוואלדיגן רושם אויף אלע מתפללים.[לט]

זיינע שבתים וואס ער האט געפראווט איז געווען מיט א געוואלדיגע התרוממות און דערהויבנקייט, ער האט געקאכט און געברענט ביי די שבת'דיגע זמירות אז עס האט זיך געדוכט אז ער פליעהט אין די עולמות.[מ] יענע שבתים ביים פעטער אין שטוב דאס איז געווען 'מעין עולם הבא יום שבת מנוחה'.

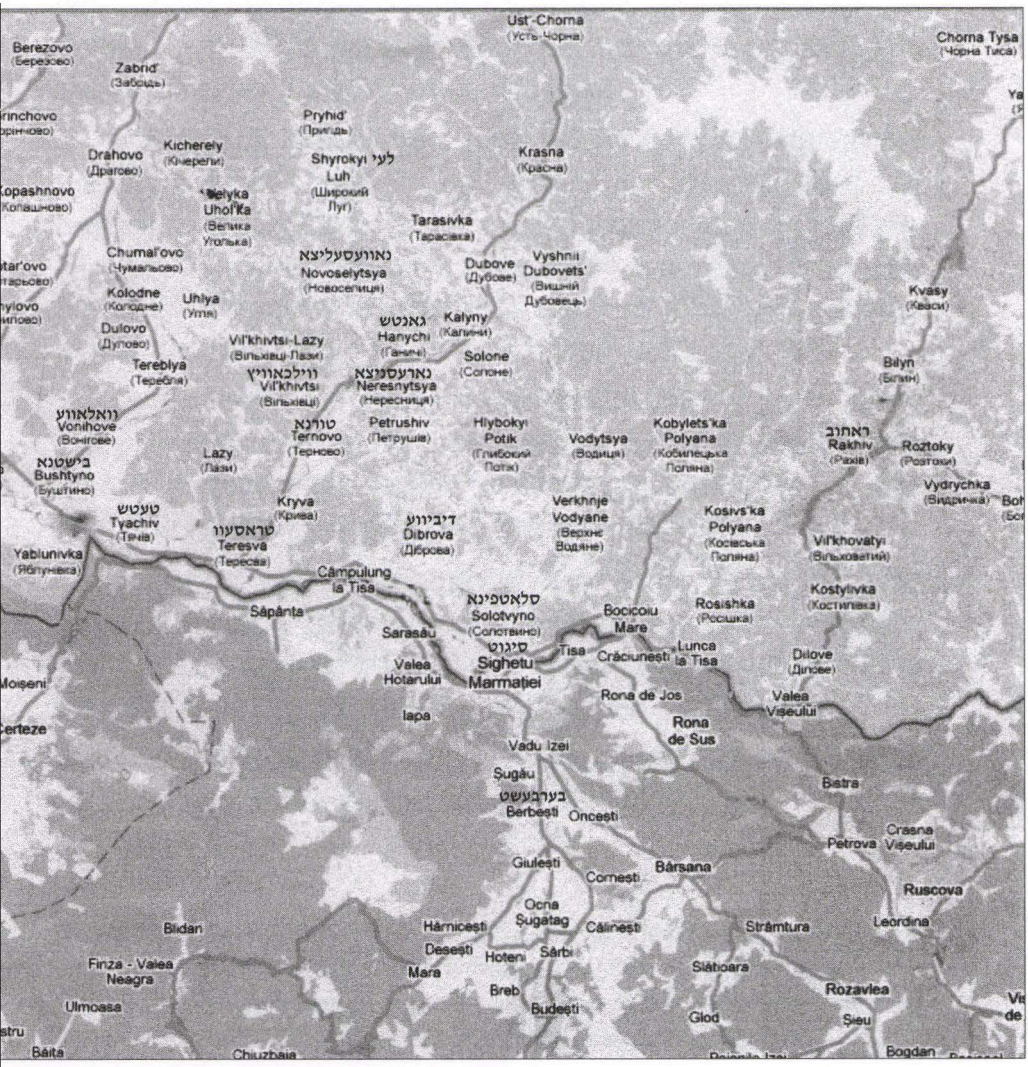
יעדן שבת פלעגט ער מיך פארהערן די לימודים וואס מ'האט געלערנט אין חדר. און ער האט מיך שטרענג באגלייט מיט אן עינא פקיחא.[מא]

לט. עס איז געווען אין איינע פון די יארן וואס דער שליח ציבור אין נאווהעליצא איז נישט געווען אין שטאט, און דער פעטער ר' חיים ישראל זצ"ל איז געקומען דאווענען ביי אונז אין די הייליגע טעג.

מ. במשך אלע יארן האב איך זיך איינגעפירט צו זינגען 'כל מקדש' און 'קה רבון עלם' בסעודת ליל שב"ק מיטן וויזניצער ניגון וואס איך האב זיך אויסגעלערנט אין שטוב פונעם פעטער רבי חיים ישראל ז"ל.

מא. איך געדענק וועו איך בין אמאל מיד געווען און איך האב נישט געוואלט אויפשטיין צום לערנען, האט מיר דער פעטער געגעבן א ציפ אז איך זאל זיך ערוועקן לעבודת הבורא.

איידער די בר מצוה בין איך צוריק געקומען אהיים, ווייל העכער די דרייצן יאר האט מען שוין נישט געמוזט לערנען אין די שטאטישע שולע, און איך בין אריינגעגאנגען לערנען אין די ישיבה ביי אונז אין דארף, וואס איז אנגעפירט געווארן דורך הרה"ג החסיד רבי צבי הירש מרגליות זצ"ל.



א מאפע פון די קארפאטן געגענט

פרק ג'
הוי גולה למקום תורה

מיין בר מצוה

איך בין אריינגעגאנגען לעול התורה והמצוות י"ב ניסן, ב' פר' אחרי א', שנת תרצ"ב לפ"ק.

אזוי ווי עס איז שוין געווען הארט פאר פסח און עס איז נישט לייכט געווען צו קענען צושטעלן די סעודת בר מצוה ווען די גאנצע הויז איז שוין געווען פסח'דיג. און במשך די ימי החג האט מען זיך דאך נישט געמישט ווי עס איז דער מנהג ביי חסידים ואנשי מעשה, דעריבער איז די סעודת בר מצוה געווען אחרון של פסח ביי אונז אין שטוב, מיט די באטייליגונג פון אלע תושבים אינעם דארף, און מען האט זיך מיטגעפריידט מיט די שמחה.

מיין מאמע ע"ה האט שווער געארבעט צוצוגרייטן פארשידענע סארטן קוגלעך וואס מ'קען צושטעלן לכבוד פסח געמאכט פון אייער.

דאס פשט'ל וואס איך האב געזאגט צו די בר מצוה האט מיין טאטע ע"ה מסדר געווען געמומען פון א חידוש פונעם ערך ש"י דער סיגוטער דיין ז"ל.[מב]

מב. ווען מיין איניקל הרה"ג ר' צבי ווייגנארטן שליט"א האט בר מצוה געהאט האב איך אים אויסגעלערנט דעם פשט'ל וואס מיין טאטע ע"ה האט געלערנט מיט מיר צו די בר מצוה. און מיט עטליכע יאר צוריק ווען הערשל נ"י האט בר מצוה געמאכט זיין זון הב' דוד נ"י האט ער איהם אויך אויסגעלערנט דעם זעלבן פשט'ל אזוי האב איך זוכה געווען בחסדי ה' צו זעהן א דור שלישי און א דור רביעי זאגן דעם זעלבן פשט'ל וואס מיין טאטע ע"ה האט געלערנט מיט מיר צו מיין בר מצוה.

אגב, ווען איך האב געוואלט לערנען דאס פשט'ל מיט מיין איניקל הערשל נ"י, האב איך נישט געטראפן וואו דאס פשט'ל שטייט אין ערך ש"י, בין איך אריבער געגאנגען צום רבי'ן ז"ל מרן הברך משה, און איך האב אים געזאגט דעם חידוש, און געפרעגט וואו דאס שטייט. דער רבי האט אריסגענומען דעם ערך ש"י, און באלד אויפגעמישט און מיר געוויזן וואו דער חידוש שטייט. דער רבי האט דאן געגעבן אלם דורן דרשה פארן בר מצוה בחור זיין אייגענעם ספר ערך ש"י.



דער רבי זצ"ל מיט מיין אור אייניקל הב' דוד נ"י

הוי גולה למקום תורה

במשך מיינע ימי הבחרות איז מיר געווען באשערט צו לערנען אין מערערע ישיבות, און איך האב זוכה געווען צו לערנען ביי עטליכע גדולי ישראל פון די בארימטע תופסי ישיבה און גרויסע מרביצי תורה אין יענע תקופה.

איין יאר האב איך דארט געלערנט אין די ישיבה קטנה אין נאוועסליצא, און ביי די פערצן יאר האב איך שוין מקיים געווען דעם הוי גולה למקום תורה, און איך בין געגאנגען לערנען קיין סעליש, דארט האט אנגעפירט די ישיבה דער ספינקער רבי הגה"ק רבי יצחק אייזיק ווייס זצוק"ל הי"ד, דער חקל יצחק, וואס מיין מאמעס משפחה זענען געווען גרויסע ספינקער חסידים.[מג]

מג. מיין מאמע ע"ה האט געהאט א גרויסן חשק אז איך זאל לערנען ביים חקל יצחק אין סעליש, צוליב דעם וואס אירע עלטערן זענען געווען גרויסע ספינקער חסידים, איר פאטער איז נאך געווען א תלמיד פונעם אמרי יוסף זצ"ל, און אירע ברודערס האבן אויך געלערנט ביים חקל יצחק. אבער מיין פאטער אלס סיגעטער חסיד

אבער איך האב דארט נישט מאריך ימים געווען, אין יענע צייטן איז געווען א שארפע מחלוקה צווישן ספינקא און סאטמארער חסידים, אזוי אז איך האב זיך דארט נישט געקענט געפונען דאס ארט.

אין די ישיבה אין סלאטפינא

נאך א קורצע צייט האב איך פארלאזט די ישיבה, און איך בין פון סעליש גלייך געפארן לערנען אין די ישיבה אין סלאטפינא[מד] וואס איז אנגעפירט געווארן



הגה"ק החקל יצחק מספינקא זי"ע הי"ד

האט ליבערשט געוואלט אז איך זאל לערנען אין סלאטפינא. למעשה האט די מאמע אויסגעפירט און איך בין געפארן קיין סעליש, און מיין מאמע האט מיך באגלייט ביז צו די ישיבה און זי האט מיך אריינגעטראגן בקודש פנימה צום חקל יצחק זצ"ל.

איך געדענק נאך וואס פארא פחד עס האט מיך באנומען וועו איך האב געזעהן צום ערשטן מאל די הייליגע צורה פונעם ספינקער רבי'ן, איך האב געהאט אן הרגשה פון 'פחד יצחק'. איך האב שלום געזומען ביים רבי'ן, און מיין מאמע ע"ה האט פארגעשטעלט אונזער משפחה, און דער ספינקער רבי האט געזאגט אז ער האט גוט געקענט אונזער משפחה מיטן זיידן, און ער האט מיך אריינגענומען אין די ישיבה.

מד. איך בין ניטאמאל אהיימגעפארן איבערגעבן פאר מיינע עלטערן וואס עס איז געווען, נאר אונטערוועגנס וועו מען האט געטוישט באן

דורכ'ן מרא דאתרא הגה"צ רבי חיים יצחק אייזיק האלבערשטאם זצוק"ל הי"ד, דער עלטסטער איידעם פון כ"ק מרן הגה"ק בעל עצי חיים זי"ע.[מה]

האב איך באעגענט א איד וואס קומט פון נאוועסעליצא, האב איך אים געבעטן אז ווען ער קומט אן אהיים זאל ער דערציילן פאר מיין טאטן אז איך בין אוועק געפארן פון סעליש לערנען קיין סלאטפינא. ווי נאר מיין טאטע האט דאס געהערט האט ער זיך אויפגעהויבן און ער איז געקומען צו פארן קיין סלאטפינא זיך פאראינטערעסירן פארוואס איך האב אידערגעלאזט די ישיבה אין סעליש.

מה. דער סלאטפינער רב איז געווען א זון פון הרה"ק רבי יהושע האלבערשטאם זצ"ל מדאלינא, א זוהן פון הרה"ק רבי משה'לע בארדיוב'ער זצ"ל, א זון פון הרה"ק רבי ברוכ'ל גארליצער זי"ע, בן מרן הגה"ק בעל דברי חיים זי"ע.

הרה"ק ר' יהושע מדאלינא איז געווען אן איידעם ביי הרה"ק רבי יודא צבי מדאלינא זי"ע, א זון פון הרה"ק רבי ישכר בעריש מדאלינא, א זוהן פון הרה"ק רבי יצחק אייזיק מזידיטשוב זי"ע. דער נאמען "חיים יצחק אייזיק" איז טאקע געווען א צוואמענשטעל פון די צוויי הייליגע זיידעם פון צאנז און זידיטשוב.

דער סלאטפינער רב האט געוואוינט אין דאלינא, און די משפחה האט זיך מתייחס געווען צו בית זידיטשוב, און זיך געפירט אין אירע מנהגים און נוסחאות.

ווי אזוי דער סלאטפינער רב איז געווארן אן איידעם ביים עצי חיים זי"ע, איז אינטערעסאנט איבערצוגעבן, אז אין די תקופה פון די ערשטע וועלט מלחמה איז דער סלאטפינער רב אנגעקומען קיין סיגעט, זייענדיג א חתן ביי איינעם פון די קאסוב'ער רבי'ס, און דער עצי חיים האט אים אויסטערליש שטארק מקרב געווען און מחבב געווען, ער האט געהייסן אריינברענגען כיבוד און פירות לכבודו. דער סלאטפינער רב האט דערציילט אז ווען ער האט געזעהן די אויסטערלישע חביבות וואס דער עצי חיים האט אים ארויסגעווייזן, האט ער געמיינט אז דאס איז זיין שטייגער און אז דער סיגעטער רב איז אזוי מכבד יעדן רב ובנש"ק. שפעטער איז צוליב סיבות אפגעלאזט געווארן דער ערשטער שידוך, און דער סלאטפינער רב איז א חתן געווארן ביים עצי חיים, האט ער שוין געזעהן אז נישט יעדן איז ער מכבד אויף דעם פארנעם, דאן האט ער פארשטאנען אז דער עצי חיים האט שוין דעמאלטס מרגיש געווען אז ער וועט זיין זיינס א קינד דעריבער האט ער אים אזוי שטארק מקרב געווען.

דאס חביבות פונעם עצי חיים צום איידעם דער סלאטפינער רב איז געווען זייער שטארק, אין שו"ת עצי חיים (יו"ד סי' י"ד) שרייבט דער עצי חיים א תשובה צום איידעם דער סלאטפינער רב וואו ער הייבט אן מיט גרויס חביבות "אהובי חתני הרב החריף ובקי טובא, אוצר נחמד קנקן חדש מלא ישן בנש"ק כש"ת מו"ה וכו'", אין א צווייטע תשובה וואס ער האט אים געשריבן אלס חתן (חו"מ סי' א') שרייבט ער "כבוד חביבי אהובי המיל"ח הבחור החתן כהלכה, חריף ובקי טובא מופלג בהפלגת חכמים, זית רענן, יפה פרי תואר, בנש"ק כש"ת מו"ה חיים יצחק אייזיק האלבערשטאם שליט"א.

ליידער איז די רביצין פונעם סלאטפינער רב הצדיקת דבורה לאה ע"ה נעבעך יונגערהייט נפטר געווארן, ג' טבת תרפ"ב לפ"ק, עש"ק פר' ויגש, ווען עס איז איר געבוירן איר ערשטע קינד חנני' יו"ט ליפא. דער עצי חיים - וועלכער האט נישט געוואלט מוותר זיין אויף דעם געהויבענעם איידעם - האט אים ווידער גענומען אלס איידעם פאר זיין טאכטער הרבנית הצדיקת מרת העסא ע"ה.

די שטאט סלאטפינא איז געווען פון די גלילות פון די שטאט סיגעט, עס איז דורכגעלאפן א טייכל צווישן סיגעט און סלאטפינא. דער עצי חיים פלעגט אין אלגעמיין זיין אין סלאטפינא איינמאל - צוויי מאל א וואך, אבער דאס איז נישט געגנג געווען פאר די תושבי העיר וואס האבן זיך געגויטיגט אין א געהעריגן רב, וויבאלד עס האבן דארט געוואוינט א שיינע צאל משפחות.



פון רעכטס צו לינקס: הגאון רבי שלמה העלליר ז"ל, ראב"ד סיגוט, אינדערמיט דער רבי דער יד יקותיאל ז"ל, צו לינקס דער סלאטפינער רב זצ"ל

דארט אין די ישיבה האב איך געלערנט אנדערטהאלבן יאר, און איך האב זוכה געווען נהנה צו זיין מאור תורתו חכמתו וצדקתו פון מיין גרויסן רבי'ן, וואס אויסער

האט דאן דער עצי חיים ממנה געווען זיין איידעם אלס רב אין סלאטפינא, וואו ער האט אויפגעשטעלט א ישיבה און מרביץ תורה געווען פאר בחורי חמד, און ער האט דארט אסאך אויפגעטון פאר זיינע בני הקהלה אין אלע ענינים. דער סלאטפינער רב איז ליידער אומגעקומען עקה"ש ב' סיון תש"ד מיט זיין רביצין און ניין קינדערלעך, צוזאמען מיט די גאנצע עדה הקדושה פון סלאטפינא.

דעם וואס ער איז געווען א גרויסער גאון וצדיק, איז ער געווען א געוואלדיגער חכם און אידן פון איבעראל האבן זיך געוואנדן צו אים ווילנדיג נהנה זיין פון אים בעצה ותושי'.

אויסער דעם זענען געווען היבש חסידים ואנשי מעשה וואס האבן געזעהן אין אים זייער רבי און מורה דרך, און זיי האבן זיך געקלאמערט ארום איהם, און מקבל געווען פון איהם תורה וחסידות.

דער סלאטפינער רב איז געווען א גרויסער גודר גדר ועומד בפרץ, און ער האט פיל לוחם געווען קעגן אלע פירצות בחומת הדת. און פון די אנדערע זייט האט ער זיך אוועקגעגעבן מיט גרויס מסירות נפש פאר אלע איינוואוינער פון די שטאט און זיך געזארגט פאר זייער וואוילזיין. זייענדיג א ממשיך שושילתא דדהבא פון בית זידיטשוב, צאנז, סיגעט, איז געקומען צו אים פארן א ציבור פון פארשידענע קרייזן וואס האבן זיך געווארעמט ביי זיין אור.

דארט אין די ישיבה האב איך זיך צום ערשטן מאל באקאנט געמאכט מיט כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע, וועלכער איז געווען א בחור'ל א יתום ל"ע, און ער פלעגט אסאך קומען באזוכן ביים שוואגער אין סלאטפינא, און ער האט זיך געפונען אין די ארטיגע ישיבה. דער רבי איז נאך געווען א בחור, מ'האט אים געדופן משה'לע, אבער שוין אין יענע צייטן איז געווען כולו אומר כבוד, ער פלעגט גיין מיט א שטעקן כמנהג בני האדמורי"ם, און ער איז געווען זייער רעספעקטירט, זעהנדיג אין אים א בחור מורם מעם.[מו]



רביה"ק בעל ברך משה זי"ע אלס יונג בחור'ל

מו. איך בין אויך געווען ביי זיין חתונה בזו"ר אלול תרצ"ו לפ"ק אין קערעצקי. מיין טאטע ע"ה איז געקומען צו פארן פונדערהיים, און איך בין געקומען פון די ישיבה פון קאשוי וואו איך האב דעמאלטס געלערנט.

אמרתי אספרה פון מיינע זכרונות פון די גרויסע רבי'שע חתונה. די חתונה איז אפגעהאלטן געווארן עש"ק פר' כי תבא, י"ז אלול תרצ"ו לפ"ק, אין די שטאט פונעם

אבי הכלה אין קערעצקי יצ"ו. ווי עס איז געווען דער מנהג הצדיקים אין יענע צייט איז דער קבלת פנים און די חופה אפגעהאלטן געווארן עש"ק נאכמיטאג, און די סעודת החתונה איז געפראוועט געווארן פרייטאג צונאכטס.

צו די חתונה איז געקומען צו פארן א גרויסער ציבור חסידים. עס זענען געווען דארט מחותנים חסידים פון מערערע רבי'שע הויפן. אנגעהויבן ביי חסידי בית סיגעט, וואס א חתונה פונעם הייליגן עצי חיימ'ס א קינד האבן זיי נישט געקענט פארפאסן. און דער ברודער דער סיגעטער רב וואס איז געווען דער עומד מצד החתן איז געקומען צו פארן אין באגלייטונג פון א גרויסן ציבור. חוץ מזה זענען געקומען צו פארן סיגוטער חסידים פון אלע ארומיגע שטעט.

דער גרויסער פעטער רביה"ק בעל דבר"י זי"ע איז געקומען צו פארן אין באגלייטונג פון א גרויסע צאל חסידים, דער שוואגער מיין רבי הגה"צ מסלאטפינא זצ"ל, איז געקומען צו פארן צו די חתונה מיט פערציג בחורים פון זיין ישיבה. דער שוואגער כ"ק הגה"צ מציעשנוב זצ"ל הי"ד, וועלכער איז געקומען צו פארן פון גאליציע מיטהאלטן די שמחה. אויך דער פעטער פון זיין מוטערס זייט הגה"צ ר' ישראל צבי ראטענבערג מקאסאני זצ"ל, איז אנוועזענד געווען אויף די גרויסע חתונה. און הגה"צ רבי יהושע האלבערשטאם זצ"ל דער דאלינער רבי, הגה"צ ר' אשר זעליג גרינצווייג זצ"ל אב"ד דאלהא, און נאך.

אלע אידן יוצאי קערעצקי געדענקען ווי אלע דירות, אלע אכסניות, זענען געווען איבערגעפולט מיט געסט, מען האט איבעראל געברענגט בעטן און מאטראצן, און מ'האט אריינגענומען די הונדערטער געסט וואס זענען געקומען אויף די חתונה פון אומעטום.

די סעודת החתונה איז געפראוועט געווארן אינעם גרויסן צוגעגרייטן שאטער, אינאיינעם מיט די סעודתא דחקל תפוחין קדישין לכבוד שבת מלכתא, און די עריכת השולחן הטהור פון די געהויבענע געסט די מחותנים הגאוה"צ זי"ע, אין שפיץ פונעם חתן.

קודם האבן די געהויבענע געסט געפראוועט יעדער פאר זיך דעם טיש. רביה"ק בעל דבר"י זי"ע האט געפראוועט מיט א ריזיגן ציבור חסידים. אויך דער סיגוטער רב הגה"צ ר' זלמן לייב זצ"ל האט געפירט טיש מיט זיינע חסידים, און אויך די אנדערע חשוב'ע געסט וואס זענען געקומען אויף די חתונה. דערנאך זענען אלע אריבערגעקומען אינעם גרויסן שאטער וואו די סעודת החתונה איז געפראוועט געווארן אויפן גרויס'ן פארנעם.

די עסקנים וואס זענען געווען פארנומען מיטן צוגרייטן די חתונה האבן זיך בכלל נישט גערישט אויף דעם גרויסן ציבור וואס איז געקומען צו פארן, און עס איז נישט געווען צוגעגרייט די סעודה לויט דעם ריזן ציבור משתתפים ביי די חתונה. חוץ מזה וואס אסאך סאטמארע חסידים האבן דארט געוויילט אויף שבת, ווילענדיג זיין אויף שבת אינאיינעם מיט רבם ומורם. וואס דאס האט פארגרעסערט דעם מאנגל אין די מאכלים.

די סלאטפינער בחורים וואס זענען געבליבן הונגעריג, האבן זיך אויפגעפירט ווי בחורים, און זיי האבן זיך איינגעבראכן פרייטאג צונאכטס אין די קאך וואו עס איז געווען צוגעגרייט דער טשולענט פאר שב"ק אינדערפרי, און זיי האבן דאס אויפגעגעסן. שפעטער האבן זיך די בחורים געכאפט וואס זיי האבן געטון, און מארגן ווען מ'וועט דארפן סערווירן דעם טשולענט וועט שוין נישט זיין וואס צו עסן, זענען זיי מיט א פחד געגאנגען צום סלאטפינער רב און דערציילט די מעשה וואס זיי האבן אפגעטון. אבער דער רבי האט זיך צושמייכלט הערנדיג די בחור'ישע מעשה.

שב"ק אינדערפרי ווען מ'האט געדארפט סערווירן דעם טשאלענט איז טאקע נישט געווען וואס צו סערווירן פארן ציבור.

מיין חברותא דעם רב'ס זון הב' ליפא ע"ה

אויך האב איך דארט געהאט די געלעגענהייט צו לערנען מיט מיין רבי'נס זון הב' חנני' יו"ט ליפא ז"ל.[מז]

מעשה שהיה כך היה: דעם ערשטן טאג וואס איך בין אנגעקומען קיין סלאטפינא בין איך געגאנגען צום רב, און איך האב זיך געוואלט איינמעלדן אז איך וויל אריינקומען לערנען אין די ישיבה.

שטייענדיג ביים טיר ווארטנדיג אריינצוגיין צום רב איז צוגעקומען צו מיר הב' חנני' יו"ט ליפא זצ"ל הי"ד, דער זון פונעם סלאטפינער רב, און ער פרעגט מיך צי איך האב שוין א 'חזר'-בחור'. ער האט פארשטאנען אז איך בין שוין א תלמיד הישיבה און איך בין געקומען צום רב בעטן א חברותא. האב איך אים געזאגט אז איך דארף נישט קיין 'חזר-בחור', האט ער זיך אנגערופן צום טאטן "טאטע, דער אינגער בחור וואס שטייט דא, מיינט אז ער איז שוין א תלמיד חכם"... ווייל ווי דער סדר איז געווען האבן אלע אינגערע בחורים געלערנט מיט א עלטערן בחור, א חזר-בחור.

מז. ווי דערמאנט איז ער געבוירן ביום פטירת אמו הצ' ע"ה. דער רבי מרן הברך משה זצ"ל פלעגט דערציילן וואס עס איז אים געבליבן אין די ביינער. ביים ברית פון דאס קינד חנני' יו"ט ליפא, וואס איז אפגעהאלטן געווארן אין שטוב פונעם עצי חיים וואו די אבלים זענען געזעסן, איז אנוועזענד געווען דער קרן לדוד זצ"ל - וועלכער איז געקומען צו פארן מנחם אבל זיין דעם עצי חיים, און דער עצי חיים האט אים געבעטן אז ער זאל בלייבן ביים ברית וואס איז פארגעקומען אינעם לעצטן טאג פון די שבעה - און ער איז מכובד געווארן מיטן זאגן די ברכות וקריאת השם.

דער קרן לדוד האט געהאט א הויך קול און ער האט געזאגט די ברכות מיט א געוואלדיגן ברען און פייער. ווען עס איז געקומען צו די וועדטער "ישמח האב ביוצאי חלציו ותגל אמו בגן עדן" האט ער זיך זייער צעווייניט און עס האט אויסגעבראכן יללות ובכיות אין די שטוב.

ליידער האט מען נישט זוכה געווען לאורו, ער איז יונגערהייט נפטר געווארן, זייענדיג הארט פאר די בר מצוה. אין די משפחה האט מען זיך שוין גערישט צו די בר מצוה, ווען מ'האט געדעדט אז ער וועט אנטון טלית ותפילין אין די זעלבע טאג, ווייל אינעם טאג פון זיין בר מצוה איז דאך אויך געווען די יארצייט פון זיין מוטער ע"ה, און ביים ערשטן טאג וואס ער וועט אנטון תפילין וועט ער אויך דאוועגען פארן עמוד מיטן טלית לעילוי נשמתה.

הב' ליפא איז געווען גאר א חשוב'ער אינגל, ער האט באזיסן דעם כח הנגינה און ער האט שטארק ליב געהאט צו זינגען. בימי חליו ווען ער איז געלעגן על ערש דוי, האט זיין פאטער דער סלאטפינער רב געבעטן פון ר' יחזקאל שטויבער ע"ה, דאן א בחור א תלמיד הישיבה, אז ער זאל זיצן נעבן זיין בעט און זינגען מיט אים.

אויפן טיש איז געלעגן א גמרא מס' גיטין, דער סלאטפינער רב האט געעפענט די גמרא ביי דף נ"ט ע"א, און ער האט מיר געהייסן אנהייבן צו זאגן די גמרא. די גמרא האט זיך אנגעהויבן ביי ואמר רבה בריה דרבא מימות משה וכו', איך האב נאך קיינמאל נישט געהאט געלערנט די גמרא, האב איך אריינגעקוקט אין די גמרא און איבערגעקוקט די גמרא, רש"י, תוספות, דער רבי האט מיך אויסגעהערט און דאן האט ער זיך אויסגעדרייט צו זיין זון ליפא, און אים געזאגט "ער וועט זיין דיין חברותא".

מיין רבי דער סלאטפינער רב איז געווען א געוואלדיגער אדם השלם, עס האבן זיך ווי צונויפגעגאסן אין אים אלע מעלות און מדריגות פון זיינע הייליגע אבות הקדושים פון אלע צדדים. ער איז געווען א גרויסער תלמיד חכם ובקי בכל מכמני תורה, א בקי בנגלה ובנסתר, זיין עבודת התפילה איז געווען מיט השתפכות הנפש, זיינע הייליגע מידות און זיין באנעמונג מיט מענטשן איז געווען עד אין לשער.[מח]

אין די ישיבה האבן געלערנט ארום הונדערט און פופציג בחורים, און דער סלאטפינער רב פלעגט אליינס פארלערנען דעם שיעור מידי יום ביומו אין גמרא תוספות. אויך האט ער אליין פארהערט די בחורים יעדע וואך די שיעורים.

מ'האט אויך געלערנט א שיעור הלכה אין שו"ע, מיטן חיי אדם.

יעדן פרייטאג צונאכטס און ביי שלש סעודות פלעגט ער פראווען מיט די בחורים לענגערע טישן וואס האט זיך פארצויגן אויף עטליכע שעה מתוך דברי תורה און זמירות שבת קודש, וואס מיט דעם האט ער אנגעווארעמט אונזערע הערצער באור החסידות לעבודת ה'.

א דוגמא צו זיין אופן הנהגת הישיבה און זיין טיפע חכמה, וועל איך צוצייכענען אן עפיזאד:

מח. וועז דער רבי איז אמאל געווען ביי א מסיבה של מצוה ביי מיר אין שטוב (כ"ט תשרי תשנ"ו) האט ער געזאגט בזה"ל: עס איז כמעט נישט געווען צווישן די צדיקים און די גדולים פונעם פריערדיגן דור אזא אדם השלם און טוב לב ווי מיין שוואגער דער סלאטפינער רב, ער האט געהאט אלע מעלות און מדות טובות שמנו חכמים. איך געדענק ווי דער טאטע ז"ל האט אים אזוי ליב געהאט, איינמאל האט ער געזאגט "פון מיינע זון - וואס זענען נאך געווען זייער יונג - ערווארט איך נאך צו זעהן פון זיי בעסער ווי זיי זענען יעצט, אבער פון מיינע איידימער וואס זענען שוין עלטער זע איך אז ער איז דער גרעסטער מושלם פון אלע" און ער האט אים זייער ליב געהאט. דער טאטע ז"ל האט אמאל געזאגט אז עס איז נישט שייך קיין גרעסערע קרבות פון א מענטש צו זיין איידעם ווי זיין קרבות צום סלאטפינער רב" עכתד"ק.

איינמאל איז דער סלאטפינער רב געוואויר געוואָרן אז עס זענען דא בחורים וואס דרייען זיך מיט שפיגלעך אין טאש, וואס איז געווען זייער א אפגעפרעגטע זאך ביי חסיד'ישע בחורים, און דאס האט דעם רבי'ן זייער וויי געטון און ער האט דאס געוואלט אויסרייסן פון צווישן די בחורים.

איז געווען זונטאג בשעת וועו ער איז געזעסן צווישן די בחורים אין די ישיבה האט ער זיך אנגערופן: איך האב געהערט אז עס זענען דא בחורים וואס שניידן די נעגל דאנערשטאג אנשטאט פרייטאג, וואס דאס איז קעגן די הלכה אין שו"ע וויל דורכדעם וואקסט די נעגל שבת קודש, דעריבער זאל יעדער ארויפלייגן די הענט אויפן טיש, און די גבאים וועלן ארום גיין פון טיש צו טיש און זיי וועלן זעהן וועלכע בחורים עס וואקסט זיי שוין צוריק די נעגל.

דערווייל אבער בשעת וועו די בחורים זענען אלע געזעסן מיט די הענט אויפן טיש, האבן די גבאים שנעל ארויסגענומען פון יעדנס טאש די שפיגלעך און דאס איבערגעגעבן פארן רבי'ן.

עס איז געווען די ערשטע וואך נאכדעם וואס איך בין אנגעקומען לערנען אין די ישיבה אין סלאטפינא, איז געווען דער סדר אז מטעם הישיבה איז געווען א גבאי וואס ער האט מסדר געווען יעדן בחור צו עסן די סעודות שב"ק ביי איינע פון די משפחות איבער די שטאט. מיך האט ער מסדר געווען ביי א געוויסע משפחה אין די שטאט.

וועו איך בין אנגעקומען אהין פרייטאג צונאכטס האב איך דארט באמערקט עפעס וואס פאסט זיך נישט פאר א חסיד'ישע שטוב, האט מיך דאס זייער געשטערט, און נאך די סעודה וועו איך בין געגאנגען אין ביהמ"ד ווי דער רבי האט געפירט טיש, בין איך צוגעגאנגען צום גבאי'ן וואס ער האט איינגעטיילט די סעודות, און אים געזאגט אז איך האב נישט וואו צו עסן מארגן די סעודה, וויל איך גיי נישט צוריק עסן ביי יענע משפחה. וועו דער גבאי האט געוואלט וויסן פארוואס, האב איך אים נישט געוואלט זאגן, אבער איך האב אים געזאגט קלאר אז דאס איז מיין ענדגילטיגע החלטה.

דער גבאי האט דאס דערציילט פארן רבי'ן, און דער סלאטפינער רב האט מיר געשיקט זאגן אז איך זאל קומען צו אים נאכן טיש וויל ער וויל רעדן צו מיר. וועו איך בין צוגעגאנגען נאכן טיש האט מיר דער רבי געפרעגט פארוואס איך וויל נישט גיין עסן ביי יענע משפחה, האב איך דערציילט די סיבה.

דער סלאטפינער רב האט זיך צושמייכלט און געזאגט "הער מיך צו, מ'קען דאך נישט מבייש זיין א מענטש, המלבין פני חבירו ברבים אין לו חלק לעוה"ב, אז דו וועסט נישט גיין דארט עסן וועלן אנדערע בחורים וועלן וויסן פארוואס און עס וועט ווערן א מדובר צווישן מענטשן דערפון, ממילא מארגן זאלסטו יא גיין דארט עסן, און איך וועל שוין זארגן פאר דיר אויף די קומענדיגע וואך אז דו זאלסט האבן א צווייטע אכסניא וואו צו עסן". וכך הוה.

בצל מורי ורבי הגה"ק מקאשוי זצוק"ל

נאך אנדערטהאלבן יאר בין איך אריינגעגאנגען לערנען אין די בארימטע ישיבה אין קאשוי, בצל קדשו פון מיין גרויסן רבי מובהק הגה"ק רבי שאול בראך זי"ע.

דארט האב איך געלערנט צוויי א האלב יאר, און ביי דעם רבי'ן האב איך קונה געווען זיין אייגנארטיגן וואונדערליכן דרך הלימוד וואס איז געווען איינגעפירט אין זיין ישיבה.[מט]

די שיעורים וואס מיין רבי ז"ל האט פארגעלערנט איז געווען אן אויסנאם. דער רבי האט פארגעלערנט מיט א שטארקע בהירות און קלארקייט, דער קאשויער רב איז דאך געווען א גאון עצום, און זיינע שיעורים זענען געווען געפלאכטן מיט א בקיאות עצומה בכל מכמני תורה, און די בחורים פלעגן אריינפרעגן זייערע קשיות און זיך מפלפל געווען מיטן רבי'ן בשעת'ן שיעור, און פון זיינע תשובות האט מען געזעהן ווי נהירין לי שבילי דכל התורה כולי כמונח בקופסא, וואס דאס אליין האט אין די בחורים אריינגעברענגט אהבת התורה, און א שטארקע תשוקה אויסצעוואקסן אמת'ע תלמידי חכמים.

דער רבי האט ליב געהאט צו רעדן מיט די בחורים אין לערנען. איך האב זוכה געווען אסאך מאל צו גיין איבערפרעגן און איבערשמועסן דעם שיעור, און דער רבי האט געהאט א געוואלדיגע הנאה און שמחה זעהנדיג ווי א תלמיד שטייגט אין לערנען, און ער האט זייער שטארק ארויסגעוויזן דאס געוואלדיגע חביבות און ליבשאפט וואס ער האט געהאט צו זיינע תלמידים.

בעצם איז דאס דרייען זיך בקרבתו פון אזא אדם גדול געווען פאר אונז א געוואלדיגע געלעגענהייט. דער קאשויער רב איז געווען א גרויסער עובד השם,

---

מט. עי' בפרטיות בס' שאול בחיר ה', איך שמתאר דרך הלימוד שם.

זיין טאג טעגליכער דאוונען מיט א דביקות און השתפכות הנפש איז געווען פאר אונז א מורה דרך און א לעבעדיגער מוסר ספר.

אויך פלעגט דער רבי מיט אונז שמועסן, און דערציילן פון וואס ער האט זוכה געווען צו זיין ביי צדיקי אמת, און אנווארעמען אונזערע הערצער לתורה וליראת שמים.[נ]

אין די ישיבה אין קאשוי האב איך געלערנט בחברותא מיט הגה"צ המפורסם רבי רפאל בלום זצ"ל שפעטערדיגער קאשויער רב,[נא] און מיר האבן אינאיינעם באשטימט צו לערנען שיעורים ביינאכט. מיר פלעגן אויפשטיין אין די פינסטערע נאכט שעות צו לערנען אונזערע שיעורים. וויבאלד די ישיבה איז געווען פארשפארט ביינאכט, פלעגן מיר לערנען אין די 'פוילישע קלויז' אין די שטאט.

מיין רבי דער קאשויער רב זצ"ל האט מיך אויך מסדר געווען צו לערנען בחברותא מיט זיינע אייניקלעך, די קינדער פון זיין איידעם הגה"צ רבי יהושע פאליק זצ"ל. מיין רבי דער קאשויער רב זצ"ל איז געווען זייער שטארק מקושר מיט זיינע תלמידים, און כאטש ער האט געהאט א



הגה"צ רבי רפאל בלום זצ"ל אב"ד קאשוי-אמעריקע

נ. איך האב געהערט פון מיין רבי'ן ז"ל דערציילן אז ווען ער איז נאך געווען א אינגערמאן איז ער געווען רב אין מאגענדארף, איז ער געפארן אויף א שבת להסתופף בצ"ק פונעם שינאווער רב זי"ע, ביי שלש סעודות האט זיך לאנג פארצויגן, און ער האט זיך געאיילט אהיימצופארן, האט ער געקלערט אז ער וועט בענטשן ביחידות, און ער וועט ארויסגיין אין די טונקל ווען קיינער וועט נישט באמערקן. ווען ער האט געזומען די מים אחרונים ווילנדיג בענטשן, הערט ער ווי דער שינאווער רב זאגט "מאגענדארפער רב וועט היינט בענטשן". האט ער געזעהן ווי דער שינאווער רב האט משיג געווען זיין מחשבה מיט רוח הקודש.

נא. ער איז געווען פון די גאר נאנטע און שטארק באליבטע תלמידים פונעם רבי'ן דער קאשויער רב זצ"ל. בשעת'ן פארלערנען די שיעורים פלעגט ער זיצן די ערשטע נעבן אים, און נאכן שיעור וועלן די בחורים האבן געווענליך געהאט איבערצופרעגן זאכן וואס זיי האבן נישט פארשטאנען אדער עס איז זיי שווער געווען אויפן שיעור, פלעגט מען דאס מיט אים איבער שמועסן.

גרויסע ישיבה מיט הונדערטער תלמידים, האט ער געהאלטן א עינא פקיחא אויף יעדן איינציגן תלמיד, און זיך געזארגט פאר די הצלחה פון יעדן איינעם בגשמיות און ברוחניות.

די ישיבה איז געווען א צוזאמענשטעל פון בחורים פון אלע שיכטן און קרייזן, עס האבן דארט געלערנט אינאיינעם חסיד'ישע בחורים מיט אשכנזי'שע, אונגארישע און פוילישע, מיט אונז האט אפילו געלערנט א בחור פון פראנקפורט-דמיין וואס איז געגאנגען מיט א גרויען הוט. יעדער האט זיך דארט געטראפן דאס פלאץ, און מיר האבן אלע אינאיינעם געטרונקען פון דעם באר מים חיים פון אונזער גרויסן רבי'ן דער קאשוי'ער רב זצ"ל.

עס איז געווען אין יענע צייט ווען איך בין געגאנגען צום שניידער קויפן א נייעם רעקל, און עס איז אויסגעקומען אביסל קורצער ווי דאס וואס איך האב געהאט באשטעלט, איך האב דאס ניטאמאל געהאט באמערקט. אבער באלד דער ערשטער טאג נאכדעם וואס איך האב אנגעטון דאס רעקל, באלד נאך שחרית איז צוגעקומען צו מיר דער הויז-בחור אז דער רבי האט באפוילן אז איך זאל באלד קומען צו אים ווייל ער וויל רעדן מיט מיר.

איך בין געגאנגען צום רבי'ן פרעגט ער מיך "זאג נאר, אזוי ביסטו געקומען אין די ישיבה?", איך האב באמת נישט געווואוסט צו וואס דער רבי צילט מיט זיין פראגע, האב איך געזאגט אז איך פארשטיי נישט וואס דער רבי מיינט צו זאגן מיט די שאלה. האט דער רבי געזאגט "קוק אויף דיין רעקל, עס איז דאך קורצער פון וואס עס איז געווען אין יענע צייט ווען דו ביסט אנגעקומען אין די ישיבה, דא ביי אונז אין די ישיבה איז מען נישט משנה פונעם לבוש וואס מ'איז געגאנגען אינדערהיים"...[נב]

נב. אט די הנחה האט דער קאשויער רב מקבל געווען מבית רבו מרן הקדושת יו"ט זי"ע, וואו דער קדושת יו"ט האט אריינגעלייגט גרויסע כוחות אריינצוברענגען א ווארעמקייט און א אור החסידות אין זיינע תלמידים, ובפרט האט ער געלייגט א דגוש אויף דעם אז די השפעה פון די ישיבה זאל נישט ח"ו גורם זיין אויף א בחור אז ער זאל אויף עפעס נאכלאזן פון דעם וואס ער האט מקבל געווען בבית אבותיו.

אין א שמועס וואס רביה"ק הדבר"י זי"ע האט געהאט מיט הגה"צ ר' חנא הערש רובין זצ"ל פון סאטמאר און איז אפגעשריבן געווארן דורך הרה"ח ר' יעקב ברוך גפן ז"ל (געדרוקט אין ספר אגרות מהרי"ט) דערציילט דער רבי אז דער קדושת יו"ט האט נישט געווואלט אננעמען ביי זיך אין די ישיבה בחורים פון פוילן, ווייל ער האט געהאלטן אז דאס איז א ירידה פאר א פוילישן בחור. ווייל א חסידישער בחור אין פוילן איז געגאנגען מער

עס איז איבריג צו זאגן אז איך האב זיך מער נישט געטרויעט אנצוטון דאס רעקל.

אין די ישיבה אין קאשוי איז געווען דער סדר אז יעדן זמן האט מען געלערנט צוויי סוגיות. די סוגיא פון ווינטער האט מען געלערנט ביז ז' אדר וואס דעמאלטס האט מען פארהערט די סוגיא אין די גרויסע שטאטישע שוהל, און דאן האט דער רבי דארט געזאגט א דרשה לכבודה של תורה, און ער פלעגט דאן ארויפרופן צוויי בחורים און זיי פארהערן ברבים.

עס איז געווען ווען מען האט געלערנט די סוגיא פון "שוטה אינה מתגרשת", האט מיך דער רבי געפרופן צום פארהער, און איך האב געזאגט א פלפול אין די סוגיא ווי עס איז געווען דער סדר.

ווען איך האב געענדיגט זאגן דאס פשט'ל פרעגט מיך דער רבי צי איך קען אויך זאגן דברי אגדה אויף די סוגיא, האב איך צוגעלייגט די באקאנטע קשיא פונעם בני ישששכר (מאמרי השבת מאמר ו' אות ה') ווי אזוי קען כביכול גט'ן אידישע קינדער, דער רבש"ע איז דאך א כהן, און א כהן טאר דאך נישט נישט צוריק נעמען זיין גרושה, ממילא קענען דאך שוין איידן נישט תשובה טון און דער רבש"ע זאל צוריק נעמען אלס זיין פאלק נאכדעם וואס ער האט זיי מגרש געווען? און איך האב דאס פארענטפערט מיט די ווערטער פון זוה"ק (ח"א דף קכ"א ע"א) אין אדם חוטא אא"כ נכנס בו רוח שטות, און די הלכה איז דאך אז שוטה אינה מתגרשת, ממילא איז די גירושין נישט געווען כהלכה, איז נישטא קיין איסור פון מחזיר גרושתו.

דער רבי האט שטארק הנאה געהאט פון דעם געדאנק.

חסידי'ש געקליידעט, מיט בעקיטשעם אום שבת, מיט לענגערע רעקלעך און סאמעטענע הוטן.

מיין רבי דער קאשויער רב האט דערציילט, אז ווען ער האט געלערנט אין סיגעט האט ער זיך אפגערעדט פארן קדושת יו"ט אז אין די ישיבה אין חוסט וואו ער האט געהאט געלערנט בעפאר האט מען געלערנט סך טיפער ווי אין די ישיבה אין סיגעט, וואס איז געווען מער א חסיד'ישע ישיבה. האט אים דער קדיו"ט געזאגט א משל אויב א באלעבאסטע מאכט א זופ, אויב איז דאס א ווארעמע זופ איז עס געשמאק, און אוודאי איז בעסער אויב מ'לייגט אריין דערין זאלץ, פעפער, וכדומה. אויב אבער די זופ איז שוין קאלט דאן מעג זיין וויפיל זאלץ און וויפיל פעפער, דער גאנצער זופ איז שוין נישט אינטערעסאנט. "ביי אונז אין די ישיבה גיט מען אריין ווארעמקייט, דאס איז דער עיקר, די תבלין דאס איז שוין א מעלה, אבער אויב עס פעלט די ריכטיגע ווארעמקייט, דאן איז די תבלין נישט אינטערעסאנט".

דער קאשויער רב זצ"ל איז געווען מיין רבי מובהק ביי וועמען איך האב געלערנט די מערסטע יארן מימי בחרותי, און איך האב פון אים מקבל געווען במלא חפניים בתורה, אפילו שפעטער ווען איך האב ממשיך געווען צו לערנען אין אנדערע ישיבות, האב איך נישט מסיח דעת געווען פון מיין גרויסן רבי'ן דער קאשויער רב זי"ע.

כאטש עס איז שוין אריבער אזויפיל יארן זינט איך האב זוכה געווען צו לערנען און מקבל תורה זיין ביי מיין גרויסן רבי'ן, און שוין איבער זיבעציג יאר וואס ער איז נסתלק געווען, יעדן איינציגן טאג ביים דאוונען זאגנדיג די ווערטער "ברוך הוא אלקינו שבראנו לכבודו והבדלנו מן התועים ונתן לנו תורת אמת", זאג איך דאס מיט א תנועה'לע וואס איך האב געהערט פון מיין רבי'ן, און דאס דערמאנט מיך פון מיין גרויסן רבי'ן דער קאשויער רב זצ"ל, און איך לויב דעם אייבערשטן וואס ער האט מיר געגעבן די גרויסע זכי' צו זיין דבוק און מקבל תורה זיין פון אזא גברא רבא.

בצל הרה"ק רבי אברהם שלום מסטראפקוב זי"ע

אין יענע תקופה וואס איך האב געלערנט אין קאשוי האב איך זוכה געווען זיך צו שיצן אונטער די פליגל פון א צדיק אמת כ"ק הרה"ק רבי אברהם שלום האלבערשטאם זצוק"ל דער סטראפקוב'ער רב, א זון פון מרן הגה"ק משינאווע זי"ע, וועלכער האט אים זיינע לעצטע יארן געווואוינט אין קאשוי, און איך האב געהאט די זכי' אים משמש צו זיין, און מערערע מאל גורם זיין א קורת רוח.

אויך האב איך זוכה געווען צו זיין יעדן פרייטאג צונאכטס ביים עריכת שולחנו הטהור, און זעהן מראה כהן בעבודתו.[נג]

נג. עס איז כדאי צו באמערקן אז ביים סטראפקוב'ער רב האבן זיך אממיינסטנס געפונען דאס ארט נאר אמת'ע געווייקטע געהויבענע אידן, דער אלגעמיינער המון עם האט זיך בכלל נישט אזוי געפונען דאס פלאץ ביים סטראפקוב'ער רב, צוליב דעם וואס מיט זיין מידת האמת האט ער פשוט נישט געקענט סובל זיין די געפאפטע חסידים וואס זייער גאנצע חסידות באשטייט פון שקר און חנופה, דעריבער פלעגט ער זיי פארטרייבן פון זיך, ער פלעגט אפט פרעגן אזאלכע חסידים וואס זענען צו אים געקומען אויף שבת ויו"ט "צו וואס ביזטו געקומען אהער?, איך האב עפעס א האטעל, אדער אפשר איז דא א רעסטוראנט?!...". צוליב דעם איז טאקע נישט געווען די אלגעמיינע געפארעכץ ביים סטראפקוב'ער רב אזוי ווי ביים פאטער.

עס ווערט דערציילט א ווערטל וואס דער סטראפקוב'ער רב האט אמאל געזאגט, "די וועלט זאגט אז דער טאטע זי"ע דער שינאווער רב האט געהאט פיר טויזנט חסידים, דער אמת איז אז האלב איז א גוזמא, ער האט נאר געהאט צוויי טויזנט חסידים, נאך זיין פטירה האבן מיר זיך צוטיילט מיט זיינע חסידים, די צוויי טויזנט



הרה"ק מסטראפקוב זי"ע

איך האב באמערקט ווי יעדע וואך נאכדעם וואס ער האט געענדיגט עסן די פיש האט ער געטרינקען בראנפן פאר 'לחיים'. איז געווען א פלא ווי יעדע וואך האט ער זיך אויסגעדרייט צו איינעם פון די גבאים מיטן נאמען מאיר "מאיר, דאס איז בראנפן?! ס'איז דאך וואסער...". עס האט אויסגעזעהן ווי ער האט א כוונה עמוקה דערביי וואס ער האט די וועדטער איבערגע'חזר'ט יעדע איינציגע וואך.

אמת'ע האבן געזומען דער ברודער ר' משה'לע שינאוועך מיטן ברודער דער ציעשנובער רב, און די צוויי טויזענט וואס זענען נישט געווען האבן געזומען דער ברודער ר' לייביש טורנער און איך...".

איך וועל דערציילן אחת מהנה וואס איך האב זוכה געווען אליינס מיטצוהאלטן און מיטלעבן בצ"ק פונעם סטראפקוב'ער רב. דער סטראפקובער רב ז"ע איז געווען בזו"ר א איידעם ביי הגה"צ המפורסם ר' אברהם חיים הורוויץ זצ"ל אבד"ק לינסק (השני), א זוהן פון הגה"צ המפורסם ר' מנחם מענדל הורוויץ זצ"ל מלינסק זצ"ל, א זון פון הגה"ק ר' אברהם חיים הורוויץ זצ"ל מלינסק (הראשון) א זון פון הגה"ק בעל זרע קודש מראפשיץ זי"ע. אויף די עלטערע יארן האט ער חתונה געהאט בזו"ש מיט א יונגע אלמנה הרבנית הצ' מרת חוה ע"ה בת הגה"צ רבי דוד זצ"ל דומ"ץ קאמארנא. און ער האט צוגעזאגט פאר די רביצין אז זי וועט האבן פון אים זש"ק.

א יאר נאך די חתונה איז געבוירן געווארן א בן זכר וועז דער סטראפקוב'ער רב איז שוין געווען אין די גבורות שמונים, און מ'האט דאס קינד א נאמען געגעבן יוסף יום טוב, נאך דעם זיידן מצד האם דער תוספות יו"ט זי"ע.

זייענדיג א בכור פטר רחם לאמו האט מען געמאכט א גרויסן פדיון הבן, מ'האט אויפגעשטעלט א שאטער אין הויף, און עס איז צוזאמען געפארן א ריזיגער ציבור פון צוויי טויזענט חסידים, וואס זענען געקומען צו פארן פון סטראפקוב, בארדיטשוב, אונגוואר, און אנדערע שטעט וואו עס האבן געוואוינט חסידים ומעריצים, און אזוי ווי איך מיט מיינע חברים האבן אויפגעשטעלט דעם שאטער האב איך געהאט די געלעגענהייט צו שטיין אונטערן בענקל ביי די מסיבה, און מיר זענען געשטאנען בראש המערכה און אנגעפירט מיט אלע עסקנות.

אינמיטן די סעודת פדיון הבן איז אנגעקומען דער ראש הקהל פון קאשוי מיטן נאמען ראטהאץ, וועלכער איז געווען א אשכנזי'שער איד, און ער איז געקומען אויבנאן נעבן דעם סטראפקוב'ער רב. רופט זיך אן דער סטראפקוב'ער רב צום משב"ק ר' מאיר "וואס וויל דער אלטער דייטש?", האט דער משב"ק געענטפערט אז ער האט א טאכטער וואס האט שוין חתונה געהאט מיט צען יאר צוריק און זי האט נאכנישט קיין קינדער, און יעצט וואוינען זיי שוין צוויי יאר אין תל-אביב, וויל ער א ברכה פונעם רבי'ן אז זיי זאלן געהאלפן ווערן".

האט דער סטראפקוב'ער רב ענטפערט "זאג אים אז אויב וועט ער מיר געבן צען טויזענט קראנען וועט זי האבן א בן זכר".

וועז דער ראש הקהל האט דאס געהערט האט ער זיך אנגערופן "קודם זאל זי האבן דאס קינד און נאכדעם וועל איך געבן דאס געלט". אבער דער רבי האט נישט מסכים געווען דערצו, און ער האט פארלאנגט אז ער זאל שוין געבן דאס געלט, און דער ראה"ק האט נישט געוואוסט וואס צו טון. אבער אלע ארומיגע מענטשן האבן אים געשריגן "ראטהאץ, גיב שוין דאס געלט", דער ראה"ק האט נישט געהאט קיין ברירה, און ער האט זיך אויך געשעמט וועז דער גאנצער עסק איז געווען אזוי ברבים, האט ער געברענגט די גאנצע סומע געלט און ער האט דאס איבערגעגעבן פארן רבי'ן.

עס איז איבריג צו זאגן אז ביז א יאר זענען זיי געהאלפן געווארן מיט א בן זכר, און דאס פאר-פאלק איז צוריק געקומען וואוינען קיין קאשוי.

אויך האב איך זוכה געווען צו קענען לערנען פון דער נאנט דעם בארימטן גאון רבי שמואל ענגל זצ"ל אב"ד ראדמישלא.

איך האב אויך זוכה געווען צו זיין פונעם מנין וואס זענען אנווועזנד געווען באשכבתי דרבי בעת יציאת נשמתו. און מיר זענען געשטאנען סביב למיטתו א גאנצן טאג און א גאנצע נאכט.[נד]

דארט אין קאשוי האב איך אויך זוכה געווען צו קענען הגה"ק רבי יענקעל'ע פראנקפורטער זי"ע.

מיין רבי דער קאשוי'ער רב זצ"ל פלעגט יעדעס יאר חמשה עשר בשבט צוזאמען נעמען אסאך פירות פון ארץ ישראל און פון אנדערע פלעצער, ער האט דאס אריינגעלייגט אין א קארב, און געשיקט צו רבי יענקעלע'לע פראנקפורטער. איך האב זוכה געווען צו זיין צווישן די שלוחים וואס האבן איבער געגומען דעם קארב מיט פירות פונעם רבי'נס האנט, און איבערגעגעבן פאר רבי יענקעלע.

אויך האב איך דעמאלטס זוכה געווען צו זעהן הגה"ק בעל מנחת אלעזר ממונקאטש זצ"ל, וועו ער איז געקומען צו פארן אויף א שבת קיין קאשוי, און איך בין געגאנגען צום טיש.

אזוי אויך האב איך אין יענע תקופה זוכה געווען צו קענען דעם וואלאווער רב הגה"צ רבי אהרן טייטלבוים זצ"ל[נה] ביי איינע פון די געלעגענהייטן.

נד. פרייטאג עש"ק האט מען געווארט מיט די לוי' כדי הגה"צ רבי יוסף אלימלך כהנא זצ"ל דער אונגווארער רב זאל קענען אנקומען און מספיד זיין. און כאטש עס איז געווארן זייער שפעט צו שבת האט מען געווארט אויף אים מפני כבודו. למעשה איז ער אנגעקומען עש"ק ביי חצות און ער האט געזאגט זייער א ווארימען הספד. צוויי אזייגער נאכמיטאג איז מען אנגעקומען מיטן ארון צום בית החיים, און וועו מ'איז צוריק געקומען פון די לוי' איז שוין נאר געווען צייט צו גיין און מקוה און אנטון די שבת'דיגע בגדים און גיין אין ביהמ"ד צו קבלת שבת, עס האט אונז אויסגעזעהן ווי כאילו דער שבת קודש איז געשטאנען און געווארט אז מ'זאל קענען ענדיגן די לוי' פון דעם גאון וגדול שר התורה און אים אפגעבן כבודו האחרון.

נה. חותן המלך דער שווער בזו"ש פון כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע.

איך געדענק אז מ'האט דערציילט אויף אים אז ער איז געווען א גרויסער קנאי, און א שארפער מענטש. ער האט נישט צוגעלאזט קיין פירצות און ער האט לוחם געווען קעגן בעלי עבירה בתוקף ובעוז. וועו איינמאל איז געווען א איד אין די שטאט וואס האט זיך געשוירן די בארד אום חול המועד, און יענער האט זיך פארגלוסט אן עלי' לתורה. וועו יענער איז צוגעגאנגען צו די ספר תורה איז דער רב ארויפגעגאנגען אויף די בימה און אים דערלאנגט א פאטש.

בצל קדשו פון רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע

עס קען זיך נישט פארגעסן די לעכטיגע שבתים וואס מיר האבן זוכה געווען מיטצוהאלטן ווען כ"ק מרן רבינו הק' בעל דברי יואל זי"ע איז געקומען צו פארן קיין קאשוי און דארט געפראווען א שבת בקרב קהל חסידים. עס פלעגן דאן קומען צו פארן הונדערטער חסידים פון די גאנצע אומגעגענט, און דער שבת האט איבערגעלאזט א רושם אדיר דקדושה עד אין לתאר ואין לשער.

ביי יעדע פון די באזוכן פונעם רבי'ן אין קאשוי, פלעגט ער אריבער קומען אפגעבן א באזוך פארן מרא דאתרא מיין רבי דער קאשויער רב זצ"ל. עס איז אומבאשרייבליך אראפצוגעבן וואס מיר האבן דעמאלטס זוכה געווען מיטצוהאלטן מיט די אויגן די געוואלדיגע חביבות וואס איז געווען צווישן די צווי צדיקים, און ווי זיי האבן זיך אפגעגעבן כבוד איינער דעם צווייטן עד אין לשער.

עס ליגט מיר אין זכרון ווען איינמאל ביי אזא באזוך איז דער רבי אריבער געגאנגען באזוכן דעם סטראפקובער רב, און איך מיט נאך דריי בחורים וואס זענען געווען גרויסע סאטמארע חסידים האבן באגלייט דעם רבי'ן.

ביים באזוך האט דער רבי געפרעגט דעם סטראפקובער רב צי ער גיט אים רשות צו בלייבן אין קאשוי אויף נאך א שבת. האט דער סטראפקובער רב געענטפערט "איך בין דאך נישט דער מרא דאתרא דא".

האט אים דער רבי געזאגט "דעם מרא דאתרא האב איך שוין געפרעגט, און ער איז מסכים, יעצט וויל איך אויך האבן רשות פונעם סטראפקוב'ער רב".

האט זיך דער סטראפקובער רב אנגערופן "איך בין זייער שטארק מסכים אז איר זאלט דא בלייבן אויף נאך א שבת, אוודאי, איך בין מסכים אויף הונדערט פראצענט, און איך האב א גרויסע שמחה דערפון".

האט אים דער רבי געפרעגט "פארוואס האט איר אזא גרויסע שמחה אז איך בלייב דא?". האט דער סטראפקובער רבי געענטפערט בענות קדשו "אז איר זענט דא אויף שבת קומען דאך צו פארן אסאך חסידים וואס קומען געווענליך נישט אהער, און אז זיי זענען שוין דא קומען זיי שוין אריין צו מיר אויך, ממילא האב איך ריווח פון דעם וואס איר בלייבט דא אויף נאך א שבת".[נו]

נו. איבער דאס חשיבות וואס דער רבי האט געהאט ביים סטראפקובער רב זי"ע איז כדאי צו פארצייכענען דעם

פאלגענדן עפיזאד, וואס איז געווען מיט יארן פריער ווען דער רבי האט געוואוינט אין סאטמאר אלס אינגערמאן גלייך נאך די חתונה און ער האט דארט געהאט א אייגן ביהמ"ד, און דער סטראפקובער רב איז געקומען אויף שב"ק פר' חקת קיין סאטמאר, האט ער געוואלט דאוונען אינעם רבי'נס בית המדרש, אבער זיינע חסידים האבן גע'טענה'עט אז ער זאל ענדערש גיין דאוונען אינעם גרויסן שטאטישן שוהל וואו עס דאוונט א ריזיגער ציבור און זיי וועלן אים קענען שטיצן מיט געלט, ווי איידער צו דאוונען אין א קליין בית המדרש'ל, אבער דער סטראפקוב'ער רב האט בשום אופן נישט געוואלט.

האבן דעם סטראפקוב'ער רב'ס חסידים זיך געוואנדן צום רבי'ן און געבעטן אז דער רבי זאל מסביר זיין פארן סטראפקובער רב אז פאר די סיבה צו וואס ער איז געקומען קיין סאטמאר איז בעסער אז ער זאל דאוונענען אינעם גרויסן בית המדרש, דער סטראפקוב'ער רב האט מסכים געווען, אבער ער האט זיך אויסגענומען אז די טישן וויל ער יא פירן אינעם רבי'נס בית המדרש.

פרייטאג צו נאכטס האט דער סטראפקוב'ער רב געפירט טיש אינעם רבי'נס ביהמ"ד, א ריזיגער עולם האט מיטגעהאלטן דעם טיש, פארן בענטשן האט דער רבי מכבד געווען דעם סטראפקובער רב צו זאגן תורה, אבער ער האט נישט געוואלט ווייל זיין טאטע דער שינאווער רב ז"ע האט נישט געזאגט קיין תורה ביים טיש נאר אויב מען האט אים מגלה געווען פון הימל אז ער זאל זאגן.

ביי שלש סעודות האט אים דער רבי נאכאמאל מכבד געווען צו זאגן תורה, האט דער סטראפקוב'ער רב שארף געזאגט "עס שטייט אין פסוק זאת חוקת התורה אשר צוה ה' לאמר, קען מען טייטשן, זאת חוקת התורה דאס איז דער חק ביים זאגן תורה, אשר צוה ה' ווען דער אייבערשטער הייסט, לאמר דעמאלטס זאגט מען תורה, אבער אויב עס איז נישטא קיין ציוו ה' זאגט מען נישט קיין תורה!"...

האט זיך דער רבי ז"ע אנגערופן "איך קלער אז מ'קען טייטשן אנדערש, זאת חוקת התורה, אשר צוה ה' אויב וועט דורך דעם זאגן תורה ארויסקומען א התעוררות צו דינען דעם אייבערשטן, לאמר, דעמאלטס דארף מען יא זאגן תורה"...

האט זיך דער סטראפקובער רבי אנגערופן צום רבי'ן "אויב אזוי זאלט איר זאגן תורה", אבער דער רבי האט נישט געוואלט זאגן מפני כבודו פונעם גרויסן גאסט, און ער איז געבליבן שטיל. אבער דער סטראפקוב'ער רב האט עטליכע מאל געבעטן אז דער רבי זאל זאגן תורה, ביז ער האט געזאגט מיט א שארפן טאן אז ער באפעלט דעם רבי'ן צו זאגן תורה, האט דעמאלטס דער רבי אנגעהויבן צו זאגן תורה כדרכו הקודש, וואס האט פארגאפט די אלע מענטשן וואס האבן דאס געהערט. זייט דעמאלטס האבן צענדליגער חסידי'שע אידן פון סאטמאר אנגעהויבן צו קומען יעדע וואך שבת צום רבי'נס טיש הערן זיינע הייליגע תורות.

דער סטראפקוב'ער רב זצ"ל האט בעצם שטארק מקרב געווען און ליב געהאט רבוה"ק עצי התמרים ז"ע. עס איז געווען בשנת תרס"ה לפ"ק וועז דער סטראפקוב'ער רב זצ"ל איז געווען אין חוסט, וועז עס איז געקומען כ"ט שבט דער ערשטער יארצייט פונעם קדושת יו"ט ז"ע איז געווען א גרויסער עולם וואס איז געפארן אויף סיגעט צו זיין ביי די יארצייט, און זיך מסתופף זיין בצ"ק פונעם עצי חיים ז"ע.

וועז דער סטראפקובער רב האט געזעהן ווי עס פארט אזא עולם האט ער מחליט געווען אז ער פארט אויך, וועז מען האט אים געפרעגט וואו ער פארט, האט ער געזאגט "אז מ'זעהט אז אזא גרויסער ציבור ערליכע אידן פארן, דארף מען אויך מיטפארן".

וועז דער סטראפקוב'ער רב איז אנגעקומען אויף סיגעט און מ'האט זיך דערזעהן מיט א גרויסן רבי'ן אויף שבת האט מען באלד אנגעהויבן צו קוקן וואו דער סטראפקוב'ער רב וועט פירן טיש, פארשטייענדיג אז עס וועט זיכער זיין א ריזיגער ציבור וואס וועט וועלן קומען צום טיש, און מען האט אנגעהויבן צו באטראכטן פארשידענע פארשלאגן וואו דער סטראפקוב'ער רב זאל קענען פירן טיש. וועז דער סטראפקובער רב האט דאס געהערט האט ער באלד געזאגט "איך בין נישט געקומען דא פירן טיש, איך בין געקומען דא זיין אויף שבת ביים סיגעטער רב, איך בין נישט געקומען פירן קיין רבי'סטעוועץ".

אין יענע תקופה וואס איך האב געלערנט אין קאשוי, איז דער רבי אמאל געקומען אויף א שבת קיין הומנא. ווי פארשטענדליך האב איך געהאט א שטארקע תשוקה צו זיין ביים רבי'ן אויף שבת, אבער מיר האבן געדארפט האבן דערויף רשות פונעם רבי'ן דער קאשויער רב.

עס איז געווען דאנערשטאג בשעת ווען דער קאשויער רב האט פארהערט די בחורים, און אלע זענען געשטאנען אין די שורה, און איך מיט נאך דריי חברים האבן זיך געשטעלט אין די זייט, ווארטנדיג צו פרעגן רשות פונעם רבי'ן צו קענען פארן אויף שבת קיין הומנא.

ווען דער רבי האט באמערקט אז מיר שטייען אין די זייט, נישט צווישן די בחורים וואס זענען געשטאנען אין די שורה צום פארהער, האט ער אונז געפרעגט "איר האט נישט געלערנט די וואך?". האבן מיר געזאגט אז מיר ווילן בעטן רשות צו פארן אויף שבת קיין הומנא מיט'ן סאטמארער רבי'ן.

האט דער רבי ענטפערט אז ער גיט רשות צו פארן אויף שבת נאר מיט איין תנאי, און ער האט געוויזן מיט די פינגער אויף מיר "שלמה חיים דו וועסט איבער זאגן די תורה פון פרייטאג צונאכטס", און פאר די אנדערע דריי בחורים האט ער איינעם געהייסן איבערזאגן די דרשה פון שב"ק בייטאג, דער צווייטער די תורה פון שב"ק אינדערפרי, און דער דריטער די שלש סעודות תורה".

וכך הוה, מיר זענען געפארן אויף שב"ק, און מיר זענען באלד נאך שבת צוריק געקומען אין די ישיבה. זונטאג אינדערפרי איז צוגעקומען צו אונז דער גבאי און איבערגעגעבן בשליחות פונעם רבי'ן אז מיר זאלן בלייבן אין בית המדרש נאכן דאוונען. נאכן דאוונען זענען מיר טאקע צוגעגאנגען צום רבי'ן, און דער רבי האט אונז געהייסן איבערזאגן די דברי תורה, און מיר האבן אלע איבערגעזאגט די תורה לויט וויפיל מיר האבן געדענקט.

ווען איך האב געענדיגט מיינע יארן וואס איך האב דארט געלערנט אין די ישיבה האב איך געבעטן פונעם רבי'ן אז ער זאל מיר געבן א המלצה בריוו. דער רבי האט

איך האב זיך אפטמאל מתבונן געווען אין די מעשה, וואס האט פאסירט ווען דער עצי חיים ז"ע איז סך הכל אלט געווען 25 יאר ווען ער איז געווארן רבי, און דער סטראפקובער רב איז שוין געווען א בארימטער רבי און פועל ישועות, און בגודל ענותנותו איז ער געקומען אויף שבת צום עצי חיים ז"ע.



מו"ר הגה"ק מקאשוי זי"ע מיט רבינו הגה"ק בעל דברי יואל זי"ע

מיר דאס נאכגעגעבן, און ער האט מיר געגעבן א בריוול וואס ער האט אפגעשריבן בזה"ל:

ב"ה

מוכ"ז הבחור הנבון שלמה חיים נ"י למד פה בקיץ העבר, והתנהג ביראת ה' וראה פרי טוב בעמלו, ובכל עת שתהיתי על קנקנו מצאתי שהי' כל הלימודים חרותים על לוח לבו.

ג' אלול תרצ"ו, קהל יראים קאשוי.

הק' שאול בראך מנייטרא

אין די ישיבה אין קראלי

וועו איך בין אנגעקומען צוריק אהיים האט מיין טאטע ע"ה גע'טענה'עט אז כאטש ער איז געווען צופרידן פונעם דרך הלימוד וואס איך האב געהאט קונה געווען אין די ישיבה, דאך דארף איך גיין לערנען אין א ישיבה וואס האט געשטימט פולשטענדיג מיטן וואועמען חסיד'ישן גייסט אזוי ווי עס זענען געווען אונזערע עלטערן מדור דור.

אויפן קומענדיגן ווינטער בשנת תרצ"ז לפ"ק האט ער מיך געשיקט לערנען קיין קראלי אין די ישיבה וואס איז אנגעפירט געווארן דורך ידידו הגה"צ רבי שמואל גרויס זצ"ל בעמח"ס עלה שמואל, אן אייניקל פונעם ייטב לב זי"ע,[נז] און א איידעם ביי הגה"ק מופת הדור הרה"ק רבי ישעי'לע קערעסטירער זי"ע.

נז. הגר"ש זצ"ל איז געווען א זון פון הגה"צ רבי רפאל גראס זצ"ל אב"ד בערבעשט, אן איידעם ביי הגה"ק רבי ישראל יעקב יוקל מוואלאווע זצ"ל, בעמח"ס הטיב אטיב, חדב"נ מרן הגה"ק בעל ייטב לב זי"ע.

הגה"צ רבי שמואל גרויס זצ"ל איז געווען רב אין ריטשע, און שפעטער איז ער אויפגענומען געווארן אלס רב אין בערבעשט אלס ממלא מקום פון זיין טאטן זצ"ל און זיין עלטערער ברודער הגה"צ רבי זלמן לייב זצ"ל, וועלכער איז געווארן אויפגענומען אלס דומ"ץ אין סיגעט צו די האנט פונעם יונגן רב הגה"צ בעל יד יקותיאל זצ"ל. שפעטער נאכדעם וואס רביה"ק הדברי יואל זי"ע איז אוועק געפארן פון קראלי איבער נעמענדיג דאס רבנות אין סאטמאר, האט ער איבערגענומען דאס רבנות אין קראלי.

דער קראלער רב איז געווען אין איין עלטער מיט מיין טאטן ז"ל, זיי האבן אינאיינעם געלערנט אין סיגעט ביים קדושת יו"ט ז"ל, און זיי זענען געווען זייער נאנטע חברים. אויסער דעם וואס ער איז געקומען פון בערבעשט, און מיין טאטע האט דאך אויך דארט געוואוינט ביז צו די חתונה, אזוי אז זיי זענען געווען זייער נאנטע ידידים.

מיין לערנען אין קראלי איז נישט געווען אזוי גלאטיג, ווייל איך בין געקומען פון די טשעכישע זייט גרעניץ, און קראלי איז געווען אין רומעניען, און איך האב נישט געהאט די נויטיגע פאפירן. האב איך קודם ערלעדיגט א 'טראנזיט וויזע' וואס דאס איז א ערלויבעניש צו זיין דריי טאג אין רומעניען, און זייענדיג דארט האב איך באקומען פון א חבר זיין רומענישע קארטל, וואס האט נישט געהאט קיין בילד, אז אויב מ'וועט מיך אפשטעלן און בעטן מיין אידענטיפיקאציע זאל איך דאס קענען ווייזן.

אין די ישיבה אין קראלי האבן געלערנט ארום הונדערט און פופציג בחורים. עס זענען דארט געווען הערליכע שיינע צייטן בחור'ישע יארן וואס זענען געבליבן איינגעקריצט אין זכרון מיט א שטארקע ליבשאפט.

אזוי ווי איך בין שוין געווען א גרעסערער בחור, בין איך געווארן א 'חזר בחור', און איך האב דארט געלערנט מיט פיר אינגערע בחורים, וואס איך זיי געדארפט אויסלערנען א דרך הלימוד, און זיי צוגרייטן אז זיי זאלן קענען גיין צום שיעור.[נח]

דער רבי מרן הבר"מ ז"ל האט מיר דערציילט אז דער בערבעשטער רב ר' רפאל זצ"ל איז געווען א איידעם ביים וואלאווער רב זצ"ל, און זיין רביצין פלעגט אסאך פארן צום הייליגן קדושת יו"ט זי"ע. עטליכע טעג נאך די פטירה פונעם קדושת יו"ט איז איינע פון אירע קינדער ל"ע נישט געזונט געווארן, און זי האט געהאט גרויס עגמות נפש אז זי האט שוין נישט וואו צו גיין זיך אויסבעטן. ביינאכט האט זי גע'חלומ'ט ווי זי זעהט דעם קדושת יו"ט, און זי איז זיך מזכיר ביי אים אז איר זון זאל האבן א רפואה שלימה.

האט איר דער קדיו"ט געענטפערט "איך בין שוין נישטא, איך האב שוין נישט קיין שייכות מיט די וועלט, ממילא קען איך דיר נישט העלפן, אז דוווילסט א ישועה קענסטו פארן צו מיין זון קיין סיגעט, און דו וועסט דארט האבן א ישועה", זי האט אזוי געטון און זי איז געפארן זיך מזכיר זיין ביים עצי חיים זי"ע, און זי איז טאקע געהאלפן געווארן מיט א ישועה.

נח. דער סדר אין די אונגארישע ישיבות איז געווען אז די בחורים זענען געווען צוטיילט אין דריי טיילן. בחור'לעך, שיעור גייער, און חזר בחור.

די אינגערע בחורים האט מען גערופן 'בחור'לעך'. זיי האבן נאך געווענליך זיך נישט געקענט אליינס אפלערנען דעם שיעור, און האבן געדארפט צוקומען צו א תנא דמסייע. פאר דעם איז געווען אן עלטערער בחור, א תלמיד חכם, וואס מ'האט געפרעגן א 'חזר בחור', וואס ער האט געהאט א 3-4 בחורים וואס ער האט מיט זיי געלערנט דעם שיעור, און ער האט זיך געזארגט אז זיי זאלן זיך קענען שטעלן צום פארהער. די בחורים פלעגן באצאלן פארן חזר בחור, אזוי האט ער געקענט איינלייגן א שטיקל סכום.

דער חזר בחור איז געווען געהערג אחראי אויף זיינע תלמידים, ער איז ממש געווען ווי א מלמד וואס גיט זיך אפ מיט זיינע תלמידים. די בחורים זענען אריבערגעקומען צו אים אין קוואַרטיר, און דארט האט ער פארגעלערנט פאר זיי, ער האט מיט זיי איבערגע'חזר'ט, און ער האט געטראגן דעם עול אז זיי זאלן קענען.

די מיטעלע בחורים וואס האבן זיך שוין געקענט אליינס פארקוקן דעם שיעור, האט מען גערופן א 'שיעור

במשך יענעם ווינטער איז געווען א גרעסערע קבוצה בחורים וואס פלעגן פארן מזמן לזמן קיין סאטמאר צו רביה"ק. איך פלעג אויך מיטפארן מיט זיי. דער רבי פלעגט אונז אלעמאל ארויסווייזן א חיבה יתירה און שטארק מקרב זיין ביים טיש שיקנדיג שיריים פאר 'די קראלער בחורים', וכדומה.

אין הערמענשטאט

וויבאלד איך האב מורא געהאט אהיימצופארן און דארפן צוריק שמוגלען דעם גרעניץ, נאכדעם וואס איך האב פארברענגט אין רומעניען דעם גאנצן ווינטער אומלעגאל, האט מיך איינער פון מיינע 'תלמידים' אין די ישיבה אין קראלי, הב' אהרן דוד גראס ע"ה, איינגעלאדנט צו קומען צו זיין אויף פסח, ער האט געוואוינט אין הערמענשטאט. איך האב אהיימגעשריבן א בריוו צו מיין טאטן און געבעטן זיין רשות, מיין טאטע האט גראדע גוט געקענט דעם פאטער פון דעם בחור, און ער האט מסכים געווען אז איך זאל דארט בלייבן איבער יום טוב.

איך בין שוין געבליבן במשך דעם גאנצן זומער אין הערמענשטאט.

אין יענע תקופה האב איך געשריבן א פיוט בדרך מליצה וחרוז, און עס איז איבערגעדרוקט בספרי "נהר שלמה": מליצה נאה ובראשו ר"ת שמי שלמה חיים ב"ר צבי:

שמע בני אם תרצה ללכת אל חכמת הגן

למוד ראשית דקדוק התורה ויסודה הבן

מעשיה וחכמתה תהיה לך לקנין

הפרטים וכללים תהא אתה דן

חכם בני ובינה דעה

גייער', זיי האבן זיך פארגעקוקט און געגאנגען הערן די שיעורים, און האבן דעם שיעור איבערגע'חזר'ט מיט זייערע חברים וואס זענען אויך געווען 'שיעור גייער', און זיך אויסגעריבן ביז ווען זיי זענען אליינס געווארן 'חזר בחורים'.

עס זענען אויך געווען צווישן די עלטערע בחורים אזעלכע וואס האבן נישט געלערנט מיט אינגערע בחורים, זיי האבן שוין געווענליך פעסט געלערנט פאר זיך, און זיי האבן שוין געהאט אייגענע שיעורים און עקסטערע סוגיות מיט וואס זיי האבן זיך משלים געווען בכל חלקי התורה.

יושר ואמת ותום לבב קנה

ימי שנותיך תשוב וראה

מן התורה ויראה אל תאמר די

בני אל העשיר אל תדרש

ראה קודם חבירת עני ורש

צדיק גם הוא רק בלא גורל נגרש

ברכת ממעל יבא גם עליו מהר וחיש

יבא עליו כמלוכה על בן קיש

א

בשם אשר לו הגבורה אתחיל לכתוב בנעים ובזמירות,
ובשם אשר מאריך אף אפים, אזכיר את שמי שלמה חיים,
כתבם על המכתב בן צבי במכונה חייט,
ומצורי ועזרי, שאלתי להגיה חשכי ולהצליח דרכי,
ומארצי נפרדתי, מאבותי היקרים בפה מלא,
ללכת וללמוד בתוך ישיבה רמה דקהי"ם בקראלי,
ונפשי נבהלתי ולארץ הגר ירדתי,
וכאן לבי חונן, לפרש ולשנן, ואל אלקים מתחנן,
להרבות לי עצמה וליתן לי חכמה, ויסלח לי כל אשמה.

ב

מה יתרון לאדם נפשי שואלת, כמאמר החכם בקהלת,
דור הולך ודור בא והארץ לעד עומדת,
כל עמל יבול אך לא עמל ריח, הוא יעמיד עם ארץ כתוב על לוח,
ומדור לדור הוא עמו צועדת.

ג

עמל זה פה ארץ לו כן בחרתי, שירים ומליצות בשפת קדש שרתי,
לא הורי ולא מורי כזאת הורינו,
למלכים לנסיכים ולנדיבי ארץ, על חייהם על מותם על גיל קרץ,
על כל מקרי חלד שהם עוררני.

ד

מאוד נפשי תגעל, בכל אשר מעל,
במכרם נפשם, על צרורות כספם,
וירבו קנינים, ויבנו בנינים,
ונטעו נעמנים, בארץ לא להם,
בניהם ובנותם, שמחים על מותם,
ולבדוק אוצרותיהם מריקים שקיהם.

ה

חשוב זאת ראשון, עורה בל תישן,
שוגה בין ילדות, כי כל ימי שחרות,
על מהלך הזמן כאין, נוסע במחנה נראה לעין,
נכון לבי לקראת רוח אלוה, לבני האזרחים משכיל גבוה,
אל תשמח אם ייטיבו, גם אל תחת אם ירעו,
כי הטובות גם הרעות כאשר יחנו כן יסעו.

פאר די היליגע טעג בין איך אהיימגעפארן צו מיינע עלטערן, און מיר זענען געווען אויף די געהויבענע ימים טובים אין סיגעט.

אין די ישיבה אין ראחוב

נאך די ימים טובים האבן מיר געקלערט וואו צו גיין לערנען, וויבאלד איך האב נישט געהאט קיין חשק צו לערנען אין א ישיבה איבער די גרעניץ, וואו מ'איז כסדר אין א סכנה וויבאלד איך בין דארט געווען אומלעגאל, אבער מיין טאטע האט דייקא געוואלט אז איך זאל ממשיך זיין צו לערנען אין א וואריעמע חסיד'ישע ישיבה, האט ער מיך געראטן צו גיין לערנען קיין ראחוב וואו מיין אינגערער ברודער מיכל ע"ה האט געלערנט נאכדעם וואס ער האט געלערנט אין קאשוי. און די ישיבה איז געווען אויף די טשעכישע זייט גרעניץ, א נסיעה פון ארום צוויי שעה מיט די באן.

דאן בין איך געפארן קיין ראחוב וואו עס האט זיך געפירט א גרויסע חסיד'ישע ישיבה אונטער די פירערשאפט פונעם שטאטס רב הגה"צ רבי שלמה זלמן פריעדמאן זצ"ל בעמח"ס זבחי שלמה א זון פונעם גאון וצדיק בעל ליקוטי מהרי"ח.[נט]

נט. דער ראחוב'ער רב זצ"ל איז געווען א תלמיד פונעם עצי חיים זי"ע פינף יאר, און שפעטער האט ער



הגה"צ רבי שלמה זלמן פריעדמאן זצ"ל בעמח"ס זבחי שלמה אב"ד ראחוב

איך האב אבער דארט נישט געלערנט קיין לאנגע צייט, ווייל כאטש עס איז געווען א פיינע ישיבה און מען האט פלייסיג געלערנט, בין איך אבער נישט געווען צוגעוואוינט צו דעם דרך הלימוד, ווייל דאס האט נישט געשטימט מיטן אופן ווי אזוי מ'האט געלערנט אין קאשוי.

פון אונגוואר אלס ראש ישיבה אין ברעזנא

דעריבער בין איך פון דארט ווייטער געפארן לערנען קיין אונגוואר, מיטן ציהל צו ווערן אנגענומען אין די דארטיגע ישיבה וואס איז געשטאנען אונטער די הנהלה פון הגה"צ רבי יוסף אלימלך כהנא זצ"ל, וואס ער איז געווען צווישן די חשוב'סטע זקני הרבנים און בארימטע תופסי ישיבה אין יענע צייט אין אונגארן.

געלערנט ביים בערבעשטער רב זצ"ל, און ער איז אויך געווען א פייערדיגער חסיד פון רביה"ק מסאטמאר זי"ע.

ער איז געווען זייער חביב ביי זיין רבי'ן דער עצי חיים זי"ע, ווי כ"ק מרן בעל ברך משה זי"ע פלעגט דערציילן אז ווען דער ראחובער רב איז געקומען אין די יארן וואס ער האט געדארפט פארשטיין צום מיליטער, איז ער געשטאנען פאר א גרויס געפאר ווייל בדרך הטבע האט ער געהאט שוואכע אויסזיכטן צו ווערן באפרייט פון מיליטער דינסט, וויבאלד ער איז געווען א הויך געשטעלט און א גוט אויסזען, האט ער זיך געוואנדן צו זיין רבי'ן מיט זיין פראבלעם, דער עצי חיים האט אים געראטן אז ער זאל פארן קיין ווישעווע אין דארט זאל ער "פאָרשטיין", וכך הוה און ער איז אפגעפארן קיין ווישעווע.

יענעם טאג וואס ער האט זיך געדארפט שטעלן צום אונטערזוכן איז דער עצי חיים געווען שטארק צוקאכט, מען האט געקענט דערקענען אויף אים אז א שטארקע דאגה ליגט אים אויפן הארץ, דעם גאנצן טאג האט ער זיך ארומגעדרייט שטארק פאר'דאגה'ט און פארזארגט. ענליך נאכמיטאג איז געקומען צולויפן איינער פון די חשוב'ע בעלי בתים פון סיגעט הרה"ח ר' חיים לייזער רייכהארט ז"ל מיט די פריילעכע בשורה אז מען האט פריי געלאזט שלמה זלמן פון מיליטער דינסט, דער עצי חיים איז געוואהרן אויסטערליש פרייליך און ער האט ארום געכאפט ר' חיים לייזער און אויסגעשריגן "איך בין דיר מבטיח א חלק לעולם הבא פאר די גוטע בשורה וואס דו האסט מיר געברענגט...".

דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט מיר דערציילט וואס ער געדענקט פון אלם קינד פון עלף יאר, זייענדיג בשנת האבל נאך די פטירה פון זיינע עלטערן זי"ע, איז דער ראחובער רב אמאל געקומען צו פארן קיין סיגעט, און ער איז געווען אין ביהמ"ד בשעת דער רבי מיטן עלטערן ברודער דער סיגעטער רב זצ"ל האבן אינאיינעם געזאגט קדיש, אינמיטן קדיש האט ער זיך נישט געקענט איינהאלטן זיינע צובראכענע הרגשים זעהנדיג ווי די קליינע יתומים פון זיין רבי'ן זאגן קדיש, האט ער אויסגעבראכן אין א שטורעמישן געוויין, און ער איז ארויסגעלאפן פון ביהמ"ד נישט קענענדיג דארט בליבן און דאס צוזעהן מיט די אויגן.

נאך די קריג איז ער געווען א שטיק צייט ראב"ד אין די שטאט סאטמאר, און שפעטער איז ער געווארן רב אין לוגאנא-שווייץ, און ער איז געווען שטארק נערץ איבער די גאנצע מדינה. בסוף ימיו האט ער זיך באזעצט אין בני ברק, און ער איז נפטר געווארן בשיבה טובה ה' שבט תש"ם לפ"ק, ומנו"כ אויפן הר הזיתים אין ירושלים עיה"ק.



הגה"צ מברעזנא ז"ל

וען איך בין אנגעקומען קיין אונגוואר בין איך אריבער צום רב אין שטוב, מיטן ציהל צו רעדן מיט איהם אין לערנען, און בעטן אז מ'זאל מיך אריינענעמען אין די ישיבה.

דער אונגוואַרער רב האט מיך אריינגענומען צום פארהער, און מיר האבן געַרעדט א ווייַלע אין לערנען.

אינצווישן איז אנגעקומען הגה"צ רבי צבי הירש סופר זצ"ל אב"ד ברעזנא, א זון פון הגה"צ רבי שלום זצ"ל בן הגה"ק בעל אפסי ארץ זי"ע מנאנאש, וועלכער האט זיך געוואלט דורכשמועסן מיטן אונגוואַרער רב איבער א פראבלעם וואס ער האט געהאט מיט זיין ישיבה אין ברעזנא.[ס]

ווי פארשטענדליך בין איך ארויס געגאנגען אינדערויסן, און איך האב צוגעוואַרט א לענגערע צייט ביז ווען זיי ענדיגן דעם שמועס.

שפעטער ווען איך בין צוריק אריינגעקומען אינעם צימער זאגט מיר דער אונגוואַרער רב אז דער ברעזנער רב זוכט א ראש ישיבה וואס זאל אים ארויסהעלפן מיטן פירן די ישיבה, און לויט זיין מיינונג בין איך דער פאסיגער מענטש דערפאר. דער אונגוואַרער רב האט מיר מסביר געווען בנועם שיח דעם פראבלעם וואס דער ברעזנער רב האט מיט זיין ישיבה, און וואס ער פארלאנגט פון מיר.

ער האט גענומען מיינע בריוון און המלצות און געוויזן פארן ברעזנער רב, און דאן האט מיך דער ברעזנער רב אריינגענומען אין א באזונדערן צימער, און ער האט מיך פארהערט א לענגערע צייט, און ארומגעשמועסט פארשידענע מקצועות, און דאן האט ער מיך אויפגענומען אלס ראש ישיבה.

איך בין דעמאלטס געפארן קיין ברעזנא, און איך בין אריין אין די ישיבה, וואו איך בין בערך צוויי יאר געשטאנען על משמרת הקודש. די ישיבה האט געציילט ארום 50-40 יעדן טאג האב איך פארגעלערנט דעם שיעור עיון, און דער ברעזנער רב האט פארגעלערנט דעם שיעור אין שו"ע, און איך האב יעדע וואך פארהערט די בחורים שולחן ערוך.

ס. די ישיבה אין ברעזנא איז דאן געשטאנען אונטער די פירערשאפט פון זיין ברודער און איידעם הגה"צ רבי יהושע סופר זצ"ל, אבער עס איז געווען צווישן זיי חילוקי דיעות איבערן וועג וויי אזוי צו פירן די ישיבה, האט דער ברעזנער רב געוואלט שטעלן נאך א ראש ישיבה צו זיין האנט.

די ישיבה איז געווען זייער א גוטע ישיבה, כאטש זי איז נישט געווען קיין גרויסע ישיבה בכמות, האבן דארט געלערנט היבש בחורים מופלגים, און מען האט זיך געדארפט גוט צוגרייטן צו קענען פארלערנען א שיעור פאר די בחורים, אזוי איז דאס פאר מיר אויך געווען א שטארקער תועלת אין לערנען.

אביסל שפעטער האט איך געגרינדעט א ישיבה קטנה, וואס האט אנגעהאלטן ביז ווען די אונגארן זענען אריינגעקומען און איבערגענומען די רעגירונג.

אין יענע צוויי יאר האב איך געהאט די זכי' אויפצושטעלן תלמידים הגונים, בחורים כלים מחזיקי ברכה, וואס זענען געווען מלא וגדוש בתורה און יראת שמים, וואס ליידער זענען אסאך פון זיי ארויף על מוקדה על המזבח אין די שווערע מלחמה יארן, און טייל פון זיי לעבן נאך צווישן אונז לאויוש"ט.

פרק ד'
ימי עברה וזעם וצרה

אזוי זענען ב"ה מיינע ימי הבחרות אריבער געגאנגען וועו איך האב די זכי' צו זיצן און עוסק זיין בתורה און אין הרבצת התורה, און אין די זעלבע צייט ליצוק מים על ידי רבותי, בארימטע גדולי ישראל ותופסי ישיבה, און די גדולי האדמורי"ם הצדיקים זי"ע, וואס האבן געלעבט און געווירקט אין יענע צייט.

י"ז אלול תרצ"ט האט אפעציעל אויסגעבראכן די צווייטע וועלט מלחמה, וועו דייטשלאנד איז אריין אין קריג מיט פוילן. וואס פון אידישן שטאנד האבן זיי דעמאלטס ארויסגעווארפן צענדליגער טויזענטער פוילישע אידן וואס האבן זיך געהאט באזעצט אין דייטשלאנד, און זיי זענען געבליבן אויף הפקר מיט שוועדע צרות ועינוים קשים.

אידן איבער גאנץ אייראפע וואס האבן געהערט איבער די אנטוויקלונגען האבן זיך שטארק דערשראקן. כאטש אין יענע צייטן האט נאך קיינער נישט גע'חלומ'ט אז עס קען פאסירן וואס עס האט ליידער פאסירט, אבער דאך האט די לופט נישט אנגעזאגט קיין גוטס, און אז נאצי-דייטשלאנד האט זיך צעווילדעוועט האט יעדער פארשטאנען אז דאס קען ווייט אפעקטירן, און דאס אנגעצויגנקייט איז איבעראל געווען גרויס.[סא]

די מורא'דיגע ווערטער פון מיין רבי'ן דער קאשוי'ער רב זצוק"ל

איידער איך הייב אן צו שילדערן מיינע איבערלעבענישן און די פאסירונגען פון כלל ישראל, וואס מען האט מיטגעמאכט במשך די פינף יארן שנות ראינו רעה, משנת ת"ש-תש"ה, וועל איך מעתיק זיין עטליכע שורות פון וואס עס האט

סא. אידן זענען אלס געווען מער אויסגעשלאסן פון די וועלטליכע נייעס ווי די גוים, בפרט ביי אונז חסיד'ישע אידן האט קיינער נישט געהאט קיין ראדיא אין שטוב, אזוי אז מ'האט בכלל נישט מיטגעהאלטן קיין נייעס, און אלעס וואס מיר האבן געווואוסט איז געווען פון האלבע שמועות וואס זענען אנגעקומען צו אונזערע אויערן, און דאס האט גורם געווען צו א שטארקע צעמישענישן און פארלוירנקייט.

געשריבן הגה"צ רבי שמואל בראך זצ"ל דער זון פון מיין גרויסן רבי'ן הגה"ק רבי שאול בראך זצוק"ל, אין די הקדמה צום הגדה של פסח פונעם קאשויער רב זצ"ל, און דארט שילדערט ער ווי אזוי דער קאשויער רב האט עטליכע טעג פאר זיין פטירה געלאזט פאלן מורא'דיגע ווערטער וואס מיט זיינע הייליגע אויגן האט ער פאראויסגעזעהן וואס עס וועט נעבעך זיין דער גורל פון אידישע קינדער אין די ביטערע תקופה.

שרייבט ער בתוך הדברים ווי פאלגענד:

"חמשה ימים לפני הלקח ארון אלקים מאתנו היה בוכה מאד ואמר שהגאון רבי ר' יונתן כתב בספרו שאלמלי היו יודעים אבותינו אריכות ומרירות הגלות היה כולם מאבדים עצמם לדעת ומשליכים את עצמם לים, והיה תמיד לפלא בעיני האיך פה קדוש יאמר כזאת, שהיו אבותינו הקדושים מאבדים עצמם לדעת, אבל עתה לעת זקנתי שבעוה"ר אלפים ורבבות מישראל נשחטים ונהרגים ונרדפים כל יום, ולא מצאו מנוח לכף רגלם גם בעיני יפלא שאבותינו הקדושים לא עשו את זאת, כי האיך אפשר לסבול צער גדול כזה אפילו יום אחד, כי איככה אוכל וראיתי באבדון כלל ישראל ח"ו".

"כשאמר זאת היה בוכה קול גדול עד שכמעט נפשו יצא בדברו ואמר אז אלמלי הייתי יכול לגלה אזניך את אשר אני יודע תסמור שערות ראשך, חיל ורעדה יאחזני וארכובותי דא לדא נקשן כששמעתי הדברים היוצאים מפה קדשו, ונמנעתי מלהעלותי בכתב כי כבוד אלקים הסתר דבר".

ראש השנה ת"ש לפ"ק אין סיגוט

אויף ראש השנה ת"ש לפ"ק בין איך יענעם יאר אליינס געפארן אויף סיגעט, מיין טאטע ע"ה האט זיך נישט געוואלט אונטערנעמען אזא נסיעה אין די שווערע מצבים. איך האב געהאט די אכסניא במשך גאנץ חודש תשרי בבית ש"ב הרה"ח ר' משה שטערן ע"ה פון סיגעט, ער איז געווען א אנטיניער חסיד, און א נאנטער קרוב מצד מיין מאמע ע"ה.

יענעם יאר איז טאקע געווען אויף די הייליגע טעג אין סיגעט א פיל קלענערער ציבור ווי אלע יארן, ווייל דער שרעק איז געווען גרויס, און אזעלכע אומשטענדן האבן זיך אידן געזוכט ווי וויניגער צו דרייען אויף די גאסן.

עס איז געווען ראש השנה ביינאכט פארן דאוונען, ווען דער עולם איז זיך צוזאמען געקומען איז דער אימת הדין געווען מערקבאר אויף די פנימ'ער. דער

קליינער ציבור האט געדעדט פאר זיך איבער דעם אנגעצויגענעם מצב, און צוזאמען מיטן אימת הדין איז געווען א שווערער אימה ופחד איבערן "ועל המדינות בו יאמר", ווער ווייסט וואס מ'וועט אנשרייבן אין הימל, ווער ווייסט וואס עס וועט זיין באשערט פאר אונז?! דער ציבור האט מיט שרעק איבער געשמועסט די נייעס, און יעדער האט געוואלט הערן וואס עס טוט זיך, און צי עס זענען דא פרישע אנטוויקלונגען.

ווען דער רבי איז אריינגעקומען אין ביהמ"ד און ער האט געזעהן ווי דער עולם שמועסט פון די נייעס האט ער זיך אנגערופן מיט צער "יעצט איז נישט די צייט צו רעדן דברים בטלים, יעצט איז די צייט צו דאוונען און בעטן און איינרייסן רחמי שמים להעביר את רוע הגזירה".

איך בין כהרגלי געבליבן אין סיגעט אויך אויף יום הקדוש, און אויף גאנץ יו"ט סוכות.

דער רבי ווייסט...

הושענא רבה האט דער רבי געזאגט די דרשה מיט בכיות נוראות וואס מיטגעריסן דעם גאנצן ציבור מיט שרעקליכע געוויינען. בתוה"ד האט ער געשריגן "מ'קען נישט וויסן וואס עס וועט זיין, די סכנה איז זייער נאנט, מיר דארפן רחמים גדולים". אין זיינע ווערטער האט ער אויך דערמאנט איבער די שמועות מבהילות וואס קומען אן פון פוילן וואס אחינו בני ישראל מאכן נעבעך מיט שוידערליכע הריגות און צרות ועינוים, און ער האט דאס ביטערליך באווויינט.[סג]

סג. יענעם חול המועד סוכות איז אנגעקומען א שמועה צווישן די חסידים אז עס זענען אנגעקומען פליטים פון פוילן צום רבין אין שטוב, און דער רבי טוט זיי אויסבאהאלטן אונטער זיין שטוב אינעם האלץ קאמער. דאס איז געווען א געפערליכע 'עבירה' לויטן געזעץ, און אויב מ'זאל אים ח"ו כאפן וואלט עס געווען א שטארקער אומגליק. דאס האט אבער פארשטארקט די מיינונג ביים ציבור אז דער רבי האט פון די פליטים געהערט א ענייען באריכט פונעם מצב אין פוילן, און פון דעם ווייסט ער ענינוי וואס עס טוט זיך אויפן פראנט, מילא ווען ער האט מרעיש עולמות געווען ביי די הושענא רבא דרשה האט דאס שטארק אויפגעטרייסלט דעם ציבור, שפירנדיג אז דער רבי ווייסט ווי נאנט און ווי גרויס עס איז די סכנה.

כידוע, שפעטער מיט די צייט איז טאקע די רעגירונג געוואויר געווארן פונעם רבי'נס פעולות לטובת די פליטים פון פוילן, און מען האט אים ארעסטירט דערוועגן און ער איז געווען אין א געוואלדיגע סכנה. זיין פעטער - און שווער ביז"ר - כ"ק מרן רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע האט דעמאלטס אריינגעלייגט גרויסע כוחות און שתדלנות ביז מען האט אים באפרייט.

אויך שמחת תורה איז געווען א קלענערער עולם, און דער גאנצער יו"ט איז געווען א שווערער און פאר'דאגה'טער יו"ט.

ונתנו איש כופר נפשו

אזוי איז אריבערגעגאנגען די ווינטער חדשים, און ווען עס האט זיך דערנענטערט דער יו"ט פסח איז נולד געווארן א נייער פראבלעם איך בין אלט געווארן איין און צוואנציג יאר, און איך האב געדארפט גיין דינען אין מיליטער.

דאס איז געווען אן אלטער געזעץ וואס האט אנגעהאלטן שוין יארן פריער, אז יעדער בחור האט געדארפט איינרוקן אין מיליטער, און אפגעבן דינסט פאר די מדינה אויף דריי יאר.

עס איז געווען א עצה וואס מ'האט געקענט טון צו פארמינערן די צאל יארן וואס מען האט געדינט אין מיליטער, צו קויפן א פערד פארן מיליטער, וואס דעמאלטס האט מען בלויז געדארפט דינען געציילטע חדשים, אבער רוב בחורים האבן זיך אוודאי נישט געקענט ערלויבן צו קויפן קיין פערד, האבן זיי בלית ברירה זיך געמוזט אווענק רייסן פון די ישיבה באנק אין זייערע בעסטע און שענסטע יארן, ווען זיי האבן שוין געוואלט אויפשטעלן זייערע אידישע שטובער, און גיין דינען אין מיליטער מיט די גוים, וואס איז אפט מאל געווען פארבינדן מיט גרויסע שווערigקייטן, און ביטערע נסיונות אויף יעדן ריר אין אידישקייט.

ווי פארשטענדליך האט אבער יעדער געטון כל מה שביכלתו זיך צו קענען באפרייען נישט צו דארפן אנקומען אין מיליטער.

מיין מאמע ע"ה איז געפארן מיט מיר קיין חוסט, וואו מען האט אונטערגעקויפט דעם באאמטן ביי ווען מ'האט זיך געשטעלט, אזוי בין איך באפרייט געווארן, און איך בין צוריק אהיים געקומען קיין נאווועסליצא.

אזוי בין איך געבליבן אינדערהיים ביז אינמיטן זומער שנת ת"ש, אבער מיין טאטע ע"ה איז נישט געווען צופריידן דערפון, נאכדעם וואס אלע שכנים האבן געווואוסט אז איך דארף זיך גיין שטעלן אין מיליטער, און מ'האט אנגעהויבן צו רעדן אז איך בין באפרייט געווארן דורך שוחד, וואס איבריגע ווערטער קענען אלס אנקומען צו אומגעווואונטשענע אויערן, ממילא האט מיין טאטע געוואלט אז איך זאל נישט זיין אין שטוב, און נישט בעיני הבריות.

די אונגארישע נעמען איבער די רעגירונג

די ערשטע ביטערע צרה וואס איז געפאלן אויף אונזערע קעפ איז געווען ווען די אונגארן האבן איבערגענומען קאנטראל אויף די גאנצע געגענט, און מיר וואס מיר זענען זינט די ערשטע וועלט מלחמה געווען אונטער די טשעכן, זענען פון יעצט אן געווען אונטער די אונגארישע רעגירונג.

כאטש די אפעציעלע ביטערע פיין און ליידן וואס איז געווען מנת חלקינו ביי די מלחמה, האט זיך הערשט אנגעהויבן צוביסלעך מיט די יארן, און דערווייל איז דאס נאך נישט געווען אזוי געפערלין, איז אבער דער איבערגאנג יא געווען זייער שרעקליך, און איז צוגעגאנגען מיט א שרעקליכע רציחה, און ווילדקייט.

עס איז געווען ארום פסח תרצ"ט לפ"ק (מערץ 16 1939 למספרם) האט די גאנצע געגענט פון קארפאטן-אוקרייגא זיך פראקלאמירט אלס א אייגענע מדינה, אין יענע תקופה האבן די דייטשן איינגענומען טשעכאסלאוואקיע, האט זיך דער געגענט אפגעבראכן, און זיך געהופן קארפאטן-אוקריינא אלס זעלבסטשטענדיגע מדינה מיט די שטאט חוסט אלס איר הויפט-שטאט. אונגארן האט נישט מסכים געווען צו דעם שריט, און זיי האבן באלד ערקלערט קריג, און איין טאג דערויף האבן זיי דאס איינגענומען. אוקריינא איז נישט געווען ארגענידירט ווי א רעגירונג און זי האט נישט געהאט קיין געהעריגע מיליטער, און דאן זענען מיר אריבער אונטער די ממשלה פון אונגארן.

במשך די לעצטע יארן זינט די ערשטע וועלט מלחמה האבן זיך דאך אריבערגעצויגן טויזענטער אידן פון איבעראל וואוינען אין די געגענטער. די רעגירונג האט דעמאלטס מחליט געווען אז ווער עס איז נישט געווען קיין בירגער מדורי דורות אין אונגארן, נאר ער האט זיך דא באזעצט די לעצטע צענדליגער יארן, דער האט נישט קיין רעכט צו בלייבן וואוינען אין אונגארן, און ער מוז זאפארט פארלאזן דאס לאנד. די רשעים האבן אומ'רחמנות'דיג באלאגערט הונדערטער שטעט און דערפער, און באפוילן אלע אידן אז זיי מוזן קענען איבערווייזן זייערע בירגער רעכטן, און די אלע אידן וואס האבן נישט געהאט קיין שריפטן זענען פארשיקט געווארן ארויס פון די גרעניץ, וואס זייער סוף איז ליידער געווען זייער ביטער און גרויזאם וועו זיי זענען אויסגע'הרג'עט מיט פארשידענע מיתות משונות ואכזריות.

עס לאזט זיך נישט גלויבן וואס עס האט זיך אפגעטון אין יענע תקופה. יעדער איד וואס האט געווואוינט אין די גאנצע געגענט האט געדאפט האבן אפעציעלע

דאקומענטן פון עטליכע דורות ארויף. מען האט זיך געמוטשעט צו פארשאפן געבוירט-שיין און הייראט-שיין פון די עלטערן און זיידעס ביז צענדליגער יארן פריער. עס זענען געפארן שליחים איבער ווייטע שטעט זוכן איבער די דאקומענטן בירושת אבותיהם, בריוו זענען געפארן הין און צוריק, מען האט געטון אלעס צו קענען פארשאפן די נויטיגע דאקומענטן. און ווי פארשטענדליך זענען געווען אסאך וואס האבן דאס קיינמאל נישט געקענט פארשאפן און איבערווייזן, און זייער מצב איז געווען זייער ביטער.

מיין טאטע ע"ה האט אויך נישט געהאט קיין שריפטן איבערצעווייזן זיין אונגארישע בירגערשאפט, ווייל ער האט דאך געשטאמט פון בערבעשט וואס איז געווען רומעניען. און ווי נאר מ'האט אנגעהויבן צו רעדן איבער די גזירה, און עס האבן אנגעהויבן צו קומען שמועות אז די אונגארישע רשעים פלאנען צו פארשיקן ווער עס האט נישט קיין פאפירן, האט מיין טאטע מיך באאויפטראגט צו פארן עוסק זיין אין דעם ענין, און זעהן צי מ'קען שאפן שריפטן.

ואני בעודי אהללה בוראי

שטייענדיג ביי דעם שטאפל צו שילדערן מיינע איבערלעבענישן אין די מלחמה יארן, און מיינע עסקנות אין בודאפעסט, דארף איך מקדים זיין אפגעבן א שבח והודאה פאר השי"ת השם נפשינו בחיים ולא נתן למוט רגלינו, אז וויפיל מאל מיין לעבן איז געווען אין א סכנה, און עס האט שוין אויסגעזעהן אז איך האב מער נישט קיין האפענונג אויף די וועלט, האט ער מיר אלס געהאלפן חוץ לדרך הטבע, און מיט ניסי ניסים האב איך איבערגעלעבט אלע צרות, און זוכה געווען געראטעוועט צו ווערן מאפילה לאורה.

גאר באזונדער בין איך מחויב צו לויבן דעם אייבערשטן וואס אין לויף פון די גאנצע צייט פון די מלחמה יארן, סיי ווען איך בין געווען אויף די פריי, סיי ווען איך האב זיך געפונען אין מויל פונעם לייב, און סיי אין די שפעטערע תקופה ביים ענדע פון די קריג האב איך זוכה געווען צו זיין דער שליח פון הימל צו ראטעווען אומצאליגע אידן פון אומקום אויף פארשידענע וועגן און שתדלנות וואס האב געטראפן חן אין די אויגן פון די אויבערהארן, און נאך מערערע פעולות און געוואגטע אקציעס וואס איך האב אונטערגענומען, וואס מיט דעם האב איך געקענט אויפטון גאר אסאך פאר הצלת נפשות מישראל.

שתדלנות אין בודאפעסט

עס איז נישט געגאנגען אזוי לייכט, און עס האט געפאדערט אסאך שתדלנות און אונטערוועגן.

פאר דעם צוועק האב איך געווילט אין בודאפעסט צען חדשים, און איך האב זוכה געווען צו זיין טעטיג אויך צו העלפן אנדערע אידן וואס האבן געהאט פראבלעמען מיט זייערע שריפטן, בסך הכל זענען געווען צוועלף אידן וואס האבן געהאט פראבלעמען מיט זייערע שריפטן, און איך האב זוכה געווען זיי צו קומען צו הילף, און א דאנק מיינע פארבינדונגען און שתדלנות האבן זיי באקומען זייערע שריפטן, און זיי האבן געקענט צוריק אהיימגיין.

מיין טאטע האט זיך אין יענע תקופה אריינגעלאזט אין מסחר פון טעקסטיל, און זייענדיג אין בודאפעסט האב איך אים געקענט ארויסהעלפן מיט די פרנסה, ווען איך האב איינגעקויפט פארשידענע סחורה אין פעסט וואס ער האט שפעטער פארקויפט אינדערהיים.

אויך דארט איז דער מצב נישט געווען אזוי באַ'טעמ'ט, און איך האב דארט געדארפט זיין זייער פארזיכטיג אז איך זאל נישט טון עפעס וואס קען אויסרופן אויפמערקזאמקייט. ווייל אין מלחמה צייט אויב פאלט מען אריין אין די הענט פון די באהערדע איז געווענליך נישט שייך צו האפן אויף קיין גרויסע רחמנות געפילן.[סג]

סג. איך וועל דערציילן איינע פון מיינע איבערלעבענישן וואס מיר האבן געהאט אין יענע צייט אין בודאפעסט, מיר זענען דארט געווען אינאיינעם דריי חברים וואס זענען איינגעשטאנען אויף די וויישי גאס אין בודאפעסט, עס איז געווען איין בחור מיטן נאמען אהרן, איינער אברהם, און איך.

איז געווען איינמאל ווען אהרן האט אהיימגעשיקט א טעלעגראם אז ער האט די מעגליכקייט צו פארשאפן די נויטיגע דאקומענטן צו זיין באפרייאונג אבער ער נויטיגט זיך אין געלט. דער אונגארישער צענזור וואס האט דורכגעקוקט אלע בריוו האט אים געכאפט, און עס האט אונז אפגעקאסט א גרויסע סומע געלט אז מיר זאלן אים קענען באפרייען.

אין א געוויסן פרייטאג זענען מיר געגאנגען עפעס ערלעדיגן ביים מיניסטעריום וואס האט זיך געפונען נעבן דעם דונא. אויפן וועג אהיים האט אהרן באמערקט אז מ'גייט אונז נאך, און ער האט אונז מרמז געווען אז מיר וועלן קאנטראלירט דורך די נישט גוטע, איך האב אים געפרעגט פון וואו ער וויסט דאס, האט ער מיר געזאגט אז די זשאנדארן וואס גיינן אונטער אונז דאס זענען די זעלבע וואס האבן אים ארעסטירט, דעריבער פארשטייט ער אז מיר זענען ביי זיי אויף די ליסטע.

מיר האבן אין די איילענישע געדארפט באשליסן וואס צו טון, און ווי אזוי זיך צו ראטעווען. מיין עצה איז געווען אז אזוי ווי מיר זענען דריי מענטשן, און זיי זענען נאר צוויי זאלן מיר זיך צולויפן אויף דריי ריכטונגען,

ביים רבי'ן אין טעטש

אין די תקופה וואס איך בין געווען אין פעסט האב איך געמוזט אויסטון מיינע חסיד'ישע מלבושים ווי איך פלעג גיין אינדערהיים, ווייל עס איז געווען א סכנה פאר די פעולות אין וואס איך האב אויסגעזעהן אז איך זאל גיין אזוי אנגעטון, און איך בין געגאנגען אנגעטון מיט א קורץ רעקל און א ווייסן היטל.

אין איינע פון די טעג האב איך באקומען א בריוו פון מיין טאטן ז"ל אז אזוי ווי כ"ק מרן בעל יד יקותיאל זצ"ל פארט אויף שב"ק קיין טעטש, און ער וועט אויך

ממילא אפילו אויב זיי וועלן אונז כאפן וועלן זיי אויך נאר כאפן צווייי פון אונז, און דער איינער וואס וועט גערעטעוועט ווערן וועט גלייך לויפן צום לויער, און זיך זארגן אז מ'זאל אונז באפרייען.

אבער אברהם האט נישט געוואלט גיין אליין, ער זאגט מיר "שלמה, איך גיי מיט דיר, אפילו אין תפיסה".

זעהנדיג אז עס איז נישטא קיין ברירה, און אברהם וועט נישט גיין אליין, האב איך געזאגט פאר אהרן "כאטש דו אנטלויף אין א צווייטן ריכטונג".

איך מיט אברהם האבן געכאפט א טעקסי און זיך אריינגעזעצט און אנגעהויבן צו פארן. ווען די זשאנדארן האבן דאס געזעהן האבן זיי זיך באלד צוטיילט, איינער האט אנגעהויבן נאכצולויפן אהרן, און דער צווייטער האט אויך געכאפט א טעקסי און ער האט אונז אנגעהויבן נאכצופארן.

דער דרייוער האט געפרעגט וואו ער זאל פארן, האב איך אים געענטפערט אז ער זאל פארן שנעל נישט קיין חילוק וואו ער פארט... אבער אינצווישן איז מיר איינגעפאלן א געדאנק, און איך האב אים געהייסן צופארן צום שטאטישן באד. מיר זענען אנגעקומען אין באד און זיך דארט אויסגעטון די קליידער.

פלוצלונג באגעגענען מיר דארט צווייי חברים וואס זיי האבן געוואוינט אין אונזער געגענט, און זיי זענען געווען פלאמבערס וואס האבן דארט געארבעט פאר די שטאט. זיי האבן מסכים געווען צו טוישן זייערע קליידער מיט אונז, און מיר האבן אנגעטון זייערע פארשמירטע קליידער, און אזוי זענען מיר ארויסגעגאנגען פון באד.

ווען מיר זענען אנגעקומען אינדערויסן האבן מיר געזעהן ווי די זשאנדארן שטייגן און ווארטן אונז אפ, אבער עס איז זיי נישט איינגעפאלן אז די צווייי ארבעטער מיט די פארשמירטע קליידער זענען די בחורים וועמען זיי זוכן.

אזוי זענען מיר אריבער געגאנגען צו אונזער לויער, און אים דערציילט וואס דא גייט פאר, און אז ער זאל זיך אריינלייגן צו באפרייען אהרן.

ביינאכט ווען מיר זענען געקומען אין ביהמ"ד דאוועננען האבן מיר באגעגענט די צווייי שטאטישע ארבעטער, אונזערע חברים, און איינער פון זיי איז געווען פארוואונדעט אויפן פנים, און זיי האבן דערציילט אז ווען זיי זענען ארויסגעקומען פון באד אנגעטון מיט אונזערע קליידער האט מען זיי אפגעשטעלט און געהייסן קומען מיט די זשאנדארן, זיי האבן גע'טענה'עט אז זיי זענען ארבעטער פאר די שטאט, אבער מ'האט זיי נישט געגלייבט, ביז מ'האט זיי אוועק געפירט אויף אויספארשונג און מ'האט זיך פון דארט פארבינדן מיט די שטאטראט וואו עס האט זיך ארויסגעשטעלט אז זיי זענען גערעכט און מען האט זיי באפרייט.

מיר האבן געלויבט דעם אייבערשטן אויף זיינע חסדים אז מ'האט זיי נישט אונטערגעזוכט די טאשן, ווייל ווען יא וואלטן זיי דארט געטראפן אונזערע שריפטן, און דאן וואלטן מיר אלע געווען אויף גרויסע צרות. מען צו פארן אויף שבת קיין טעטש. און א ווייסן היטל.ך האב אויסגעזעהן אזאיך זאל גיין אזוי אנגעטון,

קומען אהין אויף שבת, דעריבער זאל איך אויך קומען און זיין מיט אים אינאיינעם אויף שבת.

איך בין טאקע געקומען צו פארן אויף שבת קיין טעטש. אבער וויבאלד מיין טאטע האט פארגעסן צו ברענגען מיינע שבת'דיגע בגדים פונדערהיים האב איך געמוזט גיין א גאנץ שבת אנגעטון מיט די מאדערנע מלבושים.

מוצאי שב"ק ווען איך בין אריינגעגאנגען מיט מיין טאטן מיט א קוויטל צום רבי'ן, האט ער מיך פארגעהאלטן פארוואס איך גיי אנגעטון מיט די סארט קליידער, קודם האב איך נישט געוואלט ענטפערן, אבער מיין טאטע האט אים מסביר געווען דאס גאנצע ענין, און דאן האט ער מיר ווארעם אנגעוואונטשן זיינע הייליגע ברכות, וואס האט אוודאי מגין געווען אויף מיר.

אין די לעצטע מינוט

נאך שבת בין איך צוריק געפארן קיין בודאפעסט, וויבאלד עס איז מיר נאך דערווייל נישט געלונגען צו פארשאפן די שריפטן פאר מיין טאטן.

טאג נאך טאג בין איך געלאפן צום בעלעג-מיניסטעריום, וואס דארט איז געווען דאס ארט וואו מען האט געקענט פארשאפן די פאפירן וואס איז אזוי וויכטיג געווען פאר מיין טאטן און אונזער גאנצע משפחה.

עס איז דארט געווען איינער פון די מיניסטארן צו וועמען איך געדארפט צוקומען, און ער האט מיר געקענט שטארק בייהילפיג זיין אינעם פראצעדור צו קענען ערלעדיגן די שריפטן פאר אונזער משפחה. איך פלעג דאך טאג נאך טאג גיין צום מיניסטעריום און געטון כל מה שביכלתי צו קענען פארשאפן די אזוי וויכטיגע פאפירן, איך פלעג שוין אהינגיין א צייט איידער די אפיסעס פון די מיטניסטעריום האט זיך געעפענט און איך האב דארט אפגעווארט כדי איך זאל ווי פריער קענען ערלעדיגן מיינע פאפירן.

איין טאג איז דער מיניסטער אויך אנגעקומען פריער ווי זיין באשטימטע צייט און ער זעהט ווי איך שטיי שוין אונטן ביי די טיר און איך ווארט אויף אים, זאגט ער מיר "איך זע אז דו ווילסט האבן די פאפירן פאר דיין טאטן, דו ווילסט נאר פאר דיין טאטן צי דו האסט נאך מענטשן פאר וועמען דו וואלסט געוואלט שאפן פאפירן?", הערנדיג אזא אפענע פראגע האב איך באלד געענטפערט אז איך האב נאך נעמען פון מיינע נאנטע מענטשן פאר וועמען איך וויל שאפן פאפירן. פרעגט

ער מיר "דו קענסט האלטן דאס מויל פארמאכט?", זאג איך אים, אוודאי יא, זאגט מיר דער מיניסטער "איך וויל מיט דיר מאכן א געשעפט, איך נויטיג זיך יעצט אין גאלט, אויב דו ברענגסט מיר הונדערט פענגא באקומסטו שריפטן, איך קען דיר ארויסגעבן שריפטן פאר דריי מענטשן א טאג, אבער פאר דעם דארפסטו מיר צושטעלן דריי הונדערט פענגא, הונדערט פענגא פאר יעדן מענטש".

איך האב באלד געזהן דא א ישועה מן השמים, און א אפענער וועג ווי אזוי איך קען דא ראטעוון מיין טאטן און אונזער גאנצע משפחה, און גלייכצייטיג נאך אנדערע אידן. איך האב מיט אים אפגעשמועסט וואו איך וועל זיך טרעפן מיט אים, און ווי אזוי אונזערע פארהאנדלונגען וועלן צוגיין.

בסך הכל האט אונזער ביזנעס געארבעט אויף עטליכע טעג, און עס איז מיר געלונגען צו קענען פארשאפן צוועלף פאפירן. עס איז נישט געווען אזוי לייכט ווי איך האב זיך פארגעשטעלט פון פאראויס, אבער אין די ענדע פון דאס קאפיטל האב איך זיך דערזהן מיט שריפטן פאר צוועלף אידן, אויסער דאס וואס איך האב ב"ה געשאפן פאר מיין טאטן און אונזער משפחה.

וועו איך האב ענדליך פארשאפט די פאפירן פאר מיין טאטן איז שוין די לאגע געווען זייער אנגעצויגן.

איינגעגעבן אין סלאטפינא פאליציי

מיין טאטע האט געהאט באקאנטשאפט מיט א פאליסמאן פון נאוועריצא, וועלכער פלעגט איינקויפן ביי אונז, און מיין טאטע פלעגט אים כסדר אונטער-שמירן. און יענער האט דערציילט פאר מיין טאטן אז ער האט געזהן זיין נאמען אויף די ביטערע ליסטע פון די משפחות וואס מ'גייט פארטרייבן, און ער האט אים מייעץ געווען אז אויב ער האט די מעגליכקייט צו פארשאפן די שריפטן פון בודאפעסט בעוד מועד, זאל ער דאס באלד איינגעבן ביי די פאליציי אין סלאטפינא, ווייל אין די נאנטע טעג וועלן זיי אנקומען אין יענע געגענט.

מיין טאטע האט מיר באלד באפוילן קיין בודאפעסט אז איך זאל ניטאמאל אהיים קומען נאר באלד פארן קיין סלאטפינא, און דארט איינגעבן די פאפירן ביי די פאליציי, וואס מיט די פאפירן האט ער געקענט באשטעטיגט ווערן אלס א אונגארישער בירגער.

איך האב אזוי געטון, און נאכדעם וואס איך האב ערלעדיגט די פאפירן אין סלאטפינא בין איך אהיימגעקומען אויף שבת קיין נאוועסליצא.

דער טרויעריגער שבת

יענעם שבת אינדערפרי זענען אנגעקומען ביי אונז אין דארף אונגארישע זשאנדארן, און זיי האבן געקלאפט מיט א פויק און אויסגערופן אז יעדער זאל אהיימגיין צו זיך אין שטוב, און קיינער זאל זיך נישט געפונען אינדערויסן.

עס זענען געווען אידן וואס זענען שוין געווען אין ביהמ"ד, אלע זענען אהיימגאנגען, און די רשעים זענען אריבער געגאנגען פון הויז צו הויז און איבער געקוקט די פאפירן פון די משפחה.

עס איז געווען א טרויעריגער שבת תרתי משמע, יענער שבת איז געווען שב"ק פר' דברים, תשעה באב שחל להיות בשבת, אין יענעם טרויעריגן שבת חזון תש"א לפ"ק, האט דאס ביי אונז באקומען א טאפעלטן באדייט ווען אונזער דערפל איז באטראפן געווארן פון די רשעים ימ"ש וואס האבן דורכגעפירט א שוידערליכע אבלאווע, וואס האט זיך געענדיגט מיט זייער א טראגישע ענדע.

ווען זיי זענען אנגעקומען צו אונז אין שטוב און זיי האבן געקוקט די שריפטן, האבן מיר באמערקט אז אונזער נאמען שטייט אויף די ליסטע פון די וואס זענען נישט קיין בירגער און דארפן פארטריבן ווערן.

דא האט זיך אריינגעמישט דער פאליסמאן ווועלכער האט זיך אנגערופן אז ער איז געווען פרייטאג און סלאטפינא און ער האט געזעהן אז מען האט אריינגעגעבן די נויטיגע פאפירן פאר אונזער משפחה, אז ער זאל קענען באקומען בירגערשאפט, דעמאלטס האבן זיי אויסגעשטראכן אונזער משפחה און אראפ גענומען פון די ליסטע, אזוי איז ער ניצול געווארן ממש אין די לעצטע מינוט.

די אקציע האט גענומען פיר שטונדן, פון ניין אזייגער אינדערפרי ביז איינס אזייגער מיטאג. במשך די אלע שעות האט קיינער נישט געקענט ארויסגיין פון שטוב, און די אלע אידן וואס זענען באאויפטראגט געווארן צו פארלאזן זייערע הייזער האבן די רשעים איינגעזאמעלט אין די געביידע פון די גוי'אישע שולע, און פון דארט האט מען זיי אינאיינעם אפגעפירט צופיס ביז צו די באן סטאנציע אין נאווערסניצא וואס איז געווען א היבשער לאנגער מהלך.

פון אונזער דארף האבן זיי נעבעך אוועק געפירט בערך פופציג משפחות, וואס דאס זענען געווען ארום האלב פון די איינוואוינער, עס איז נישט געווען קיין איין משפחה וואס איז נישט פערזענליך באטראפן געווארן פון די גזירה.

די אידן האט מען נעבעך אוועק געפירט קיין קאמענץ-פאדאלסק, וואו צענדליגער טויזענטער אידן זענען גע'הרג'עט געווארן מיט מיתות משונות.[סד]

נאך איינס אזייגער ווען זיי האבן שוין געהאט געענדיגט זייער ארבעט, און די אלע משפחות וועמען זיי האבן געזוכט האבן זיי שוין געהאט איינגעזאמלט צוזאמען, האבן זיי געגעבן רשות פאר די פארבליבענע איינוואוינער ארויסצוגיין פון די הייזער.

צווישן די פארכאפטע זענען אויך געווען מיין מומע רחל ע"ה מיט איר מאן, זיי האבן דאך נעבעך נישט געהאט קיין קינדער, און מיר האבן זיך געהאלטן זייער נאנט מיט זיי. האב איך זיך נישט געקענט איינהאלטן איך האב געוואלט וויסן וואס מ'גייט טון מיט זיי, בין איך באהאלטענערהייט נאכגעגאנגען און געקוקט וואס מ'גייט טון מיט זיי. דער פעטער איז געווען זייער צובראכן ווען ער האט מיך באמערקט האט ער געווייגט און געשריגן אז מ'זאל טון אלעס וואס מ'קען זיי צו ראטעווען.

אין סעליש ביי ר' ליפא פריעדמאן ע"ה

ווען איך בין אהיימגעקומען בין איך געווען אינגאנצן שאקירט און צוטרייסלט פון דאס וואס מיינע אויגן האבן געזעהן. עס איז געווען דאס ערשטע מאל וואס מיר האבן מיטגעלעבט מיט א מציאות אז מ'קען נעמען מענטשן פון א שטאט, מענטשן וואס האבן געלעבט זארגלאז אן קיין שום עקסטערע דאגות, און פלוצלונג זיי ארויסיאגן פון זייערע הייזער, צווינגען איבער צו לאזן אלע זייערע פריוואטע

סד. עס לאזט זיך נישט באשרייבן דעם צובראכענעם געפיל פון די אידן וואס האבן דעמאלטס פלוצלונג פארלוירן זייער גאנצע משפחה, עס איז שווער געווען אריבערצוטראגן, אין יענע צייט ווען אזעלכע טראגעדיעס איז געווען נחלת הפרט, און נישט קיין צרת הכלל ווי אין די שפעטערע יארן.

צווישן די אידן וואס מ'האט געהאט אוועק געפירט איז געווען אונזער בעל תפילה הרה"ח ר' יצחק אבראמאוויטש ז"ל מיט זיין פרוי און אכט קינדערלעך הי"ד. ער אליין האט זיך שפעטער ארויסגעראטעוועט מיט אין זון מו"ה צבי (וועלכער האט שפעטער געוואוינט אין חיפה), און ער איז אנגעקומען צוריק אהיים צופים קיין נאוועסעליצא. קומענדיגן ראש השנה תש"ב האט ער כהרגלו געדאוועט פארן עמוד, זייענדיג באבלו נאכדעם וואס זיין פרוי מיט זיבן קינדער זענען ארויף על מוקדה על המזבח, אינמיטן דאוענען האט אים זיין צער אזוי שטארק באירירט אז ער האט אויסגעטון דעם טלית און ער איז ל"ע געבליבן נישט מיט אלעמען.

אויך א צווייטער צובראכענער איד וואס האט מיטגעמאכט אזא ביטער פעקל, האט יענעם יום הקדוש ארויסגעכאפט א ספר תורה פון ארון הקודש און איז ארויסגעלאפן פון ביהמ"ד צום קלויסטער.

אזוי ביטערליך איז געווען דער שוידערליכער וויטאג און שמערץ פון די צובראכענע אידן, וואס זענען נעבעך באירירט געווארן פון זייערע ביטערע צרות.

חפצים, אלע זייערע נכסים וואס זיי האבן זיך איינגעשאפן במשך לאנגע יארן, און זיי פארטרייבן צו א צוקונפט וואס זעהט אויס זייער ביטער אין פארנעפעלט, וואס ווי ווייניג מיר האבן דעמאלטס געוואוסט, און ווי ווייניג מיר האבן געוואלט גלייבן, האבן אבער די הערצער געזאגט זייער נישט גוט, עס איז געווען זייער א שווערע און ביטערע געפיל אנגעלייגט אויפן געוויסן.

איך האב דערציילט פארן טאטן ז"ל וואס מיינע אויגן האבן געזעהן, און וואס מיינע אויערן האבן געהערט די געשרייען פונעם פעטער ע"ה, און מיין טאטע האט מחליט געווען אז מען טאר נישט שוייגן, 'לא תעמוד על דם רעך', און מיר זענען מחויב צו טון וואס עס איז נאר שייך לטובת די אידן.

אויף מיין טאטנס באפעל בין איך אויף מארגן זונטאג אינדערפרי ארויס געפארן קיין סעליש, דארט האט געוואוינט הרה"ח ר' ליפא פריעדמאן ז"ל - אן איידעם פון מיין רבי'ן דער קאשויער רב זצ"ל - דער שפעטערדיגער מנהל מוסדות סאטמאר אין אמעריקע, ער איז געווען א גרויסער עסקן און כלל טועהר אין די ענינים, און איך האב איהם דערציילט דעם מצב און זיך שואל עצה געווען וואס מ'קען טון.

ר' ליפא ע"ה האט מיך מייעץ געווען צו פארן קיין בודאפעסט, די הויפט-שטאט פון אונגארן, און ער האט מיך אויך פארשאפט א לויער מיטן נאמען דר. סעלדעשי, און מ'האט דארט פרובירט ביים מיניסטעריום צו העלפן פאר מיין פעטער און מומע, אז זיי זאלן באפרייט ווערן פון די גזירה.

איך בין דעמאלטס ווידער אראפ געפארן קיין בודאפעסט און איך האב זיך באגעגענט מיט דעם דר. סעלדעשי, און כאטש ער איז געווען א גוי איז ער געווען זייער ארענטליך, און ער האט ניטאמאל געוואלט נעמען קיין געלט פון מיר. איך האב געזעהן אויף אים אז ער אלס אונגארישער בירגער שפירט זיך זייער שלעכט מיט די גרויזאמע האנדלונג פון זיין לאנד, און ער זעהט דערין א גרויסע עולה, אז ער האט נישט געהאלטן ביים פארדינען געלט אויפן העלפן אידן זיך ראטעווען פון די ביטערע גזירה.

פרק ה'
אין מונקא טאבור

חודש מרחשון תש"ב לפ"ק האב איך באקומען א איינלאדענונג זיך צו שטעלן צו צוואנגס-ארבעט אין מונקא-טאבור.

מונקא טאבור, איז דער אונגארישער אויסדרוק פון 'צוואנגס ארבעט'.

וואס "מונקא טאבור" האט באדייט, איז שווער צו שילדערן, אירע ארבייטער זענען אויסגעשטעלט געווארן צו די נידריגסטע און שווערסטע אויפגאבעס, וועו עטליכע ביליגע אונגארישע דזשאנדארן שטייען העכער זיי, און זיי מוזן אויספאלגן זייערע באפעלן, די ארבעט איז צומאל געווען א שווערע און שמוציגע, און די אידן האבן געמוזט איינעמען א ברייטע דאזע פון שווערע פיניגונגען און דערנידערונגען טאג טעגליך.

אלע האבן געוואוסט אז עס איז כדאי פאר יעדן פרייז זיך איינצושטעלן אז מ'זאל זיך קענען ארויסדרייען פון "מונקא טאבור", אבער עס איז כמעט נישט שייך געווען.

דאס אליין אז מ'האט גענומען די בחורים, און אויך אינגעלייט אין מונקא טאבור איז אויך געווען א טייל פון די דערנידערונגען. ווייל זיי האבן שוין דעמאלטס נישט געהאלטן קיין אידן אין מיליטער אלס סאלדאטן, נאר מ'האט זיי געגוצט צו שווערע ביליגע און שמוציגע ארבעט, אונטער די מאקסימום השפלה וואס איז שייך.

גאר אנדערש פון מיליטער וואו עס איז דא א געזעץ, ארדענונג און סדר, און א געוויסע רעספעקט און מענטשליכקייט כלפי די סאלדאטן.

אין 'מונקא טאבור' איז נישט געווען קיין געזעצן און קיין כללים, געוי ווי די ארבעט איז נישט געווען אייניג און באשטימט. עס זענען געווען אידן וואס האבן זיך אפגעליטן אין מונקא טאבור דאס גיהנם, מיט עבודת הפרך המפרכת את הגוף, בשעת וועו אנדערע האבן געשטופט די צייט פאר לאנגווייליגקייט. אזוי אויך איז נישט געווען קיין פארשריפטן נאר אלעס האט זיך געוואנדן אינעם הויפט, צי ער

איז געווען א רשע צי נישט, און עפ"י רוב איז דאס געווען תלוי אין וועלכע גיסטע ער איז אויפגעשטאנען אינדערפרי.[סה]

איך האב זיך שוין נישט געקענט ארויסדרייען, בלית ברירה האט מען זיך געשטעלט צו די געניע צייט ווען מען האט אונז געפרופן, און איך האב 'איינגערוקט' צו ארבעטן צוואנגס-ארבעט.

מפרק הרים ומשבר סלעים

אונז האט מען געפירט צו די ארבעט ביי די גרויסע בערג נעבן בורסיק אין די זיבענבערגן געגענט.

אונזער אויפגאבע איז געווען צו גראבן א טונעל אינעם בארג, אויסבויערן א גרויסן לאך כדי אז מ'זאל דארט קענען לייגן באן שינעס אז דער באן זאל קענען דורכפארן אינעווייניג אינעם בארג. די עבודת הפרך אין די ביטערע שווערע פרעסטן איז נישט צו קענען באשרייבן.[סו]

אין די ערשטע צייטן האבן מיר געקענט אנהאלטן קאנטאקט מיט די משפחה אינדערהיים, און זיי האבן כסדר מיטגעהאלטן ווי מיר טוען זיך געפונען. און מיר האבן אויך געקענט באקומען אורלויב פון די ארבעט, און אהיימגיין באזוכן די משפחה.

סה אין יענע צייט איז 'מונקא טאבור' געווען דאס ארגסטע וואס מיר האבן זיך נאר געקענט פארשטעלן, מיר האבן געוואוסט אז מ'גייט צו א פלאץ וואו מ'פייניגט אויס די מענטשן מיט שווערע ברוטאלע מיטלען, און טויזענטער פארלירן דארט זייערע לעבנס.

בפרט די פוילישע אידן וואס זיי האבן דאך שוין מיטגעמאכט די אלע ביטערע צרות האבן דאס געשילדערט מיט די שרעקליכסטע פארבן, אז דאס דערמאנען דאס וואלט 'מונקא טאבור' האט שוין ארויסגענומען פון גלייכגעוויכט.

הערשט נאך די מלחמה האט זיך ארויסגעשטעלט דער וואונדערליכער מציאות אז די 'מונקא טאבור' איז געווען אן עוגן הצלה פאר טויזענטער אידן, ווייל ווי ביטער דאס איז געווען, זענען פאקטיש די אידן נישט פארשיקט געווארן קיין אוישוויץ, און די איבערלעבער האבן נאך זוכה געווען שפעטער אויפצושטעלן דורות ישרים, אנדערש ווי עס איז געווען דער גורל פון זייערע משפחה מיטגלידער וואס זענען געבליבן אינדערהיים ביז 44' און זענען פון דארט אפגעפירט געווארן אין געטא.

סו. ביז היינט האב איך איין פינגער וואס איז מיר פארקרומט געווארן דארט ביי די ארבעט, און עס איז געבליבן פארקרומט ביז היינט.

איך פלעג באקומען פעקלעך פונדערהיים, אז איך זאל קענען האבן געהעריג צו עסן, אבער דאס האט זיך גאנץ שנעל אויסגעלאזט, קיין גרויסער גיבור בין איך קיינמאל נישט געווען, און ווען מיר זענען צוריק געקומען ביינאכט פון די ארבעט, און מיר זענען געווען פארמאטערט ביזן לעצטן טראפן אן קיין כח, האט זיך נישט אלעמאל פארגלוסט צו שטיין אין די רייע פאר א טעלער זופ...

אז עס איז שוין צוגעפאלן די נאכט און מיר האבן געדארפט גיין שלאפן כדי צו שעפן כוחות אויף ווייטער, זענען מיר געשלאפן אויף דער ערד, אויסשפרייטנדיג א דאכענע אונטער אונזער קערפער. די גאנצע ערד איז געווען איין שטיק אייז פון די ביטערע פרעסטן וואס עס האט דארט געהערשט, און מיר זענען אינגאנצן נאס געווארן ביים שלאפן.

די זאקן פלעגן נאס ווערן ביי די ארבעט פון די שניי, און יעדע נאכט האבן מיר דאס אונטערגעלייגט אונטערן קושן אז עס זאל זיך אויסטרוקענען.

איך בין צו שוואך געווען אז איך זאל דאס קענען דערהייבן, און איך האב געשפירט אז איך מוז טרעפן א וועג ווי אזוי זיך צו באפרייען פון די שווערע ארבעט.

אמצא חן בעיני אדוני

אזא געלעגענהייט איז מיר בס"ד אונטערגעקומען. ומעשה שהיה כך היה:

עס איז געווען אינמיטן גרויסן ווינטער תש"ב, איך האב דעמאלטס געוואוסט אז מיר לוינט צו טון אלעס אויף דער וועלט צו געפעלן אין די אויגן פון אונזער אויפזעהער, אזוי קען איך זיך היבש פארגרינגערן און האלטן אינדערויסן פון די עבודת הפרך.

אין יענע צייט האט מען פון צייט צו צייט געגעבן פאר יעדן ארבעטער אן ערלויבענים אהיימפארן אויף א קורצע תקופה, און פארברענגען מיט די משפחה. איך האב זיך געלאזט איינמעלדן אז איך וויל עפעס רעדן מיט איהם. ווי נאר ער האט מיך געזעהן רופט ער זיך אן "וואס גייט שוין ווייטער פאר, ווילסט נישט ארבעטן?!".

איך האב אים אפגעגעבן דעם גרעסטן כבוד און געזאגט מיט רעספעקט "הער אויפזעהער, דו ווייסט אז איך האב באקומען אן ערלויבענים אהיימצופארן צום אנהויב פון ניי-יאר (למספרם) איך האב אבער א פראבלעם אז איך האב דא מיט

מיר צוויי הונדערט פענגא, און איך וויל דאס נישט מיטנעמען מיט מיר אהיים, ממילא וויל איך דאס לאזן ביי אייך ליגן ביז ווען איך קום צוריק".

דער אויפזעהער האט זיך נישט געגלייבט וואס ער הערט. ער אליין האט פארדינט פון זיין ארבעט דרייסיג פענגא א חודש, דאס הייסט אז צו קענען האבן אזא סומע געלט האט ער געדארפט ארבעטן א האלב יאר, און דא קום איך אן צו איהם מיט אזא ריזיגע סומע געלט.

ער קוקט מיך אן מיט שטוינונג און ער פרעגט מיך "פון וואו קומט צו דיר אזא גרויסע סומע געלט?", האב איך אים געזאגט אז מיין פאטער איז א גרויסער טעסקטייל סוחר, און איך האב געארבעט מיט אים אין די געשעפטן, און איך האב דארט עפעס געלייזט.

פרעגט ער מיך "פון וואו ווייסטו אז מ'קען מיך געטרויען אז דו וועסט צוריק באקומען דיין געלט נאכדעם וואס דו קומסט צוריק?".

"איך ווייס אז דו ביסט א פארטרויטליכער מענטש" האב איך אים געענטפערט, און איך האב אים איבערגעגעבן דאס געלט, ווען איך חזר זיך איין די ווערטער פון שלמה המלך ע"ה אין קהלת "שלח לחמך על פני המים כי ברוב הימים תמצאנו".

דער אויפזעהער האט איבערגענומען דאס געלט, ווען ער מורמלט מיר אונטער אז אזוי ווי ער הערט אז אונזער משפחה איז אין די טעקסטייל ביזנעס זאל איך אים צוריק ברענגען עפעס סחורה אז ער זאל קענען לאזן מאכן א קלייד פאר זיין ווייב.

איך האב מיט מיין גאנץ הארץ געהאפט צום אייבערשטן אז די חנופה רייד צוזאמען מיטן שוחד, וועלן אויפטון דאס וואס זיי דארפן אויפטון...

איך בין אהיימגעפארן קיין נאוועסליצא, און איך בין געווען אינדערהיים פאר עטליכע טעג אינמיטן ווינטער.

ווען איך בין צוריק געקומען האב איך מיטגעברענגט צוויי דאכענעס אלס געשאנק פאר אים און פאר זיין פרוי, אויסער דעם האב איך אויך געברענגט א פעקל סחורה וואס ער האט געבעטן אז ער זאל קענען פון דעם אויפנייען א קלייד. איך האב אים געזאגט אז מיין מאמע שיקט אים דאס א מתנה.

ער האט ארויסגענומען הונדערט פענגא און מיר צוריק געגעבן, ער האט זיך שטארק אנטשולדיגט פאר מיר אז ער קען מיר יעצט נישט צוריק געבן דאס גאנצע,

ווייל ער האט דאס פארנוצט, און ער האט מיך פארזיכערט אז די איבריגע וועט ער מיר צוריק געבן ביי א נאנטע געלעגענהייט.

און עס האט זיך באלד ארויסגעשטעלט אז מיין ארבעט איז נישט געווען אומזינסט.

דעם קומענדיגן אינדערפרי ווען מיר זענען געשטאנען אין די רייע צו נעמען אונזער פרישטאג וואס איז באשטאנען פון א שטיק ברויט מיט שווארצע קאפע, וואס מ'האט גערופן 'צוקערע', קומט ער צו צו מיר און ער זאגט מיר "דו גייסט נישט ארויס ארבעטן מיט אלע".

דערויף האט ער מיך גערופן עקסטער און ער פרעגט מיך "דו קענסט פוצן שטיוול?", האט איך אים געזאגט "זיכער".

דאן זאגט ער מיר "דו דארפסט מער נישט ארויסגיין צו די ארבעט, דו וועסט בלייבן מיין פריוואטער העלפער, דו דארפסט זיך זארגן אז ווען איך קום צוריק יעדן טאג נאך די ארבעט פינף אזייגער זאל זיין גרייט מיין נאכטמאל, דערנאך וועסטו מיר אויסטון די שטיוול, און דו וועסט עס אויספוצן".

די אויפזעהערס אין די ארבעטס לאגערן האבן געדארפט גיין זייער שיין אויסגעפיצט, זייערע שטיוול און זייערע מאנטלען זענען געווען שפאגל גלאנציג, מ'האט קיין פלעק נישט געקענט טרעפן אויף זיי. זיי האבן פאר דעם צוועק געהאט ספעציעלע פוצער'ס, וואס מ'האט גערופן אן 'ארדינאל', וואס זייער אויפגאבע איז געווען צו באדינען די אויפזעהערס, זיך זארגן פאר זייערע סעודות און פריוואטע געברויכן וואס איינע פון די וויכטיגסטע זאכן איז געווען צו פוצן זייערע שטיוול און קליידונג, און זיך זארגן אז אלעס זאל קלאפן שיינען און גלאנצן.

פון דעמאלטס אן האב איך טאקע געהאט מנוחה, לכל הפחות קעגן די מיטמאכענישן ביז אהער, איך האב נאר געדארפט צופרידן שטעלן מיין בעל הבית. יעדן אינדערפרי האב איך געדארפט אויספיצן זיינע מלבושים, זעהן אז אלעס זאל קלאפן, ווען ער איז אהיימגעקומען האט מען איהם געדארפט העלפן אויסטון זיינע בגדים, און צוגרייטן זיין סעודה.

איך האב אפגעגעבן א שבח והודאה פארן אייבערשטן פאר זיינע חסדים, און די קומענדיגע יאר האב איך געהאט מנוחה אין פארגלייך מיט די עבודת הפרך וואס איך האב געארבעט ביז דעמאלטס.

ביי די צוואנגס ארבעט אין קאשוי

נאך עפעס מער ווי א יאר וואס מיר האבן געארבעט אויף דעם פלאץ - בערך אין חודש טבת תש"ג לפ"ק - האט מען געטוישט אונזער ארבעטס-פלאץ, און דער נייער לאקאל איז געווען די שטאט קאשוי. טאקע אין די זעלבע שטאט וואו איך האב שוין אין די פארגאנגענהייט פארברענגט צוויי שיינע לעכטיגע יארן פון מיינע ימי הבחרות, בין איך ווידער אנגעקומען אהער אין אנדערע אומשטענדן. אויב ביז היינט האב איך אין די שטאט מקיים געווען דעם 'שתהיו עמלים בתורה', האב איך זיך פון היינט און ווייטער ביטער געמוטשעט און געארבעט עבודת הפרך אונטער גאר שווערע אומשטענדן.

פון קאשוי האבן מיר באקומען א ידיעה אז מ'גייט אונז אוועק פירן צו די ארבעטס לאגערן קיין אוקריינא.

דאס איז געווען פאר אונז זייער נישט גוטע נייעס, ווייל ווי געזאגט האט יעדעס פלאץ אין מונקא-טאבור געהאט אירע אייגנארטיגע כללים, און דאס איז נישט געווען קיין סוד אז פארשיקט ווערן קיין אוקריינא מיינט אין זאך, נישט אהיימקומען לעבעדיג ר"ל.

אבער מיר האבן קיין ברירה נישט געהאט, מיר זענען נישט געווען קיין פרייע מענטשן, און מ'האט געמוזט אויספאלגן באפעלן.

מיין מאמע ע"ה קומט מיר צו הילף

איך האב אהיימגעשיקט א בריוו אין וועלכן איך האב געשריבן די נישט גוטע נייעס, און איך האב געבעטן אז מ'זאל מיר שיקן ווארימע קליידער אז איך זאל קענען דערהייבן די שווערע פרעסטן אין די אייז קאלטע אוקריינע.

מיין מאמע ע"ה איז אליין געקומען און זי האט מיר געבראנגט א גרויס פעקל וואס זי האט צוזאמען געפאקט, און זי האט מיר געוויזן אויף א שפאלט אין די וואנט אינדערויסן פונעם בנין, און זי האט מיר געזאגט "פארליר נישט דיין האפענונג, גיב נישט אויף, מארגן אכט אזייגער אינדערפרי זאלסטו קומען דא, און ביי דעם שפאלט וועסטו טרעפן וואס איך האב צוגעגרייט פאר דיר, דאס איז א פליסיגקייט וואס דו דארפסט טרינקען, וואס ווען מאכן אז נאך עטליכע מינוט וועסטו אנהייבן צו ברעכן, עס ווען אויסזעהן ווי דו ברעכסט בלוט, און דו זאלסט דאס אויסשפייען אויף דער ערד".

ביז היינט טרייסלט מיר די ביינער דערמאנענדיג זיך פון יענעם באגעגעניש מיט מיין טייערע מאמע ע"ה, זי איז דארט געשטאנען מיט א תהילים און פון אירע אויגן האבן זיך געגאסן הייסע טרערן. איך בין געווען זייער באזארגט אז מען וועט מיך שוין פארשיקן קיין אוקריינא און איך וועל מער נישט אהיימקומען. אבער איר בטחון איז געווען פיל שטארקער און זי האט מיר געזאגט "זארג זיך נישט שלמה, עס וועט זיין גוט".

ווי פארשטענדליך האב איך אזוי געטון, איך בין צוריק געגאנגען מארגן אויפן זעלבן פלאץ, איך האב דארט געטראפן אינעם שפאלט פונעם וואנט צוויי רויטע פלעשער.

איך האב באלד פארשטאנען איר ציהל, און איך האב אזוי געטון איך האב אנגעהויבן צו ברעכן די רויטע פליסיגקייט, און זיי האבן פארשטאנען אז איך ברעך בלוט איז א סימן אז מיין מצב איז זייער מסוכן. וועז מען האט מיך געזעהן שפייען בלוט האט מען פארשטאנען אז איך בין ערנסט קראנק, און מ'האט מיך געגומען צום קליניק ביי דר. מאלאקאוויטש, וואס ער איז געווען א באקאנטער שונא ישראל.[סז] ער האט מיר געזאגט אז איך בין שטארק קראנק און איך האב שוין נישט קיין שאנסן צו ווערן געזונט, און ער האט מיך אפגעשיקט אין שפיטאל באגלייט מיט צוויי סאלדאטן.

מיין מאמע איז אנגעקומען אהין און זי האט מיך מחזק געווען אז איך זאל גיין מיט בטחון, און זיין זיכער אז דער אייבערשטער וואס האט געהאלפן ביז יעצט וועט אויך ווייטער העלפן.

איך בין אריין צום שפיטאל דאקטער וועלכער האט מיך אונטערזוכט און ער האט געזאגט אז ער מיינט אז איך האב א 'טיבירקלאוסעס' וואס דאס איז א שווערע לונגען מחלה, און דאס קען זיך זייער שנעל אריבערכאפן אויף אנדערע, האט ער מיך איינגעשפארט אויף צוויי וואכן אז איך זאל זיין אפגעזונדערט פון מענטשן.

איבריג צו זאגן אז די גאנצע צוויי וואכן איז מיין מאמע געבליבן אין קאשוי, און געווארט און געהאפט מיך צו זעהן אינדערויסן. נאך די צוויי וואכן האט מיר

סז. נאך די מלחמה האבן אים די פארטיזאנער געכאפט און האבן אים אויפגעהאנגען, כן יאבדו כל אויבך ה'.

דער דאקטער געזאגט אז איך האב א אינפעקשאן וואס קען ברענגען א לונגען-אנטצינדונג, ממילא קען מען מיך נישט שיקן קיין אוקריינא וואס דאס איז גאר א קאלטע פלאץ, ווייל איך וועל דאס זיכער נישט קענען דערהייבן.

אזוי בין איך געראטעוועט געווארן פון פארשיקט ווערן קיין אוקריינא, א דאנק די השתדלות פון מיין מאמע ע"ה.

דער שיקזאל פון די אידן אין אוקריינא

אין קאשוי האט מען זיך בכלל נישט אויפגעהאלטן קיין לענגערע צייט, דאס האט ליבערשט אויסגעזען ווי אן איבערגאנגס ארט קיין אוקריינא. במשך די צייט האבן די רשעים שוין פארשיקט קיין אוקריינא ארום אכט טויזנט אידן, און עס זענען דערווייל געבליבן ארום זיבן הונדערט מענטשן.

במשך די יארן האב איך נישט געהאט קיין ידיעה וואס עס איז געווארן מיט די אידן וואס זענען פארשיקט געווארן קיין אוקריינא. הערשט מיט עטליכע יאר צוריק זייענדיג אויף ווינטער אין מיאמי, און איך האב געזאגט דברי תורה ביי שלש סעודות, איז אויסגעקומען בתוך הדברים אז איך האב געערעדט איבער די טויזענטער אידן וואס זענען געווען מיט אונז אינאיינעם אין מונקא טאבור און זיי זענען פארשיקט געווארן קיין אוקריינא און זענען נישט צוריק געקומען.

נאכדעם איז צוגעקומען צו מיר א איד און ער זאגט מיר:

"וויסן זאלט איר אז איך בין געווען אין דעם אפטיילונג וואס מ'האט אפגעשיקט פון די ארבעטס לאגער אין קאשוי קיין אוקריינא, און איך וויל אייך דערציילן וואס עס איז געווען דער גורל פון די אידן".

"מען האט אפגעשיקט אכט טויזענט אידן פון קאשוי קיין אוקריינא, דריי טויזנט אידן האט מען אוועק געפירט, און איך וויס נישט וואס עס איז מיט זיי געווארן, אבער איך בין געווען אין א גרופע פון פינף טויזנט מענטשן וואס מען האט געשיקט אויף אן אפטיילונג וואס האט געארבעט צוזאמען מיט די דייטשע ארמייען, און ווי פארשטענדליך איז אונזער מצב געווען זייער ביטער און שווער, דער הונגער איז געווען זייער שטארק, דער פרעסט איז געווען העכער די כוחות וואס מיר האבן געקענט דערהייבן, און עס זענען געווען מחלות וואס האבן זיך ארומגעדרייט ארום אונז, עס איז געווען די ביטערע טיפוס מחלה וואס האט אנגעשטעקט איינער פון צווייטן, און אזויפיל פון אונזערע אידן זענען אנגעשטעקט געווארן דערפון".

"וען די רשעים האבן מורא געהאט אז די טיפוס וועט זיך אריבערכאפן אויך צו די אנדערע דייטשע סאלדאטן, האבן זיי גענומען די ארום פינף טויזנט אידן וואס זענען דארט געווען, מ'האט זיי אריינגעלייגט אין איין גרויסן בנין וואס איז געווען בעפאר א גוי'אישע שולע, און זיי האבן די גאנצע געביידע באשפריצט מיט בענזין, און אונטערגעצינדן דעם גאנצן בנין, און פינף טויזנט אידן זענען דארט פארברענט געווארן אויף קידוש ה', אלעס ווייל די פארשאלטענע רשעים ימ"ש האבן מורא געהאט אז די טיפוס מחלה וואס האט אנגעשטעקט די אידן זאל זיך נישט ווייטער אריבערכאפן ביי די דייטשן".

"בלויז פיר אידן האבן מצליח געווען צו אנטלויפן און זיך ראטעווען פון די מערדערליכע רציחות, דורך דעם וואס מ'איז ארויסגעטאנצן פון דעם ברענעדיגן בנין, צווישן זיי האבן די רשעים באמערקט און אראפגעשאסן אויפן ארט, און צווישן האבן מצליח געווען צו אנטלויפן צו די רוסישע זייט קעגן וועמען די דייטשן האבן דעמאלטס געקעמפט, און איך בין איינער פון די צווישן וואס האבן מצליח געווען צו ווערן גערעטעוועט פון די רוצח'ישע הענט".

השם יקום דמם.

לחם לאכול ובגד ללבוש

אונז האט מען געשיקט ווייטער צו ארבעטן די צוואנגס ארבעט אין ארבעטס לאגער אין טאשנאד, מיר זענען דארט אנגעקומען מיט עטליכע וואכן שפעטער, אין ווינטער תש"ג.

זייענדיג אין טאשנאד ביי די ארבעט האב איך באקומען ערלויבעניש צו פארן קיין פעסט, וואו איך האב משתדל געווען ביי די דזשוינט פאר די אידן דארט אין ארבעטס לאגער וואס געפונען זיך אין זייער שווערע אומשטענדן. מיר האבן נישט געהאט קיין עסן, קיין שיך, קיין קליידונג, און אונזער מצב איז געווען זייער שווער.

די שתדלנות האט ב"ה עושה פירות געווען, און דער דזשוינט האט געשיקט צען גרויסע קארטאנען מיט קליידונג און שיך, און מיר האבן געהאט מער ווארימע קליידער אנצוטון, בשעת ווען מיר האבן געארבעט איבערן טאג אין די ביטערע פרעסטן.

פאר פסח האבן מיר אויך געשיקט א בריוו צום דזשוינט, וואו מיר האבן געבעטן הילף פאר אונזערע רעליגיעזע געברויכן.

דער דזשוינט האט אונז דעמאלטס געשיקט מצות מיט וויין, וואס מיר האבן געהאט אויף יום טוב. און מיר האבן אויך זוכה געווען צו קענען דערמיט מזכה זיין אידן פון די ארומיגע לאגערן וואס ווען זיי האבן געהערט 'כי יש שבר במצרים' און ביי אונז איז דא מצות האבן זיי זיך געוואנדן צו אונז מיט א בקשה אז מיר זאלן זיי אויך העלפן, און מיר האבן אראפגעגעבן פאר זיי בסבר פנים יפות.[סח]

אזוי האבן מיר דארט געארבעט עטליכע חדשים.

ויחנו בטאפליצא

נאך פסח תש"ג האט מען אונז געשיקט קיין מאראש-העוועס (טאפליצא) דאס איז געווען נישט ווייט פון סאסרעגן.

דארט זענען אויך געווען אסאך פרישע ארבעטער, וואס זענען הערשט יעצט אנגעקומען צום ערשטן מאל אין מונקא טאבור. און די אויפזעהער האבן צוזאמען געשטעלט גרופעס מענטשן וואס זענען שוין דארט געווען א לענגערע צייט, מיט אנדערע גרופעס וואס זענען אנגעקומען פון אנדערע פלעצער.

סך הכל איז געווען פופציג אלטע ארבעטער און צוויי הונדערט ניי געקומענע ארבעטער וואס האבן נאך ביז יעצט בכלל נישט געארבעט אין מונקא-טאבור, און די גאנצע ארבעט איז נאך ביי זיי געווען ניי און פרעמד.

סח. מיט עטליכע יאר צוריק האט געדאווענט ביי אונז אין ביהמ"ד א חשוב'ער ת"ח ומח"ס הרה"ג ר' שלמה חיים בערנשטיין שליט"א פון בני ברק, און ער האט דערציילט אז אין די מלחמה יארן איז ער געווען אין א לאגער נישט ווייט פון אונזער, און זיי האבן דארט געהערט אז ביי אונז איז דא פון אלעם גוטן. עס איז געווען פאר פסח און זיי האבן גארנישט געהאט, איז ער אריבער געקומען מיט נאך צוויי מענטשן מיט זייער אויפזעהער און זיי האבן מיך געזוכט און געבעטן צי מיר קענען עפעס באשטייערן אויך פאר זייערע הוצאות יו"ט....

האב איך אים געזאגט "גיי ברענגט א וואגן", ער האט נישט פארשטאנען און ער האט געפרעגט "פארוואס דארף מען א וואגן, איך האב דאך געברענגט זעק וואו מ'זאל קענען אריינליגן דאס עסן", אבער איך האב זיך געהאלטן ביי דאס מייניגע אז ער זאל ברענגען א וואגן, און ער איז געגאנגען און געברענגט א וואגן, איך האב אים געגעבן "צוויי זעק קארטאפל, אויל, מיט פינף קילא מצות".

ער האט מיך געפרעגט פון וואו איך האב דאס פארשאפט, האב איך אים געזאגט אז מיר האבן דאס שוין געזאמלט א גאנצן ווינטער, און מיט פיר וואכן צוריק האב איך באקומען ערלויבעניש פון אונזער אויפזעהער צו גיין קיין סאסרעגן און איך האב פון דארט געברענגט דרייסיג קילא מצות. האט ער מיר געזאגט "קיינמאל וועל איך אייך דאס נישט פארגעסן אז אין אייער זכות האב איך געהאט צו עסן מצות און קארטאפל אויף פסח".

אזוי האט מען איינגעטיילט פיר גרופעס פער פופציג מענטשן אין איין גרופע, אזוי זענען געווען אין יעדע גרופע אכט-ניין אלטע וואס האבן שוין געקענט די דארטיגע ארבעט, אז זיי זאלן אויסלערנען די פאך פאר די נייע ארבעטער.

אן אייגענע וווירטשאפט

מיר זענען דאך שוין דארט געווען צוויי יאר ביי די ארבעט, מיר האבן שוין דעמאלטס נישט געהאט קיין געלט, זענען מיר געווען צוקלאפט און צובראכן.

אנדערש זענען געווען די ניי געקומענע וואס זענען געווען פריש און אייפערדיג, געלט האט זיי אויך נישט געפעלט, ממילא האבן זיי כסדר אונטערגעשמירט די אויפזערס, און פון צייט צו צייט זענען זיי אהיימגעלאפן אויף קורצע באזוכן און זיי זענען צוריק געקומען, וואס מיר זענען לויט אונזערע אומשטענדן שוין נישט געווען ביכולת צו קענען באווייזן.

מיר - די אלטע - האבן געזאגט פאר די אנדערע פרישע אז מיר זענען נישט מסכים צו אזא וווירטשאפט, ווייל סוף גנב לתלי', און אין איין פון די טעג וועלן די רשעים באמערקן אז דא זענען דא ארבעטער וואס וועלן פארשווינדן, און די ארבעט וואס דארף געטון וועלן וועלט נישט געענדיגט, און דאן וועלן מיר אלע אייניג באצאלן דעם פרייז.

מיר האבן דעמאלטס געזופן א מיטונג ביי וועלכן עס זענען געווען צען מענטשן, פינף פון די אלטע און פינף פון די נייע. פון די נייע געדענק איך הגה"צ רבי יחזקאל רוטנער זצ"ל דער שאמקוטער רב, און הרה"ח ר' ישראל יעקב פריעדמאן ע"ה א זון פון הרה"ח ר' ארון סעלישער ז"ל, וועלכער איז געווען דער חזן אין שאמקוט. אויך איז געווען א דאקטער פון סאטמאר מיטן נאמען וועלטהיימער.

מיר האבן זיך צונויפגעשמועסט און זיי מסביר געווען ווי הייקל און סענסיטיוו די זאך איז, און ווי עס איז נישט אויסגעהאלטן אז זיי זאלן מאכן א לעבן אויף אונזער חשבון, און ח"ו וועלן די רשעים וועלן זעהן וואס דא טוט זיך וועלן מיר אלע ליידן און פארשיקט וועלן קיין אוקריינא.

מיר האבן דארט אפגעשמועסט אז מיר וועלן שיקן א דעלעגאציע צום הויפט אפיציר און מיר וועלן זיך אפן אויסשמועסן, און בעיקר וועלן מיר זיי פארשלאגן אז אנשטאט וואס ביז היינט האט יעדער פרובירט זיי אונטערצושמירן עקסטער, און יעדער האט נאר זיך אינזינען געהאט, וואס דאס קען זיין א דירעקטער גורם

אז מ'זאל געוואויר ווערן און מ'וועט אונז צוליב דעם פארשיקן קיין סיביר, זאל מאכן א פאראייניגטע קאסע, יעדער פון אונז וועט מנדב זיין צוויי פענגא פאר די קאסע, און מיר וועלן צושטעלן א ליסטע פון די אלע ארבעטער, און עס וועט זיין א סדר ווער און ווען מ'וועט קענען אהיימפארן, און מיר וועלן דערפאר צאלן דריי מאל אזויפיל וויפיל ער האט געמאכט ביי די רעגירונג.

עס איז געבליבן די החלטה אז דר. ווערטהיימער וועט האלטן די קאסע, דער שאמקוטער רב וועט זיין דער פרעזידענט, און איך וועל זיין דער סעקרעטאר.

דער פלאן איז געלונגען, און דער הויפט אפיציר האט איינגעשטימט צו ארבעטן מיט אונז אינאיינעם, און מיר האבן אויסגעשטעלט אונזער מהלך אויף ווייטער מיט א פאראייניגטע פולשטענדיגע הסכמה פון אלע ארבעטער.

אונזער ארבעט דארט איז געווען אין א וואלד, מיר האבן געדארפט אויסהאקן ביימער און בויען הויכע האלצערנע זוילן פאר די טעלעפאן ווייערס. צוליב דעם האבן מיר געדארפט אויסגראבן גרויסע גרובער צו קענען אריינשטעקן די האלצערנע זוילן טיף אין דער ערד אז זיי זאלן שטיין פעסט, און דערנאך האבן מיר געצויגן די ווייערס אויף די דיקע זוילן.

זיי האבן אויף אונז ארויפגעלייגט א ארבעט יעדער פון אונז זאל יעדן טאג האבן געגראבן איין גרוב, וואס דאס איז געווען עפעס וואס איז נישט מעגליך געווען בכלל. ווייל אין דעם איז געווען אריינגערעכנט אויסגראבן דעם גרוב, און אריינלייגן די דיקע זוילן און דאס באפעסטיגן, וואס דאס איז געווען א לאנגע און א שווערע ארבעט. און לויט די פארשריפטן האבן מיר געדארפט יעדן פרייטאג איבערגעבן פאר אונזערע אויבערהארן - וואס אלע זענען געווען פארביסענע שונאי ישראל - א גענויע ליסטע פון אלעם וואס מיר האבן געארבעט במשך די וואך.

זיי האבן געווואוסט אז מיר זענען א גרופע פון 250 מענטשן, דרייסיג פון אונז האבן געהאט א עקסטערע ארבעט אין קאך, אדער אין די אפיסעס אדער האבן זיי געברענגט העלצער צום הייצן און דאס גלייכן, איז געבליבן 220 מענטשן וואס האבן געמוזט צושטעלן א ארבעט וואס איז פשוט געווען למעלה מדרך הטבע וואס זיי האבן פארלאנגט.

עס איז מיר איינגעפאלן א געדאנק, און איך האב דאס פארגעשלאגן פארן הויפט אפיציר וואס איז שוין געווען אן 'אונזעריגער' נאכדעם וואס מיר האבן איהם אונטערגעשמירט.

דער געדאנק איז געווען אזוי, ער זאל אויפשרייבן אויפן צעטל אז דרייסיג מענטשן האבן געגראבן דרייסיג גרובער, אזוי ווי זיי האבן טאקע געהאט פארלאנגט. דער מציאות איז אבער געווען אז מיר האבן באקומען זעכציג מענטשן וואס זאלן שניידן די ביימער, ווען באמת איז דאס געווען א פיל גרינגערע ארבעט און עס איז גענוג געווען צען מענטשן דערפאר, זענען די איבריגע פופציג אויך געקומען ארבעטן ביי די גרובער, ממילא האבן מיר געהאט אכציג מענטשן צו גראבן די דרייסיג גרובער און מיר האבן געקענט אניאגן די ארבעט.

דעם זעלבן סדר האבן מיר געמאכט ביי די ארבעט פון ציען די טעלעפאן ווייערס, ווייל דארט זענען אויך געווען מער מענטשן וואס האט זיך אויסגעפעלט, דעריבער מיטן צושטימונג פון דעם אויפזעהער האבן מיר 'אויסגעגליכן' די ארבעט, און יעדער פון אונז איז געווען העכסט צופרידן.

די זאך איז אבער געווען אז אזוי ווי אונזער ארבעטס לאגער זענען געווען איבער די גאנצע געגענט צענדליגער אזעלכע ארבעטס לאגערן וואו טויזענטער שקלאפן האבן געארבעט צוואנגס ארבעט, און יעדער האט געהאט איבער זיך באזונדערע אויפזעהער וואס האבן געדארפט אכטונג געבן אויף די ארבעטער, און עס איז געווען זייער אחריות צו זעהן אז די ארבעט זאל ווערן פארענדיגט.

די ארבעט איבער די גאנצע געגענט איז ארויסגעגעבן און איינגעטיילט געווארן דורך די אונגארישע אינזשענירן, וואס מ'האט געדופן אטאזא"ס, וואס האבן אנגעפירט מיט דעם פראיעקט, און זיי האבן אויסגעארבעט גענוי אין וואס מ'נויטיגט זיך, און וואס די ארבעט דארף זיין. און אויף יעדן לאגער איז ארויפגעלייגט געווארן א אייניגע צאל ארבעט, וואס זיי האבן באגלייט יעדע וואך צו זעהן צי מ'איז נאכגעקומען זייער פארלאנג צי נישט. וואס דאס איז געווען די אויפגאבע פון די אויפזעהער אריינצוגעבן פאר די אינזשענירן אפגעשריבן גענוי די ארבעט פון יענע וואך.

א דאנק דעם סדר וואס איך האב איינגעשטעלט ווען די ארבעט איז איינגעטיילט געווארן אייניג צווישן אלע ארבעטער, האט אונזער אויפזעהער מיט גרויס צופרידנהייט געקענט איינגעבן וואך נאך וואך זיין רעפארט אז מ'איז נאכגעקומען די גאנצע ארבעט. אנדערש ווי אלע אנדערע לאגערן וואס האבן אויסגעפאלגט גענוי די אנווייזונגען פון די אינזשענירן און קיינער האט האט דאס נישט געקענט דעקן.

נאך עטליכע חדשים וואס אונזער לאגער איז געווען די איינציגסטע וואס האט געדעקט די ארבעט איז עס געווארן אויפפאלענד. און די אפיצירן האבן געהערט אז ביי אונז קלאפט אלעס גענוי, און די ארבעט ווערט צוגעשטעלט אזוי ווי זיי האבן געבעטן, דורך איין איד וואס מאנעווירט דעם גאנצן פראיעקט, און זיי האבן נישט געקענט פארשטיין פארוואס ביי אלע אנדערע אפטיילונגען האט מען אין ערגעץ נישט געקענט נאכקומען די ארבעט, און זיי האבן געוואלט קומען קאנטראלירן די ארבעט און באטראכטן אונזער מהלך, ווייל זיי האבן פארדעכטיגט אז מ'פאפט זיי אפ אונטערן רוקן, און ווען זיי כאפן אז מיר האבן עפעס געטוישט פון זייער באפעל וואלט דער מצב טאקע געווען זייער ביטער.

ווי פארשטענדליך איז דאס געווען א גרויסע סכנה, ווייל אז זיי קומען און זעהן וואס דא טוט זיך, וואלטן זיי באלד באמערקט אז איך האב דא משנה געווען סדרי בראשית, האב איך יענעם טאג צוזאמען גענומען דעם ציבור און דערציילט וואס דא טוט זיך, און אז מיר וועלן דא געשטעלט ווערן אונטער אויפזיכט, דערביבער מוזן מיר איין טאג צוריק גיין צום 'לעגאלן' ארבעטס שטייגער, און מיר מוזן באווייזן אז מיר קענען דאס אהערשטעלן.

איך האב גענומען די דרייסיג פעסט געבויעטע יונגעלייט און זיי האבן יענעם טאג געארבעט ביים גראבן די גרובער, טאקע אזוי ווי די פארשריפטן זענען געווען, יעדער איינער א עקסטערע גרוב, און איך האב אויסגערופן אז איך דארף האבן נאך אכט מענטשן וואס זענען גרייט צו ארבעטן עבודת הפרך, און אנשטאט דעם וועלן זיי באקומען וויקאציע אין צוויי וואכן ארום.

איך האב אפגעמאכט מיט אונזער ציבור א צייכן ווי אזוי מיר זאלן וויסן אז די 'אינספעקטארס' מיט די אויפזעהער פון אונזער לאגער קומען צו גיין. דער צייכן איז געווען אז מ'וועט שרייען פון איינער פון צווייטן: 'שוועבעלעך'.

איך בין געשטאנען אינמיטן בארג וען דער צייכן איז געגעבן געווארן, ווי נאר מיר האבן געהערט דעם צייכן "שוועבעלעך", האבן מיר ארויפגעלייגט די ביימער אויף אונזערע פלייצעס, און מיר האבן דאס געטראגן צום פלאץ וואו מ'האט דאס געדארפט אריינלייגן אין דער ערד. איך האב זיי געזאגט אז מ'זאל זיך א גאנצע צייט אויפהייבן און אראפלייגן, און כסדר זיין אקטיוו אז עס זאל אויסזעהן פונדערווייטנס ווי מיר זענען א גרעסערע צאל מענטשן.

עס איז זייער שווער געווען פאר זיי דאס צו טון, און זיי האבן געשריגן אויף מיר "שלמה, מיר קענען נישט מער!", אבער איך האב זיי מחזק געווען "ווארט נאך

צען מינוט, און מיר זענען פארטיג". אבער דאס האט זיך פארצויגן פון צען מינוט צו א דריי פערטל שעה.

וועו מיר זענען אנגעקומען אויבן אויפן בארג האבן מיר שוין געהערט זייערע שטימעס, האב איך פון דעם פארשטאנען אז זיי דארפן שוין זיין גאנץ נאנט צו אונז, האב איך געזאגט פאר די ארבעטער אז זיי זאלן זיך אפרועהן, און איך האב זיך אנגעהויבן ארומצודרייען ווי כאילו איך ווייס בכלל נישט אז זיי זענען שוין דא אזוי נאנט צו אונז.

וועו זיי זענען אנגעקומען ממש נעבן אונז האב איך שנעל גלייך געמאכט מיין הוט, און איך בין צוגעגאנגען צו די הויפט אויפזעהער און זיך פארנויגט פאר זיי מיטן געהעריגן רעספעקט, און דאן בין איך געגאנגען צו די אינזשענירן און זיך געשטעלט פאר זיי מיט דרך ארץ שטיל שווייגענדיג ווארטנדיג צו הערן וואס זיי האבן צו זאגן.

דער אינספעקטאר האט מיך געפרעגט פארוואס איך האב זיך אויפגעפירט אזוי שלעכט צו די ארבעטער, האב איך ארויסגענומען פון טאש א ביכעלע וואס איך האב שוין געהאט אנגעגרייט פון פריער, וואס איך האב מכלומר'שט פארצייכענט זייערע 'עבירות' וואס צוליב דעם דארפן זיי ארבעטן אזוי שווער. און איך האב אים געוויזן וו אזוי איך האב פארצייכנט זייערע עבירות, וו יעדן טאג האב איך געטראפן איינער פון זיי שלאפן אינמיטן די ארבעט.

האט ער מיר געזאגט אז איך קען שוין גיין, און ער האט דאן באפוילן אז פון היינט אין ווייטער זאלן זיי זיך אפרועהן יעדן טאג א האלבע שעה און נאכדעם וועלן זיי עסן מיטאג.

דערנאך האבן זיי נאכגעקוקט די ארבעט און זיי האבן אפגעציילט די ארבעטער, און זיי האבן געזעהן אז אלעס האט געשטימט אזוי וו מיר האבן געזאגט, און זיי זענען געווען צופרידן.

מיר גייען דאוונען שבת

א דאנק מיינע גוטע פארבינדונגען מיטן אויפזעהער, איז טאקע מקוים געווארן דער 'שלח לחמך על פני המים', און מיין שוחד האט זיך זייער גוט אויסגעצאלט, וועו איך בין ערלויבט געווארן ארויסצוגיין יעדן שבת פון לאגער אריין אין שטאט. די שטאט איז געווען א שיינע אידישע שטעטל מיט א צאל אידישע איינוואוינער,

און עס איז מיר געווען ערלויבט צו גיין דאוונען אין ביהמ"ד, און פארברענגען עטליכע שעה אינדערויסן פון לאגער.

דארט איז געווען א שיין גרויס בית המדרש, איך האב דארט געדאוונט יעדע וואך שבת אינדערפרי, און נאכדעם האב איך געגעסן די סעודה ביים ארטיגן רב פון שטאט הגה"צ רבי אברהם יודא הכהן שוואַרץ זצ"ל הי"ד.[סט] מיט וועמען איך בין אין יענע תקופה שטארק נאנט געווארן.

אויף פורים האט אונזער גאנצער אפטיילונג באקומען ערלויבעניש צו גיין אין ביהמ"ד הערן ליינען די מגילה.[ע]

מיר זענען געווען דארט אין מאראש-העוועס א תקופה פון נאנט צו אנדערטהאלבן יאר, פון נאך פסח תש"ג ביז סוף יאר תש"ד.

די אידן פון מאראש-העוועס ווערן פארטריבן

אין די צייט וואס מיר האבן געלעבט אין אונזער וועלטל, מיר זענען געווען פארשקלאפט ביי די ארבעט, און מיר האבן געמיינט אז מיר זענען די גרעסטע רחמנות'דיגע מענטשן אויף די וועלט. האט זיך איבער גאנץ אונגארן אפגעטון שרעקליכע זאכן איבער וואס מיר האבן געהאט גאנץ א קליינע ידיעה.

נאך פורים תש"ד לפ"ק ווען דער דייטש ימ"ש איז אריינגעקומען קיין אונגארן האבן זיי באלד אנגעהויבן מיט זייערע פינסטערע פלענער צו אויסראטן אלע אונגארישע אידן אין א בליץ-אטאקע.

זיי זענען געווען גוט ארגאניזירט און אויסגערעכנט, און באלד נאך פסח האבן זיי אנגעהויבן צו גיין לויט א סדר פון שטאט צו שטאט און פון אינמיטן חודש אייר

סט. ער איז געווען א זון פון הגה"צ רבי יצחק מאיר זצ"ל בעל אמרי יצחק דומ"ץ דראגמירעשט, בן הגה"צ בעמח"ס בית נפתלי זצ"ל, דער בן הבכור פון הגה"ק בעל קול ארי' זי"ע. ער איז געווען א תלמיד פונעם קדושת יו"ט זי"ע.

ע. וועו מיר זענען געווען אויפן וועג גייענדיג ליינען די מגילה אין ביהמ"ד האבן מיר פונקט באגעגענט דעם גרויסן אפיציר וועלכער איז אונז קענן געקומען, איך האב זיך פארנויגט פאר איהם און באגריסט אזוי ווי מ'באגריסט א גרויסן געגנער, וואס דאס איז נישט געווען די אפעציעלע באגריסונג וואס מ'האט געדארפט באגריסן א אפיציר, און אז איך האב אזוי געטון האבן אלע ארבעטער מיך נאכגעטון. פאר דעם אפיציר האט זייער געשמעקט דעם גרויסן כבוד וואס ער האט באקומען, וואס מיר האבן שפעטער געשפירט אז דער שוחד פון כבוד האט זיך שיין אויסגעצאלט.

ביז אינמיטן חודש תמוז האבן זיי אויסגע'הרג'עט איבער אנדערט-האלבן מיליאן אונגארישע אידן הי"ד.[עא]

אין די טעג פאר שבועות זענען די רשעים אנגעקומען קיין מאראש-העוועס און אלע שטאטישע אידן האבן זיי אוועק געפירט פון דארט צום געטא אין סאסרעגן, עס איז געווען שבת קודש אין א גאר הייסן טאג ווען א הייסער זון האט געבאקן איבער די קעפ.

ואין מים לעם לשתות

מיר האבן פון אונזער ארבעטס פלאץ געזעהן ווי די אידן פון די שטאט פארן אריבער מיט די וואגאנען פון מאראש-העוועס קיין סאסרעגן. די וואגאנען זענען געשטאנען עטליכע שטונדן אין די גרויסע היצן מיט די הונדערטער אידן דערויף. עס איז געווען א טרויעריג בילד צו זעהן די טייערע אידן, מענער, וויבער, און קליינע קינדער, אלע צוזאמען געשטופט אויף די וואגאנען, עס האט געגעבן א געפיל ווי מ'פירט זיי ווי שאף צו די שחיטה ל"ע.

נישט קענענדיג צוקוקן דעם שרעקליכן פיין פון די אומשולדיגע אידן און די קליינע קינדער, בין איך צוגעגאנגען צום אונגארישן אפיציר און איך האב אים געפרעגט רשות צי איך קען גיין טראגן וואסער פאר די אידן ביים באן. דער אפיציר איז שוין געווען גענוג 'משוחד' און ער האט מיר געגעבן רשות אויך אויף דעם. איך האב דעמאלטס אנגעפולט צוויי ריזיגע עמערס מיט וואסערס און איך האב דאס אריבער געטראגן ביז צו די וואגאנען.

עא. די אידן אין אונגארן האבן אפילו אין יענע צייטן געלעבט אין חלומות אז דער דייטש וועט זיי נישט קענען באהערשן, וויבאלד אין יענע צייטן האבן שוין די רוסן אפגעהאלטן גרויסע נצחונות קעגן דעם דייטשן רייך, און שטארק צוקלאפט זיינע מיליטעריש קרעפטן, און לויט ווי אלע פאראויסגעזענע חשבונות האבן געצייגט איז דאס בלויז געווען א שאלה פון טעג וואס דער רוס וועט אנקומען קיין אונגארן און ער וועט פארטרייבן דעם דייטש פון דארט, און עס וועט זיין א רווח והצלה פאר די אידן וואס וועלן געראטעוועט ווערן.

אבער פון הימל האט מען אנדערש געוואלט. צוליב א סיבה וואס איז ביז היינט געבליבן פארהוילן און אומפארשטענדליך איז געווען דאס וואס די רוסן זענען שוין געשטאנען ביי די קארפאטן בערג, און זייער מיליטער האט שוין געגרייכט ביז די אונגארישע גרענץ, און קיינער איז נישט מסופק געווען דערין אז די רוסן וועלן תיכף ומיד אריינמארשירן קיין אונגארן און איר באפרייען, איז אבער נישט אזוי געווען זיי האבן זיך אפגעשטעלט און גארנישט געטוהן אין לויף פון א האלב יאר צייט, וואס אין די צייט האבן די דייטשן אויסגע'הרג'עט עטליכע הונדערט טויזענט אונגארישע אידן.

צו מיין ווייטאג און צו די טיפע אנטוישונג פון די אידן האבן די דזשאנדארן ימ"ש וואס האבן געוואכט אויף די אידן נישט צוגעלאזט אז מ'זאל זיי געבן א טראפן וואסער. בלית ברירה האב איך צוריק געשלעפט די גרויסע עמערס וואסער אריין צו אונזער לאגער.

וען אונזער אפיציר האט מיך דערזעהן מיט די גרויסע עמערס האט ער מיך געפרעגט וואס דא גייט פאר, און פארוואס איך האב דאס נישט אויסגעטיילט פאר די אידן, האב איך אים געזאגט אז די זשאנדארן ביים באן לאזן נישט געבן דאס וואסער.

דער אפיציר האט זיך צובייזערט "וואס הייסט אז זיי לאזן נישט געבן וואסער אין אזעלכע היצן?", הפנים עס האט אים באירט זיין אייגענער כבוד אז ער האט געגעבן רשות און זיי זאגן ניין.

האט ער געהייסן אנפולן צען גרויסע פעסער וואסער, און מען האט דאס געטראגן צוריק צו די סטאנציע.

די זשאנדארן האבן געזעהן ווי מערערע ארבעטער קומען צו גיין מיט א גרעסערע צאל פעסער זענען זיי געווארן אין כעס און זיי האבן אנגעהויבן צו שרייען און שעלטן. אבער דער אפיציר איז נאכגעקומען אונטער אונז, און ער האט זיי געפרעגט אויף אונגאריש "ווער לאזט דא נישט פארטיילן קיין וואסער?! וואס איז דאס לאזן אויסגיין ווייבער און קינדער אין אזעלכע היצן?!"

די זשאנדארן דארט האבן געזעהן לויט זיינע מונדירן אז ער איז א גרויסער מענטש האבן זיי געהאט רעספעקט פאר אים און זיי האבן זיך נישט געטרויעט אים צו ענטפערן, און מיר האבן פארטיילט דאס וואסער פאר די אידן.

און אזוי האבן מיר דעמאלטס געהאט די געלעגענהייט צו מחיה זיין די אידן פון מאראש-העוועס וואס זענען אוועק געפירט געווארן אין געטא יענעם שב"ק אין חודש סיון תש"ד לפ"ק.

דער גורל פון די ספרי תורה

דער רב פון מאראש-העוועס האט מיך דעמאלטס צוגערופן און געזאגט "איך וויל אז דו זאלסט וויסן אז איך האב נעכטן געזומען די זיבן ספרי תורה פון בית המדרש און איך האב דאס באהאלטן אין א קאסטן און אוועק געלייגט אינעם

אונטערשטן חצר פון ביהמ"ד, איך ווייס נישט וואס עס וועט זיין מיט אונז, בעט איך דיר, אויב דער אייבערשטער וועט דיך העלפן און דו וועסט איבערלעבן די מלחמה זאלסטו גיין מציל זיין די ספרי תורה און דאס ארויסנעמען פון דארט".

איך האב געדענקט די לעצטע צוואה פונעם רב, און איך האב אסאך געטראכט דערפון, אבער נאך די מלחמה איז נישט שייך געווען צו קענען אהין פארן צוליב דעם וואס די גאנצע געגענט איז אריין אונטער די קאמוניסטן, און במשך די יארן האט מען דארט נישט געקענט צוקומען דערצו. אין די לעצטע יארן וועו די קאמוניזם איז געפאלן האב איך פרובירט צו טון דערין, און איך האב אנגעוועדעט שתדלנות און אינוועסטירט געלט צו טרעפן דאס ארט, אבער עס האט זיך ליידער ארויסגעשטעלט אז דאס ביהמ"ד איז חרוב געווארן, און עס איז שוין נישט געווען וואו צו גיין זוכן.

דער רוס דערנענטערט זיך

אין יענע צייט האבן די רוסן צוביסלעך אנגעהויבן צו מאכן ערנסטע פארשריט אין די קריג, און זיי האבן זיך געזוקט אלס נענטער אין רומעניען אין ריכטונג פון אונגארן, און זיי האבן געשטויסן די דייטשן אויף צוריק.

ענדע זומער האבן מיר שוין נישט געקענט בלייבן אין מאראש-העוועס, צוליב דעם וואס די רויטע רוסישע מיליטער איז געקומען גאנץ נאנט צו אונז, און מיר האבן געמוזט זיך אריבער ציהען ביז אינעווייניג אין אונגארן. און מיר האבן כסדר געמוזט לויפן אויף צוריק אינאיינעם מיט די דייטשע ארמייען וויבאלד מיר זענען געווען זייערע צוואנגס ארבעטער.

אין יענע תקופה האבן מיר יעדע עטליכע טעג און וואכן געהאט א נייע סטאנציע, וואס דאס האט זיך געווואנדן לויט די סיטואציע אין די מלחמה. און מיר האבן געדארפט זיין גערישט יעדע מינוט אז עס קומט א באפעל 'ויסעו', מ'לויפט ווייטער פון איין שטאט צו די צווייטע, צוליב דעם וואס דער רוס קומט אונז נאך.

מיין כל נדרי דרשה

עס איז געווען ערב יום כיפור תש"ה לפ"ק וועו מיר זענען אנגעקומען צו א געוויסן דארף אין רומעניען נישט ווייט פון קלויזענבורג, וואס דאס איז שוין געווען א גרויסער מרחק פון אונזער פריערדיגער לאגער, וואס אלעס איז אינצווישן אריין אונטער דעם רוס.

מיר זענען אריינגעגאנגען אין די שטאט און מיר האבן דארט צום ערשטן מאל געזעהן מערערע גע'הרג'עטע מענטשן ל"ע, א זאך וואס מיר האבן ביז היינט נאכנישט געזעהן וויל מיר זענען די גאנצע צייט געווען ווייט פון גרעניץ. און דאס בילד פון זעהן אזא מחזה נורא האט אונז שטארק צוטרייסלט און אויפגעשאקלט.

מען האט אונז דארט מסדר געווען אין א שטאל, וואו מיר האבן גענעכטיגט, און מיר האבן דארט געדארפט ווייטן ביז ווען עס וועט קומען דער קומענדיגער באפעל.

ווען עס איז געקומען יום הקדוש ביינאכט און מיר האבן זיך געשטעלט דאוונען האט מען געזוכט עמיצער וואס זאל זיך אויפשטעלן און זאגן עפעס דברי כבושין און מוסר פארן עולם שטייענדיג אינעם הייליגן טאג, עס איז אבער נישט געווען ווער עס זאל זאגן, זענען זיי געקומען צו מיר און געזאגט 'שלמה חיים, אויב עס איז נישטא ווער עס זאל זאגן דארפסטו זאגן'.

עס איז דארט נישט געווען קיין ספרים וואו צו קענען נאכקוקן און נאכזאגן א דרשה, האב איך געגומען א סידור אין די הענט, און איך האב געזאגט:

"מיר זאגן יעדן שבת נאכמיטאג ביי תפילת מנחה "אדם ובהמה תושיע ה'", וואס דאס איז א פסוק אין תהילים קאפיטל ל"ו, און מיר זאגן אויך יעדן אינדערפרי ביים דאוונענן "ומותר האדם מן הבהמה אין", דאס מיינט אז עס איז כמעט נישטא קיין חילוק צווישן א מענטש מיט א בהמה".

"האב איך געקלערט אז דאס וואס מיר האבן געזעהן מיט אונזערע אויגן די גאסן פון די שטאט זענען אנגעפולט מיט דאס בלוט פון צענדליגער גע'הרג'עטע מענטשן, ווער ווייסט וואס דא ווען זיין? ווער ווייסט וואס עס ווארט אונז אפ? מיר ווייסן נישט און מיר האבן נישט קיין שום ידיעה וואס עס טוט זיך מיט אונזערע עלטערן, אבער יעצט אז מיר שטייען בכניסת היום עס איז א שעת רחמים אויבן אין הימל, איז דאך א זמן אז מיר זאלן תשובה טון צום אייבערשטן, ווייל די תשובה וואס מ'טוט אין אזא זמן איז א אמת'ע תשובה וואס קומט ארויס פון די טיפענישן פון הארץ".

"און אפילו עס איז נאר תשובה מיראה, אבער מיר ווייסן דאך שוין וואס דער הייליגער ישמח משה זי"ע זאגט (פרשת האזינו) אז אפילו מ'טוט נאר תשובה מיראה, אבער אויב עס איז א תשובה ברבים ווערט דאס אויך אנגענומען און געערעכנט ווי תשובה מאהבה".

"אין דעם זכות וואס מיר וועלן ריכטיג תשובה טון ווען אונז דער אייבערשטער העלפן אז מיר וועלן געבענטשט ווערן מיט א גוט יאר, און מיר זאלן זוכה זיין אנצוקומען

צוריק אהיים בשלום, און מיר זאלן זיך קענען זעהן מיט אונזערע עלטערן, און דער אייבערשטער זאל אונז ארויסנעמען פון דעם שרעקליכן מצב אין וואס מיר געפונען זיך וואו מ'האט מער רחמנות אויף די בהמות ווי אויף אונז".

"דאס זאגט דער פסוק אדם ובהמה תושיע ה', אז מיר בעטן אז מ'זאל רחמנות האבן אויף אונז לכה"פ אזוי ווי אויף די בהמות, ווייל היינט אין אונזער מצב זענען מיר ליידער נישט מער וועדר, און מיר דארפן נאר ארויסקוקן און האפן אויף ישועת ה' כהרף עין, אז אפילו זיי פירן זיך אויף מיט אונז ווי מיר וואלטן געווען בהמות, וועט אונז דער אייבערשטער ווייטער העלפן.

די אידן וואס זענען נעבעך געווען אזוי צוקלאפט און צובראכן האבן נישט געדארפט הערן קיין סך וועדטער, און אלע האבן אויסגעבראכן אין ביטערליכע געווייננען, וואס האט צוריסן די הערצער, און אזוי זענען מיר צוגעגאנגען צו כל נדרי.[עב]

געראטעוועט דעם דייטש

מיר זענען געבליבן אויף יענעם ארט איבער די היליגע טעג, אריינגערעכנט דער יו"ט סוכות.

נעבן קלויזנבורג לויפט דורך דער 'סאבאס' טייך, אין יענע צייט האט עס געהאלטן ביי דעם אז די רוסן זענען געווען ביי איין זייט פונעם טייך, און די דייטשן איבער די צווייטע זייט, און ווי פארשטענדליך זענען מיר געווען זייער נאנט צום פראנט ווי די שלאכטן זענען כסדר אנגעגאנגען.

דעם קומענדיגן הושענא רבה איז פארגעקומען אזא מעשה:

דעמאלטס איז געווען אונזער ארבעט צו נעמען גאנצע שאכטלעך מיט געווער און דאס ארויפטראגן אויפן שפיץ בארג וואו די דייטשן האבן געשאסן אויף די רוסן

עב. עס איז כדאי צו דערציילן אז מיט פערציג יאר שפעטער, ווען איך בין געווען אויף יום הקדוש אין וויליאמסבורג בצ"ק פון כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע, איז צוגעקומען צו מיר א איד און ער זאגט מיר "איך האב זוכה געווען צו זיין ביים רבי'ן זי"ע (מרן הדבר"י) דרייסיג יאר אויף יום הקדוש, און די לעצטע יארן ביים רבי'ן שליט"א (מרן הבר"מ ז"ל) אבער איך קען אייך זאגן במשך די אלע יארן האב איך קיינמאל נישט געהאט אזא התעוררות לתשובה ווי איך האב געהאט דעמאלטס ווען דו האסט געזאגט די כל נדרי דרשה אין יענע ביטערע צייטן בגי צלמות, און יעדער איינער האט אזוי ביטער געווויינט און עס האט איבערגעלאזט א רושם אין די הערצער אויף אייביג.

קעגן איבער. ביינאכט איז געווען אונזער אויפגאבע צוריק אראפשלעפן דאס געווער אראפ פונעם בארג צום וואסער. עס איז געווען א סכנה'דיגע צייט בשעת ווען די אליאירטע ארמייען האבן שוין באהאגלט אלע דייטשע באזעס מיט באמבעס און יעדע נאכט פלעגן זיי באמבאדירן געוויסע צילן. ממילא פלעגן מיר זיך באהאלטן ביינאכט צווישן די געוויקסן וואס זענען דארט געוואקסן.

עס איז געווען הושענא רבה ביינאכט ווען העכער אונזער קאפ איז אריבערגעפלויגן א עראפלאן, דער עראפלאן איז געפארן אזוי נידריג אז מ'האט געקענט זען די פנימ'ער פון די וואס זענען געזעסן דערין. און דער דייטשער אפיציר האט ארויסגעגעבן א באפעל "נידער!", אז יעדער זאל זיך זאפארט אראפלייגן אויף דער ערד, איך האב דאס באלד איבער געגעבן ווייטער אויף אונגאריש "פעקיד".

איך האב זיך אראפגעלייגט און איך האב געשריגן "שאר-געטשי-לוקפיל!", וואס דאס מיינט אז אונזערע אידן זאלן אויפהייבן די הענט אויף וואס זיי האבן געהאט די גאלע לאטעס כדי אז מ'זאל באמערקן ווער מיר זענען. און מיר האבן געמאכט צייכענעס פאר די פילאטן מיט אונזערע גאלע לאטעס אז זיי זאלן פארשטיין אז מיר זענען אידישע ארבעטער.

זיי האבן באקומען דעם צייכן און זיי האבן נישט באמבאדירט אזוי זענען מיר געראטעוועט געווארן, אבער גלייכצייטיג זענען אויך אונזערע אויפזעהער מיט דעם גאנצער ארבעטס לאגער אפגעראטעוועט געווארן.

דער דייטשער אפיציר איז דאן צוגעקומען צו מיר און מיר געגעבן די האנט זאגנדיג "דו האסט קלוג געטון", און ער האט מיר געזאגט אז איך האב מזל אז עס איז געווען אן ענגלישער פליגער, ווייל ווען דאס וואלט געווען א רוסישער עראפלאן וואלט ער ווען נישט אסאך געטראכט אז מיר זענען אידן און ער וואלט אונז סיי ווי גע'הרג'עט.

מיר זענען דאן ווייטער געגאנגען שטילערהייט צווישן די קוקעריץ פעלדער, מיר האבן נישט געטארט רעדן ווייל מיר זענען געווען זייער נאנט צו די רוסן, וואס האבן אונז נישט געטארט באמערקן.

דער אונגארישער אפיציר איז געווען א טיפש און ער האט אנגעצינדן א ציגארעטל וואס דאס האט געצויגן די אויפמערקזאמקייט פון די רוסן, און זיי האבן אנגעהויבן צו שיסן אין אונזער ריכטונג.

דער דייטשער אפיציר האט באלד באפוילן אז יעדער זאל זיך אראפלייגן, און זעכציג-זיבעציג אידן פון אונזער גרופע זענען דעמאלטס ליידער גע'הרג'עט געווארן פון די שיסעריען פון די רוסן. דער דייטשער אפיציר איז געווארן אויפגערעגט אויפן אונגארישן אפיציר וואס צוליב זיין אומפארזיכטיגקייט האט ער גורם געווען דעם אינצידענט, האט ער ארויסגענומען זיין רעוואלווער און ער האט אים דערשאסן צום טויט.

אויפ'ן טויטן-מארש

במשך די צייט האט דער רוס געמאכט זייער גרויסע פארשריט, און מיר האבן נישט געהאט קיין ברירה נאר לויפן פאראויס טיפער אריין אין אונגארן צוזאמען מיט די דייטשן וואס זענען כסדר געיאגט געווארן אלס מער און מער. מיר האבן זיך געמוסט צו אנטלויפן פון דארט צען טאג אן קיין עסן און אן קיין טרינקען, מיר האבן זיך נאר דערהאלטן ביים לעבן דורכדעם וואס מיר האבן געטראפן אויף די פעלדער אביסל גרינצייג וואס איז דארט געוואקסן.

די דייטשן האבן יעצט געהאט זייער ציהל ווי פריער צו אנטלויפן און אנקומען אהיים קיין דייטשלאנד, וואוסענדיג אז זיי האבן פארלוירן די מלחמה און זייער סוף איז זייער נאנט. אבער זיי האבן בשום אופן זיך נישט געקענט ערלויבן מוותר צו זיין אויף זייערע קרבנות די צובראכענע הילפלאזע אידן, און אנשטאט דעם וואס זיי זאלן זיין פארנומען מיט זיך אליין, און זיך זארגן פאר זייער לעבן האבן זיי זיך ארומגעשלעפט מיט די אידן, און אונז געיאגט צוזאמען מיט זיי פון שטאט צו שטאט אונטער שוועריע אומשטענדן. אט דער מאדנער זינלאזער געיעג איז טרויעריג בארימט אין די היסטאריע פון די צווייטע וועלט מלחמה, אלס 'דער טויטן מארש'.

מיר זענען אזוי געלאפן צען טעג, מיר זענען נאכאנאנד געלאפן פון איין פלאץ צו די צווייטע, און געשלאפן זענען מיר אויף דער בלויזער ערד. קיין עסן האט מען אונז אין יענע טעג נישט געגעבן, מיר האבן נאר געהאט צו עסן און טרינקען וואסער וואס מיר האבן געטראפן אונטערוועגנס אזוי לויפנדיג פון איין ארט צו די צווייטע. וועז מיר זענען אריבער געגאנגען פעלדער האבן מיר פרובירט צו ריסן גרינצייג און מיט דעם האבן מיר זיך דערהאלטן דאס חיות.

אין יענע צייט האבן מיר געגעסן גראז און געוויקסן ווי די חיות און בהמות ל"ע.[עג]

עג. עס איז כדאי צו צוצייכענען אז אויך דער רבי מרן הברך משה ז"ל פלעגט דערציילן אז גייענדיג אויפן טויטן

אין ציגל פאבריק אין קראלי

א' דראש חודש חשון תש"ה לפ"ק ולמספרם אקטובער 17 1944.

דינסטאג פארנאכטס פר' נח זענען מיר אנגעקומען נעבן קראלי, וואו עס איז געווען א ליידיגער בנין וואו עס איז געווען א פאבריק פאר ציגל. און מיר האבן זיך דארט צום ערשטן מאל אפגעשטעלט זינט דער מארש האט זיך אנגעהויבן, און מיר האבן זיך דארט געלייגט שלאפן.

עס איז געגאנגען א שווערער שלאקס רעגן אינדערויסן, און מיר האבן זיך געפריידט אז מיר האבן כאטש א דאך איבערן קאפ וואו זיך אראפ צו לייגן און מיר מוזן נישט נעכטיגן אונטערן פרייען הימל.

מיינע זכרונות יענע נאכט האבן מיך צוריק געטראגן מיט עטליכע יאר פריער ווען איך בין געווען א ישיבה בחור דא אין קראלי, יענע זיסע טעג און נעכט ווען איך האב דא פארברענגט אן קיין דאגות. א ישיבה בחור וואס האט געלעבט מיטן לערנען, איך האב געהאט סיפוק פון מיין פארלערנען פאר יונגע בחורים, און דער גאנצער ארום האט געשיינט און געגלאנצט, די משפחה, די חברים, מיינע רבי'ס, מיין גאנצער צוקונפט. און דא זענען בלויז עטליכע יארן פאריבער, עס איז שוין שוין אריבער אויף מיר אזויפיל מיטמאכענישן פיין און ליידן, אז עס האט זיך געקענט דוכטן אז צענדליגער יארן זענען אריבער געלאפן, און ווי שיין עס איז דעמאלטס געווען איז יעצט אלעס ארום געווען חשך אפילה, א פינסטערניש האט יעדן ארום ענגומען, דער עבר איז ביטער ווי א גאל, דער הוה איז פארנעפעלט

מארש ווען ער האט געהאלטן ממש ביי כלות הנפש, איז אים אריינגעקומען א מחשבה - זעהנדיג ווי די בהמות פאשן אויפן פעלד - אז פונקט ווי בהמות קענען לעבן פון גראז, איז דאס דאך אן ערנערונגס מיטל, קענען דאך מענטשן אויך לעבן פון גראז. דער רבי האט דאס מסביר געווען בדרך קל וחומר "מה-דאך אזא גרויסע בהמה וואס איז פיל גרעסער ווי א מענטש קען זיך ערנערן און לעבן פון עסן גראז, איז דאך א קל וחומר אז א מענטש קען זיכער לעבן פון גראז". אזוי האט מען טאקע געטאן, מ'האט געריסן גראז און עס געגעסן.

ווי שטענדיג ווען דער רבי האט געדעדט פון די מלחמה האט ער נישט געזעהן די אלע צרות ויסורים וואס ער האט מיטגעמאכט, ער האט אין אלעם בלויז געזעהן די חסדי ה' ווי אזוי השי"ת העלפט אין די שווערסטע מצבים, האט ער אויך אינעם 'עסן גראז' געזעהן חסדי ה'. וואס דאס איז לכאורה דער שפל'דיגסטער מצב וואס א מענטש קען צוקומען, האט זיך דער רבי אויסגעדרוקט "עס איז געווען א באזונדערער חסד פונעם אייבערשטן אז דאס איז געווען שוין נאך פסח ווען עס וואקסט שוין גראז, ווייל אין ווינטער וואלטן מיר ווען דאך דאס אויך נישט געהאט, ווי רש"י (פר' בא עה"פ היום אתם יוצאים) ברענגט מוציא אסירים בכושרות, אז דער חסד פון יציאת מצרים איז אויך געווען בזמן שכשר לצאת".

שטאק פינסטער, און דער עתיד זעהט אויך אויס זייער ביטער און שרעקענדיג, אוי, ואני אנא אני בא.

מיר באהאלטן זיך אין בונקער

אינמיטן די נאכט איז צוגעקומען צו מיר א בחור פון קראלי מיטן פאמיליע נאמען קליין, און ער זאגט מיר אז ער ווייסט צו זאגן פון א גוי'טע וואס האט געוואוינט מיט א איד, זיינס א פעטער, די רשעים האבן גע'הרג'עט דעם מאן און זי איז געבליבן לעבן, און ער טראכט אז אפשר איז זי מסכים אונז אריינצונעמען צו זיך אין שטוב און דארט אויסבאהאלטן.

איך האב זיך צוגעכאפט צו דעם פארשלאג, אויך נאך א חבר וואס האט געהערט ווי דער בחור רעדט צו מיר און ער האט געבעטן אז מ'זאל אים אויך מיטנעמען, און יענער בחור האט מסכים געווען.

עס איז געווען זייער א געוואגטע אונטערנעמונג, דאס האט געמיינט אין אנדערע ווערטער אז מיר גייען זיך איינשטעלן דאס לעבן און מאכן פליטה אונטער די נאז פון די דייטשן, וואס יעדער האט פארשטאנען אז עס דארף זיך נאר דוכטן פאר א דייטש אז ער זעהט ווי א שאטן רירט זיך אינמיטן די נאכט, און דאן איז אונזער לעבן נישט ווערט גארנישט.

איך האב דאן געמוזט מוותר זיין אויף מיין פארמעגן.

במשך די גאנצע צייט פון די מלחמה, זינט איך בין אוועק געמומען געווארן פון שטוב האב איך זיך אלס ארום געטראגן מיט מיין זעקל אין וועלכן איך האב געהאט מיינע תפילין, מיט א פעקל בילדער פון מיינע עלטערן און די משפחה, און די מכתבי הוראה וואס איך האב באקומען פון מיינע רבי'ס ביי וועמען איך האב געלערנט און איידער איך האב פארלאזט די ישיבה האבן זיי מיר מיטגעגעבן מכתבי המלצה.

יעצט האב איך נישט געקענט מיטשלעפן מיט מיר מיין זאק, ווייל דאס וואלט זיכער געצויגן אויפמערקזאמקייט און די אקציע וואלט דורכגעפאלן. דעריבער האב דאס געדארפט דארט לאזן, איך האב נאר געמומען מיט מיר די תפילין, וועז די 'של ראש' האב איך אריינגעלייגט אין איין טאש, און די 'של יד' אין די צווייטע טאש, און אזוי בין איך פון דארט ארויסגעגאנגען.[עד]

עד. אט די אבידה איז ביי מיר אין א בחינה פון 'ויאמן להתנחם' וועז מיינע טייערע בריוו וואס איך האב געהאט

צוויי אזייגער פארטאגס זענען מיר ארויס אויפן וועג, מיר האבן זיך ארויסגעשלייכט פון די ציגל געביידע בשעת ווען דער רעגן גיסט און שטורעמט, און די דייטשן זענען אוודאי נישט חושד אז אין דעם וועטער פארגלוסט זיך פאר עטליכע ארבעטער צו 'כאפן א שפאציר' איבער די שטאטישע גאסן.

צוויי שעה זענען מיר געלאפן אין דעם שווערן וועטער, ווען אלע וועגן זענען נאס און אנגעלייגט מיט בלאטע, אזוי אז אונזערע קליידער זענען געווארן פארשמירט פון די שווערע בלאטע.

אויפן ציון פון רבי יהושע קראלער זצ"ל

ווען מיר זענען אנגעקומען אין שטאט זענען מיר צום ערשט צוגעלאפן צום בית החיים אין די שטאט, און מיר האבן זיך דארט אויסבאהאלטן. און דאן האט מיר אויפגעבליצט א געדאנק אין קאפ.

איך האב געפרעגט דעם בחור וואס האט אונז געפירט, צי ער וויסט אפשר ווו עס איז מקום מנוחתו פון הרה"ק רבי יהושע קראלער זי"ע. דער בחור האט געווואוסט, מיר זענען אינאיינעם צוגעגאנגען צו זיין קבר און כאטש מיר האבן נישט געהאט מיט זיך קיין תהילים האבן אבער אונזערע הערצער געווויינט פון זיך אליינס, און מיר האבן מתפלל געווען אז דער אייבערשטער זאל אונז העלפן 'היה נא מצליח דרכינו' און מיר זאלן באווייזן זיך צו קענען ראטעווען פון די הענט פון די רשעים.

פונעם בית החיים זענען מיר ווייטער געלאפן ביז ווען מיר זענען אנגעקומען ארום פינף אזייגער פארטאגס צו איר הויז.

מיר האבן נישט געווואוסט צי די ערלית וועט אונז טאקע וועלן אריינעמען, דעריבער האבן מיר געלאזט גיין דעם בחור 'קליין' פאראויס, און ער האט אליינס אנגעקלאפט אויפן טיר פון די ערלית.

ער האט לאנג געדארפט קלאפן ווייל די גוי'טע איז טיף געשלאפן, ווען זי איז ענדליך געקומען עפענען די טיר, און ער האט זיך פארגעשטעלט מיטן נאמען, בין איך מיטן אנדערן בחור אויך אהינגעלאפן און מיר זענען אינאיינעם אריינגעגאנגען.

באקומען פון מיינע רבי'ס ובעיקר פון מו"ר הגה"ק מקאשוי זצוק"ל זענען דארט געבליבן, ווי אויך זענען דארט געבליבן אלע בילדער, דער לעצטער אנדענק פון מיינע טייערע עלטערן און געשוויסטער הי"ד.

ווען זי האט געהערט אונזער שילדערונג, און אלע מיטמאכענישן וואס מיר האבן שוין מיטגעמאכט אויפן גאנצן וועג ביז אהער, האט זי אונז פארזיכערט אז זי וועט אונז באשיצן און אונז אויסבאהאלטן אין איר הויז.

באהאלטן אין בונקער

אונטער איר הויז האט זי געהאט א גרויסן לאך וואו מ'האט געקענט זיצן. עס זענען געווען טרעפ וואס האבן געפירט אהין. און דער לאך איז געווען ווי א גרויסער ד', אראפקומענדיג די טרעפ איז געווען קודם איין לענגליכער חלל, און ווען מ'האט געמאכט א לינקס האט זיך דאס געצויגן וויטער, וואס דארט האט מען זיך געקענט באהאלטן אנדעם וואס מ'זאל באמערקן ווען מ'קוקט אראפ פון די טרעפ.

די ערלית האט אונז געהייסן זיצן אינעוויניג און געזאגט אז זי קומט באלד צוריק, זי איז צוריק געקומען א שעה שפעטער מיט ברויט און מילך און אונז געגעבן צו עסן.

עס איז איבעריג פארצושטעלן ווי אזוי מיר האבן זיך דעמאלטס געשפירט נאכדעם וואס עס איז שוין געווען צען טאג וואס מיר האבן גארנישט געהאט ארייגענומען אין מויל, און אונזער מצב איז געווען איום ונורא.

מיר האבן זיך ממש דערכאפט דאס הארץ מיט די סעודה וואס מיר האבן יעצט באקומען, וואס דאס האט אונז פשוט דערהאלטן ביים לעבן. דערנאך האבן מיר אויסגעטון אונזערע פארשמירטע קליידער און מיר האבן אנגעטון געהעריגע אנשטענדיגע קליידער וואס זי האט אונז געברענגט.

ווי פארשטענדליך איז זייער שווער געווען צו זיצן א גאנצן טאג אינעם ענגן פארשטופטן קעלער. אין די צייט וואס מיר האבן זיך אויסבאהאלטן זענען מיר בייטאג געזעסן אין קעלער באהאלטן, און נאר ביי די נעכט פלעגן מיר ארויפקומען אויבן אין שטוב וואו עס איז געווען מער ווארעם, און מיר זענען דארט געשלאפן אויף דער ערד.

די ערלית האט דערציילט פאר עטליכע שכנות אז זי באהאלט אויס אין איר בונקער עטליכע אידן, און זיי האבן זיך אנגעטראגן אונז צו העלפן, יעדן טאג האט א צווייטע פרוי געברענגט גרינצייג און פרוכט פאר אונז.

מיר זענען דארט געווען איבער א וואך, ביז ליל שישי פר' לך לך, י' חשון תש"ה לפ"ק.

עס איז געווען אקטאבער 27, דאס איז די 'טשעכישע נאציאנאלע חאגע', איז זי אריינגעקומען צו אונז און זי האט דערציילט אז זי האט געזהען ווי אזוי די דייטשן צינדן אונטער די באן סטאנציע און זיי רייסן אויס די שינעס, כדי די באנען זאלן מער נישט קענען דארט אריבערפארן.

פון דעם האב איך פארשטאנען אז די רוסן האלטן שוין זייער נאנט צו די שטאט, און די דייטשן רישן זיך אוועק צו גיין פון דא, און דאס איז געווען זייער סדר צו פארניכטן די באן סטאנציעס אז די רוסן זאלן מוזן שטיין בלייבן אינמיטן וועג.

האב איך געזאגט פאר מיינע חברים אז אין אזא נאכט איז די סכנה זייער גרויס, ווייל די דייטשן זענען געפערליך צעווילדעוועט, און זיי זוכן אפצוטון די מאקסימום רשעות און רציחה וואס זיי קענען נאר, ממילא ווייל איך נישט איינשטעלן מיט זיי און איך בלייב שלאפן אונטן אין בונקער. יענע נאכט זענען מיר געבליבן אין בונקער, און מיר האבן זיך נישט געטרויעט ארויפצוגיין.

אויפן שוועל פון...

עס איז געווען אינמיטן די נאכט ווען מיר האבן געהערט ווי די גוי'טע שרייט אויף אונגאריש "יונגען, קומט ארויף, מ'וויל מיך באגנב'ענען"...

דער מצב איז געווען שרעקליך, די דייטשן זענען ארום געלאפן פון הויז צו הויז, און גע'גנב'עט פון וואס עס איז זיי געקומען אונטער די האנט, און זיי זענען אויך אנגעקומען צום הויז פון די ערלית.

זי איז געווארן אזוי פארלוירן און דערשראקן האט זי אונז גערופן צו הילף, נישט נעמענדיג אין אכט אז זי האט אונז יעצט ארויסגעגעבן צו א זיכערן טויט.

עס זענען דארט געווען דייטשן וואס האבן פארשטאנען אונגאריש, און ווי נאר זיי האבן געהערט אירע וועדטער האבן זיי פארשטאנען אז עס זענען דא באהאלטן מענטשן, און זיי האבן אנגעהויבן צו זוכן איבערן הויז, און עס האט נישט געגומען לאנג ביז ווען זיי האבן אנדעקט דעם טיר צום קעלער.

זיי האבן ארויסגעשלעפט זייערע רעוואלווערס און זיי האבן געעפענט די טיר. עס איז איבריג צו זאגן די שרעק וואס עס איז אונז באפאלן זעהנדיג זיך מיטן מלאך המות פנים אל פנים, און מיר זענען געווען זיכער אז מיר שטייען יעצט אין די לעצטע רגעים פון אונזער לעבן.

איך האב געהאט אנגעטון אויף מיין פינגער רינגלעך, וואס איך האב געהאלטן די גאנצע צייט מיט די האפענונג אז נאך די מלחמה וועל איך דאס פארקויפן און מאכן דערפון פרנסה, אבער יעצט האב איך דאס אראפגעווארפן פון די הענט, ווייל איך האב נישט געוואלט שטארבן אויף קידוש השם מיט רינגלעך אויף די הענט.[עה]

איך געדענק נאך גוט דעם פחד וואס האט מיך אינגאנצן באנומען, וועו איך האב געהערט ווי איינער זאגט פארן צווייטן אויף דייטש 'האנס, גיי ארונטער", און דער צווייטער זאגט אים "דו גיי".

זיי האבן ביידע מורא געהאט אראפצוגיין אונטן, און זיי האבן יעדער געוואלט מזכה זיין דעם צווייטן.

איך האב אין יענע צייט געטראכט פון מיין טייערע מאמע, וואס וועט זי זאגן דערצו אז איך בין שוין נישט ביים לעבן.

אבער...

לא אמות כי אחיה ואספר מעשי י-ה

בחסדי ה' האבן די דייטשן מורא געהאט אראפצוקומען אינעם בונקער, ווייל זיי האבן געציטערט אז עס באהאלטן זיך דארט פארטיזאנער וואס זענען שוין געווען זייער שטארק באפעסטיגט אין יענע געגענט, און אז מיר וועלן זיי זעהן וועלן מיר זיי שיסן. זענען זיי געבליבן שטיין אויבן און נאר איינגעשיינט מיט א לאמטערנע.

מיר האבן זיך באהאלטן אין די ווינקלעך פונעם בונקער, און מיר האבן דאן געהערט ווי זיי זאגן איינער פארן צווייטן אז דער בונקער איז ליידיג, און אויף די פרוי האבן זיך אויסגעדרוקט 'זא איז איין דומען קערל'... און זיי זענען אוועק געגאנגען מיט ליידיגע הענט.

ווי פארשטענדליך, יענע נאכט זענען מיר שוין נישט פון דארט ארויסגעגאנגען.

פארטאגס איז די פרוי ארויסגעגאנגען אויפן גאס און זי הערט שוין רעדן אין די גאסן רומעניש.

עה. שפעטער וועו די רשעים זענען אוועק געגאנגען האב איך געזוכט די רינגלעך, אבער עס איז דארט אראפגעפאלן אין די זאמד, און איך האב דאס שוין מער נישט געטראפן.

זי איז שנעל געקומען אונז דערציילן די גרויסע נייעס אז די דייטשן זענען שוין אנטלאפן און די רומענער זענען אריינגעקומען, און זיי האבן איינגענומען די שטאט.[עו]

עו. מיר זענען שפעטער געוואויר געווארן אז די רומענער האבן צוגעזאגט פאר די רוסן, אז אויב זיי וועלן לאזן זיי איינעמען די גענענט וועלן זיי ברענגען א פערטל מיליאן געפאנגענע דייטשן וועמען מ'וועט קענען פארשיקן קיין סיביר.

פרק ו'
מגולה לגולה

מיר זענען באלד ארויסגעגאנגען אינדערויסן, פייערן אונזער פרייהייט.

מיר האבן זיך נישט געקענט אנדערש פארשטעלן, און נישט בעסערס וואונטשן פון דעם ווי דאס אז מיר זאלן זיין אונטער די רומענער אנשטאט די דייטשן, מיר האבן בכלל נישט געטראכט אז אונזער מעסטל צרות איז נאכנישט פול, און עס ווארט אונז נאך שווערע וואכן און חדשים.

מיט'ן טרומפייטער

איך האב געזאגט פאר דעם צווייטן בחור וואס איז דארט געווען מיט אונז, וואס ער האט געהאט מיט זיך א טרומפייטער - זייענדיג דער וועקער אין מונקא-טאבור, און ער האט מיט דעם געווענקט יעדן פארטאגס - אז ער זאל אנהייבן צו שפילן א אידישער ניגון און אזוי וועלן מיר ארויסגיין אין שטאט, אפשר זענען דא נאך אידן וואס באהאלטן זיך אויס אין שווערע מצבים און זיי ווייסן נאכנישט אז מיר זענען שוין פטור געווארן פון די דייטשן, אז זיי וועלן הערן טרומפייטערן אידישע ניגונים וועלן זיי ארויסקומען צו זייער פרייהייט.

ער האט טאקע אנגעהויבן צו שפילן מיטן טרומפייטער אידישע ניגונים, און פון אלע עקן שטאט זענען געקומען צו לויפן עטליכע הונדערט אידן. אויסער דעם זענען געווען נאך אידן וואס האבן זיך נאכנישט געטרויעט דעמאלטס ארויסצוגיין פון זייערע באהעלטענישן, נישט גלויבענדיג אז מיר זענען טאקע פריי.

עס איז איבריג צו זאגן אז אונזער שמחה איז געווען זייער גרויס, מיר האבן זיך דעמאלטס געשפירט ווי מענטשן וואס האבן ענדליך זוכה געווען ארויסצוגיין מעבדות לחירות, און מיר זענען פטור געווארן פון די דייטשע חיות וואס האבן אונז אזוי געפייניגט ביז היינט.

אבער אונזער שמחה האט נישט לאנג אנגעהאלטן.

געפאנגען ביי די רומענער

עטליכע שעה שפעטער האבן זיך פלוצלונג אראפגעלאזט איבער די גאסן פון די שטאט הונדערטער רומענישע סאלדאטן, און זיי האבן אונז ארומגענומען און מודיע געווען אז מיר זענען ווייטער געפאנגענע אונטער די רומענער, און קיינער זאל נישט פרובירן צו אנטלויפן ווייל זיי וועלן באלד שיסן.

זיי האבן פארזיכערט אז זיי וועלן זיך אויפפירן צו אונז שיין און מענטשליך בתנאי אז מיר וועלן זיך אויפפירן ווי אזוי זיי פארלאנגען.

מיר האבן נאך דעמאלטס נישט באגריפן געניו וואס דא גייט פאר, און פארוואס מיר זענען געפאנגענע. אבער מיר האבן דערווייל קאאפערירט מיט זייערע באפעלן, פארשטייענדיג אז אזוי וועט פאר אונז זיין בעסער.

דער מציאות האט זיך ארויסגעשטעלט אז די רומענער האבן דא געשאפן א אפמאך מיט די רוסן אז די רוסן זאלן לאזן די מאכט איבער די געגענט ביי זיי, און זיי האבן צוגעזאגט צוצושטעלן פאר די רוסן טויזענטער דייטשע קריגס-געפאנגענע, וואס די רוסן זאלן קענען פארשיקן קיין סיביר, און נוצן צו שווערע צוואנגס ארבעט.[עז]

א רומענער בלייבט א רומענער אפילו וען ער איז א פאליציי מאן, און זיי האבן באלד אנגעהויבן מיט זייערע 'נאטורליכע' גניבות. זיי האבן אונז באלד אויסגעטון פון יעדע ווערטפולע מלבוש, שטיוול, זייגערס און דאס גלייכן, פשוט צו שטילן זייער תאות הגניבה.

ווידער אמאל האב איך געהאט סייעתא דשמיא, אז ווען זיי זענען אנגעקומען צו מיר און האבן מיר געהייסן אויסטון די שטיוול. האב איך זיי געזאגט "איך בין א רוס!..." אזוי ווי זיי האבן יעצט קאלאבירט מיט די רוסן, האבן זיי נישט געהאט קיין אינטערעסע צו ברענגען פאר זיי רוסישע געפאנגענע, ווייל דער אפמאך איז

עז. דאס איז ליידער געבליבן איינע פון די בלוטיגע קאפיטלעך אין די היסטאריע פון די צווייטע וועלט מלחמה, ווי שוין אין די תקופה פונעם באפרייאונג, אין יענע צייט ווען די אליאירטע האבן שוין צוהאקט דעם קאפ פונעם דייטשן שלאנג, האבן די רוסן געפאנגען צענדליגער טויזענטער אידן, מכלומר'שטע דייטשע קריגס געפאנגענע, און זיי זענען פארשיקט געווארן קיין סיביר און אנדערע רוסישע פלעצער, וואס טויזענטער אידן זענען דארט אויסגעגאנגען ברעב ובצמא און פון די שרעקליכע פרעסטן. און אנדערע טויזענטער זענען דארט פארשוואונדן געווארן ועקבותיהם לא נודעו, מער האט מען פון זיי קיינמאל נישט געהערט קיין לעבענס צייכן.

געווען צו פאנגען די דייטשן און זייערע מיטהעלפער, האבן זיי מיך אפגעלאזט, און זיי זענען ווייטער געגאנגען באהאנדלען די אנדערע געפאנגענע.

אלס רוסישער איד...

עטליכע שעה דערויף, ארום 11 אזייגער פארמיטאג איז דארט אנגעקומען א גאנצע מחנה מיט רוסישע סאלדאטן וואס זיי האבן יעצט קאנטראלירט די געגענט, און זיי האבן זיך באקוועם געמאכט אין די שטאטישע געביידעס.

אינצווישן קומט ארויס א רוסישער אפיציר, און ער פרעגט אויף רוסיש "קאט אוי רוס?" "ווער איז דא א רוס?".

ווען איך האב זיך אנגערופן אז איך בין א רוס, האט ער ארויסגענומען זיין רעוואלווער און אנגעציהלט אויף מיר. ווייל אין יענע צייט זענען געווען רוסישע פאררעטער וואס האבן דעפעקטירט צו די דייטשן, און די זענען יעצט געווען באזונדער פארפיינטעט ביי די רוסן אלס פאררעטער פון זייער מוטערלאנד, דעריבער איז דער אפיציר געווען זיכער ביי זיך אז איך בין צווישן די דעפעקטירער צו די דייטשן וואס מען האט יעצט געכאפט מיט די דייטשע געפאנגענע, און ער האט מיך געוואלט מכבד זיין מיט א קויל אין קאפ.

איך האב זיך שנעל געכאפט וואס דא גייט פאר, און איך האב אויפגעהויבן מיין האנט מיט די געלע לאטע, און איך האב געזאגט "יע רוסקע עוורעי" איך בין א רוסישער איד, אז ער זאל פארשטיין אז איך בין געווען א געפאנגענער און נישט קיין דעפעקטירער. זעהנדיג דאס האט ער מיר געגעבן א 'רוסישע ברכה' אזוי ווי נאר די רוסן קענען.

נאכדעם האט ער מיר באפוילן אז איך זאל קומען מיט אים, און ער האט מיך געזאגט "דעביי" (קום מיט מיר), און ער האט מיך געשטעלט ביי א בוים, און ער האט געוואלט זעהן צי איך בין טאקע א איד. און ער האט מיך געפרעגט צי איך קען דאוונען, האב איך אים געזאגט אז 'טשעזנייא' (יא), האט ער ארויסגענומען פון טאש א 'מנחה מעריב' און ער האט מיר געהייסן דאוונען, 'שעטיי' (זאג).

'איך בין אויך א איד'

איך האב אנגעהויבן צו זאגן "וידבר ה' אל משה לאמר...", און איך האב באלד אויסגעבראכן אין א געוויין, עס איז אוממעגליך געווען צו באהערשן די געפילן

נאכדעם וואס שוין אזויפיל צייט האב איך נישט געהאלטן קיין סידור'ל אין די הענט, און נישט געקענט זאגן די הייליגע ווערטער.

ווען ער האט געזהען אז איך בין טאקע א איד, האט ער מיר פארטרויעט דעם סוד אז ער איז אויך א איד, און ער זאגט מיר "איך וויל דיר עפעס זאגן, דו זאלסט זיך נישט גרויס האלטן דא מיט דעם וואס דו ביסט א איד, דא האט אונז קיינער נישט ליב, די ערשטע געלעגענהייט וואס דו האסט, זאלסטו הייבן פיס און מאכן פליטה קיין מערב, ווייל א פלאץ ווו 'פאניע' (רוסלאנד) טרעט אראפ גייט ער שוין קיינמאל נישט פון דארט אוועק, דעריבער זאלסטו זהען צו זיין ווי ווייטער פון די געגענטער וואו די רוסן קומען אן, ווייל פאר אידן וועט נישט זיין גוט אונטער די רוסן".

ער האט מיר דערציילט אז ער איז אן איינגעשטעלטער ביי די רוסישע געהיים פאליציי די ען. קע. וי. די. און ער איז געקומען צוגרייטן דא די געגענט צום באזוך פונעם גרויסן געגעראל וואס וועט דא קומען און ער וועט זיין דער אויפזעהער אויף די גאנצע רוסישע ארמיי וואס באזעצט זיך יעצט אין די געגענט, ממילא זוכט ער דא גרעסערע צימערן וואו ער זאל קענען פלאצירן דעם עולם, און ער האט מיך געפרעגט צי איך קען אים העלפן מיטן טרעפן פאסיגע צימערן.

ווען איך האב אים געענטפערט אז איך קען איהם העלפן, האט ער ארויסגעצויגן זיין רעוואלווער און ווידער אמאל האט פון זיין מויל ארויסגעשפריצט א טוץ מיט רוסישע קללות שרייענדיג: "פון וואו ווייסטו, דו האסט דאך געזאגט אז דו ביסט א רוס? אפשר ביסטו א שפיאן וואס האט שפיאנירט אין די געגענט פאר די דייטשן?!"

האב איך אים דערציילט דעם אמת אז מיט עטליכע יאר צוריק האב איך דא געלערנט אין די ישיבה, און איך האב זיך דא געמאכט באקאנטשאפט אין די גאנצע אומגעגענט.

ווען ער האט געהערט אז איך בין א ישיבה בחור האט ער אנגעהויבן אויפציויקלען זיינע זכרונות פון וועו ער איז געווען א קינד, און ער האט געלערנט מיט זיין טאטן תורה באהאלטענערהייט אין א קעלער, ווייל לויט די געזעצן פון די קאמוניסטן האט מען נישט געטארט לערנען תורה.

איך האב אים דעמאלטס געוויזן עטליכע פלעצער איבער די שטאט וואס קען זיין געאייגענט פאר דעם צוועק, און ער האט שטארק הנאה געהאט פון מיין הילף.

האט ער מיר געזאגט "אויב אזוי דארף איך אריינשרייבן אין מיין רעפארט אז איך מוז דיך האלטן ביי אונז, ווייל אין די יעצטיגע אומשטענדן קענסטו אונז אסאך העלפן מיט דיין באקאנטשאפט אין די געגענט".

והיה כאשר ראיתי כי מצאתי חן בעיניו, האב איך זיך נישט געקענט איינהאלטן מיין געוואלדיגע בענקשאפט צו מיינע עלטערן, און איך האב זיך אזוי שטארק געוואלט טרעפן מיט זיי נאכדעם וואס איך האב זיי שוין נישט געזעהן די אלע יארן, האב איך אים געבעטן אויב עס קען מיר געגעבן ווערן די מעגליכקייט צו פארן קיין קארפאטא-רוס צו באזוכן מיינע עלטערן.

די ביטערע בשורה

ער קוקט מיך אן ווי איינער וואס רעדט נישט צו די זאך, און ער זאגט מיר "דו זאלסט נישט אהיימגיין צו דיין שטאט, ווייל דארט איז פול מיט מיליטער, דו האסט סיי ווי נישט קיין סיבה פארוואס אהיים צו פארן ווייל דיינע עלטערן זענען שוין אין קוימען"...

איך קוק אים אן און איך פארשטיי נישט וואס ער מיינט מיט די ווערטער.

דעמאלטס צום ערשטן מאל האב איך געהערט פון דעם שרעקליכן נאמען "אוישוויץ", ער האט מיר דערציילט וואס די דייטשן ימ"ש האבן געטון מיט מיינע טייערע עלטערן, און די גאנצע משפחה, און אזויפיל טייערע אידן וואס זענען אומגעקומען אויף קידוש השם מיט אלע ערליי מיתות משונות ואכזריות".

אין יענע מינוטן בין איך געוואויר געוואָרן דעם שוידערליכן פאקט אז די רשעים זענען שוין געווען ביי אונז אין דארף, און דער טראנספארט איז שוין אפגעפארן... דעמאלטס האב איך שוין געוואוסט פאר א פאקט אז מיינע עלטערן ע"ה זענען שוין נישטא, און איך וועל שוין זיי קיינמאל נישט זעהן.

דעמאלטס האב איך צום ערשטן מאל פארשטאנען אז אויב האב איך געמיינט אז איך בין אריבער דעם שווערסטן און ביטערסטן גורל מיט דעם וואס איך בין געווען אין די ארבעטס-לאגערן אזויפיל יארן, איז גאר פארקערט, אונזער עבודת הפרך און אלע פיין און ליידן ביז היינט איז גאר געווען אונזער שליסל פון הצלה, וואס נאר א דאנק דעם זענען מיר געראטעוועט געוואָרן פון א זיכערן טויט. נאר א דאנק דעם האט מען אונז נישט געפירט קיין אוישוויץ און מיר זענען געבליבן ביים לעבן.

איך האב נישט געקענט באהערשן מיינע געפילן, און איך האב אויפן ארט אויסגעבראכן אין א יאמערליכן געוויין, על שבר בת עמי ועל אבדן מולדתי. אויב ביז יענע מינוט האט אין מיין הארץ געטליועט א האפענונג אז נאך אביסל וועט זיך דער ביטערער גלות ענדיגן און מיר וועלן צוריק גיין אהיים באפרייט פון די צרות, אויב האבן מיר זיך געוואלט מחזק זיין מיט דעם טרוים אז עס וועט נאך קומען א צייט וואס מ'וועט קענען אריבערמישן דאס בלעטל און דערציילן די איבערלעבענישן אויף שמחות, האב איך געמוזט אנערקענען דעם פאקט אז ניין, דאס וואס איז געווען אמאל וועט שוין מער נישט זיין.

מיינע טייערע עלטערן ע"ה

די גענויע פרטים איבער אונזער שרעקליכן חורבן בין איך הערשט געוואויר געווארן נאך די מלחמה וועו איך האב זיך באגעגענט מיט מיין איינציג פארבליבענע שוועסטער מרת רבקה פערל תחי', וואס זי איז געווען אינדערהיים ביז די לעצטע מינוט, האט זי דערציילט איבער די שרעקליכע ענדע פון אונזער משפחה אין נאוועסעליצא.

די דייטשן זענען אנגעקומען אין אונזער דארף עטליכע טעג פאר פסח תש"ד, און כ"ו ניסן תש"ד, מיטוואך פר' תז"ט, האט מען אוועק געפירט אלע אידן פון אונזער דארף אין געטא אין מאטע-סאלקא.

עס דערציילט הרה"ח ר' שלמה ראזענבערג הי"ו פון מאנטריאל, א זון פון הרה"ח ר' פינחס נאוועסעליצער ע"ה דער ראה"ק, ער איז יענעם ערב פסח תש"ד אנגעקומען קיין נאוועסעליצע, האט ער באגעגענט דעם ראה"ק פון נאווערסניצא האט ער אים געבעטן היות ער זעהט דאך דעם מצב אז די דייטשן זענען אט אט דא, און זיי וועלן ווארשיינליך גאנץ בקרוב אנקומען צו דעם געגענט, און לויטן גאנג וועלן זיי קודם קומען קיין נאווערסניצא וואס דאס איז געווען פאר נאוועסעליצע, דעריבער וועו זיי וועלן אנהייבן צו פירן די אידן צו די באנען, זאל ער שנעל שיקן א שליח ארויף אויפן בארג קיין נאוועסעליצא אז מ'זאל זיין גערישט אז די דייטשן קומען, אזוי וועל איך זיך קענען לויפן באהאלטן און זיך פרובירן צו ראטעווען, און יענער האט מסכים געווען.

פסח האט מען שוין נישט געדאוועט אין די שוהל, דער פחד איז געווען זייער גרויס און מען האט מורא געהאט ארויסצוגיין, מען האט זיך צוזאמען געזומען דאוועגען אין די הייזער. שביעי של פסח אינמיטן דאוועגען איז אנגעקומען צו ר'

פינחס אין שטוב צוויי גוים וואס האבן געבעטן איבערגעבן פאר שלמה, אז בנוגע זיין בקשה וואס ער האט געבעטן האט זיך עס שוין טאקע אנגעהויבן.

ער האט באלד פארשטאנען וואס דאס באדייט, האט ער דאס איינגעמאלדן פאר עטליכע חברים, צווישן זיי מיין ברודער מיכל ע"ה, און מ'האט אין יענע מינוטן געמאכט פליטה, און זיך אויסבאהאלטן פון די רשעים. עס האט נישט געהאלפן צופיל ווייל מ'האט זיי שפעטער אויך געכאפט.

דארט האט מען זיך אויפגעהאלטן עטליכע וואכן, ביז די טעג פאר שבועות ווען מ'האט זיי ארויפגעלאדנט אויף די בהמות וואגענען און אפגעפירט קיין אוישוויץ, און מען איז דארט אנגעקומען ערב שבועות.

יענע נאכט, ליל תיקון ליל שבועות, האט זי נעבעך געזען מיט די אויגן ווי מ'שיקט מיין מאמע מרת חנה עטיא ע"ה אויף לינקס צו די גאז קאמערן הי"ד. איר יארצייט איז דעם ערשטן טאג שבועות.

מיין טאטע ע"ה איז געשיקט געוואָרן אויף רעכטס צו די ארבעטס לאגערן, און עס איז מיר נישט באקאנט ווען עס איז זיין יארצייט צוליב דעם וואס איך האב געהערט פון עדות וואס האבן אים באגעגענט נאך טיף אינמיטן זומער ביי די ארבעטס לאגערן.[עח]

אבער, איך האב געוואוסט אז עס איז יעצט נישט קיין צייט צו ווײנען און קלאגן, ווייל מיר זענען נאך אין די פאזע פון טון וואס מען דארף, און דער יעצטיגער ציהל דארף זיין אנצוקומען איבערצולעבן און דורכשוויצן די ביטערע צרות.

ווי נאר איך בין צוריק געקומען צו מיינע חברים האב איך זיי דערציילט וואס איך בין געוואויר געוואָרן, און מיר האבן זיך געזעצט 'שבעה' א האלבע שעה, ווי עס איז די הלכה ווען מ'הערט א 'שמועה רחוקה', און מיר האבן ביטערליך געווײנט נאך אונזער פערזעליכע אבידה, ווען מיר האבן פארלוירן אונזערע עלטערן און נאנטע משפחה, אינאיינעם מיט די כלליות'דיגע אבידה וואס כלל ישראל האט לײדער פארלוירן אזויפיל מיליאנען אידן וואס זענען אומגעקומען על מוקדה על המזבח.

עח. ווען נאך די מלחמה האב איך געפרעגט פונעם רבי'ן מרן הברך משה ז"ע ווען איך זאל האלטן די יארצייט פון מיין טאטן ז"ל, האט דער רבי געזאגט אז איך זאל האלטן זיין יארצייט ו' שבט, וואס דעמאלטס איז אויך די יארצייט פונעם זיידן ר' שלמה נאך וועמען איך היים, און אזוי ווי איך האלט דעמאלטס סיי ווי די יארצייט זאל איך אויך האלטן פאר מיין טאטן. גראדע געפאלט דעמאלטס אויך די יארצייט פונעם רבי'ן דער עצי חיים ז"ע.

איך באקום א פאסטן ביי די רוסן

דער רוסישער אפיציר האט באמערקט אז איך קען רעדן אסאך שפראכן, ווייל אויסער אידיש און לשון הקודש, האבן מיר אינדערהיים געלערנט רוסיש, און במשך מיינע יארן אין די ישיבות האב איך זיך אויך אויסגעלערנט רעדן אונגאריש, און אויך רומעניש און דייטש איז מיר נישט פרעמד געווען.

האט ער מיך דעמאלטס געזאגט בסודי סודות אז דער געווארעל וואס קומט אהער אנפירן מיט די גאנצע אפטיילונג ער איז אויך א איד, אבער דאס איז א מורא'דיגער סוד, און איך טאר נישט דערציילן פאר קיינעם אז איך ווייס דאס, און אוודאי נישט פון וואו איך ווייס דאס.

"נאר פארוואס זאג איך דיר דעם סוד" זאגט מיר דער אפיציר "אזוי ווי דו קענסט די אלע שפראכן קענסטו זייער צוניץ קומען פארן געווארעל, ווייל ער נויטיגט זיך כסדר אין א דאלמעטשער, איינער וואס זאל איבערטייטשן אלע בריוו און דאקומענטן וואס קומען כסדר אן אויף אנדערע שפראכן, דעריבער וועל איך דיר געבן א צעטל אז דו ביסט א פריוואטער ארבעטער פאר'ן געווארעל, און דאס וועט דיר העלפן אז דו וועסט נישט דארפן כסדר מורא האבן אז מ'וועט דיר טשעפענען אדער ארעסטירן, ווי אויך וועסטו האבן וואס צו עסן, און עס וועט דיר זיין גוט.

איך האב באקומען פון אים אזא צעטל, און מיט דעם האב איך באקומען א באשטעטיגטער פאסטן אז איך בין א ארבעטער ביי די רוסן.

דער אפיציר האט מיך אנגעווארנט אז איך זאל זיך זייער שטארק אכטונג געבן אויף טריט און שריט, און איך זאל אים קיינמאל נישט זאגן קיין שום זאך, איידער איך באקום פון אים ערלויבעניש צו רעדן, ווייל מ'קוקט נאך די אידן דא מיט טויזנט אויגן און מ'קען זיך גאר לייכט פארזינדיגן פאר די רוסן, וואס דאס איז פון די שטארק אומגעוואונטשענע זאכן.

ער האט מיך דאן צוריק געפירט צום פלאץ וואו אלע אידן זענען געווען פארזאמלט. איך בין געווען זייער הונגעריג, און איך האב אים געבעטן אויב ער קען מיר פארשאפן צו עסן. ער האט מיר געגעבן א גרויסן ברויט וואס האט געקענט זעטיגן א צוואנציג מענטשן, און ער האט באפוילן די רומענער אז זיי זאלן מיך לאזן שלאפן אינעווייניג צווישן זייערע סאלדאטן. איך האב דאס ברויט באלד צוטיילט צווישן אונזערע חברים.

אלס דאלמעטשער ביים געזעראל

אויפמארגן ווען דער גרויסער רוסישער געזעראל איז אנגעקומען בין איך טאקע געווארן אויפגענומען אלס זיין דאלמעטשער, מיין נאמען אין די אדמיניסטראציע איז געווען 'שלאמקע' מיט'ן רוסיש'ן אקצענט.

אין די ערשטע טעג האב איך אים נאר געזעהן עטליכע מאל, איך האב זיך נישט געטרויעט צו רעדן צו אים פערזענלין, און איך האב אויך נישט געהאט די מעגליכקייט דערצו ווייל עס איז נישט שייך געווען צו קענען צו איהם צו קומען סתם אזוי. נאר ווען עס האט זיך אויסגעפעלט פאר די ארבעט האב איך געטון וואס מען האט מיר געהייסן, אבער איך האב זיך נישט נענטער געמאכט מיט אים פערזענלין.



אלס שלאמקע אין די רוסישע ארמיי

אזוי איז אריבער איבער א וואך וואס איך האב געארבעט ביי אים אויף דעם אופן. און אלס מיין ארבעט האב איך געדארפט זיין אנוועזנד די גאנצע צייט נעבן דעם אפיס פונעם געזעראל, כדי צו קענען זיין גרייט יעדעס מאל וואס מען וועט מיך דארפן האבן.

אין הצלת נפשות

אויסער דעם וואס עס איז געווען א חסד ה' אז איך האב אליין געהאט מנוחה, האב איך זוכה געווען א דאנק מיין חשוב'ע פאזיציע צו זיין א שליח הצלה פאר אסאך אידן וואס זענען געווען אויפן שוועל פון טויט, און א דאנק די פארבינדונגען וואס איך האב מצליח געווען אנצובינדן מיט די הויכע פענסטער, האב איך זיי זוכה געווען צו קענען ראטעווען ממות לחיים.

נאך ארום אכט טעג וואס איך האב דארט געארבעט ביי אים, איז אנגעקומען א אידישע פרוי וואס האט געוואלט רעדן מיט מיר.

ווען איך בין ארויס געגאנגען הערן וואס זי ויל האט זי מיך געפרעגט "דו ביסט שלאמקע?!" ווען איך האב דאס באשטעטיגט, רופט זי זיך אן "דו ביסט נישט ווי יוסף הצדיק! יוסף הצדיק האט געגעבן צו עסן פאר זיינע ברודער אין מצרים, און דו זיצט אינעווייניג אין א געהייצטן צימער, און דו זארגסט זיך בכלל נישט פארן גורל פון דיינע ברודער".

איך האב איר אויסגעהערט מיט שטוינונג און איך פרעג איר וואס זי מיינט צו זאגן מיט אירע ווערטער.

זאגט זי מיר מיט א שארפקייט "דו האסט זיך געטראפן א שיינעם פאסטן וואו דו ארבעטס, און פינף הונדערט פון דיינע אידישע ברודער שטייען ביי די באן מיט נאך צען טויזנט מענטשן וואס ווארטן צו ווערן אפגעפירט קיין סיביר".

די מעשה איז געווען אז די רוסן האבן יעצט ענעומען אלע געפאנגענע און זיך געגרייט זיי אפצופירן קיין סיביר. ליידער צווישן די געפאנגענע זענען אויך געווען אסאך אידן וואס זענען געווען פארכאפט ביז יעצט ביי די דייטשן, און יעצט זענען זיי ארייגעפאלן ביי די רוסן, וואס ווילן זיי אוועק פירן קיין רוסלאנד.

איך האב איר געפרעגט ווער זי איז, האט זי מיר געזאגט אז מ'רופט איר פאלאטשעק. און זי האט זיך פאר'עקשנ'ט אז איך זאל גיין צום געגנראל און בעטן פון אים אז ער זאל עפעס טון פאר די אומגליקליכע מענטשן.

כאטש איר בקשה איז מיר געווען זייער שווער, ווייל ווי געזאגט האב איך מורא געהאט פונעם געגנראל, און איך האב נישט געהאט אנגעקניפט מיט אים קיין נאנטע באציאונגען, אבער פון די צווייטע זייט איז דא געשטאנען אויפן וואגשאהל

דאס לעבן פון הונדערטער אידן, און איך האב איר פארזיכערט אז איך וועל טון וואס עס איז נאר מעגליך צו העלפן ראטעווען די אידן.

אין יענע מינוט וואס איך האב געריידט מיט די פרוי איז דארט געשטאנען נישט וויים דער פערזענליכער סעקרעטאר פונעם געזעראל, וואס יעדע זאך וואס האט געדארפט אנקומען צום געזעראל איז געגאנגען דורך איהם. בין איך צוגעגאנגען צו אים און איך האב אים געזאגט אז איך וויל רעדן צום געזעראל.

דאס איז געווען א שריט וואס איך האב נאך ביז היינט קיינמאל נישט געטון, צו בעטן א פערזענליכע אוידיענץ ביים געזעראל.

ער האט ארויסגענומען א צעטל פון טאש כדי אויפצושרייבן דערויף וואס איך וויל דורכשמועסן מיטן געזעראל, אזוי ווי עס איז געווען דער סדר אז ווען מ'האט פארלאנגט אן אפוינטמענט האט מען גענוי אויפגעשריבן די נושא וואס מ'וויל באהאנדלען.

איך האב זיך גענומען די שטארקייט און אים געזאגט אז איך קען נישט זאגן די נושא ווייל דאס איז העכסט פריוואט צווישן מיר מיטן געזעראל.

זעהנדיג אז איך האב בעפאר געהאט קאנפערירט מיט א פרעמדע פרוי אויף א געהיימען וועג, האט ער געקלערט אז דאס האט צוטון מיט עפעס שפיאנאזש אינפארמאציע, איז ער אריין צום געזעראל און איבערגעגעבן אז איך האב געבעטן א פריוואטע אפוינטמענט, און עס דוכט זיך אים אז איך האב ערהאלטן וויכטיגע אינפארמאציע פונדרויסן.

ווען דער געזעראל האט געהערט אז עס קען זיין אז איך וויס סודות האט ער מיך געגעבן רשות אריינצוקומען אינעווייניג. און דער סעקרעטאר איז דארט געבליבן שטיין נעבן מיר.

איך האב זיך גענומען די דרייסט צו בעטן דעם געזעראל אויב דער סעקרעטאר קען ארויסגיין פון צימער.

כאטש מיין בקשה איז נישט געווען לעגאל, ווייל לויטן געזעץ האט אזא הויכער פערזענליכקייט קיינמאל נישט געטארט זיין אליין ווען נאך א מענטש איז אינעווייניג, ווייל מעגליך וועט אים יענער וועלן אטאקירן, אבער דער געזעראל האט געטראכט א מינוט, און דאן האט ער אים געבעטן אז ער זאל פארלאזן דעם צימער.

איך בין צוגעגאנגען צום גענעראל - ער איז שוין געווען א עלטערער זעכציג יעריגער מענטש - און איך האב אים געזאגט "איך בין א איד".

זאגט ער מיר "וואס אינטערעסירט מיך אז דו ביסט א איד?".

האב איך אים געזאגט "איך ווייס אז דו ביסט אויך א איד!... יעצט זענען דא פינף הונדערט איידן וואס שטייען גרייט ביי די באן אז מ'זאל זיי פארשיקן קיין סיביר, מ'דארף עפעס טון זיי צו העלפן".

עס האט נישט אויסגעזעהן אז מיינע ווערטער זאלן אים צופיל באירן, און ער האט מיר געענטפערט "וואס איז? זיי זענען קריגס געפאנגענע, ביז יעצט האבן זיי געארבעט פאר די דייטשן, און פון יעצט און ווייטער ווען זיי ארבעטן פאר די רוסן".

האב איך אים מסביר געווען אז מ'קען נישט פארגלייכן די איידן צו אלגעמיינע קריגס געפאנגענע, האבן זיי דען געוואלט ארבעטן פאר די דייטשן?! מ'האט זיי דאך געכאפט פון די הייזער און געצווינגען מיט די ארגסטע מעטאדן אז מיר זאלן ארבעטן פאר זיי, מיר גלייכן דען די דייטשן?! די גרעסטע רוצחים וואס האבן אויסגע'הרג'עט אונזערע עלטערן און משפחה, זיי האבן אונז געפייניגט און געצווינגען דערויף, און יעצט זאל מען אונז אנרופן ווי דייטשע קריגס געפאנגענע און פארשיקן קיין רוסלאנד?! עס איז אונזער אידישער פליכט צו טון אלעס וואס איז מעגליך צו העלפן די צובראכענע אידן".

פרעגט ער מיך "וואס טראכסטו? וואס קען איך דען טון צו העלפן די אידן?".

האב איך אים געזאגט "גיב מיר א אפטיילונג מיט סאלדאטן מיט צען טראקס, און איך וועל זיי אוועק נעמען פון דארט, און איך וויל אז דו זאלסט מיר געבן אונטערגעשריבענע 'וויזע' צעטלעך אז די מענטשן מעגן ארומגיין פריי, און מ'זאל זיי נישט ארעסטירן, און מיר וועלן זיי גיין אפנעמען פון די באן סאנציע".

זאגט ער מיר " דו ביסט באירט?! איך קען דאס נישט טון, וויל פאר אזא עבירה שיקט מען קיין סיביר, און אויב וועט מען מיך פארשיקן קיין סיביר, וועל איך דיך הרג'ענען בעפאר".

ער שטעלט זיך אויף און ער נעמט זיין רעוואלווער אין די האנט און ער שרייט אויף מיר "איך וועל דיך שיסן נאך איידער מ'וועט מיך שיסן".

איך האב אים געענטפערט אז איך בין מסכים דערויף.

ער האט נישט געגלייבט וואס ער הערט "דו זאגסט אז דו ביסט גרייט מקריב צו זיין דיין לעבן כדי צו קענען ראטעווען פרעמדע מענטשן וואס דו קענסט זיי אפילו נישט?!".

האב איך געענטפערט "וואס הייסט זיי זענען פרעמדע מענטשן?! זיי זענען מיר בכלל נישט פרעמד, זיי זענען דאך מיינע אייגענע ברודער, זיי זענען אידישע ברודער". און איך האב זיך שטארק צעווויינט.

ווען ער האט דאס געהערט איז ער געווארן זייער איבער געמוטן, הפנים מיינע טרערן האבן געמאכט א רושם אויף אים, ער האט אראפגעלייגט דעם רעוואלווער, און ער איז געגאנגען ארום דעם טיש, ער איז צוגעקומען צו מיר און מיר געגעבן א קוש אויפן שטערן. און דאן האט ער זיך אראפ געזעצט טראכטן וואס ער זאל טון.

פרעגט ער מיך וואס זאלן מיר טון מיט די פינף הונדערט אידן?

האב איך אים געזאגט מיין עצה אז ער זאל זיי אנגרייטן שוץ-פעסער וואס זיי וועלן שוין אליינס אויספילן, און כדי מ'זאל זיי נישט כאפן וועט מען נעמען די טראקס און צושפרייטן אין מערערע ריכטונגען, קיין קלויזענבורג, סאטמאר, סאסרעגן, און נאך פלעצער, אזוי וועלן זיי זיין מער פארזיכערט.

ער האט געהערט מיינע ווערטער, און דאן האט ער געקלונגען מיטן גלאק און פיר אפיצירן זענען אריינגעקומען אין צימער און ער האט מיט זיי דעבאטירט דאס ענין, און איך בין געשטאנען פון די זייט.

אין דעם שמועס האט ער זיי ארויסגעגעבן די פאראדענונג אז די דייטשע געפאנגענע זאל מען פארשיקן קיין סיביר, און די אידן זאלן באפרייט ווערן.

אינמיטן האב איך געזעהן ווי איינער פון זיי האב געבליצט צו מיר מיט די אויגן, האב איך פון דעם פארשטאנען אז ער איז אויך א איד.

שפעטער האט דער ענעראל טאקע געגעבן צען טראקס פאר דעם צוועק, און מיר זענען געפארן דערמיט ביז צו די באן סטאנציע.

עס קען אויף קיין פאל נישט באשריבן ווערן דער געהויבענער געפיל וואס איך האב דעמאלטס געשפירט אז איך האב זוכה געווען צו זיין דער שליח צו ראטעווען אזויפיל הונדערטער אידן פון א זיכערן טויט, איך האב זיך געשפירט ווי אין א העכערע וועלט, און מיין שמחה איז געווען אן קיין גרעניץ, אזוי ווייט אז איך בין

ניטאמאל אריין אינעם טראק נאר איך האב זיך אנגעהאנגען דערויף פונדערויסן פאר גרויס שמחה, און אזוי בין איך געפארן דערמיט ביז צו די סטאנציע.

די אידן ווערן סעלעקטירט - לחיים

ווען מיר זענען אנגעקומען צו די באן זענען דארט געשטאנען פארזאמעלט ארום צען טויזנט מענטשן, איך האב זיך אויפגעשטעלט אויפן טראק און איך האב אויסגערופן "אלע פארשאלטענע אידן, רעכטס!" דאס איז געווען דער געווענליכער אויסרוף, ווי אזוי די אונגארישע זשאנדארן פלעגן רעדן צו אונז.

מיין כוונה דערמיט איז פארשטענדליך אז איך האב נישט געוואלט אז עס זאל זיין בולט צווישן די דייטשן און רוסן אז מ'גייט דא באפרייען די אידן, זאלן זיי מיינען אז עס וועט זיין ארגער פאר די אידן וואס מ'נעמט ארויס פון צווישן זיי.

באלד זענען ארויס געגאנגען ארום פינף הונדערט מענטשן באזונדער, וואס מיר האבן צוריק געברענגט צום לאגער מיט די טראקס, דארט איז שוין געשטאנען דער געגנער, און ער ווייזט מיר אז ער האט שוין אנגעגרייט גרויסע פעסער מיט עסן פאר די אידן. עס איז דארט געווען טייל פעסער בלויז זופ אן פלייש וואס איז געווען כשר און די אידן האבן דאס געקענט עסן, אנדערע פעסער איז געווען מיט פלייש.

דער געגנער זאגט מיר "שלאמקע, אפשר האבן זיך אויסגעמישט גוים וואס זענען מיטגעקומען צוזאמען מיט די אידן, לאמיר זיי גיין פארהערן, מיר וועלן הייסן יעדן זאגן א פסוק"...

דער געגנער האט געהייסן די אידן פארבלייבן במשך די נאכט אין לאגער, און איבערנאכט וועט ער אויסשטעלן די עטליכע הונדערט ווייזעס פאר די אידן. און מארגן וועלן זיי דאס באקומען אונטערגעשריבן פון די רוסישע ארמיי און זיי קענען אלע גיין וואו זיי ווילן.

אזוי האב איך ב"ה געהאט די זכי' צו זיין א שליח צו ראטעווען פינף הונדערט אידן פון פארשיקט ווערן קיין סיביר.[עט]

עט. אויפמארגן האט מיר דער געגנער גערופן און געזאגט אז מיר זאלן גיין צו די הויז פון יענע פרוי וואס איז געקומען בעטן פאר הילף און דארט פראווען א סעודה, ווייל אין איר זכות זענען די אלע אידן ניצול געווארן פון טויט.

די פרוי האט זוכה געווען צו ווערן גערעטעוועט און איבערלעבן אלע צרות, און שפעטער איז זי ארויף געגאנגען קיין ארץ ישראל וואו זי האט זיך אויסגעלעבט די יארן.

געראטעוועט די צוויי ברודער

איינמאל זענען אנגעקומען צוויי ברודער וואס האבן מיטגעמאכט אלע צרות, זיי זענען שוין געווען אין אוישוויץ און זיי זענען אהיימגעקומען פון פוילן קיין אונגארן, זיי זענען געווען א לענגערע צייט נע ונד ביז ווען זיי זענען אנגעקומען צו אונז, און דא זענען זיי געכאפט געווארן דורך די רוסן, און זיי האבן געדארפט פארשיקט ווערן קיין סיביר.

די אידן זענען אבער געכאפט געווארן דורך א צווייטע אפטיילונג, און אפילו ווען איך בין געגאנגען שתדל'ען פאר זיי ביי אונזער געזעראל האט ער מיר געזאגט אז ער קען גארנישט טון פאר זיי ווייל זיי זענען נישט אונטער אים, און אז ער וועט זיך אריינמישן אין זאכן וואס זענען נישט אונטער אים איז זיין לעבן אין א סכנה. אבער אז איך וויל אליינס טון פאר די אידן קען איך גיין פרובירן צו שתדל'ן ביי יענעם געזעראל, אפשר וועט עס מיר געלונגען.

איך האב אזוי געטון, און איך האב אויסגעארבעט א פלאן ווי אזוי צו קענען אנקומען לפני ולפנים צו יענעם געזעראל.

דער סדר ביי די רוסן איז געווען, אזוי ווי עס איז געווען א מלחמה צייט, און מען האט געדארפט כסדר אריבערפירן מעסעדזשעס און געהיימע נאטיצן פון איין ארט צו די צווייטע, און מען האט געדארפט אכטונג געבן פון שפיאנען, איז יעדן טאג ארויסגעגעבן געווארן געהיימע קאודס וואס נאר די סאמע העכסטע האבן געוואוסט, און ביי יעדע פריוואטע שליחות האט מען זיך נאר געקענט אידענטיפיצירן מיטן היינטיגן 'קאוד'.

אזוי ווי איך בין דאך געווען דער דאלמעטשער ביי מיין געזעראל, האב איך דאך געהאט צוטריט צום געהיימען קאוד צוליב דעם וואס איך האב טעגליך געדארפט באהאנדלען גאר סענסיטיווע זאכן. ממילא האב איך געוואוסט אז מיט דעם קאוד וועלן זיך פאר מיר עפענען אלע טירן.

וכך הוה, איך בין אנגעקומען צו יענעם לאגער, און איך האב געזאגט אז איך וויל זיך באגעגענען מיטן געזעראל, און איך האב געזאגט דעם באהאלטענעם 'קאוד' באלד האבן זיך געעפענט פאר מיר אלע טויערן.

איך בין אנגעקומען אינעווייניג צום געזעראל, האב איך אים געטראפן נאך עטליכע כוסות וואדקע און ער איז געווען היבש שיכור. איך האב אים דערציילט

אז איך בין א איד. דער געגנראל האט מיך מכבד געווען מיט א גרויסן גלאז ווין, אבער איך האב נישט צוגעריט דערצו. רופט ער זיך אן צו מיר "וואס האסטו מורא?! דאס איז נישט קיין יין נסך, איך בין אויך א איד".

מיר האבן זיך גאנץ שנעל באפריינדעט, און ער פרעגט מיך וואס איך וויל, און איך בין דא געקומען זיך משתדל זיין צו העלפן צוויי אומגליקליכע אידן וואס זענען קוים אנטלאפן פון די נאציס מיטן לעבן, און זיי זענען דא געפאנגען געווארן דורך די רוסן, און מ'וויל זיי אפשיקן קיין רוסלאנד.

דער געגנראל האט איינגעוויליגט צו באפרייען די אידן. ער האט אפילו געהייסן נעמען א מיליטערישע אויטא וואס האט אפגעפירט די צוויי אידן קיין קראלי, און זייער לעבן איז אפגעראטעוועט געווארן.

איך האב דארט ווייטער פארברענגט מיט דעם געגנראל, און אויף זיין פארלאנג האב איך געשפילט מיט אים 'שאך'.

א נקמה אין די דייטשן ימ"ש

בשעת וועו איך האב געשמועסט מיטן געגנראל, האט ער מיר געזאגט אז ער וויל בעטן פון מיר א טובה, היות מארגן האט ער פיר הונדערט געפאנגענע נאציס וואס ווערן אפגעפירט קיין סיביר, און ער פארשטייט זיך נישט מיט זיי, היות קיינער פון זיינע מענטשן רעדן נישט קיין דייטש, און זיי פארשטייען נישט קיין רוסיש, ממילא איז א טובה אז איך זאל זיין דא בשעת וועו מען פירט זיי צו די באן, אז מ'זאל זיך קענען פארשטיין מיט זיי, און ארויסגעבן די באפעלן אלעס וואס נויטיג.

איך האב מסכים געווען דארט צו בלייבן איבערנאכט, ביז מארגן אינדערפרי.

אינצווישן האב איך געשיקט א מעלדונג פאר די אידן וואס זענען געווען אין יענע געגענט, אז מארגן אכט אזייגער זאלן זיי זיין ביי די באן סטאנציע אין קראלי.

אכט אזייגער אינדערפרי האט מען טאקע געטראגן די פיר הונדערט דייטשן צו די באן סטאנציע. עס זענען זיך צונויפגעקומען אסאך אידן מיטהאלטן דעם בילד ווי אזוי די בלוט-דארשטיגע מערדער ווערן געפירט צו זייער טרויעריגן שיקזאל.

עס איז געווען א מהלך פון עטליכע גאסן, און דער וועטער איז געווען זייער רעגנדיג און עס איז געווען א בלאטע אויף די גאסן. איך האב דאך געדארפט געבן

דעם באפעל אויף דייטש, האב איך אויסגערופן אז אלע דייטשן זאלן זיך אראפלייגן אויף דער ערד און קריכן ביז צו די באן אויף אלע פיר.

די דייטשן האבן נישט געהאט קיין ברירה און זיי האבן זיך געמוזט אראפלייגן אויף דער ערד און קריכן אין די שמוץ און די בלאטע, בשעת ווען די הונדערטער אידן שטייען ארום און שמייכלען זיך אונטער.

עס איז נישט שייך צו פארשטיין דעם געפיל וואס מיר האבן דעמאלטס געשפירט, נאר ווען מ'קען משער זיין אונזער שנאה און ווייטאג אויף די רשעים ימ"ש וואס האבן אזוי אכזריות'דיג אויסגע'הרג'עט אונזערע טויזענטער קדושים הי"ד, וועט קענען פארשטיין פארוואס מיר זענען אזוי הונגעריג געווען צו זען ווי אזוי אונזערע שונאים ווערן פארשעמט און דערנידערט.

המן מן התורה מנין

הנה מקום אתי מעתיק צו זיין וואס איך האב געשריבן בספרי "נהר שלמה" א רמז איבער די רשעים ארורים ימ"ש וואס האבן מיט זייער רשעות און אכזריות אפגעמעקט א דריטל פון כלל ישראל מיט די געמיינסטע רציחות, ווי אזוי מ'טרעפט זיי מרומז אין דברי חכמינו ז"ל.

עס איז כדאי צו באמערקן אז איך האב דאס געשריבן נאך בשנת תרצ"ז לפ"ק ווען זייער באווענגונג איז נאך געווען פריש, און זיי האבן נאך געהאלטן פאר די ביטערע רציחות אויף כלל ישראל, אבער דורך זייערע לאזונגען און מאטיוון האט מען שוין געקענט זען און פארשטיין וואס עס זענען זייערע פינסטערע מחשבות און אינטערעסן:

חכמינו הקדמונים הצטיינו בדרכם הנפלאה למצוא לכל דבר מקור ורמז בתורה, הפתגם (אבות פ"ה מכ"ב) "הפוך בה והפך בה דכלא בה", היה להם ליסוד בהשקפתם על החיים ומקריהם, אפילו אם הדבר קרה מאות שנים אחרי מתן תורה הם דרשו ומצאו לו רמז מן התורה. לדוגמא: המן האגגי חי בפרס בתקופת גלות בבל, ועכ"ז שאלו חז"ל (חולין קל"ט:) המן מן התורה מנין, ומצאו סמוכים להופעתו ומעשיו בדברי התורה.

ובדרך זו רוצה גם אני לשאול: נאצי'ס מן התורה מנין, התנועה המוזרה שצמחה בגרמני' בימינו, הידועה בשם "נאציזם", שהשפיעה ופגעה לרעה בחצי מליון נפש מבני עמנו, איפה יש רמז בתורה להופעת חבר מרצחים אלה ושיטתם הנשחתה.

וכמו שחכמינו מצאו רמז להמן הרשע נדמה לי כי גם להמנים המודרנים נמצא רמז בתורתינו הקדושה, בסיפור מעשה העגל, בפרשת כי תשא כתיב (שמות ל"ב ד') ויעשהו עגל מסכה ויאמרו אלה אלהיך ישראל אשר העלוך מארץ מצרים, ובספר נחמיה (ט' י"ח) נזכר מקרא זה עם הוספה קטנה וז"ל הפסוק אף כי עשו להם עגל מסכה ויאמרו זה אלקיך אשר העלך ממצרים "ויעשו נאצות גדלות", חכמינו ז"ל בעלי המדרש (תנחומא פר' כי תשא סימן י"ד) תמהו על הוספה זו ושאלו, וכי חסר מקרא כלום ולמה הוסיף המקרא ויעשו נאצות גדלות, והשיבו דאנשי כנסת הגדולה עמדו ופרשו אותו, כלומר הוסיפו מה שחיסרה התורה, לו רק עשו ישראל את העגל והיו חושבים כי זהו הכח האלקי שהוציאם ממצרים גם זה היה לחשב לחטא, אבל השי"ת היה סולח להם, אולם אשמתם היתה גדולה יותר, כאן היתה כפירה גלוי' באלהים ומריבה כלפי תורותיו ומצותיו, ויעשו נאצות גדולות שהיו מחרפין ומגדפין כלפי הקב"ה, מחרפין בכל כוחן בשחוק, והם לא רצו אפילו לשתף את הקב"ה עם העגל חפצם היה להבדל לגמרי מד' ותורתו.

ועכשיו אם נתבונן אל דרכי הנאציס בגרמני' נמצא כי שיטתם דומה לזו של הערב רב במעשה העגל, אומות העולם חטאו הרבה כנגד הקב"ה הנצרות הוסיפה ושתפה לו אלהים אחרים, תחת אמונת היחוד יסדו את אמונת השלוש, אבל לא העיזו לכפר באלהי ישראל, ולא הורידוהו מגדולתו, הם כתבו להם תורה אחרת, את הברית החדשה, אבל תורתם זו כרוכה תמיד עם תנ"ך, שום נוצרי מאמין לא העיז עד עכשיו לכפר בקדושת התנ"ך, אבל בגרמני' של היום עשו "נאצות גדולות", יסדו את הנאציזם ועושים ממש מה שהמדרש אומר: מחרפין ומגדפין כלפי הקב"ה ותורתו, הם מאסו אפילו בתורת הנצרות, מפני שהיא מיוסדה על תורת היהדות, שאיפתם היה אלהים חדשים ותורה חדשה, אלהי הכח הגשמי ותורת אגרוף במקום תורת אמת, המטיפה חסד וישר וכל הנברא בצלם.

הק' שלמה חיים בן צבי

געראטעוועט פערצן אידן

איינמאל איז אריבערגעפארן א פולע באן מיט אידן וואס זענען געקומען פון א צווייטע געגענט, און זענען געווען אויפן וועג קיין סיביר, און זיי זענען געווען זייער פארביטערט און דערשלאגן.

ווען זיי האבן מיך געזעהן האבן זיי ארויסגעשריגן "דו ביסט א איד, העלף אונז, ראטעוועט". האב איך זיי געפרעגט מיט וואס קען מען אייך העלפן, האבן זיי געזאגט מיט געלט.

איך בין אריבער געגאנגען צום 'דזשוינט', און איך האב פון זיי באקומען געלט הונדערט דאללער פער מענטש, אויף צו קענען באפרייען פערצן אידן.

איך בין געבליבן ארבעטן ביי די רוסן עטליכע חדשים. צוביסלעך האבן די דייטשן אלס מער פארלוירן ביז נאך פסח תש"ה ווען זיי האבן טאטאל פארלוירן די קריג און זיי זענען פאריאגט געווארן פון איבעראל.

מיינע אומלעגאלע געשעפטן

במשך די צייט האבן זיך אידן כסדר צוריק געקענט פון די ארבעטס לאגערן וואס זענען צוביסלעך באפרייט געווארן, און אין אלע שטעט זענען אידן אהיימגעקומען. אין יענע צייט האב איך אנגעהויבן צו טון געשעפטן.

איך האב געהאנדלט מיט ציגארעטלעך אויפן שווארצן מארק, אויך האב איך געהאט א האנדל מיט אויל און גלאז, וואס איז געווען א טייערער עסק אין יענע צייטן.

איך האב געדארפט זיין זייער פארזיכטיג צוליב דעם וואס די רעגירונגס האט געלאקערט נאך די אלע וואס האבן געמאכט נישט כשר'ע געשעפטן, און מען האט כסדר דורכגעפירט אונטערזיכונגען, האב איך געמאכט א געשעפט מיט מיין געוועראל, אז ער האט מיר צוגעשטעלט א מיליטערישע טראק מיט וואס איך פלעג פארן יעדע וואך פארקויפן מיינע סחורה, און דעם טראק האט מען דאך נישט אונטערגעזוכט, און מיר האבן זיך צוטיילט מיט די רווחים.

דאס האט אזוי אנגעהאלטן עטליכע חדשים, איך בין יעדע וואך געפארן קיין בודאפעסט און געהאנדלט איינקויפנדיג דארט סחורה און דאס פארקויפט אין אונזער געגענט.

זיך געטראפן מיט מיין שוועסטער תחי'

יעדעס מאל וואס איך בין געווען אין פעסט בין איך געגאנגען צום לאגער וואו די פליטים פלעגן אנקומען, און איך האב דארט געזוכט צי איינער פון אונזער משפחה איז אהיימגעקומען.

איך האב דארט אויפגעהאנגען א צעטל אז 'איך שלמה חיים הייזלער פון נאווועסעליצא האב איבערגעלעבט די מלחמה, איך וואוין אין קראלי, און אויב איינער פון די משפחה האט איבערגעלעבט זאל זיך מיט מיר פארבינדן קיין קראלי'.

עטליכע וואכן שפעטער בין איך געווען אין 'שטערנס' רעסטוראנט אין פעסט,[פ] אינמיטן קומט צו מיר צו א איד און ער זאגט מיר אז ער האט געזעהן מיין צעטל אז איך זוך מיינע קרובים, להוי ידיע אז מיין שוועסטער רבקה פערל לעבט און זי געפונט זיך יעצט אין שפיטאל אין פעסט.

איך האב זיך באלד אויפגעהויבן און איך בין אריבערגעלאפן אין שפיטאל און זיך באגעגענט מיט איר, זי איז זייער שוואך געווען זי האט קוים געוואויגן זעכציג פונט.

עס איז שווער צו שילדערן מיינע געפילן אין יענע מינוטן ווען איך האב זיך מיט איר באגעגענט, איך האב אויסגעבראכן אין א שטורעמישן געוויין און זיך נישט געקענט בארוהיגן, מיין איינציגסטע משפחה מיטגליד וואס איז איבערגעבליבן, דאס איינציגסטע צווייגעלע פון אונזער משפחה, וואס האט זוכה געווען מיטצומאכן אלע צרות און דאס איבערלעבן, און יעצט טרעפן מיר זיך צוויי געשוויסטער אליין, עלענד פון טאטע מאמע, עלענד פון אלע געשוויסטער.

וויפיל מיין הארץ איז געווען איבערגעפולט מיט פרייד אויף דעם וואס איך האב זוכה געווען איר צו טרעפן, איז אבער אויך יעצט אויפגעקומען די גאנצע אנגעזאמעלטע צער און ביטערע שמערץ. מיר האבן זיך אנגעקוקט וואו מ'האלט ביים מאכן דעם סך הכל, מ'שרייבט אונטער דעם ביטערן גזר דין, דאס איז עס, און מיט דעם גייען מיר ווייטער, און מיר מאכן שלום מיט דעם מצב און מיר גייען ווייטער לעבן מיט דעם אז מיר זענען די איינציגסטע פארבליבענע פון אונזער שיינע משפחה.

זיצנדיג מיט איר אין שפיטאל האב איך צום ערשטן מאל געהערט דעטאלן וואס האט פאסירט מיט אונזער משפחה. דעמאלטס בין איך געוואויר געוואארן אז אין

פ. די רעסטוראנט איז געווען די בארימטע אידישע רעסטוראנט אין די שטאט, וואס האט באלאנגט פאר ר' מרדכי שטערן ע"ה, ער איז געווען א בעלזער חסיד, און ער האט געהאט א רעסטוראנט, וואו עס פלעגן אויך אפגעהאלטן ווערן די סעודת חתונות פונעם היימישן ציבור. וועז דער רבי בעל דברי יואל זי"ע און אויך אנדערע צדיקים זענען געווען אין פעסט פלעגן זיי האבן די אכסניא ביי ר' מרדכי אין שטוב. וועז הארטי דער אונגארישער רעגענט האט באזוכט אין די אידישע געגענט האט ער אפגעשטאטעט א באזוך אין די רעסטוראנט פון ר' מרדכי און דארט פארזוכט א שבת'דיגן טשולענט...

דער ר' מרדכי ע"ה האט ל"ע נישט געהאט קיין קינדער, ער פלעגט זיין שטארק פארנומען מיט זיינע געשעפטן בעיקר אין די פרי מארגן שטונדן, אזוי אז ער האט נישט געהאט קיין מעגליכקייט צו דאוועגען שחרית אינדערפרי. האט מען געוואוסט אז ער באצאלט פאר א מנין וואס האט געדאוועגט מיט אים שחרית יעדן טאג כחצות היום אינעם ארץ ישראל שטיבל.

יענע צייטן וואס איך בין פארשווארצט געווארן ביי די ארבעט אין מונקא-טאבור זענען די נאציס ימ"ש אנגעקומען אין אונזער דארף און אלעמען אוועק געפירט קיין אוישוויץ. זי איז דארט געווען, און זי האט געזעהן די מאמע מיט די קינדער גיין אויף לינקס...

זי איז שפעטער געפירט געווארן אויף בערגן בעלזן, און דארט האט זי זוכה געווען צו ווערן באפרייט.

דעמאלטס בין איך געוואויר געווארן אז אין יענע צייט וואס מיין הארץ איז אויסגעגאנגען נאך בענקשאפט צו אונזער היים אין נאוועסעליצא, ווען איך האב ג'חלומ'ט ביי די נעכט פון מיין טאטנס שבת טיש, פון די שיינע שבתים און ימים טובים, איז שוין אלעס געווען א פארגאנגענהייט, אלעס וואס איז מיר געווען טייער, אלעס צו וואס איך האב אזוי געבענקט איז אין יענע צייטן שוין געווען פארניכטעט דורך די פייער צינגער, אלעס איז שוין געווען דערשטיקט אין די גאז-קאמערן וואס איז דורכגעפירט געווארן דורך די חיות אין מענטשליכן געשטאלט.

איך בין דארט געווען מיט איר א שטיק צייט, און ווען עס איז איר בעסער געווארן האב איך איר אהיימגעברענגט מיט מיר קיין קראלי.

דער בית החיים אין נאוועסעליצא

כאטש מיין הארץ און נשמה איז געווען אין נאוועסעליצא, דארט וואו איך בין געבוירן געווארן, דארט וואו איך בין אויפגעצויגן געווארן, און דארט וואו איך האב געהאט קברי אבות פון די זיידעס און באבעס, פעטערס און קרובי המשפחה פון אלע זייטן, האב איך זיך נישט געאיילט אין די ערשטע צייטן נאך די מלחמה צו פארן אהין.

דער ווייטאג איז נאך געווען זייער גרויס, דער וואונד איז נאך געווען זייער אפן, און וואוסנדיג אז אונזערע טייערע עלטערן און געשוויסטער האט מען פון דארט אוועק געפירט צו זייער אומקום על קידוש שמו יתברך, האט זיך בכלל נישט געגלוסט אהיימצופארן און זעהן וואס עס איז דארט דער מצב.

שפעטער מיט די יארן האב איך אסאך געטראכט איבער אונזער שטעטעלע, בעיקר בין איך געווען באזארגט איבערן גורל פונעם בית החיים וואס איז געבליבן פארלאזט אנדעם וואס עס זאל זיין ווער עס זאל זיך אומקוקן דערויף. אבער וויבאלד אלעס זענען געווען אונטער די קאמוניסטן איז נישט שייך געווען אז מ'זאל

קענען דארט אהינפארן און זעהן וואס דער מצב איז דארט, דעריבער האב איך צענדליגער יארן געמוזט איינהאלטן די געפילן אינעווייניג.

בשנת תנש"א לפ"ק, נאכדעם וואס דאס קאמעניזם איז צוזאמען געפאלן און עס איז פריי געווארן די מעגליכקייט צו פארן צו יענע מדינות האב איך באלד אונטערגענומען א רייזע קיין קארפאטארוס, און איך האב באזוכט אין נאוועסעליצא, מיטנעמענדיג מיינע טייערע קינדער און ערוואקסענע אייניקלעך, מיטן ציהל און האפענונג אז מיר וועלן דארט נאך עפעס טרעפן.

צו אונזער ווייטג האבן מיר דארט אנדעקט א ביטערן חורבן, אונזער שטוב וואו מיר האבן געוואוינט איז געווען חרוב אזוי ווי רוב הייזער אינעם דארף, דער שיינער גרויסער שוהל וואס מיר האבן געהאט אויפגעבויעט נאך די שריפה איז פארוואנדלט געווארן אין א קלאב ר"ל, וויניג הייזער האבן מיר געטראפן וואס זענען נאך געשטאנען אזוי ווי אין אונזערע צייטן.

ארויסגייענדיג אויפן בית החיים האט זיך הערשט אנטפלעקט פאר אונזערע אויגן דער ריכטיגער חורבן. דער גאנצער ביה"ח איז געווען חרוב ונחרב, רוב מציבות זענען פארלוירן געווארן, און דער פעלד איז געווען אין א שוידערליכן מצב ווען עס איז דארט געלעגן הויפענעס מיט מיסט שוין צענדליגער יארן. בהמות און בעלי חיים האבן זיך דארט געדרייט און געפאשעט, דאס הארץ איז פארקלעמט געווארן פאר צער זעהנדיג דעם מצב, און עס איז נישט געווען וואס אנצוהייבן צו טון אין דעם ריכטונג.

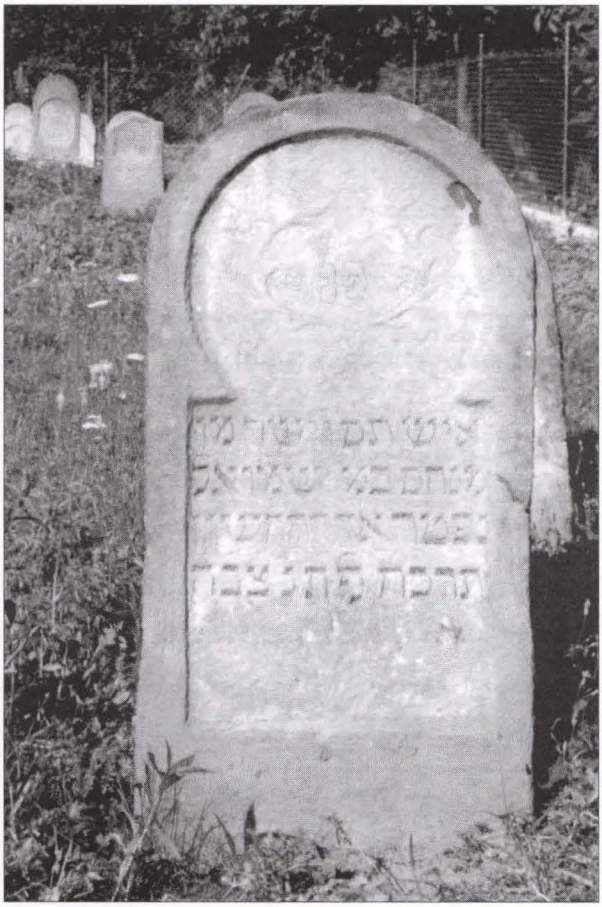
מיר זענען אהיימגעקומען פון יענע נסיעה שטארק פארווייטאגט פונעם מצב, און נאכמער פון דעם אזלת יד אז מיר קענען גארנישט טון מתקן צו זיין דעם מצב.

עס איז אריבער עטליכע יאר, ווען בשנת תש"ס לפ"ק האב איך באקומען א ידיעה פון מיין קרובה, מרת רבקה הארטשטיין תחי' פון בני ברק, אן אייניקל פונעם פעטער הגה"צ ר' חיים ישראל ז"ל וועלכע האט דארט באזוכט און זי האט מיר מודיע געווען אז מען האט פארראכטן דעם ביה"ח אין נאוועסעליצא מיט די הילף פון א איד אין חוסט וואס ער גיט זיך אפ מיטן אויפרעכטן חרוב'ע בתי חיים, און דאס האלטן בכבוד.

איך בין דעמאלטס געפארן זיך טרעפן מיט דעם איד, און איך האב אים געדונגען צו ארבעטן פארן בית החיים אין נאוועסעליצא, דער איד האט זיך אריינגעלייגט אין די ארבעט און במשך דעם זומער תשס"א האט מען פעסט געארבעט, ער האט

אויסגערוימט דאס גאנצע פלאץ פון די שמוץ,[פא] און ער האט געטראפן די יסודות פון דעם מויער וואס האט געהאט ארומגענומען דעם בית החיים, און מען האט דאן צוריק געשטעלט א גדר ארום דעם ביה"ח אז עס זאל נישט זיין קיין מקום הפקר.

בשעת די ארבעט פון אויסרוימען דעם בית החיים האט מען געטראפן 70-80 מציבות וואס מ'האט צוריק געשטעלט לויט ווי מ'האט געדענקט און משער געווען אז דארט איז געווען זייער פלאץ.



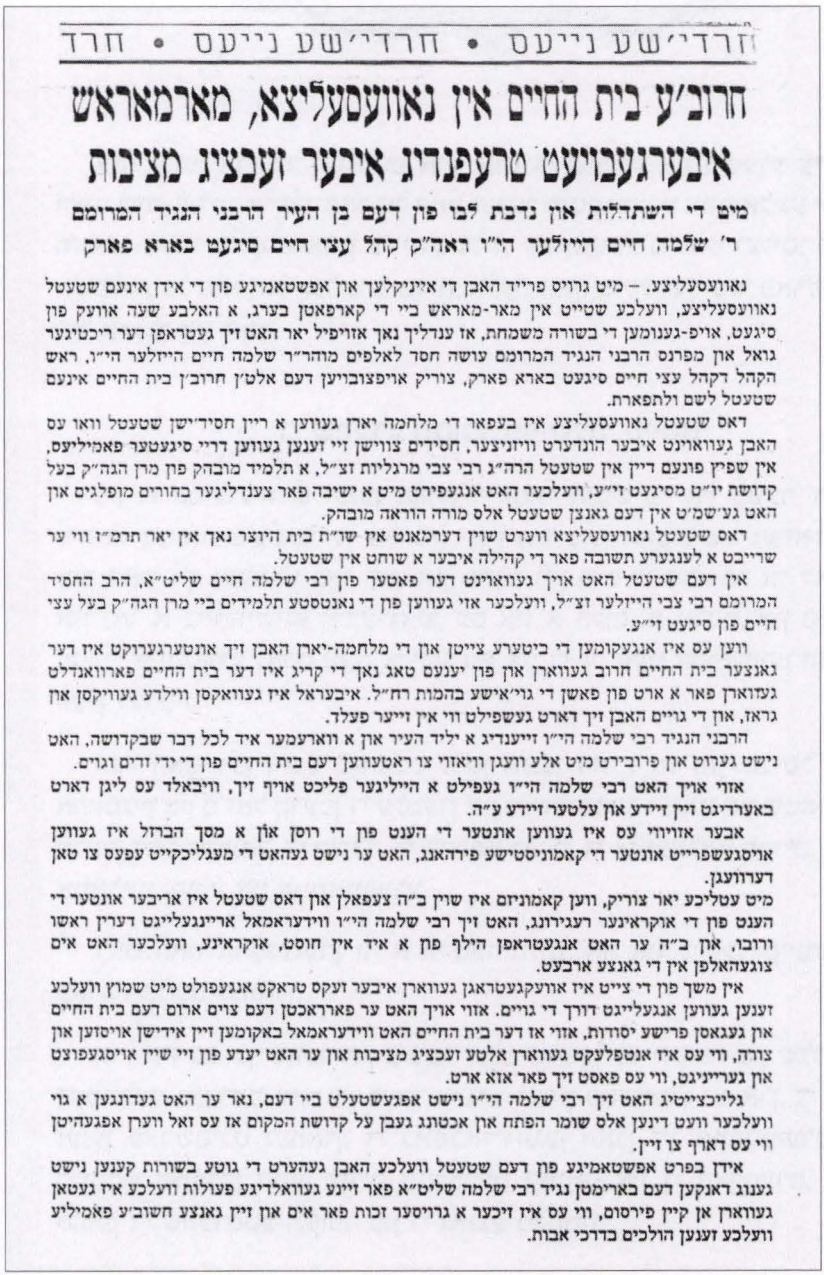
די מצבה

צווישן די מציבות וואס מען האט געטראפן איז אויך געווען די מציבה פונעם עלטער זיידן ר' מנחם מענדל ע"ה דער פאטער פונעם זיידן רבי יחיאל מיכל יענקלאוויטש ז"ל, אבער פון אונזערע אנדערע קרובי המשפחה האבן מיר נישט מצליח געווען צו טרעפן די מציבות.

איך האב דעמאלטס געדונגען א שומר וואס דער בית החיים איז אונטער זיין אויפזיכט, ער גייט כסדר אהין שניידן די גראז, און ער זארגט זיך אז דער מקום זאל געהאלטן ווערן בכבוד, ובשלום ינוחו על משכבותם.

פא. עס רעדט פאר זיך דער וויטאגליכער מציאות אז מען האט פון דארט אוועק געפירט זעקס פילע טרעילארס מיט שמוץ.

זאלן זיי זיין גוטע מליצי יושר פאר אונז, עדי יקוצו וירננו שוכני עפר בביאת הגואל במהרה.



חרדי׳שע נייעס • חרדי׳שע נייעס • חרד

חרוב׳ע בית החיים אין נאוועסעליצא, מארמאראש

איבערגעבויעט טרעפנדיג איבער זעבציג מציבות

מיט די השתדלות און נדבת לבו פון דעם בן העיר הרבני הנגיד המרומם
ר׳ שלמה חיים הייזלער הי״ו ראה״ק קהל עצי חיים סיגעט בארא פארק

נאוועסעליצע. – מיט גרויס פרייד האבן די אייניקלעך און אפשטאמיגע פון די אידן אינעם שטעטל נאוועסעליצע, וועלכע שטייט אין מאר-מאראש ביי די קארפאטן בערג, א האלבע שעה אוועק פון סיגעט, אויפ-געזונטען די בשורה משמחת, אז ענדליך נאך אזויפיל יאר האט זיך געטראפן דער ריכטיגער גואל און מפרנס הרבני הנגיד המרומם עושה חסד לאלפים מוהר״ר שלמה חיים הייזלער הי״ו, ראש הקהל דקהל עצי חיים סיגעט בארא פארק, צוריק אויפצובויען דעם אלט׳ן חרוב׳ן בית החיים אינעם שטעטל לשם ולתפארת.

דאס שטעטל נאוועסעליצע איז בעפאר די מלחמה יארן געווען א ריין חסידישן שטעטל וואו עס האבן געוואוינט איבער הונדערט וויזניצער, חסידים צווישן זיי זענען געווען דריי סיגעטער פאמיליעס, אין שפיץ פונעם דיין אין שטעטל הרה״ג רבי צבי מרגליות זצ״ל, א תלמיד מובהק פון מרן הגה״ק בעל קדושת יו״ט מסיגעט זי״ע, וועלכער האט אננעפירט מיט א ישיבה פאר צענדליגער בחורים מופלגים און האט גע׳שמ׳ט אין דעם גאנצן שטעטל אלס מורה הוראה מובהק.

דאס שטעטל נאוועסעליצא ווערט שוין דערמאנט אין שו״ת בית היוצר נאך אין יאר תרמ״ז ווי ער שרייבט א לענגערע תשובה פאר די קהילה איבער א שוחט אין שטעטל.

אין דעם שטעטל האט אויך געוואוינט דער פאטער פון רבי שלמה חיים שליט״א, הרב החסיד המרומם רבי צבי הייזלער זצ״ל, וועלכער אזי געווען פון די נאנטסטע תלמידים ביי מרן הגה״ק בעל עצי חיים פון סיגעט זי״ע.

ווען עס איז אנגעקומען די ביטערע צייטן און די מלחמה-יארן האבן זיך אונטערגערוקט איז דער גאנצער בית החיים חרוב געווארן און פון יענעם טאג נאך די קריג איז דער בית החיים פארוואנדלט געוואָרן פאר א ארט פון פאשן די גוי׳אישע בהמות רח״ל. איבעראל איז געוואקסן ווילדע געוויקסן און גראז, און די גויים האבן זיך דארט געשפילט ווי אין זייער פעלד.

הרבני הנגיד רבי שלמה הי״ו זיינדיג א יליד העיר און א ווארעמער איד לכל דבר שבקדושה, האט נישט געוועט און פרובירט מיט אלע וועגן וויאזוי צו ראטעווען דעם בית החיים פון די ידי זרים וגוים.

אזוי אויך האט רבי שלמה הי״ו געפילט א הייליגער פליכט אויף זיך, וויבאלד עס ליגן דארט באערדיגט זיין זיידע און עלטער זיידע ע״ה.

אבער אזויווי עס איז געווען אונטער די הענט פון די רוסן און א מסך הברזל איז געווען אויסגעשפרייט אונטער די קאמוניסטישע פירהאנג, האט ער נישט געהאט די מעגליכקייט עפעס צו טאן דערוועגן.

מיט עטליכע יאר צוריק, ווען קאמוניזם איז שוין ב״ה צעפאלן און דאס שטעטל איז אריבער אונטער די הענט פון די אוקראינער רעגירונג, האט זיך רבי שלמה הי״ו ווידעראמאל אריינגעלייגט דערין ראשו ורובו, און ב״ה ער האט אננגעטראפן הילף פון א איד אין חוסט, אוקראינע, וועלכער האט אים צוגעהאלפן אין די גאנצע ארבעט.

אין משך פון די צייט איז אוועקגעטראגן געווארן איבער זעקס טראקס אנגעפולט מיט שמוץ וועלכע זענען געווען אנגעלייגט דורך די גויים. אזוי אויך האט ער פארראכטן דעם צוים אדום דעם בית החיים און נעגאסן פרישע יסודות, אזוי אז דער בית החיים האט ווידעראמאל באקומען זיין אידישן אויסזען און צורה, ווי עס איז אנטפלעקט געווארן אלטע זעכציג מציבות און ער האט יעדע פון זיי שיין אויסגעפוצט און גערייניגט, ווי עס פאסט זיך פאר אזא ארט.

גלייכצייטיג האט זיך רבי שלמה הי״ו נישט אפגעשטעלט ביי דעם, נאר ער האט געדונגען א גוי וועלכער וועט דינען אלס שומר הפתח און אכטונג געבן על קדושת המקום אז עס זאל ווערן אפגעהיטן ווי עס דארף צו זיין.

איידן בפרט אפשטאמיגע פון דעם שטעטל וועלכע האבן געהערט די גוטע בשורות קענען נישט גענוג דאנקען דעם בארימטן נגיד רבי שלמה שליט״א פאר זיינע געוואלדיגע פעולות וועלכע איז געטאן געווארן אן קיין פירסום, ווי עס איז זיכער א גרויסער זכות פאר אים און זיין גאנצע חשוב׳ע פאמיליע וועלכע זענען הולכים בדרכי אבות.

דער באריכט
אין די צייטונג
איבער די
אויפטוען ביים
ינאווירן דעם
בית החיים

פרק ז'
בית נאמן בישראל

אזוי זענען אריבער געגאנגען אויף אונז די שווערע און ביטערע צייטן שנות ראינו רעה, יעדער איינער פאר זיך האט נעבעך מיטגעמאכט אומצאליגע יסורי הגוף והנפש, מ'איז דורכגעגאנגען פיזישע צרות יגון ואנחה, מ'האט געליטן פון מכות, השפלות, כל מיני חולי וכל מיני מדוה, אלעס וואס מ'קען זיך נאר פארשטעלן און פיל ארגער פון דעם.

די שווערע תקופה פון שלהי קייטא

פון די אנדערע זייט זענען געווען די יסורי הנפש עד אין לשער, דאס וואס מ'האט געוואוסט במשך די מלחמה יארן נאר מען האט נישט געוואלט גלייבן, מען האט זיך געוואלט בארוהיגן און מחזק זיין מיט די מחשבה אז דאס אלעס איז נאר א צייטווייליגע איבערגאנג, עס איז א חלום, א טרוים, און נאך אביסל ווען די פינסטערע נאכט וועט אריבערגיין און די זון וועט אויפשיינען וועט צוריק ווערן לעכטיג.

ווער האט דען נישט געהאפט מיטן גאנצן הארץ אז נאך אביסל זאל מען אהיימגיין און מ'זאל טרעפן די עלטערן און געשוויסטער געזונט און שטארק, צוריק טרעפן דאס שטעטל, די ישיבה, די הייליגע רבי'ס, די אומצאליגע חברים, די גאנצע אמאליגע וועלט און אטמאספערע.

דאס האט אויסגעזעהן ווי א ווייטער חלום, און איז ליידער קיינמאל נישט פארווירקליכט געווארן.

אוי, איז געווען שווער און ביטער יענע שרעקליכע תקופה פון שלהי קייטא, דעמאלטס נאכדעם וואס די פייער צינגער זענען פארלאשן געווארן, די קאנאנען זענען פארשטילט געווארן, די באמבאדירונגען האבן זיך אויפגעהערט, און די בלוטיגע שווערדן זענען צוריק געשטעלט געווארן אין די האלטערס, דאס איז געווען די שווערסטע תקופה פון די גאנצע מלחמה.

אויב ביז היינט האט מען אין די שוועדסטע צייטן זיך געטרייסט און מחזק געווען מיט דמיונות, איז אנגעקומען די צייט וואס מען האט זיך געדארפט שטעלן פנים אל פנים מיטן גרויזאמען מציאות, און דאס איז געווען שוועד ווי אלעס.

ווי שרעקליך איז דאס געווען פאר אינגעלייט וואס זענען אוועק געריסן געווארן פון שטוב איבערלאזנדיג א פרוי מיט קליינע קינדער, און מ'קומט צוריק אהיים מיט א בענקענדיג געפיל, דארף מען זיך אנשטאט דעם פארמעסטן מיטן פאקט אז היה ואיננו.

נאך ארגער איז געווען דאס וואס מען האט אין פילע פעלער ניטאמאל געוואוסט דעם פאקט. וויפיל טויזענטער אידן זענען ארומגעלאפן איבער די שטעט און דערפער און חוקר ודורש געווען ביי די צוריק געקומענע פון די לאגערן צי עס איז דא א ידיעה איבער זייער נאנטע משפחה.

מען איז געשטאנען און געווארט א תוחלת ממושכה, אפשר היינט וועט זיין דער טאג וואס מ'ווערט ענדליך הערן א אות חיים, אפשר היינט וועט מען קענען עפעס געוואויר ווערן, און נאר נאך א לענגערן וואַרטן פון וואכן און חדשים, און שפעטער יארן האט מען בלית ברירה געמוזט קענען שלום מאכן מיטן שיקזאל, און אנהייבן צו טראכטן פון אריבער מישן דאס בלעטל און אנהייבן א ניי לעבן פונדאסניי.

צו דעם האט מען געדארפט האבן געוואלדיגע כוחות הנפש.

ליידער זענען געווען אסאך אידן וואס האבן דעם לעצטן נסיון נישט געקענט דערהייבן, און זיי האבן אין יענע שוועדע זמנים פארלוירן די אמונה בה' ר"ל, און זיי האבן איבערגעלאזט דעם עול תורה ומצוות, זיי האבן נאכגעלאזט און אויפגעגעבן.

ברוך הנותן ליעף כח, דער באשעפער וואס האט מיך געהיטן די אלע צייטן ביז אהער האט מיך געהאלפן אויך ווייטער, ער האט מיר געגעבן דעם מוט און חיזוק צו פארשטיין דעם מצב, און דערשפירן וואס דער רבש"ע וויל פון אונז, און וואס עס דארף געטון ווערן אלס א נחת רוח פאר אונזערע עלטערן און אונזערע נאנטע משפחה מיטגלידער.

איינזעהנדיג דעם מצב האב איך פארשטאנען אז יעצט איז דער חובת השעה צו גיין פארווערטס, און ווייטער ממשיך זיין צו בויען דאס וואס די רשעים ימ"ש האבן חרוב געמאכט.

באיזה זכות זכינו להגאל

שטייענדיג ביי די פאזע פון אונזער באפרייאונג, און שילדערנדיג ווי אזוי מיר האבן בחסדי השם זוכה געווען צו זיין פון די וואס איז זיי באשערט געווען איבערצובלייבן לפליטה גדולה, און צוריק אויפבויען א דור ישרים יבורך וואס זאלן ווייטער ממשיך זיין דעם דרך ישראל סבא אויפן זעלבן וועג וואס אונזערע הייליגע עלטערן האבן געשטרעבט און געוואלט, האב איך געקלערט מעתיק צו זיין טייל פון די וועלט וואס איך האב געזאגט ברבים, וועו איך האב זוכה געווען צו פראווען א מסיבת חנוכת הבית פאר מיין נייע דירה, אין וועלכן איך האב ארויסגעברענגט רגשי לבי איבער דעם שרעקליכן חורבן וואס מיר האבן מיטגעלעבט און ווי אזוי מיר האבן זוכה געווען בזכות אבותינו ורבותינו הק' צוריק אויפצובויען די חורבנות:

במעמד הנשגב הזה שהגעתי עד הלום, והנני זוכה לחנך את ביתי אחרי כל התלאות שעברתי בשנות הזעם, הזמן גרמא להתבונן באיזה זכות נשארתי לפליטה וזכיתי לשקם חיי מחדש ולבנות את ביתי זו משפחתי היקרה שהם כשתילי זתים סביב לשולחני, ועיני רואות דור שלשים יראים ושלמים השתולים בחצרות ה', ואין זה כי אם זכות אבותי הקדושים אשר בארצות החיים המה הי"ד, ובראשם אדוני אבי ז"ל שהי' ידוע כת"ח מופלג ביראתו הקודמת לחכמתו, גומל חסדים טובים לבני עמו, בסבר פנים יפות, ותלמיד מובהק להגה"ק בעל עצי חיים זי"ע, והיא שעמדה לאבותינו, וגם לנו להגיע עד הלום וברור לי שאין זה זכותי כלל.

וחשבתי לומר שמהיכן יודעים שזכות אבות מועיל, והוא עפ"י מה שהעלה כ"ק רבינו (שליט"א) זי"ע בספרו הק' ברך משה בפרשתינו [פרשת נח] שמביא ז' אופנים להסביר הפלוגתא שמביא רש"י בריש הפרשה דיש דורשין לשבח ויש דורשין לגנאי, ובאופן ד' פי', דכתי' את האלקים התהלך נח ובאברהם כתיב אשר התהלכתי לפניו, פרש"י נח הי' צריך סעד לתמכו, אבל אברהם הי' מתחזק ומהלך בצדקו מאליו, וביאר רבינו שליט"א עפ"י אמרם ז"ל דעד עשרה דורות יש השפעת האב על יוצ"ח, וכמו שידוע מזקינו של רבינו שליט"א (זי"ע) מרן רבינו הבעש"ט הק' זי"ע שהבטיח כי עד עשרה דורות יבוא להשתתף בשמחת צאצאיו, וכן ארז"ל (סנהדרין צ"ד.) גיורא עד עשרה דרא לא תבזי ארמאה באפיה, והנה שנינו באבות (פ"ה מ"ב) עשרה דורות מאדם עד נח וכן מנח עד אברהם, וכ' התיו"ט דלא דמי עשרה דורות שמאדם ועד נח לעשרה דורות שמנח עד אברהם, כי אדם ונח בכלל עשרה אבל אברהם אינו בכלל העשרה יעו"ש, ועפי"ז פי' רבינו שליט"א שאצל נח כתיב צדיק הי' בדורותיו ואילו הי' בדורו של אברהם לא הי' נחשב לכלום, פי' באותו מספר הדורות שהיה לו לאברהם שהי' כבר הדור האחד עשר,

לא הי' נחשב לכלום כי אז לא הי' מושפעת עליו מקדושת אדם הראשון שהי' נמשך רק עד עשרה דורות, אבל אברהם אבינו הרי התחזק מעצמו בלא השפעת האבות, ודפח"ח.

וממילא העיקר הוא שגם לי הי' זכות מא"א ז"ל שבזכותו נשארתי חי, ובזכותו באתי לכל הטוב ולמה שהגעתי עד הלום.

סימן טוב ומזל טוב

בערך א יאר נאכן באפרייאונג בין איך א חתן געווארן למזל טוב, מיט מיין אשת חיל האשה החשובה והצנועה בת קדושים מרת פיגא שתחי', בת חותני הרב החסיד המפואר רבי אהרן הערש ווייס ז"ל פון קראלי, חדב"נ הגה"ק המפורסם רבי שבתי שעפטיל ווייס זצוק"ל אב"ד שימאני ובעמח"ס הלכתא רבתא לשבתא.[פב]



דער הייליגער שימאני רב זצ"ל

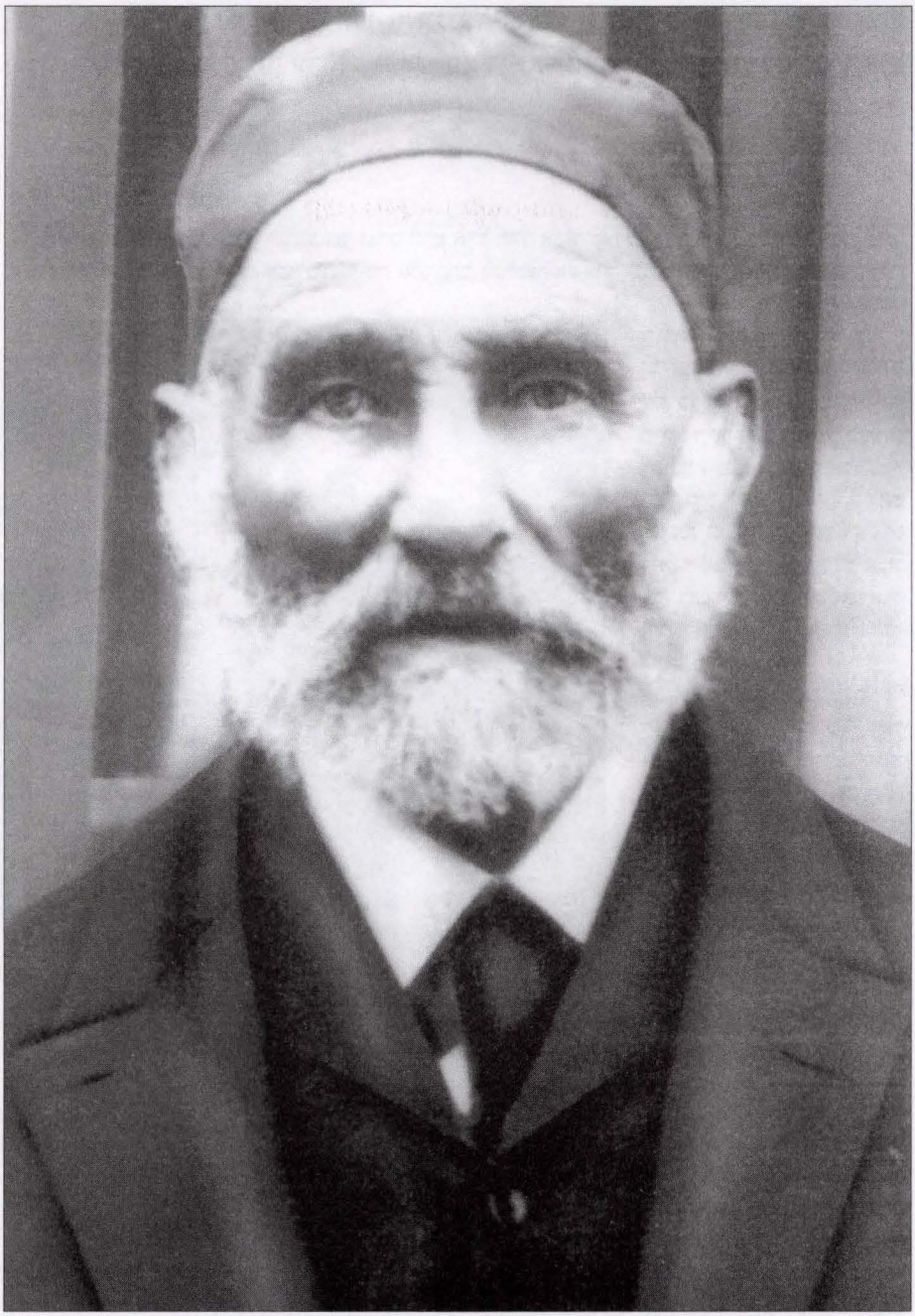
פב. עס איז נישט דא דאס ארט צו באשרייבן מעשי תקפו וגבורתו פונעם עלטער שווער דער שימאניער רב זצ"ל, וואס איז געווען אין א בחינה פון תהילתו מלאה ארץ, ער איז געווען שטארק מפורסם מיט זיין תורה, יראת שמים, קדושה און צדקות ונפלאות יסופר עליו. גאר באזונדער מיט זיין הערליכן חיבור "הלכתא רבתי לשבתא", וואס ווי ער שרייבט אין די הקדמה האט ער געשריבן דעם ספר אלס אנטוואורט אויף די שאלה פון זיין זון מיין שווער ז"ל. וואס איך האב זוכה געווען איבערצודרוקן דעם ספר אינאיינעם מיט להבחל"ח מיין אומפארגעסליכער שוואגער הרה"ח ר' ישראל דוד ווייס ע"ה.

דער שימאניער רב איז געווען א זון פון הרה"צ רבי ישעי' ישכר בער ז"ל, וועלכער האט נאך זוכה געווען צו זיין נכנס בבריתו של אאע"ה דורכן חתם סופר ז"ע וואס איז געווען זיין מוהל. און זיין מוטער איז געווען די צדיקת מרת מרים ע"ה, וואס ווי עס ווערט דערציילט אין די הקדמה צום ספר 'הלכתא רבתא לשבתא האט זי זוכה געווען צו גילוי אליהו, זי איז געווען א טאכטער פון הרה"צ רבי מרדכי פראגער זצ"ל מגזע הגה"ק בעל מגלה עמוקות זי"ע וואס אויף זיין מציבה שטייט אויפגעשריבן "כחש בשרו משמן בבכי וצום שילכו בניו בדרך טובים". עס זענען געווען פון די גדולי הדור צווישן זיי דער כתב סופר זי"ע וואס האבן מעיד געווען אויף אים אז ער איז פון די ל"ו צדיקים שבדור.

דער שימאניער רב איז אויסגעשטיגן גאר הויך במעלות הקדושה, ביז ווען ער איז געווען איינער פון די גדולי הדור וואס איז געווען ידיו רב לו בנגלות ובנסתרות, און ווי מ'זעט פונעם נוסח המצבה "שלא הניח דבר קטן ודבר גדול בבלי ירושלמי ספרא ספרי מכילתא ופסיקתא, ראשונים ואחרונים שהיו שגורים על לשונו". און ער איז געווען איבערראל באקאנט מיט זיין געוואלדיגע קדושה און צדקות. ער איז אויך געווען באריימט אלס בעל רוח הקודש און גרויסער פועל



שימאני רב זצ"ל קומט ארויס פון ביהמ"ד אין פאפא



הרב ר' אברהם האפפמאן ז"ל, דער שווער פון שימאני רב ז"ל

מיין שוועד ז"ל איז געווען א תלמיד פונעם קרן לדוד ז"ל, און א גרויסער סאטמארער חסיד, און ער איז געווען פון די גאר נאנטע מקורבים ביים רבי'ן זי"ע

ישועות פאר אידישע קינדער.

זיין ברודער איז געווען הגה"ק רבי יצחק וויים זצ"ל הי"ד אב"ד קאדלבורג, וועלכער בעמח"ס שיח יצחק עה"ת ושו"ת, בינה לעיתים, אבני בית היוצר, אלף כתב, וועלכער איז אויך געווען פון די בארימטע גדולי הדור.

מיין שוויגער איז געווען הצדיקת מרת מאטיל חי' ע"ה זי איז געווען א צדיקת און זייער אן ערליכע און שטארק אפגעהיטענע פרוי זייער אפגעהיטן במעלת הצניעות, זי האט אלעמאל געטון חסד מיט אנדערע, און זי פלעגט פאסטן תעניתים צווישן אנדערע האט זי געפאסט גאנץ חודש אלול מן הבקר ועד הערב, און אזוי אויך איבערן יאר האב זי געפאסט יעדן בה"ב.

עס ווערט דערציילט אז זי איז אמאל געווען זייער אפגעשוואכט, און זי האט נישט געוואלט אויפגעבן אירע תעניתים, איז געקומען איר פאטער דער שימאניער רב, און ער האט איר געבעטן אז זי זאל אכטונג געבן אויף איר געזונט און אויפהערן מיט די תעניתים.

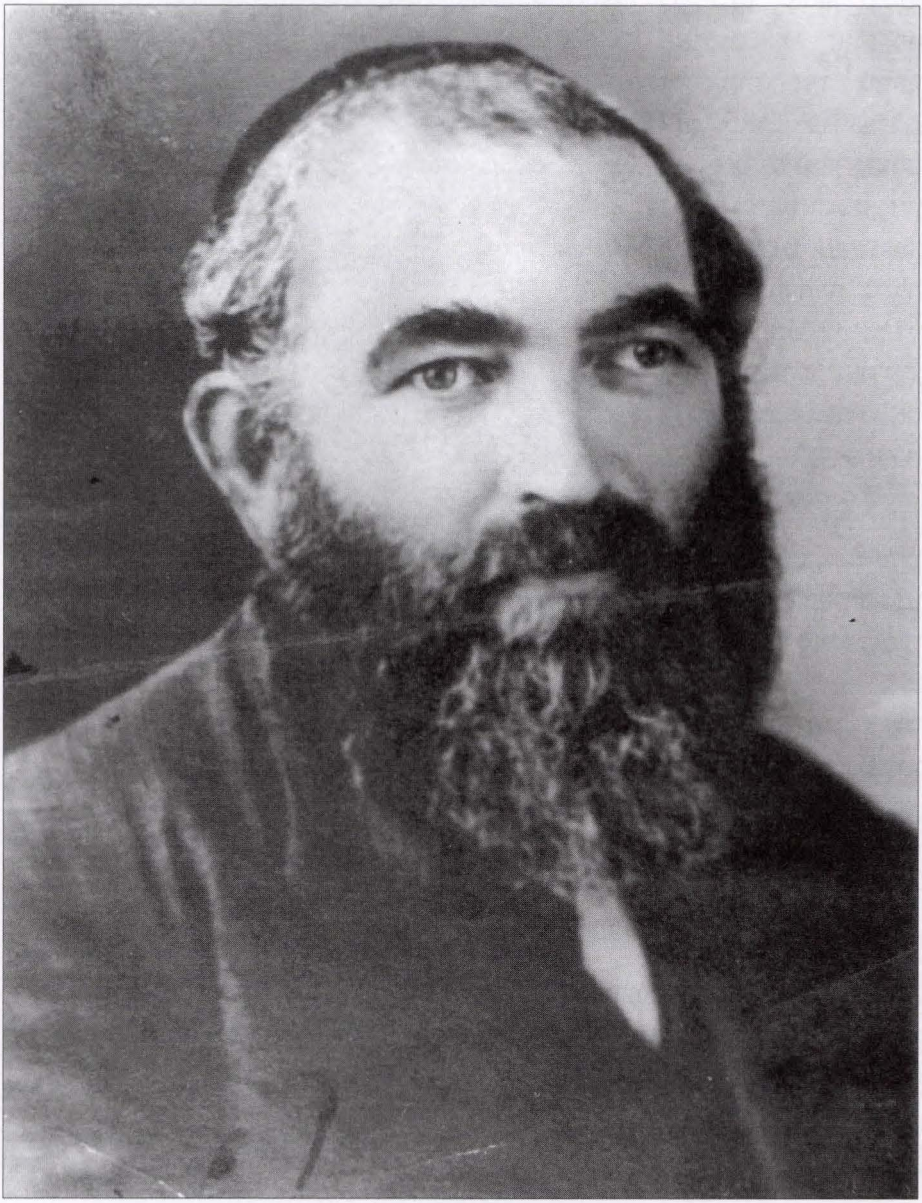
זי איז נפטר געווארן שושן פורים תש"ה לפ"ק, זייענדיג אין די לאגערן, הי"ד.

זי האט געהאט עטליכע שוועסטערס רבקה, מרים, וועלכע זענען אוועק אויף קיה"ש י' סיון תש"ד, צוזאמען מיטן טאטן ר' אהרן הערש ע"ה וועלכער איז דעמאלטס געגאנגען אויף קידוש ה'. און הדסה איז נפטר געווארן שוין נאכן באפרייאונג ג' אייר תש"ה לפ"ק.



הגה"ק מוועהרבוי זצ"ל הי"ד

אין קראלי, און אויך שפעטער ווען דער רבי האט שוין געוואוינט אין סאטמאר, ביי יעדע געלעגענהייט ווען ער איז צוריק געקומען קיין קראלי, פלעגט ער אלס האבן די אכסניא ביי מיין שוועד ע"ה אין שטוב.



מיין שוועד ז"ל



מיין שוועי ז"ל

ער האט מקיים געווען דעם "יהי ביתך פתוח לרווחה ויהיו ענים בני ביתך' אויפן גרויסן פארנעם. די טיר פון זיין הויז איז געווען אפן פאר יעדן נצרך, און טאג טעגליך זענען דארט געווען געסט. זיין פרוי פלעגט צושטעלן צו עסן בהרחבה גדולה פאר די געסט, צווישן זיי משולחים און גבאי צדקה, צו סתם עוברי אורח וואס האבן זיך גענויטיגט אין א זעטיגן מאלצייט.

עס איז געווען איינמאל ל"ג בעומר ווען דער רבי איז אנגעקומען קיין קראלי, און מיין שוועי ז"ל איז נישט געווען אינדערהיים, זענען געקומען אנדערע חסידי מאנ"ש און זיי האבן געבעטן אז דער רבי זאל קומען איינשטיין ביי זיי, אבער דער רבי האט נישט געוואלט, זאגנדיג א ווערטל "ר' אהרן הערש האט דען מיטגענומען דאס הויז אויך?" און ער איז איינגעשטאנען אויף די זעלבע אכסניא, און ער האט דארט געפירט דעם ל"ג בעומר טיש אפילו מיטן אפוועזענהייט פונעם בעל אכסניא.

מיין ווייב שתחי' איז במשך די מלחמה יארן געווען פארשטעלט אלס גוי'טע, זי האט געהאט פאלשע פאפירן, און אזוי האט זי איבערגעלעבט די מלחמה מיט גרויסע נסים.

נאך די מלחמה איז זי אהיימגעקומען קיין קראלי, וואו זי האט זיך אריינגעזעצט וואוינען אין שטוב פון אירע עלטערן ע"ה הי"ד, וואס איז נאך געבליבן גאנץ.

אינמיטן זומער איז מיין שוואגער ר' ישראל דוד ע"ה אהיימגעקומען קיין קראלי, און דאן האט מען אנגעהויבן צו רעדן איבער דעם שידוך.

חודש תשרי אין טעמעשוואר

אינצווישן איז אנגעקומען די ימים טובים פון יאר תש"ו לפ"ק. זי איז דעמאלטס געפארן קיין טעמעשוואר, וואו עס זענען געווען א שיינע קבוצה פון חסיד'ישע אידן וואס האבן דארט געוואוינט, און עס האט זיך פארמירט א שיין אידיש לעבן.

אויך כ"ק מרן רבינו בעל ברך משה זי"ע וועלכער איז געווען בעפאר אין סיגעט איז געקומען צו פארן קיין טעמעשוואר אויף די ימים טובים.[פג]

דארט האט געוואוינט איר קרוב הרה"ח ר' יהושע וויים הי"ו פון בני ברק וואס זיין פאטער הרה"ח ר' יצחק ע"ה איז געווען א איידעם ביי זיין ברודער הרה"ח ר' דוב ע"ה פון סאטמאר-מיהאפאלווע - בני הרה"ח ר' משה חיים וויים פון סאטמאר - דער פאטער פון מיין שווער הרה"ח ר' אהרן הערש ע"ה.[פד]

אויף סוכות בין איך געקומען צו פארן קיין טעמעשוואר, און הושענא רבה האט מיין שוואגער ר' ישראל דוד ע"ה אפעציעל אנגעטראגן דעם שידוך פאר זיין שוועסטער, און דארט איז דער שידוך ארויס מהכח אל הפועל.

די שטאט טעמעשוואר איז א גרויסע שטאט, עס האט עטליכע אפטיילונגען מיט פארשידענע נעמען. שמחת תורה צו די הקפות זענען מיר אריבער געגאנגען

פג. מיין שוואגער ר' ישראל דוד ע"ה איז געקומען קיין טעמעשוואר, און ער האט דארט באגעגענט דעם רבי'ן מרן הברך משה זי"ע אויף די באן, און דער רבי האט מיט אים געשמועסט, האט ער דערציילט איבער פארשידענע אקטיוויטעטן פאר בחורים וואס די אגודה פירט אן, און ער קלערט אנטייל צו נעמען דערין. האט אים דער רבי געזאגט "אז די אגודה איז נאך אלס אסור, אפי' עס איז אריבער אזא ביטערע מלחמה".

פד. ביי א געלעגענהייט וועלן מיין שוואגער ר' ישראל דוד ע"ה איז אריינגעגאנגען צום רבי'ן הדבר"י זי"ע, האט זיך דער רבי אנגערופן "ווייסט ישראל דוד, איך האב זיך פונקט דערמאנט אז עס איז שוין פינף דורות וואס עטס זענט ביי מיר, וועלן איך האב זיך געצויגן קיין סאטמאר נאך מיין חתונה בשנת תרס"ה לפ"ק האב איך געעפענט א קליין ביהמ"ד און איך האב זיך שטארק געמוטשעט מיט מנין, איז געווען דיין עלטער זיידע ר' משה חיים, וועלכער איז שוין געווען א איד א זקן, און ער פלעגט קומען יעדן טאג משלים זיין דאס מנין, און אויך זיין זון דיין זיידע ר' דוב האט געדאוועט ביי מיר, און אויך זיין זון דיין טאטע ר' אהרן הערש פלעגט זיין ביי מיר, דו ביסט דאך אויך ביי מיר, און די קינדער לערנען ביי מיר אין די ישיבה, אזוי איז שוין פינף דורות וואס עטס זענט ביי מיר".

צופיס קיין טעמעשוואר-פאבריק וואו דער רבי ז"ל האט געפראוועט די הקפות, און מיר האבן זוכה געווען דאס מיטצוהאלטן אויף א געהויבענעם פארנעם.[פה]

פה. איבער די געהויבענע ימים טובים אין טעמעשוואר אין יענע ביטערע צייטן וועלן מיר צוטירן אויסצוגן פון ספר "ומשה היה רועה" ח"ג וואו עס ווערט געשילדערט באריכות מיט מערערע פרטים ווי אזוי דאס איז געפראוועט געווארן:

אין טעמעשוואר-רומעניען האבן דאן געווייסלט טויזענטער אידן. טעמעשוואר איז געווען פון די שטעט וואו די האנט פון די רשעים האט נישט דערגרייכט אין די שווערע מלחמה יארן, און די אידישע איינוואוינער זענען געבליבן וואוינען אין זייערע ארגינעלע הייזער. די צובראכענע פליטי חרב וואס זענען געווען נע ונד און האבן געזוכט א שוץ ווינקל, האבן אויסגעקליבן צו גיין צו די שטעט וואס איז נישט באשעדיגט געווארן פון די קריג, וואו זיי האבן געהאפט צו טרעפן א שוץ.

צווישן די אידן אין טעמעשוואר זענען אויך געווען אסאך חסידים, צווישן די תלמידים וחסידים פון מרנן העצי חיים זלה"ה און רביה"ק הדברי יואל זלה"ה, וואס ווען זיי האבן געהערט די גוטע בשורה אז דער רבש"ע האט איבערגעלאזט לפליטה גדולה א צוויג פון דעם הייליגן בוים, דעם רבי'ן ז"ל, האט זיך ערוועקט ביי זיי א שטארקע תשוקה לשמוע אל הרנה ואל התפילה. און זיי האבן איינגעלאדענט דעם רבי'ן אז ער זאל קומען צו זיי קיין טעמעשוואר.

השמועה עשתה לה כנפים, די ידיעה אז דער בארימטער גאון וצדיק דער זענטער רב וועט פראווען די הייליגע טעג אין טעמעשוואר, און יורד זיין לפני התיבה אלס שליח ציבור, האט זיך שנעל פארשפרייט איבער די גאנצע שטאט, און די חסיד'ישע אידן, ווי אויך שטאטישע אידן זענען געקומען צו גיין צו די הייליגע לעכטיגע תפילות, לשמוע אל הרנה ואל התפילה.

עס איז באשטימט געווארן אז דער רבי וועט דאווענען אינעם חסיד'ישן בית המדרש וואס איז געשטאנען נעבן די גרויסע שטאטישע שוהל, וואו מען האט געדאווענט אויף נוסח ספרד. און א געוואלדיגער עולם האט זיך פארזאמעלט צו הערן די הייליגע תפילות און תקיעת שופר דרשה. אזוי אויך איז געווען א פרעמדער עולם וואס האט נישט געדאווענט אינעם ביהמ"ד, אבער ווען זיי האבן געענדיגט זייער דאווענען אין די אנדערע שולן איבער די שטאט זענען זיי געקומען צום ביהמ"ד הערן דעם רבי'נס דאווענען.

פאר תקיעת שופר האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט און ער האט געזאגט א תקיעת שופר דרשה, מיט א געוואלדיגע התעוררות.

ביי די דרשה האט דער רבי מעורר געווען דעם ציבור לתשובה מיט בכיות נוראות. דער רבי האט ארומגערעדט פון די ביטערע צרות וואס דאס כלל ישראל האט מיטגעמאכט אין די לעצטע צייטן, און ער האט געזופן דעם ציבור איינצוזען אינעם רעאליטעט וואס האט ליידער פאסירט, און איינזען אז דאס איז געווען א ביטערע גזירה מן השמים, וואס מען מוז קענען שלום מאכן מיטן מצב, און ווייטער אנגיין מיטן אויפבויען דאס אידישקייט אויפן אלטן וועג.

בתוך הדברים האט דער רבי געזאגט "קיינער זאל זיך נישט איינרעדן אז דאס וואס האט פאסירט קען מען נאך צוריק דרייען, עס האט ליידער פאסירט דער ביטערער חורבן, און עס איז געווען אזוי ביטער ווי עס איז געווען, דאס איז געווען א ביטערע גזירה מן השמים, און מיר מוזן דאס מקבל זיין אזוי ווי עס איז געווען". די וועגט פון בית המדרש האבן מיטגעווויינט פון די שרעקליכע בכיות וואס האט געהילכט אין בית המדרש וועז דער רבי האט געזאגט די ווערטער.

דער רבי האט יורד געווען לפני התיבה צו תפילת המוספין, זיין הייליגע שטימע, וואס איז געווען

דורכגענומען מיט אזויפיל ווארעמקייט, אזויפיל צובראכענקייט, האט בארירט דעם ציבור ביז צו די אינערליכע סטרונעס פון הארצן, און דאס התעוררות איז געווען עד אין לשער.

כל נדרי בייאכט איז דער רבי אריינגעקומען אין בית המדרש מעוטף בטליתו, ער איז ארויפגעגאנגען אויפן ארון הקודש און כמנהג אבותיו הקדושים האט ער ארויסגענומען די ספר תורה, און מיט בכיות נוראות האט ער מפייס געווען די ספר תורה. דער עצם מחזה הוד ווי אזוי דער רבי איז אריינגעקומען אין בית המדרש מלובש לבנים, און זיין צורה איז געווען אינגאנצן פארפלאמט בקדושת היום האט אנגעווארפן א פחד אויפן ציבור, און נאך איידער דער רבי האט געעפענט דאס מויל צו זאגן דברי מוסר והתעוררות האט שוין דער ציבור אויסגעבראכן אין שרעקליכע געווייגען.

יום הקדוש פאר "יזכור" האט זיך דער רבי אויפגעשטעלט אויפן ארון הקודש, און ער האט מעורר געווען דעם ציבור אז מ'זאל מזכיר זיין די נשמות פון די עלטערן און די משפחות וואס זענען אומגעקומען על קידוש השם. וואס דאס איז דורך א קבלה וואס מ'נעמט זיך פאר צו גיין אין זייערע וועגן, און נישט נאכלאזן פון וואס זיי האבן געלערנט. דער רבי האט דאן משמיע געווען דברי התעוררות וואס האבן אויפגעריסן די הערצער, און די יללות און בכיות וואס זענען דעמאלטס געווען אין בית המדרש קען מען נישט משער זיין.

אויך דעם יו"ט סוכות האט דער רבי געפירט אין טעמעשוואר אויף א געהויבענעם פארנעם. דער בעל אכסניא ר' דוד גרינבערגער ע"ה האט געהאט א גרויסע סוכה, וואו דער רבי האט געפראווען זיין עבודת הקודש במשך דעם יו"ט. און אין לויף פון די נאנצע צייט איז די סוכה געווען דער תל תלפיות אין די שטאט, צו וואו הונדערטער אידן האבן נאכאנאנד געשטראמט. דער רבי האט יעדע נאכט מעריך געווען שולחנו הטהור ברוב עם. מען האט געשטעלט ווין אויפן טיש לרגל די אושפיזא קדישא, און מ'האט געזינגען "שיר המעלות". און דאן האט מען מאריך געווען בשירה ובזמרה מיט פרייליכע ניגונים לכבוד היום און ווארעמע ניגוני חיזוק, וואס זענען געווען פאסיג צו זינגען אין יענע צייטן.

ווי עס דרוקט זיך אויס הרה"צ רבי הערשל הורוויץ שליט"א האדמו"ר מסטריזוב "עס ליגט מיר אין די ביינער ווי אזוי מען האט א לעגערע צייט געזינגען מיט א געוואלדיגן ברען דעם ניגון "זאת נחמתי בעניי כי אמרתך חייתני, זדים הליצוני עד מאד מתורתך לא נטיתי", וואס לויט די אומשטענדן אין וואס מען האט זיך אין יענע צייט געפונען האט דאס געהאט גאר א שטארקן משמעות, און די וועלט האבן זיך גאר שטארק אפגעטייטשט, דער רבי האט דאס כסדר איבערגעזינגען".

די אידן אין טעמעשוואר האבן דאן געזען אין רבי'ן א לעבעדיגער מוסר ספר. וואס טראץ זיין שווערן מצב, זיין חולשת הגוף, זיינע יסורי הנפש, האט ער עוסק געווען בתורה בכל עת ובכל זמן.

כמנהג בית אבותיו הק' האט דער רבי אויפגעטרעטן מיט א הושענא רבה דרשה, וואו ער האט מעורר געווען דעם ציבור מיט פייערדיגע דברי כיבושין וואס האט נישט איבערגעלאזט קיין טרוקן אויג אין בית המדרש. דער רבי האט דאן אנגעהויבן די דרשה מיט די וועלט "דער פעטער זאל זיין געזונט האט נאכגעזאגט יעדעס יאר דאס משל וואס דער זיידע זכרונו לברכה דער קדושת יו"ט פלעגט זאגן", בשעת ווען דער רבי האט אראפגעגעבן דעם משל האט דער ציבור פארגאסן טייכן טרערן פון גרויס התעוררות לתשובה.

בתוך דבריו האט דער רבי אויסגעשריגן מיט בכיות נוראות בגודל ענוותנותו "אז מ'קוקט ווער עס פירט היינט דא דאס קרעמל איז דאך אך און וויי".

דער הויפונקט און דער קלימאקס פון דעם רבי'נס עבודה אין טעמעשוואר, איז געווען די צווייטע טעג סוכות, וואס דער רבי האט געפראווען כמנהג בית אבותיו הק' מיט א געוואלדיגע התלהבות און התעוררות, וואס איז געבליבן אין די ביינער פון די אלע אידן וואס האבן דאס זוכה געווען מיטצולעבן. אידן פון דער נאנט און פון דער ווייט זענען געקומען צו פארן קיין טעמעשוואר מיטצוהאלטן דעם געהויבענעם יו"ט. עס זענען געווען מערערע תלמידים וחסידים פון אבותיו הק' און פון רביה"ק בעל דבר"י ז"ל, וואס זענען געקומען צו פארן אפילו פון איבער די גרעניץ צו קענען זיין ביים רבי'ן אויף שמחת תורה.

עס זענען געווען געסט פון סאטמאר, קלויזענבורג, גראסווארדיין, שימלוי, און נאך אנדערע מקומות וואו עס האבן געוואוינט אידן וואס זענען געווען מקושר צו די הייליגע גזע. אדער חסיד'ישע אידן וואס האט געלעבטצעט נאך אביסל חסיד'ישע ווארעמקייט, א טל תחי', און זיי האבן ארויסגעקוקט דערויף.

צווישן די געהויבענע חסידים וואס האבן זיך מסתופף געווען בצ"ק פון רבי'ן אויף יו"ט זענען געווען אזעלכע חשוב'ע אידן וואס האבן געוואוינט אין יענע תקופה אין טעמעשוואר, ווי הגה"צ רבי ישכר בער דאכנער זצ"ל אב"ד באניע זצ"ל, ש"ב הרה"ח ר' שמעון לויפער ז"ל ובניו, הרה"ח ר' מרדכי יודא מארקאוויטש שו"ב בטעמעשוואר, הרה"ח ר' אברהם ווערצבערגער ז"ל שו"ב בטעמעשוואר, הרה"ח ר' יחזקאל לעפקאוויטש ע"ה, הרה"ח ר' משה אהרן האפמאן ע"ה, הרה"ח ר' מנחם מענדל יאנקאוויטש ע"ה, ויבדלחט"א, הרה"ג ר' בן ציון יאקאבאוויטש שליט"א, הרה"ח ר' שמחה לעפקאוויטש הי"ו. אויך זענען געקומען צו פארן פון די אנדערע שטעט אזעלכע אנשים חשובים חסידים ואנשי מעשה, הרה"ח ר' אלכסנדר דייטש ז"ל, הרה"ח ר' דוד מאיר וויים ז"ל מסאטמאר, הרה"ח ר' אהרן הכהן פאללאק ז"ל, הרה"ח ר' יצחק אייזיק ראטה ע"ה, הרה"ח ר' הערשל לעפקאוויטש ע"ה פון אראד, הרה"ח ר' ליפא לעפקאוויטש ע"ה פון גראסווארדיין, הרה"ח ר' וואלף מוטצען ע"ה פון אראד, הרה"ח ר' ישראל דוד וויים ע"ה פון קראלי, הרה"ח ר' שמואל פריינד ע"ה מסאטמאר, הרה"ח ר' מרדכי שפיצער ע"ה מסאטמאר, הרה"ח ר' יעקב הערש פריעדמאן ע"ה מסאטמאר. הרה"ח ר' דוד הויך ע"ה מתלמידי העצ"ח זצ"ל, הרה"ח ר' יהושע ברי"א לעפקאוויטש הי"ו, הרה"ח ר' יוסף יהושע גראס ע"ה פון שימלוי, הרה"ח ר' יעקל שווארץ ע"ה פון סאטמאר, און נאך פילע אנדערע מתלמידי וחסידי עצי התמרים וואס זענען זיך צונויפגעקומען לחסות בצילא דמהמנותא.

יענעם יו"ט איז געווען אין די שטאט א צוזאמענפאר פון חסידים וואס מען האט שוין נישט געזעהן לאנגע יארן. און קיינער האט נישט געקלערט אז געציילטע חדשים נאך די קריג וועט מען דאס שוין נאכאמאל זעהן. די פולע געסט האבן זיך געטראפן זייערע אכסניות ביי די תושבי העיר. א היבשער צאל פון די אורחים האבן געהאט זייער אכסניא אין שטוב פון הרה"ח ר' אברהם שעהנברון ז"ל דער ראה"ק, וועלכער האט געעפענט דלתי ביתו לרווחה און אריינגענומען א גרעסערע צאל געסט אויף יו"ט.

אידן וואס געדענקען יענעם שמחת תורה אין טעמעשוואר קענען נישט אויפהערן צו רעדן דערפון. ווי אזוי עס האט אויסגעזעהן דער געהויבענער מעמד וועז דער רבי האט געפראווען די הקפות כמנהג בית אבותיו הק', ארומלויפענדיג מיט די ספר תורה די גאנצע לענג פונעם בית המדרש אהין און צוריק, אריינבלאזנדיג א פייער פון שמחת התורה אינעם גאנצן ציבור.

די אודים מוצלים מאש, די צובראכענע שארבנס זענען געשטאנען ארום און געזעהן דעם רבי'ן טאנצן מיט די תורה, וועז כל כולו אחוז שרעפים. יעדער האט געווואוסט אז דער רבי האט פארלוירן אלעס אויף די וועלט, ער איז ליידיג פון אלעם, מלאה הלכתי וריקם השיבני ה', אבער די תורה דאס גיט אים חיות, דאס האלט אים אויף די וועלט, און דאס האט מחזק געווען אלע אידן וואס זענען דערביי געווען.

אויך דער טעמעשוואערער רב הגה"צ המפורסם רבי יצחק צבי סופר זצ"ל בעמח"ס מספר הסופר, וועז ער האט געענדיגט פראווען די הקפות ביי זיך אין בית המדרש, איז ער אריבערגעקומען אינעם חסיד'ישן ביהמ"ד, און ער האט זיך איינגעקוקט מיט התפעלות ווי אזוי דער רבי טאנצט די הייליגע הקפות, און במשך די גאנצע צייט האט ער נישט אראפגענומען די אויגן פונעם רבי'ן נאר מיט התפעלות באטראכט זיין הייליגע עבודה.

כמנהג בית אבותיו הק' האט זיך דער רבי אפגעשטעלט מערערע מאל אינמיטן די הקפות, און משמיע געווען פארשידענע דברי תורה און דברי מוסר וחיזוק, און דאן ממשיך געווען מיט די ריקודין.

די עבודת הקודש וואס דער רבי האט געפראווען אין טעמעשוואר במשך די הייליגע טעג פון יאר תש"ו איז געווען א אומגעהויערע חיזוק פאר די חסידים אין טעמעשוואר, ווי אויך פארן גאנצן ציבור וואס איז געקומען צו פארן פונדערווייטענס. מען האט איבעראל געהערט ווי אידן דרוקן זיך אויס נאך די הייליגע הקפות אז עס איז נאכנישט אלעס פארפאלן, עס איז נאך דא אן עתיד פאר כלל ישראל, און עס וועט נאך קומען לעכטיגע

צוויי חתנים אונטער איין חופה...

איין וואך דערויף, ב' חשון תש"ו, ולמספרם אקטאבער 9 1945, איז שוין אפגעהאלטן געווארן אונזער חתונה דארט אין טעמעשוואר.

דער 'חתונה זאל' איז געווען א כשר'ע רעסטוראנט אין די שטאט, די צאל געלאדענטע צו די חתונה זענען געווען א 'מנין' אידן פון די שטאט.

פון מיין גאנצע בריט פארצווייגטע משפחה האב איך נישט זוכה געווען צו האבן ביי מיין חתונה, נאר מיין איינציג פארבליבענע שוועסטער רבקה פערל תחי'.

מצד מיין ווייב תחי' איז געווען איר ברודער ר' ישראל דוד ע"ה, דער פעטער ר' יהושע ווייס הי"ו און נאך צוויי קרובים. דער אונטערפירער איז געווען ר' יהושע ווייס הי"ו וזוג' ע"ה, מיט משפחת העמלי. דער מסדר קידושין איז געווען דער סטריזוב'ער רבי הגה"צ רבי חיים שלמה הורוויץ זצ"ל.

אזוי ווי עס איז געווען אין יענע צייטן האט מען זיך נישט געקענט צופיל ערלויבן האט מען געמאכט עטליכע חתונות אויף איינמאל, אין די זעלבע נאכט, אינעם זעלבן זאל...

ר' יהושע ווייס הי"ו האט אזוי חתונה געמאכט זיין שוועסטער מרת רחל ע"ה, מיט איר חתן מו"ה צבי וואלטנער ע"ה, וואס זענען געגאנגען צו די חופה גלייך נאך אונז, אזוי אז נאך די חופה האב איך אויסגעטון דאס קיטל און איבערגעגעבן פארן חתן וואס האט זיך געשטעלט צו די חופה אונטער מיר, אזוי אויך האט די כלה אויסגעטון איר קלייד און אוועק געגעבן פאר די כלה וואס איז נאך איר געגאנגען צו די חופה.

איין טאג נאך די חתונה האט ר' יהושע ווייס הי"ו געמאכט שבע ברכות פאר ביידע פרישע פאר-פעלקער אינאיינעם, און אויף שבת זענען מיר שוין אליינס געפארן קיין גראסווארדיין, וואו מיר זענען איינגעשטאנען אין א האטעל, און מיר האבן גערופן עטליכע אידן אויף שבע ברכות.

צייטן פאר אידישע קינדער, און מיט א פרישקייט האבן זיי מקבל געווען אויף זיך זיך צו שטארקן אויף אלע נסיונות ופגעי הזמן, און אויפשטעלן ערליכע שיינע אידישע שטובער.

אונזער לעבן אין קראלי

א קורצע צייט זענען מיר געבליבן וואוינען דארט אין קראלי,[פו] מיין פרוי האט פרובירט צו מאכן געשעפטן.

איר פאטער האט געפירט דארט אין קראלי פאר די מלחמה א טעקסטייל געשעפט וואו ער האט פאבריצירט זאקן, הענטשוך, און אנדערע קליידער פאר פרויען, וויבאלד די ביזנעס איז נאך געשטאנען, און די מאשינען זענען דארט געווען, ווי אויך האט זי נאך דארט געטראפן רוב פון די ארבעטער, האט זי צוריק געעפענט די פאבריק, און מען האט אנגעהויבן צו פאבריצירן נאר זאקן.

פו. א אינטערעסטאנטע געשיכטע האט זיך דארט אפגעשפילט מיט מיין שוועסטער רבקה פערל תחי', דאס איז געווען שוין נאכדעם וואס איך האב חתונה געהאט, און מיין שוועסטער האט אויך געוואלט אהיים פארן קיין נאוועסעליצא, ווייל זי האט געדענקט אז דער טאטע ז"ל האט איבער געלאזט גאלדענע שטיקער צירונג ביים שטאטישן שניידער, און זי האט דאס געוואלט גיין אפנעמען פון אים.

איך האב איר אפגערעדט פון די גאנצע זאך, און איך האב איר געזאגט אז עס איז נישטא פארוואס צו פארן, ווער זאגט אז ער לעבט נאך, און אפילו אויב יא איז דא זייער שוואכע מעגליכקייטן אז ער זאל דאס צוריק געבן, ער וועט זיכער טענה'נען אז לא היו דברים מעולם, און איך האב געוואלט אז זי זאל דא בלייבן.

זי האט זיך אבער איינגע'עקשנ'עט אז זי וויל אהיימפארן זוכן עפעס וואס איז איבער געבליבן פון אונזער הויז, און זי האט טאקע אזוי געטון זי איז געפארן און זי האט געזוכט און זי האט גארנישט געטראפן אויסער איין האנטוך.

איין נאכט, פיר אזייגער פארטאגס, האב איך גע'חלומ'ט ווי איך זע מיין טאטן ע"ה, און ער פרעגט מיך "פארוואס האסטו געלאזט רבקה גיין אליינס?"...

איך האב זיך מורא'דיג דערשראקן פון דעם חלום און איך האב זיך געזומען צו שרייען מיט קולי קולות און יעדער האט זיך אויפגעוועקט און געפרעגט פארוואס איך שריי, האב איך געזאגט "עטס זעהטס דען נישט אז מיין טאטע שטייט דא?".

דעם קומענדיגן אינדערפרי איז מיין שוועסטער תחי' אנגעקומען אהיים, און עס האט זיך ארויסגעשטעלט אז אין די זעלבע צייט וואס איך האב געהאט דעם חלום איז זי געווען אויף א שיף מיט נאך דריי חבר'טעס און זיי האבן זיך דעמאלטס געהאלטן ביים אריבערשמוגלען די גרעניץ פון 'טשעכיש טעש' קיין 'רומעניש טעש' נעבן ספינקא. און די רוסישע גרעניץ וועכטער האבן זיי באמערקט און זיי האבן אנגעהויבן צו שיסן, און די רומענער וואס האבן געפירט זייער שיפל זענען געטראפן געוואהרן פון די קוילן, און זענען באלד געשטארבן, די שיף וועלכע זענען געבליבן אן קיין פירער האט זיך אנגעהויבן צו וואקלען רעכטס און לינקס און עס איז געפארן אן קיין קאנטראל, און ווי פארשטענדליך זענען די מיידלעך געווען זייער פארלוירן שפירנדיג אז אזוי וועלן זיי אין ערגעץ נישט אנקומען.

פלוצלונג זעהט מיין שוועסטער א געשטאלט פון א האנט וואס כאפט אן די שיף און פירט דאס אריבער צו די רומענישע זייט, און אזוי זענען זיי אנגעקומען בשלום אהיים, און ווי געזאגט האט זיך ארויסגעשטעלט אז זייער נס אין געווען אין די זעלבע צייט וואס איך האב געזעהן מיין טאטן אין חלום.

זי האט אליין געפירט די ביזנעס האבנדיג קענטעניסן איר דעם פאך. און איך בין ווייטער אנגעגאנגען מיט מיינע געשעפטן, וועו איך האב געפירט דעם רוסישן טראק מיט ציגארעטלעך, גלאז, און אויל, פון וואס איך האב געמאכט פיין פרנסה.

צוביסלעך צוביסלעך זענען כסדר אהיים געקומען נאך אידן פון די לאגערן וואו זיי האבן זיך אויפגעהאלטן זינט די מלחמה האט זיך געענדיגט.

און עס זענען געווען היבש אורחים וואס זענען איינגעשטאנען ביי אונז אין שטוב, די צוויי ברודער הרה"ח ר' עזריאל גליק הי"ו מיט זיין ברודער הרה"ח ר' יחזקאל הי"ו זענען געווען טעגליכע געסט ביי אונז במשך דריי שבתים האבן זיי געגעסן ביי אונז שבת און אינדערוואכן.[פז]

מיר מאכן פליטה

אין יענע תקופה האט איינמאל פאסירט א דורכפאל.

אזוי ווי מיין טראק פלעגט כסדר פארן אריבער דעם גרענץ און מען האט דאס נישט אונטערגעזוכט, זענען געווען אידן וואס האבן זיך געוואלט אריבער כאפן דעם גרענץ אומלעגאל, זענען זיי אריינגעקומען אינעם טראק און האבן זיך אזוי געשווערצט. איינמאל אינמיטן וועג איז אויסגעגאנגען די געז, און דער טראק איז געבליבן שטיין אינמיטן וועג.

עס איז געווען א סכנה אז מ'וועט דארפן צוריק אנפולן דעם טראק מיט געז, קען מען שוין קוקן און באטראכטן און באמערקן וואס דא טוט זיך. אבער איך האב געזאגט פאר די אידן ווילאנג עטס זענט דא אויפן טראק זענט עטס באשיצט, און איך האב זיי מייעץ געווען אז קיינער זאל זיך פון דא נישט ארויסרירן.

פז. אין יענע צייט וואס מיר האבן געוואוינט אין קראלי איז אפגעהאלטן געווארן די חתונה פון כ"ק אדמו"ר רבי יעקב יוסף וויים זצ"ל דער ספינקער רבי, וועלכער האט חתונה געהאט מיט זיין רביצין די טאכטער פון הגה"צ רבי אברהם אביש זצ"ל מקראלי, און מיר האבן צוגעשטעלט אונזער שטוב אלס דאס הויז פון די כלה, און פון אונזער הויז איז זי ארויס צו די חופה מיט די אונטערפירער.

אגב, עס איז געווען בשנת תשמ"א וועו דער רבי מרן הבר"מ זי"ע האט זיך אריבערגעצויגן פון בארא פארק קיין וויליאמסבורג, האט ער מיך גערופן אז איך זאל מיט אים מיטקומען זיך געזעגענען פונעם ספינקער רבי'ן זצ"ל, זאגענדיג "איך וויל זיך געזעגענען פון א ידיד". און דער רבי האט מיר דערביי דערציילט די גאנצע השתלשלות אז דער ספינקער רבי האט אים ארויסגעהאלפן אין יענע שווערע צייטן וועו ער האט זיך געמוטשעט באפרייט צו ווערן פונעם ארץ הדמים. און וי זייענדיג אין פראג האט אים דער ספינקער רבי געגעבן א רעזשוואלקע אנצוטון.

למעשה זענען געווען אידן וואס האבן זיך נישט געקענט איינהאלטן נאכדעם וואס דער טראק איז שוין דארט געשטאנען א לענגערע צייט, און זיי האבן ארויס שפאצירט פונעם טראק, און עס האט נישט לאנג געדויערט אז מען האט זיי באמערקט און אונטער געזוכט און עס האט זיך ארויסגעשטעלט אז דער טראק פון רוסישן מיליטער איז געווצט געווארן צו העלפן שמוגלען אומלעגאלע אימיגראנטן, און די אלע אידן זענען ארעסטירט געווארן.

די פאליציי האט אונטערגעזוכט דעם טראק, און באלד האט זיך ארויסגעשטעלט אז 'עבירה גוררת עבירה', און אויסער דעם וואס דער טראק איז געווצט געווארן צו שמוגלען מענטשן, איז דאס פול מיט שווארצע סחורה וואס איז קעגן דעם געזעץ.

עס איז קודם געלונגען פאר גרויס געלט צו קענען באפרייען די אידן פון תפיסה, עס זענען דאך געווען די רומענער, וואס ביי זיי גילט שטארק דער כלל פון הכסף יענה את הכל, און נאכדעם וואס מיין שוואגער ר' ישראל דוד ע"ה האט געזומען פון מיר געלט און אונטערגעשמירט איינעם פון די פאליציי אפיצירן מיט טויזנט דאללער - הונדערט דאללער פער מענטש - האט מען זיי באפרייט.

אבער אויך די פרשה האט זיך פארפלאנטערט, ווען מ'האט באמערקט אז די צען אידן זענען ארויסגעלאזט געווארן, האט זיך אנגעהויבן מיט חקירות ודרישות ווער עס האט זיי ארויסגעלאזט, און פארוואס מען האט זיי ארויס געלאזט, ביז ווען מ'איז געווארן וואס דא איז פארגעקומען, און דער אפיציר איז געווען אויף גרויסע צרות.

אינמיטן זיין אויספארשונג האט דער אפיציר געבעטן רשות אז מ'זאל איהם לאזן ארויסגיין פארריכערן א ציגארעטל, און זייענדיג אינדערויסן האט ער גענומען א ביקס און זיך אליינס געשאסן צום טויט ר"ל.

דאס האט נאך ארגער געמאכט דעם מצב, ווייל עס מאכט זיך נישט יעדן טאג אז א אפיציר זאל זיך נעמען דאס לעבן, האבן זיי פארשטאנען אז דא דארף שטעקן עפעס טיפערס, און דער מצב איז סך מער ערענסט ווי מ'מיינט, און זיי האבן אנגעהויבן א פיל מער ברייטע און ערענסטע אויספארשונג צו דערגיין וואס דא איז פארגעקומען.

דאס האט מיר געצייגט זייער קלאר אז די גוטע צייטן האבן זיך געענדיגט, און מען דארף באצייטענס מאכן פליטה פון קראלי, איידער די לאנגע הענט פון די רוסישע רעגירונג קומט אן צו מיר.

מיין ווייב האט דעמאלטס שטילערהייט פארקויפט דעם פאבריק פון די זאקן וואס זי האט אנגעפירט און געלייזט דערפאר א מטבע. דאס איז אויך געווען קעגן דעם געזעץ, ווייל אין יענע צייטן וועו אלעס איז געווען אונטער די קאמוניסטן, האט מען שוין נישט געקענט מאכן אזעלכע געשעפטן אן זייער ערלויבעניש.

אזוי ווי דער וואס האט איבער געגומען דעם פאבריק האט אוועק געשיקט די ארבעטערס וואס האבן דארט געארבעט אונטער אונז, איז דאס באלד מפורסם געווארן און עס איז נישט שייך געווען צו באהאלטן, איז די סכנה געווען זייער גרויס וועו מיר האבן געהאט אויף זיך מערערע 'הארבע' עבירות, א באזונדער פעקל פאר מיך, און באזונדער מיין ווייב.

איך בין דעמאלטס אנטלאפן קיין סאטמאר, און זי איז איז געבליבן א קורצע צייט וואוינען אין קראלי, און זי איז אפט געקומען צו פארן קיין סאטמאר.

איינמאל זייענדיג אונטערוועגנס קיין סאטמאר האט מען איר ארעסטירט, זי איז געווען אין א גרויסע סכנה, און עס איז געווען געוואלדיגע נסים אז מ'האט איר געקענט באפרייען.

דעמאלטס וועו זי איז אנגעקומען קיין סאטמאר האט זי מיר געזאגט אז דער מצב איז זייער ערנסט דאס שטריקל ווערט פארשטייפט ארום אונזער האלז, און עס איז נישטא קיין צווייטע ברירה נאר צו פארלאזן דאס פלאץ, און זיך ארויסזעהן פון אונטער די קאמוניסטן.

פרק ח'
אין די די. פי. לאגערן

פון רומעניען קיין אונגארן

מיר האבן דאן געדונגען א שמוגלער פאר א גרויסע סומע געלט וועלכער זאל אונז העלפן אנטלויפן פון רומעניען קיין אונגארן. ווי נאר מיר זענען אנגעקומען אויף יענע זייט גרעניץ האבן מיר געגומען די באן דירעקט קיין פעסט.

איך האב געהאפט צו קענען זיך דארט באזעצן אין די גרויסע שטאט. אבער עס האט זיך נישט אזוי אויסגעשטעלט.

איך האב נישט געהאט מיט מיר קיין שום פאפירן אדער שריפטן אז איך זאל קענען בכלל ערגעץ ארויספארן, און מיין גאנצער וועג ביז אהער איז דאך אלעס געווען שווערצנדיג אומלעגאל. האב איך זיך געוואנדן צו א לויער מיטן נאמען 'דר. דורי וואראשדאו', ער איז געווען א איד וואס האט זיך ל"ע גע'שמד'ט, און ער האט געארבעט פאר'ן דזשוינט, און איך האב אים געבעטן אז ער זאל מיר העלפן.

הולך רכיל ומגלה סוד

ווען ער האט געזעהן אונזער מצב האט ער געזאגט אז לויט די יעצטיגע אומשטענדן קען ער נישט פארשאפן קיין פאפירן, אבער עס קען אונז אויסזאגן א סודות'ליכע 'קאוד' וואס איז דא צווישן די אונגארישע פאליציי, וואס אויב עס קומט אויס אז מ'דארף אריבערגיין סיי וועלכן אונגארישן גרעניץ און מ'זאגט דעם 'קאוד' וועלן זיי גלייבן אז דו ביסט א העכערער פערזאן, און זיי וועלן דיך נישט טשעפענען.

דער לויער האט טאקע אויסגעזאגט דעם 'קאוד' און מיט דעם האבן מיר זיך געהאלטן. מיר האבן דארט געדינגען א צימער'ל וואו מיר זענען איינגעשטאנען אין שטוב פון א עלטערע פאר-פאלק און דארט האבן מיר געוואוינט די פאלגענדע דריי חדשים.

איין טאג גייענדיג אויפן גאס האב איך באגעגענט מיינס א חבר וואס איז דארט געווען מיט זיין פרוי, און יענער דרייט זיך ארום ער האט נישט וואו צו זיין, איך האב אים איינגעלאדנט צו קומען וואוינען צוזאמען מיט אונז אין די דירה.

א קורצע צייט האבן מיר דארט טאקע געוואוינט צוזאמען אין די קליינע דירה. אין איינע פון די טעג וועז ער איז געגאנגען אויפן גאס קומט צו צו איהם א גוי און ער גיט איהם צען פענגא און ער האט אים געפרעגט צי ער וואלט אים דאס געקענט איינטוישן אויף דאללארן, וואס דאס איז געווען קעגן געזעץ, ווייל טוישן געלט האט געמוזט זיין לעגאל און אפעציעל. דער אינגערמאן האט אים געענטפערט אז יא, ער קען אים טוישן דאס געלט, און ער האט אים געטוישט דאס געלט.

אין פאקט איז דאס געווען אונטערגעשטעלט, א געהיימער ען. קעי. ווי. די אגענט, וואס האט געלאקערט קעגן אזעלכע מענטשן, און ער איז אים נאכגעגאנגען אהיים און געוואלט וויסן פון וואו ער האט אמעריקאנער דאללערס. דער אגענט איז אנגעקומען צו אונז אין שטוב און ער האט באפוילן יעדן זיך שטעלן אין די זייט, און ער האט אנגעהויבן אונטערזוכן די דירה.

איך האב געהאט באהאלטן דאס געלט אינעם טשילאר אויבן אויפן דאך, איך האב זייער מורא געהאט אז ער וועט מאכן א געהעריגע אונטערזיכונג און ער וועט טרעפן דאס געלט. בין איך צוגעגאנגען צו איהם און איך האב איהם געזאגט אז איך האב עפעס צו רעדן מיט איהם פריוואט.

נאך איידער איך האב בכלל געהאט די געלעגנהייט צו טוישן מיט איהם א וואלט האט ער אנגעהויבן צו שרייען אויף מיר "דו ווילסט דא געבן שוחד פאר א פאליסמאן?! איך טו דיך שוין זאפארט ארעסטירן".

איך האב זיך ב"ה שנעל געכאפט, און איך האב שנעל געזאגט דעם 'קאוד' וואס איך האב באקומען פונעם לויער. ווי נאר ער האט דאס געהערט האט ער זיך באלד אנטשולדיגט פאר מיר, ער האט פארשטאנען אז ער האט דא צוטון מיט איינעם פון די העכערע פענסטער, ער האט באלד צוריק געגעבן אלעס וואס ער האט שוין געהאט אוועק גענומען, און ער איז אוועק געגאנגען פון דארט.

איך בין שוין אבער געווען זייער אומרוהיג, איך האב געזאגט פאר מיין ב"ב תחי' אז עס הייבט מיר אן צו ברענען די הויט, און איך שפיר אז מיר זענען אין א סכנה. ווייל דער פאליציי מאן וועט יעצט צוריק גיין צו די סטאנציע און ער וועט איבער געבן א באריכט פון זיין יעצטיגע באזוך ביי אונז, און דערציילן אז דארט וואוינט

איינער פון 'אונזערגע', און זיי וועלן אוודאי קוקן וועד פון זייערע חברה וואוינט דארט, און זיי וועלן באלד באמערקן אז זיי ווייסן נישט פון אזא איינעם וועלן זיי אנהייבן מיט חקירות ודרישות, און דאן וועט די סכנה זיין פיל גרעסער וען זיי וועלן זעהן אז א פרעמדער באנוצט זיך מיט זייערע קאודס.

מיר האבן מחליט געווען אז מיר קענען נישט בלייבן דא מער קיין איין מינוט, ווייל די סכנה איז גרויס אז מ'זאל אונז קומען זוכן. מיר זענען ארויס פון די דירה מיט אונזער האב און גוטס, און מיר זענען ארויס אויפן גאס.

פון פעסט קיין וויען

איך האב באגעגענט א טראק פון די רוסישע ארמיי דורכפארן די גאס. איך האב אפגעשטעלט דעם דרייוער און מיט איהם פארהאנדלט פאר א גוטן פרייז אז ער זאל מיך אריבער פירן דעם גרעניץ קיין וויען.

די שטאט וויען איז דעמאלטס געווען צוטיילט צווישן די אמעריקאנער און די רוסן. אזוי אז מיטן רוסישן טראק האב איך געקענט אנקומען אנדעם וואס מ'זאל דארפן דורכפארן קיין גרעניץ.

עס האט זיך ב"ה גוט אויסגעארבעט, און מיר זענען אנגעקומען קיין וויען בשטומ"צ.

דריי טעג זענען מיר געווען אין וויען, איך האב פרובירט מיט יעדן מיטל וואס עס איז נאר שייך געווען אריבערצוגיין די גרעניץ אויף די אמעריקאנער זייט, כדי איך זאל זיין באפרייט פון די רוסן, וואס דארט האב איך זיך שוין געהאט זייער שטארק פארזינדיגט.

אויפן דריטן טאג איז דאס געלונגען, און דאן האבן מיר זיך געווואנדן צו די אמעריקאנער די. פי. לאגערן וואו עס האבן זיך אין יענע צייט אויפגעהאלטן פילע טויזענטער אידן וואס זענען געווען אונטער די שוץ פון די אמעריקאנער ארמיי.

אין די די. פי. לאגערן

דער לאגער איז געווען בעפאר א מיליטערישער לאגער, וואס האט געדינט פאר די מיליטער, און דאס איז יעצט געווארן באשטימט פאר די פליטים וואס האבן געזוכט א דאך איבערן קאפ, וואו זיך אפשטעלן פון זייערע וואנדערונגען.

אין די לאגערן זענען געווען טויזענטער אידן וואס זענען צוזאמען געקומען פון איבעראל, פון יעדע לאגער, יעדער האט געהאט מיט זיך זיין אייגן פעקל צרות, און דארט האט מען פרובירט וואס מ'קען טון זיך צו עטוואס סטאביליזירן און פרובירן צו עפענען א נייע בלעטל.

די אומשטענדן דארט זענען געווען זייער שווער, עס איז בכלל נישט געווען צוגעשטעלט אויף אן אופן אז מ'זאל זיך קענען געהעריג מסדר זיין. עס זענען געווען ריזיגע צימערן וואו עס האבן געוואוינט ארום זעכציג מענטשן אין איין צימער, און מ'האט געהאט אויסגעשפרייט ליילעכער וואס זאלן צוטיילן צווישן די משפחות. דארט האבן זיך געפונען א קליינע צאל אונגארישע אידן, און דער גרעסטער צאל זענען געווען שארית הפליטה אידן פון פוילן און רוסלאנד. ליידער פון די אלע אידן וואס זענען דארט געווען, איז אפשר געווען איין מנין מיט אידן שומרי תורה ומצוות.

די רוסישע אידן, וואס זיי זענען שוין לאנגע יארן פאר די מלחמה געווארן אפגעריסן פון זייער שורש דורך די קאמוניסטן האבן ליידער נאך וויניגער געוואוסט. אויסער דער איינער פאקט אז זיי זענען אידן האבן זיי נישט געהאט קיין גרויסע השגות בכלל, און זיי האבן געגארט צו הערן און צו זיך דערוויסן ווי מער פון אידישקייט.

אלס רב אין די לאגערן

די געציילטע אידן האבן מיך געבעטן אז איך זאל מסכים זיין צו דינען אלס זייער רב און מורה דרך, און לויטן מצב האב איך נישט געקענט אפזאגן. און איך האב דארט באקומען דעם טיטול 'ראבינער'.

דאס איז מיר געווען א גוטע אנבאט אויך בגשמיות, ווייל אזוי ווי איך האב געהאט א טיטול אלס א רוחניות'דיגע פערזענליכקייט האב איך באקומען מער צו עסן, און מער ציגארעטן וכדומה.

איך האב זיך צוגעשטעלט צו מיין נייעם פאסטן, און וואוסנדיג ווי ערנסט און ווי וויכטיג דאס איז אין די יעצטיגע צייטן, האב איך פרובירט דאס צו קענען ערפולן בשלימות.

יעדן שבת און יום טוב האב איך אויפגעטרעטן מיט דרשות און דברי תורה פאר די אידן, און פסח ביינאכט האב איך געפירט דעם סדר ברבים, פאר א ריזיגן ציבור פון פינף הונדערט אידן.

שפעטער בין איך געוואויר געווארן אז עס איז דא א צווייטע קעמפ, וואו עס איז בעסער צוגעשטעלט, דארט האט יעדע משפחה א עקסטערע צימער, און בעסערע באקוועמליכקייטן. איך האב זיך איינגעבעטן אז איך וויל אהינגיין און איך האב באקומען די ערלויבעניש.

ווען זיי האבן געהערט אז איך בין שוין געווען א 'רב' אינעם ערשטן קעמפ האבן זיי מיך זייער גערן אנגענומען צו קומען דינען אלס 'רב' אין יענעם קעמפ, און אנקומענדיג אהין בין איך שוין געווען באקרוינט מיטן נזר הרבנות אין יענעם קעמפ.

ארום שבועות צייט תש"ו לפ"ק זענען מיר אנגעקומען קיין דייטשלאנד צו א די. פי. לאגער מיט'ן נאמען 'קאסעל מינכענבערג'.



בי"א דרשה אלס רב אין די פי לאגערן

לחזק העצמות הישיבות

אויסער דעם וואס ווי דערמאנט איז דאס מיר געווען א פארדינסט בגשמיות, אז א דאנק דעם האב איך באקומען בעסערע באקוועמליכקייטן אין פיזישן זין, האב איך דאס פרובירט אויסצונוצן אויך ברוחניות, איך בין געווען אין א בחינה פון 'בתוך

עמי אנכי יושבת', איך אליין בין געווען א צובראכענער מענטש, נאך אלע שוועריקייטן, צרות ותלאות וואס איך האב מיטגעמאכט, און די אלע אידן דארט זענען געווען אודים מוצלים מאש, אידן וואס זענען אהיימגעקומען פון די לאגערן צובראכן און צוטרייסלט, טייל פון זיי זענען געווען מיואש עד קצה האחרון, און זיי האבן שוין נישט געזעהן קיין לעכטיגקייט פאר די אויגן.

איך האב דאן ערליך געגומען מיין תפקיד און איך האב פרובירט מיט אלע כוחות צו רעדן דברי חיזוק פאר די צובראכענע אידן, צו אריינבלאזן א רוח החיים אין די עצמות היבשות און זיי מוטיגן צו קוקן מיט א פאזיטיוון בליק אויפן עתיד, וויל דער אייבערשטער וועט העלפן אז עס וועט נאך זיין גוט.

דארט אין די לאגערן האט מען נישט געקענט האבן קיין כשר פלייש. אבער נישט וויט פון אונזער לאגער איז געווען די פעלדאפינג לאגער, דארט איז געווען א גרעסערער לאגער וואו עס זענען געווען א גרעסערער צאל אידן שומרי תורה ומצוות, און דארט איז אויך געווען צוגעשטעלט א שחיטה, עס איז געווען א שו"ב א ירא ושלם, און מיר פלעגן אהינפארן קויפן פלייש.

אפילו ווען מיר האבן נישט געקענט האבן קיין אייגענע פלייש האבן מיר געגעסן באנדלעך מיט קארטאפל, און מיר האבן אזוי געלעבט.

די ראלע פון די ציוני'סטישע 'סוכנות'

דער לאגער איז אבער נישט געווען קיין פלאץ וואו מען האט געקענט בלייבן בקביעות, און יעדער וואס איז דארט געווען מיט אונז האט געהאט פלענער, און איז כסדר געווען פארנומען מיטן פארשאפן פאפירן און שריפטן צו קענען אנקומען פון דארט צו איינע פון די פרייע מדינות. ווי פארשטענדליך זענען די הויפט אדרעסן געווען אמעריקע און ארץ ישראל.

די ציוני'סטישן האבן אגיטירט צווישן די צובראכענע אידן, און זיי האבן געוואלט אז יעדער זאל שטרעבן צו קומען נאר קיין ארץ ישראל. זיי האבן גוט אויסגענוצט דעם צובראכענעם מצב פון די אידן, און זיי האבן אנגעלייגט דעם גאנצן שולד פון די מלחמה, דאס וואס די נאצים ימ"ש האבן זיך ערלויבט צו טון מיט די אידן דאס וואס זיי האבן געטון, נאר וויל אידן זענען א פארלאזט פאלק, און האבן נישט קיין אייגן לאנד, און זיי האבן פארזיכערט אז איינמאל וועט זיך נעמען אין די האנט אריין און מען וועט האבן אן אייגענע מדינה וועט זיך אזוינס מער נישט קענען

איבער חזר'ן, און די גאנצע שנאת ישראל וואס איז דא פון די גוים צו אידן וועט אפגעווישט ווערן.

די ציונים האבן אראפ געשיקט שליחים וואס האבן געארבעט אויף יעדן עקסטער, און פרובירט צו באווגן צו קומען מיט זיי.

איך געדענק ווי עס איז דארט אנגעקומען א שליח פון די ציוני'סטישע 'סוכנות' מיטן נאמען 'זרובבל', ער איז געווען פון די אנפירער פון די אלע ציוני'סטישע שליחים און ער האט אויפגעטרעטן פאר אונז מיט א לענגערע דרשה אין וועלכן ער האט מסביר געווען דאס ענין פון די עשרת השבטים, אז ווייל זיי זענען נישט ארויפגעגאנגען קיין ארץ ישראל מיט עזרא הסופר ביים צווייטן בית המקדש זענען זיי פארפאלן געווארן צווישן די גוים, און זיי וועלן מער נישט צוריק קומען. און דער דרשן האט געשריגן אז דאס חזר'ט זיך איבער יעצט נאכאמאל און ווער עס האט נישט קיין שכל און וועט נישט יעצט ארויף קומען קיין ארץ ישראל, זאל וויסן אז אים שטייט יעצט פאר די זעלבע סכנה, און ער וועט ח"ו בלייבן אויף אייביג פארפאלן צווישן די גוים אין די אומות העולם.

אבער, ברוך השם, חמין ושמן שסכו לי בילדותי הוא שעמדו לי, איך האב ב"ה זוכה געווען במשך מיינע יונגע יארן צו הערן דעם דעת תורה פון מיינע הייליגע רבי'ס, וואס כולם פה אחד זענען געווען אויסגעשפראכענע לוחמים קעגן די קליפה הציונית, און זיי פלעגן כסדר זאגן ווי דאס ציוני'זם האט ליידער אנגעברענגט אלע צרות אויף די וועלט און זיי זענען שולדיג אין אלע צרות ויסורים וואס אידישע קינדער מאכן מיט, און דאס איז נאך אויסער די שרעקליכע כפירה ומרידה במלכות שמים וואס דאס שטעלט פאר מיט זיך, דעריבער האב איך געהאט די כוחות זיך צו קענען פארמעסטן מיט דעם שווערן נסיון, און כאטש עס איז געווען זייער שטארק דער שטראם וואס האט געצויגן צו יענע זייט, האב איך מצליח געווען זיך צו קענען האלטן אויפן דרך התורה ווי אונזערע הייליגע רבי'ס האבן אונז געלערנט. און איך בין געווען שארף אנטשלאסן אז איך פאר נאר קיין אמעריקע און נישט קיין ארץ ישראל.

אונזער ציהל - אמעריקע

איך האב זיך פאראינטערעסירט אויף אלע מעגליכקייטן ווי אזוי מיר זאלן קענען אנקומען קיין אמעריקע. נאכן זיך פאראינטערעסירן האבן מיר געזעהן אז די בעסטע מעגליכקייטן וועט זיין צו פארן דורך פראנקפורט דמיין, וואס ביים ארטיגן

אמעריקאנעם קאנסול וועלן מיר קענען באקומען די שריפטן אויפ'ן לייכטסטן אופן.

מיר האבן זיך ארויסגעלאזט אויפן וועג מיט גרויסע האפענונגען, אבער עס איז נישט געגאנגען אזוי לייכט. מיר זענען ארויפגעגאנגען יעדן צווייטן טאג צום קאנסולאט, און געבעטן און געמוטשעט אז מ'זאל אונז צושטעלן די שריפטן און פאפירן.

אין יענע צייט איז געווען שווער פאר פליטים צו קומען קיין אמעריקע, ווייל די רעגירונג האט נישט געהאט וואס צו טון מיט אזויפיל ארבעטסלאזע מענטשן. דעריבער האבן זיי נישט געוואלט צושטעלן שריפטן נאר פאר די וואס האבן שוין געהאט צוגעשטעלט שריפטן אז זיי האבן דארט א פרנסה, אדער האבן זיי געהאט רייכע קרובים וואס האבן זיי גענומען אונטער זייער שוץ, און פארזיכערט אז זיי וועלן נישט פאלן צו לאסט אויף די רעגירונג, וואס דאס איז אנגערופן געווארן אן 'עפידעוויד'.

איך האב שוין געהאט אין אמעריקע א קרוב מו"ה משה הייזלער ע"ה, וואס זיין ברודער אברהם ע"ה האט געלערנט מיט מיר אין קאשוי, ער איז שוין געווען אין אמעריקע א צייט בעפאר, און ער האט געשיקט אן עפידעוויד וואס דאס האט אונז געהאלפן באקומען די שריפטן.

בת תחילה

אין יענע צייט איז לעכטיג געווארן ביי אונז אין שטוב ווען עס איז אונז געבוירן געווארן די עלטסטע טאכטער, וואס איך האב א נאמען געגעבן נאך מיין שוויגער הצדיקת מאטיל חי' די טאכטער פונעם שימאניער רב זצ"ל, וואס זי איז געווען אונזער ערשטע טרייסט נאך אונזער גרויסע אבידה וואס מיר האבן פארלוירן אין די מלחמה, און דאס האט אונז געצייגט אז נאכן ביטערן חורבן, זענען מיר זוכה צו זיין ביים "בנין בית שני".

ווען עס איז געקומען די ריכטיגע מינוט, און מיר האבן געקענט פארן קיין אמעריקע, זענען מיר ארויסגעפארן מיט א מיליטערישע שיף איבער'ן וואסער.

עס איז געווען א שווערע רייזע, און דער גרעסטער טייל פון די רייזענדע זענען פשוט קראנק געווארן אויפן וועג, צווישן זיי אונזער טאכטער תחי', וועלכע האט נישט געהאט קיין אפעטיט און זי האט גארנישט געוואלט עסן. בחסדי השם איז דער שיף אנגעקומען בשלום צום ניו יארקער האפן, אין סיון תש"ז לפ"ק.

פרק ט'
מיר קומען אן קיין אמעריקע

חודש סיון תש"ז לפ"ק.

אונזער שיף האט ענדליך געאנקערט ביים ניו יארקער האפן.

מיר זענען אויסגעשטיגן פון די שיף מיט קלאפענדיגע הערצער, גר הייתי בארץ נכרי', מיר קומען קומען אן צו א פרעמדע מדינה, אלעס איז ניי, און אלעס איז פרעמד, און מיר ווייסן נישט וואס אונזער עתיד איז אין די מדינה.

ביים פארט האט שוין אפגעווארט אונזער פעטער הרה"ג ר' רפאל שמואל ווייס ז"ל בן הגה"ק משימאני זצ"ל, וועלכער איז געווען א תלמיד חכם און א חשוב'ער איד, צוזאמען מיט ש"ב מו"ה משה הייזלער ע"ה וועלכער האט מיך געהאלפן מיט די פאפירן צו קענען ארויסקומען קיין אמעריקע.[פח] מיר האבן זיך רירענד באגריסט און זיי האבן אונז הארציג מקבל פנים געווען צו אונזער ערשיינונג על אדמת אמעריקע.

והיה ראשיתך מצער

אזוי ווי אלע ניי געקומענע געסט זענען מיר אין די ערשטע מאמענטן מסודר געווארן דורכן 'דזשוינט' וואס האט אונז אויפגענומען און זיי האבן אונז מסדר געווען אין 'מארסיי' האטעל אויף די 103 גאס אין מאנהעטן, און מיר האבן דארט געוואוינט די ערשטע פיר וואכן.

מיר האבן געוואוסט אז דאס איז נאר צייטווייליג, און מיר האבן דאס געהאלטן פאר די אויגן אז עס איז פאר אונזער טובה ווי פריער זיך מסדר זיין מיט א

פח. ויזכתב לדור אחרון למשמרת מיינע רגשי הכרת הטוב פאר ר' משה ע"ה, וועלכער האט זיך אין יענע תקופה זייער שטארק אוועק געגעבן פאר אונז, סיי מיטן העלפן קומען קיין אמעריקע, און אויך במשך די גאנצע ערשטע תקופה וואס איז געווען זייער שווער, האט ער מיך ארויסגעהאלפן מיטן שאפן א דזשאב, און ער האט מיך באגלייט מיט אלע שווערigקייטן וואס איז אריבער אויף מיר, זכרה לו אלקי לטובה.

געהעריגע דירה און א געהעריגע פרנסה, און נישט זיין צולאנג אנגעוויזן אויף זייערע חסדים.

עס איז נישט געגאנגען אזוי לייכט, איך האב זיך שטארק געמוטשעט צו טרעפן א אייגענע דירה, ביז ווען עס איז אונז ענדליך געלונגען צו טרעפן א דירה אויף די 'וואוליד' גאס ביים ווינקל פון דילענסי אין איסט-סייד אויפן פינפטן שטאק.

אין יענע צייט האבן מיר דארט נישט געהאט קיין עלעווייטאר, און די נייע דירה האט באדייט צו קריכן כסדר די הויכע פינף שטאקן שבת ווי אינדערוואכן. א נייער פראבלעם וואס אין אונזערע קליינע הייזקעלער אין נאווסעליצא האבן מיר נאכנישט געהאט.

איך האב דעמאלטס געדאוועט אין די מארמאראשער שוהל, וואו עס איז געווען דער מרא דאתרא הגה"צ רבי שמואל עהרנפעלד זצ"ל אב"ד מאטערסדארף.

אבער מיט אלע שווערigקייטן די חבלי לידה וואס מיר זענען אריבער אין די ערשטע צייטן איז דאס כדאי געווען, מיר זענען געווען זייער צופרידן אז עס איז אונז געלונגען צו טרעפן א דאך אויפן קאפ, און מ'האט אנגעהויבן צו טראכטן וואס מען טוט ווייטער, און ווי אזוי מען איז זיך מסדר געהעריג מיט פרנסה אין די נייע מדינה.

ישיבת רבינו יעקב יוסף

אין די גאנץ ערשטע תקופה האב איך נישט געטראפן קיין ארבעט, און איך האב נישט געהאט קיין מעגליכקייט צו ברענגען פרנסה אין שטוב. אין יענע צייט האט מען זיך ארומגעדרייט און פאראינטערעסירט וואו מ'קען עפעס פארדינען אויפן טאג. דער גרעסטער טייל פונעם היימישן ציבור האט זיך פארשוואצט פארן דאללער, מען האט געארבעט עבודת הפרך פון אינדערפרי ביז ביינאכט, און עס זענען כמעט נישט געווען קיין בעל הבית'שע אידן ביים היימישן ציבור.

אבער אפילו די סארט שווערע ארבעט איז אויך זייער שווער געווען צו טרעפן.

נאכדעם האט דער אייבערשטער געהאלפן און איך האב באקומען א פאסטן אלס מגיד שיעור אין ישיבת "רבינו יעקב יוסף" אין איסט-סייד, די ישיבה איז אויפגעשטעלט געווארן לשמו ולזכרו פונעם בארימטן גאון וצדיק רבי יעקב יוסף זצ"ל דער רב הכולל אין ניו יארק, וועלכער האט זיך זיינער צייט אסאך אוועק

געגעבן צו קענען אויפשטעלן אידישקייט אין אמעריקע, א זאך וואס האט זיך ליידער ארויסגעשטעלט בשעתו מיט וויניג סוקסעס.[פט]

עס איז טאקע געווען א געשמאקער געפיל ווען איך האב געהאט מיין פרנסה באהלה של תורה, ווידער אמאל האט זיך אין מיר אויפגעוועקט די זכרונות פון מיינע יונגע יארן, ווען איך האב זיך פארגעקוקט שיעורים, און איך האב פארגעלערנט גמרא תוספות פאר יונגע בחורים.

אבער איך האב נישט לאנג אנגעהאלטן מיט דעם פאסטן צוליב פארשידענע שווערigקייטן וואס איז דארט געווען. און נאך עטליכע חדשים בין איך געגאנגען ארבעטן אלס 'פרעסער בלאקער', וואס דאס איז געווען א שווערע ארבעט ביגיעת כפיים, און צו די זייט האט מען גאנץ וויניג פארדינט.

על המחיה ועל הכלכלה

מיט א צייט שפעטער איז מיר געלונגען אפצוקויפן א קליינע גראסערי אין ברוקלין אויף טאמפקינס עוו. נעבן וויליאמסבורג, דארט האבן געווואוינט היבש אידן. און איך פלעג פארן יעדן טאג צו די ארבעט. מיט די צייט האבן מיר געדינגען א דירה אין יענע געגענט, און מיר האבן געווואוינט העכער פון אונזער שפייז-קרעמל.

דער נירבאטור רב ז"ל האט אויך געווואוינט אין יענע געגענט און דארט געהאט זיין ביהמ"ד, האב איך דארט קובע געווען מיין מקום תפילה, און דארט האב איך געשאפן מיין ערשטע באקאנטשאפט מיט אים. די שיינע שבתים און ימים טובים פלעגן מיר אריינשפאצירן קיין וויליאמסבורג וואו מיר האבן געדאוועט ביים רבי'ן אין סיגעטער ביהמ"ד.

אין יענע תקופה איז געבוירן געווארן אונזער צווייטע טאכטער וואס איך האב גערופן חנה עטי' על שמה פון מיין מאמע ע"ה.

מיר האבן אין יענע צייט מקיים געווען דעם בזעת אפיך תאכל לחם מיט אלע הידורים, סיי איך סיי מיין ב"ב תחי' האבן שווער געארבעט מידי יום ביומו צו ברענגען פרנסה אין שטוב, ביז ווען דער רבש"ע האט געהאלפן אז מיר האבן געקענט פארבריטערן די געשעפטן און עס איז געווארן א הרווחה בס"ד בליעה"ר.

פט. אפטיילונגען פון די ישיבה עקזיסטירן נאך ביז היינט אין סטעטן איילענד און אין עדיסאן ניו דזשערסי.



ביי א מסיבה של מצוה צוזאמען מיט הגה"צ מנירבאטור זצ"ל

אמרתי אספרה ווי אזוי מ'האט מיר צוגעפירט מן השמים אז איך זאל האבן די מעגליכקייטן זיך צו פארברייטערן דאס געשעפט, און אזוי צוביסלעך אריינגיין אינעם עולם המסחר אויפן גרויסן פארנעם.

אין יענע צייט האב איך זיך באקאנט געמאכט מיט מיין ידיד מו"ה ארי' גרינבערגער ע"ה וועלכער האט מיך מייעץ געווען אז איך זאל אפקויפן א גרויסע גו'אישע געשעפט וואס האט זיך געפונען קעגן איבער מיין גראסערי, און עס איז געשטאנען צום פארקויפן.

נאכדעם וואס איך האב זיך פאראינטערעסירט אויפן פרייז האב איך געזעהן אז איך קען אפילו נישט טראכטן דערפון, ווייל איך האב נישט געהאט די סומע פון אכט טויזענט דאללער וואס איז אין יענע צייט געווען א גרויסע סומע געלט, און אזויפיל האט געקאסט צו קענען אפקויפן דעם סטאר.

אבער ר' ארי' האט זיך מדעת עצמו אריינגעלייגט אין דעם עסק, און א וואך נאך אונזער שמועס איז ער צוריק געקומען מיט טשעקס פון אכט טויזענט דאללער וואס ער האט צוזאמען געבארגט פון צענדליגער מענטשן קלענערע סכומים פון

פופציג דאללער און הונדערט דאללער, און ער האט מיר געהאלפן אפקויפן יענע גרויסע גראסערי סטאר.

דעמאלטס האב איך איבערגענומען יענע גראסערי און געקענט פארברייטערן דאס געשעפט. איך האב ב"ה מצליח געווען אין דעם נייעם גרויסן געשעפט, און ביז צוויי יאר האב איך געהאט אויסגעצאלט אלע מיינע חובות.

"מהדרין" דערי פירמע

זייענדיג אין די גראסערי ליין האב איך אנגעהויבן צו האנדלען מיט מילכיגס, און איך האב געגרינדעט די "מהדרין" פירמע מיט מיינע שותפים הרה"ח ר' מיכאל טענענבוים ע"ה א גערער חסיד,[צ] א חשוב'ער איד און תלמיד פון הגה"צ רבי מאיר שפירא זצ"ל אין די ישיבה אין לובלין, און הרה"ח בנש"ק ר' שמואל מאיר לייפער ז"ל.

אלס בעל מכשיר האבן מיר דעמאלטס אויפגענומען דעם נירבאטור רב ביי וועמען איך האב געדאוונט, וועלכער איז שוין דעמאלטס געווען א בארימטער בעל מכשיר.[צא]

צ. ר' מיכאל ע"ה איז געווען זייער א חשוב'ער איד און א תלמיד חכם, ער האט מחבר געווען א שיינעם ספר מיט חידושי תורה, איך בין געווען מיט אים א שותף אין די ביזנעס בערך פופציג יאר, און מיר האבן קיינמאל נישט געהאט קיין סכסוכים, מיר האבן געהאט א קשר אמיץ אלע יארן.

זייענדיג אין ארץ ישראל אויף שבועות תשל"ה, האט מיך ר' מיכאל געזומען דאוונען אין טאג שבועות אין גור, דאס איז געווען די אינציגסטע געלעגענהייט וואו איך האב געזען דער גערער רבי'ן ז"ל.

צא. דער באטורער רב האט תופס געווען אומנות אבותיו בידו, וועו זיין פאטער הגה"צ רבי אהרן זצ"ל דער וואלאווער רב האט שוין אינדערהיים עוסק געווען אין געבן הכשרים, ועי' בשו"ת דברי יואל (או"ח סי') ווי דער רבי שרייבט צום וואלאווער רב א תשובה נפלאה בעניני כשרות מיט מערערע יסודות אין עניני הכשרים.

זייענדיג דא אין אמעריקע האט ער באלד באמערקט ווי שוואך דער מצב אין כשרות שטייט, און ווי דאס איז ממש בדיוטא התחתונה, וועו עס ווערן פאבריצירט אומצאליגע מאכלים, און עס ווערט פארקויפט פארן היימישן ציבור אנדעם וואס עס זאל האבן א געהעריגן הכשר, און די קלקולים אין די פאבריקן זענען באמת געווען אויף אן אופן נורא.

זייענדיג דער גרויסער איש המעש האט ער זיך אריינגעווארפן אינעם ענין פון כשרות. ער האט בשום אופן נישט געוואלט אננעמען די אלע פאבריצירטע און צווייפלהאפטיגע הכשרים וואס האבן זיך געדרייט אין די גאסן. און ער האט געזומען אויף זיך צו זעהן אז ערליכע אידן זאלן קענען אריינעמען אין מויל פראדוקטן וואס זענען אויסגעהאלטן צו עסן לכתחילה, און האבן נישט אויף זיך קיין שום חשש. און וועו מיר האבן געגרינדעט די בארימטע "מהדרין" מיטן ציהל אז עס זאל זיין כשמה כן היא, און עס זאל אהערשטעלן מילכיגע מאכלים

דער באטורער רב האט די אויפגאבע געגומען זייער ערענסט, ער איז געשטאנען אין קאנטאקט מיט ריזיגע פאבריקן איבער די לענג און ווייט פון ניו יארק. ער איז געווען א געוואלדיגער מומחה, און א גרויסער תקיף ווען עס איז געקומען צו די ענינים. ער האט ארויסגעגעבן זיינע הוראות וואס מען האט געמוזט איינהאלטן, און נאר ווען מען האט נאכגעגעבן זיינע פארלאנגען האבן די מאכלים געהאט די געלעגענהייט צו קענען עולה זיין על שולחן מלכים. מכשירים און גדולי הרבנים פון איבעראל זענען געשטאנען מיט אים אין נאנטע פארבינדונגען, און זיך שואל עצה געווען מיט איהם אויף טריט און שריט.[צב]

אין יענע יארן איז דאך 'מילכיגס' געווען א נייע נושא, און עס איז כסדר געווען שווערע שאלות אין הלכה און אין פראקטיק, יעדע איינציגע וואך זענען מיר כאטש איינמאל אריינגעפארן קיין וויליאמסבורג צום רבי'ן הדברי יואל זי"ע און אנגעפרעגט די שאלות און ספיקות וואס זענען אונטערגעקומען.[צג]

למהדרין פאר די ערליכע אידן מדקדקים בכשרות וואס זוכן נאר צו עסן וואס איז למהדרין מן המהדרין, איז געווען נאטורליך אז מיר האבן געגומען דעם באטורער רב אלס בעל מכשיר.

צב. אין זיין צוואה דערמאנט דער באטורער רב אז עס זענען געווען צייטן וואס דער מצב הפרנסה ביי אים אין שטוב איז געווען זייער שווער, אזוי ווייט אז עס איז צומאל נישט געווען קיין ברויט צו געבן צו עסן פאר די קינדער. און גוטע פריינד האבן אים געראטן אז ער זאל העכערן די פרייז וואס מען צאלט איהם פארן געבן דעם הכשר. אבער ער האט נישט געוואלט הערן דערפון, שפירענדיג אז אויב ער וועט נעמען א געהעריגן פרייז פארן הכשר וועט איהם דאס שווערער מאכן צו קענען קאנטראלירן די כשרות ווי עס דארף צו זיין, און ער וועט נישט קענען אנהאלטן די אלע חומרות וואס ער האט אראפגעשטעלט אין די פאבריקן

צווישן זיינע ווערטער אין די צוואה שרייבט ער "אני מזהיר לבל יספידוני בתור גאון או צדיק, שאינני ראוי לתוארים אלו, ולמה לי להיות לחוכא וטלולא בעלמא דקשוט, אלא להזכיר שהנני בנש"ק וטהורים, ולהזכיר הארבעה חיבוריי שהוצאתי ב"ה לאור, ומה שנתתי הכשרים בהשגחה המעולה במסי"פ, ובעמל וביגיעה רבה, שבאמת כמעט אין לתאר ולהעלות על הכתב את הזהירות והחומרות למען להציל ממכשולות ח"ו, ותולי"ת שהצלתי את בני ישראל ממכשולות, וזכותי הרבים להאכילם בתכלית הכשרות כאשר נתברר ב"ה. וכמה זמנים טובא בטלתי אך למען להזהר ממכשולת, ועי"ז הרבה חידושי אורייתא נשאר בקולמסי מאפס הפנאי לכתוב בעט ברזל ולהדפיסם, כי שמעתא צריכא צילותא ביומא דאסתנא מגילה דף כ"ח ע"ב ואבנתא דליבא בכיסא תליא מילתא, עיין בהקדמת חיבוריי. עכ"ל.

צג. עס דערציילט אונז דעם באטורער רב'ס אייניקל הרה"ג ר' ברוך טייטלבוים שליט"א אז ווען עס איז ארויסגעקומען דער "שו"ת דברי יואל" האט ער דורכגעבלעטערט דעם ספר און געקוקט די תשובות, זעהנדיג אז עס זענען נישטא דארט געדרוקט קיין תשובות פארן זיידן, האט ער איהם געפרעגט היות ער האט דאך געשריבן צענדליגער תשובות להלכה, פארוואס האט ער נישט געשריבן קיין שו"ת פארן רבי'ן?

האט איהם דער זיידע געגטפערט מיט א פשטות "איך זאל שרייבן בריוון פארן רבי'ן?! פארוואס?! וויפיל מאל האט זיך געמאכט אפילו מער ווי איינמאל א טאג, עס איז אונטערגעקומען א שאלה בין איך אריבערגעלאפן

דער רבי מרן הדברי יואל זי"ע האט סומך ידיו געווען אויף איהם, און ער האט אים געטרויעט אויפן שטארקסטן פארנעם אז ער זאל שטיין אין שפיץ פון די מערכת הכשרות סיי ביי די פלייש און סיי ביי מילכיגס. דער רבי זי"ע האט איהם שטארק מעריץ געווען און כסדר איבערגעשמועסט מיט איהם די עניני כשרות והשגחה, און יעדע שאלה, יעדער דבר גדול וקטן האט ער איבער געשמועסט מיטן רבי'ן און לויט זיינע אנווייזונגען האט ער דאס איינגעפירט ביי די שחיטה.

אין בארא פארק

בשנת תשט"ז לפ"ק האב איך זיך געצויגן קיין בארא פארק, וואס איז נאך אין יענע יארן געווען א מדבר שממה פון חסיד'ישע אידן אין פארגלייך וואס בארא פארק איז היינט.

איך האב זיך דעמאלטס קובע געווען מיין מקום תפילה אין קערעסטירער ביהמ"ד. איין יאר שפעטער האט זיך אויך דער באטורער רב ז"ל אריבער געצויגן קיין בארא פארק און מייסד געווען זיין ביהמ"ד "קהל ישמח משה" בין איך אריבער דאוועגען ביי אים אין ביהמ"ד.

איך האב דארט געדאוועגט די פאלגענדע יארן ביז שנת תשכ"ה וועז דער רבי מרן הברך משה זי"ע האט זיך אריבער געצויגן וואוינען קיין בארא פארק, און מייסד

דעם בריק און דאס דורכגעשמועסט מיטן רבי'ן? וואס זאל אויספעלן צו שרייבן בריוון?!".

דער רבי זי"ע האט געהאט א שטארקע אינטערעסע אין דעם הכשר, ער האט געזאגט "די אידן דא קומען פון די לאגערן, זיי זענען שוואכע צובראכענע אידן, איך וויל אז יעדער איד זאל דא קענען עסן פלייש למהדרין, אויפן באטורער רב'ס השגחה קען זיך יעדער פארלאזן".

א דבר פלא האט דערציילט הרה"ח המפורסם רבי שלמה גפן ז"ל, אז נאכדעם וואס דער רבי זי"ע איז ל"ע אוועקגעפאלן שבת שקלים תשכ"ח לפ"ק, איז ער געווען א שטיק צייט אין א מסוכנ'דיגן מצב ל"ע, און הערשט נאך עטליכע וואכן האט דער רבי אנגעהויבן צוביסלעך צוריק צוקומען צו די כוחות, ביז וועז א' סליחות איז דער רבי צום ערשטן מאל אריינגעקומען צווישן ציבור.

יענעם חול המועד פסח האט מען אריינגעלאזט צום רבי'ן עטליכע יחידים פון דעם רבי'נס גאר נאנטע מענטשן, אז זיי זאלן צוגיין ביז צו די טיר און וואונטשן א רפואה שלימה.

דער נירבאטור רב איז געווען צווישן די וואס זענען דעמאלטס געקומען צום רבי'ן, און ער האט דעם רבי'ן אנגעוואונטשן. ווי נאר דער רבי האט איהם געזעהן האט מען געזעהן ווי דעם רבי'נס צורה שיינט אויף און ער שמייכלט, וועז דער נירבאטור רב איז אוועקגענאנגען, האט זיך דער רבי אויסגעדרייט צו ר' שלמה גפן ע"ה און איהם געזאגט מיט גרויס הנאה "איך זע ביי דעם איד סייעתא דשמיא אין כשרות".

געווען די ק"ק עצי חיים, וואס דאן בין איך "צוריק אהיים קיין סיגעט", וואו איך בין שוין געבליבן עד היום הזה לאורך ימים טובים.

ועתה כתבו לכם את השירה הזאת

עס איז מיר א חשיבות צו דערמאנען די גרויסע זכי' וואס איך האב געהאט בשנת תשל"ב לפ"ק מקיים צו זיין די לעצטע מצוה פון די תורה "כתבו לכם את השירה הזאת", ווען איך האב געלאזט שרייבן א ספר תורה בייא חשוב'ן סופר אין ארץ ישראל, און די ספר תורה איז פארטיג געווארן פאר שבועות.



רביה"ק בעל ברך משה ז"ל בייכתיבת האותיות ביימיר אין שטוב פאר שבועות

בייס שתיית לחיים



עטליכע טעג פאר שבועות האט מען געשריבן די אותיות ביי מיר אין שטוב, און בעצם חג השבועות איז געווען דער מעמד הכנסת ספר תורה צום ביהמ"ד עצי חיים סיגעט, וואו די ספר תורה געפינט זיך ביזן היינטיגן טאג.

פרק י'
בצל צדיק כתמר

שטייענדיג ביי די פאזע און מיר דערציילן ווי אזוי מיר האבן זוכה געווען איבערצופלאנצן אונזער שטוב וואס איז געשטעלט געווארן אויף די יסודות פון דער אלטער היים און געבויעט אין אמעריקע, קומען ארויף אויפן געדאנק אינערליכע געפילן פון רגשי שבח והודאה פאר השי"ת וואס ער האט מיך חונן דעת געווען צו זוכן דאס שייכות מיט מיינע גרויסע און הייליגע רבי'ס נצר מטעי פון רבותינו הקדושים לבית סיגוט - וואס מיינע עלטערן און אור-עלטערן זענען שוין נתגדל געווארן על ברכיהם - און איך האב זוכה געווען בזכות אבותי הק' צו טרעפן חן אין זייערע אויגן, און מעודי ועד היום הזה נתגדלתי בין החכמים און זוכה געווען צו צו ווארעמען ביי די ליכטיגע שטראלן פון רבותינו עצי התמרים זכותם יגן עלינו.



רבינו הקדוש זי"ע בעל דברי יואל

גאר באזונדער ווען מיר זענען אנגעקומען אהער קיין אמעריקע, נאכן ביטערן חורבן, ווען אלעס איז געווען חרוב, און מען האט געדארפט האבן גאר שטארקע כוחות אז מ'זאל זיך קענען דערהאלטן, האב איך זוכה געווען להתקרב אל הקודש, און ווייטער אנגעהאלטן דעם קשר אמיץ וחזק מיט כ"ק מרן רבינו הגאוה"ק איש אלקים רבינו יואל זי"ע אב"ד סאטמאר, וואס ער האט זוכה געווען צו זיין דער וואס אויף אים איז ארויפגעלייגט געווארן דער

תפקיד פון הימל מחזיר צו זיין העטרה ליושנה און זיין דער מקים עולה של תורה וחסידות על אדמת אמעריקע.

בענין זה וויל איך צוטירן עטליכע שורות מספרי נהר שלמה:

וזה שאירע בארה"ב אחר המלחמה הנוראה שנבנו ונוסדו ישיבות ות"ת מחדש ורואים "שטריימליך" בהרחובות, צריך להתבונן מאיפה נצמח כל זה, אי אפשר לומר שהזמן גרם דהזמן שאחר המלחמה הי' זמן של תהו ובהו כנודע, ואי אפשר לומר דהמקום גרם כיון דמדינת אמעריקא לפני כן לא היה מוכשר לשום ענין של יהדות וכמפורסם לכל, ומוכרחים לומר שגברא גרם, שהיה איש אחד ששכמו למעלה מכל הגדולים ה"ה רבינו הקדוש זצוק"ל, שהוא הגבר שבהרבה יותר מכפי כוחותיו התחיל הכל מחדש ובנה הישיבות והבית רחל, ומאז הולכת ומתפשטת בנשיאות להבחל"ח רבינו הקדוש שליט"א שממשיך הלאה בזה הדרך, ותלי"ת שמלבד הנס הגדול שעשה לנו הקב"ה שהצילנו, עשה נס גדול יותר מזו שהציל רבינו הק' זיע"א. דאי לאו האי יומא שהציל הקב"ה רבינו הק' ז"ל כמה משה ויוסף איכא בשוקא, דהיינו שהי' מסתובבים בשווקים וברחובות ולא הי' מתחנכים בישיבות הק', וכל זה רק בזכות שהננו מסתופפים בצילם הק'.

ווי שוין דערמאנט גייט שוין צוריק מיין התקשרות אינעם רבי'ן מיט אסאך יארן, וועו נאך אלס קינד פלעג איך יערליך פארן מיט מיין טאטן צום רבי'ן קיין קראלי און שפעטער קיין סאטמאר, און אויך בימי בחרותי האב איך געהאט די געלעגענהייט צו פארן פון די ישיבה זיך מסתופף זיין בצל הקודש וועו דער רבי איז געקומען צו פארן אויף שבתים אין די ארומיגע שטעט.

איז געווען נאטורליך און זעלבסט פארשטענדליך וועו איך בין אנגעקומען קיין אמעריקע און געהערט אז דער רבי איז אין אמעריקע, האב איך באלד געוואוסט אז דא וועט ווייטער אנהאלטן דאס התקשרות ווי ביז היינט.

קשר איתן

און טאקע פון דעם ערשטן טאג וואס איך בין אנגעקומען קיין אמעריקע האב איך צוריק באנייט מיין קשר מיטן רבי'ן זי"ע.

ווי דערמאנט זענען מיר אנגעקומען קיין אמעריקע זונטאג, יענעם דינסטאג בין איך שוין אריבער געפארן קיין ווילימסבורג שלום נעמען ביים רבי'ן. אין די ערשטע מינוט האט מיך דער רבי נישט דערקענט, נאר נאכדעם וואס איך האב זיך

פארגעשטעלט ווער איך בין, האט זיך דער רבי באלד דערמאנט, און א לענגערע צייט האט מיך דער רבי אויסגעפרעגט באריכות איבער אלעס וואס איז אריבער אויף מיר אין די לעצטע יארן, און ער האט געוואלט וויסן גענוי איבער מיינע משפחה מיטגלידער, ווער עס איז איבערגעבליבן פון די פאמיליע, און וואו זיי געפונען זיך יעצט.

וועו איך האב דערציילט אז איך האב חתונה געהאט אין קראלי מיט א היימישן שידוך, די טאכטער פון מקורבו ר' אהרן הערש וויס ע"ה, האט דער רבי באלד געפרעגט "וואס טוט זיך מיט ישראל דוד?". איך האב אים איבערגעגעבן א גענויען גרוס פון מיין שוואגער מיט וועמען איך האב דאך אינאיינעם געוואוינט אין קראלי.

באלד וועו איך בין ארויסגעגאנגען פונעם רבי'ן מרן הדברי יואל זי"ע בין איך באלד אריבער געגאנגען אויף 152 היוז סט. צום רבי'ן מרן הברך משה זי"ע, און איך האב שלום געזומען ביים רבי'ן.



רביה"ק בעל ברך משה ז"ל אין די ערשטע יארן אין אמעריקע

דער רבי האט מיך אויפגענומען מיט גרויס שמחה, באגעגענדיג זיך מיט נאך אן אלטן סיגעטער חסיד... און דער רבי האט מיך א לענגערע צייט אויסגעפרעגט און אויסגעשמועסט אלע ענינים.

יענער דינסטאג איז געווען דער טאג אין וועלכן האב איך צוריק מחדש געווען דעם קשר מיט מיינע רבי'ס וואס לאורם בין איך וויטער געגאנגען אלע יארן עד זיבולא בתרייתא.

נישט קענען אוועק רייסן...

דער קשר איז געווען א שטארקער און א טיפער, וואס איך האב אלע יארן געשפירט אין הארצן, אבער עס האט זיך אמאל געמאכט א געלעגענהייט

וועו דער רבי מרן הדברי יואל זי"ע האט דאס אליין ארויסגעזאגט בדרך בדיחותא, אבער אונטערן וועדטל איז געלעגן אסאך אמת.

מיט יארן צוריק איז דער רבי איינגעלאדענט געווארן דורך זיינע קרובים ר' יוסף און ר' לייביש פרענקל ע"ה - וואס זענען געווען אייניקלעך פונעם קאלבסוב'ער רב א זון פונעם ייטב לב זי"ע - אז דער רבי זאל קומען אויף אפרוה ביי זייער רעזארט-פלאץ אין מאנטרעי שווייץ.

דער רבי איז געקומען צו פארן אהין אויף שבת חזון, און ווי פארשטענדליך זענען געקומען צו פארן אסאך געסט און מען האט זיי אלע צוגעשטעלט אכסניות אז זיי זאלן קענען מיטהאלטן דעם שבת בצל הקודש.

שבת אינדערפרי קומט צו צו מיר הרה"ח ר' יוסף אשכנזי ע"ה און ער אנטשולדיגט זיך אז ער האט נישט גענוג עליות צו געבן פאר אלע געסט, און אז ער זעהט נישט אז איך זאל קענען באקומען אן עלי' לתורה. איך האב אים געזאגט אז איך האב בכלל נישט ערווארטעט קיין עלי', און ער דארף זיך נישט אנטשולדיגן.

וועו עס איז געקומען צו קריאת התורה ביי מנחה האט דער רבי אים באפוילן אז ער זאל מיר געבן אן עלי', וכך הוה. נאכדעם וואס איך האב עולה געווען און איך האב געזאגט די צווייטע ברכה און איך האב געוואלט אוועק גיין פון די בימה האב איך באמערקט אז מיין גארטל האט זיך געהאט פארטשעפעט אינעם קנעפל פונעם רבי'נס בעקיטשע, האט זיך דער רבי אנגערופן מיט זיין שמייכל "יעצט וועסטו זיך שוין נישט קענען אוועק רייסן פון מיר"...

מחובר לטהור

במשך די אלע יארן האב איך אנגעהאלטן א שטארקע התקשרות אינעם רבי'ן, און אויף טריט און שריט בין איך געקומען זיך שואל עצה זיין און אנפרעגן אין אלע מיינע ענינים ווי אויך בעניני מסחר ופרנסה.

אויך נאכדעם וואס איך האב געעפענט די "מהדרין" מילכיגע פראדוקטן, וואס איז געווען א נייע זאך אין אמעריקע אהערצושטעלן די פראדוקטן אויף אזא הויכע סטאנדארט אין כשרות, בין איך כסדר געווען ביים רבי'ן און מיט אים דורכגעשמועסט יעדע שאלה וואס איז געווען עומד על הפרק כאשר ישאל איש בדבר האלקים.

אין פעלד פון כשרות

כידוע האט דער רבי זי"ע געהאלטן אז איינע פון די עקרי גרמא בנזקין פארוואס עס האט זיך נישט געהאלטן אידישקייט אין אמעריקע איז געווען צוליב די שטארקע הזנחה בשדה הכשרות, און אידן האבן געגעסן מפוקפק'דיגע מאכלים וואס דאס האט גורם געווען אז מ'איז ל"ע מטומטם געווארן, און מיט די צייט אינגאנצן אראפ פון וועג.[צד]

דעריבער האט דער רבי מקדיש געווען אסאך צייט און כוחות אהערצושטעלן דא פארן היימישן ציבור אז עס זאל זיין צו באקומען די מאכלים למהדרין מן המהדרין. און צוליב דעם איז דער רבי אלס געווען אזניו קשובות צו מיינע שאלות און ספיקות, און זיך אפגעגעבן מיט יעדן דבר קטן וגדול.

איך וועל דא דערציילן עטליכע פרטים וואס איז מיר געבליבן אין זכרון אין די ענינים.

עס איז געווען אמאל ווען מיר האבן געהאלטן ביים אנהייבן צו מאכן א סארט קעז, וואס כדי עס זאל זויער ווערן דארף עס ליגן א שטיק צייט אין די קיבה פון די בהמה, בין איך געווען ביים רבי'ן און זיך שואל עצה געווען איבער דעם ענין. דער רבי האט מיר דאן באפוילן צו פארן קיין מאנטריאל, און נעמען די קיבה דוקא פון די שחיטה פון הרה"ח ר' שלמה ווערצבערגער ע"ה שו"ב פון מאנטריאל.

דער רבי האט מיר דעמאלטס אויך באפוילן צו נעמען דעם פאפער רב ז"ל אז ער זאל זיין דער בעל מכשיר, און ער זאל בודק זיין אז אלעס איז בסדר.[צה]

צד. ביי די דרשה וואס דער רבי זי"ע האט געהאלטן ביי די אסיפה פון די התאחדות הרבנים, א' שמות תשט"ו לפ"ק, האט דער רבי געזאגט "חז"ל ואגן איזהו חכם הרואה את הנולד, מיר דארפן זעהן וואס איז געווען אין אמעריקע בעפאר, און מיר דארפן זעהן נישט נאכצוטון וואס זייערע טעותים זענען געווען, עס זענען געקומען קיין אמעריקע טויזנטער ערליכע אידן, צווישן זיי איז אויך געווען גדולי תורה, אבער אלעס איז צוגרונד געגאנגען און פון זייער ארבעט איז גארנישט געבליבן, און די סיבה דערפון איז קלאר ווייל מען האט אנגעהויבן צו מאכן פשרות אין די תורה און אין די הלכה, און דאס איז געווען דער גורם אז עס איז גארנישט געבליבן, אז מ'גיט א קוק ווי אזוי עס האט אויסגעזעהן אין אמעריקע דער מצב הכשרות, און דער מצב אין טהרת המשפחה, און די מקוואות, און דער עיקר דאס ענין פון חינוך הבנים והבנות, וואס דאס איז געווען דער גורם צו די שרעקליכע ירידה אז עס האבן זיך דא נישט געקענט האלטן קיין ערליכע אידן.

צה. כ"ק הגה"צ אדמו"ר מפאפא זצ"ל אויסער דעם וואס איז ער געווען דער גרויסער רב און מוראה הוראה, איז ער אויך זייער גרויס געווען אין עניני השגחות אויף כשרות, פארשידענע שחיטות זענען געשטאנען אונטער



הגה"ק מפאפא זצ"ל

הוראות אויף פסח

עס איז געווען אמאל ווען איך בין געזעסן ביים רב'ן און געזומען א לענגערע צייט באזונדערע הוראות פאר פסח, ווען מיר האבן געדארפט קענען צושטעלן פול גרעסערע קוואנטומען ווי א גאנץ יאר. ווייל דעמאלטס פלעגן קויפן ביי "מהדרין" א גרויסער מאדערנער עולם וואס במשך דעם יאר האבן זיי נישט געגעסן דוקא פון אונזערע מילכיגס, און מיר האבן וועגן דעם געדארפט צושטעלן א פיל גרעסערן קוואנטום. דער רבי האט מעיין געווען אויף יעדן פרט ופרט און געגעבן זיינע אנווייזונגען און הוראות אין יעדן ענין.

זיין אופזיכט און ער האט געגעבן אויף זיי זיין השגחה, און דורכדעם האבן אידישע קינדער געקענט עסן פלייש וואס איז כשר למהדרין. אויך פלעגט ער געבן זיין השגחה אויף פארשידענע מילכיגע פראדוקטן אויף וואס ער האט אויפגעפאסט אויף זייער פאבריצירונג מיט דאס גרעסטע אחריות און זהירות, ער פלעגט אונטערנעמען לענגערע נסיעות כדי אנצוקומען צו דעם ארט וואו מען פארבריצירט די מאכלים און אויפפאסן אויף אלעם. עס דערציילט זיין תלמיד דער סקווערער דיין הגאון ר' זלמן אונגאר ז"ל האט דער פאפער רב אים אמאל דערציילט אז ער האט שוין לאנג געוואלט אויפגעבן זיין הכשר אויף די מילכיגע פראדוקטן, אבער דער סקווערער רבי זצ"ל האט אים געבעטן אז ער זאל דאס נישט אויפגעבן "כדי אונזערע אידן אין אמעריקע זאלן נאך האבן א מאכל וואס איז כשר בתכלית...".

דער רבי זי"ע האט זייער שטארק געהאלטן פון זיין הכשר, און אפן געזאגט אז דער פאפער רב איז זוכה צו א ספעציעלע סייעתא דשמיא. געווען איז דאס גייענדיג אמאל אינאיינעם מיטן רבי'ן זי"ע און נאך רבנים באקוקן א מיל פארן מאלן דערין דאס מען אויף פסח, ווי פארשטענדליך איז דער מיל שוין געווען ג'כשר'ט און עררייניגט בעפאר זיי זענען אנגעקומען, וועו זיי האבן באקוקט דעם מיל האבן זיי טאקע געזען אז אלעס איז אויסגעהאלטן ריין אויף פסח, אינמיטן האט דער פאפער רב באשלאסן א בליק צו טוהן וואס עס טוט זיך אינעווייניג אין די טיפענישן פון די מיל, ער האט זיך אויסגעטוהן דעם הוט און ער האט זיך ארייגעבויגן אינגאנצן איינעווייניג און ער איז ארויסגעקומען מיט א בילקע אין די האנט... דער רבי זי"ע איז גאר שטארק נתפעל געווארן פון די אויסטערלישע געשעהענישן און ער האט זיך אויסגעדריקט "איך וויים דאס שוין פון סאטמאר אז דער פאפער רב האט א מורא'דיגע סייעתא דשמיא אין כשרות...".

איך פלעג פארן אויף לענגערע נסיעות מיטן פאפער רב זצ"ל וועגן כשרות, און איך האב דעמאלטס געהאט די זכי' צו קענען לערנען דעם פאפער רב און זהען וואס עס הייסט א גברא דמארי סייעא.

איך דערמאן זיך אן עפיזאד, עס איז געווען אמאל ווען מיר זענען ארויסגעפארן אויף די פארמס א לענגערע וועג פון ארום פיר שעה מיט א קאר, און דער פאפער רב האט מיטגעברענגט מיט זיך א גאנצער הויפן ספרים וואס ער האט געלערנט אויפן וועג. אינמיטן וועג רופט ער זיך אן צו מיר "איך האב מורא אויב מ'וועט פארן אזוי וועסטו איינשלאפן, דערביבער כדי דיך צו האלטן וואך וועלן מיר מאכן א שפיל", דער פאפער רב האט דאן אויסגעשטעלט א שפיל אז ער וועט זאגן א וואורט פון צוויי אותיות צום ביישפיל "בם", און איך וועל דארפן זאגן א וואורט וואס הייבט זיך אן מיטן לעצטן אות וואס ער האט געזאגט צום ביישפיל "משה", אזוי איז דאס געגאנגען א לענגערע צייט. עס האט זיך ארויסגעשטעלט אז ווילאנג מ'איז געגאנגען אויף די קלענערע אותיות האב איך מנצח געווען, וועו עס איז געגאנגען אויף די גרעסערע אותיות האט ער מנצח געווען, אזוי האט ער מיך געהאלטן וואך אויפן וועג.

אויף טריט און שריט

וועו מיר האבן אנגעהויבן צו מאכן מארגארין זענען מיר ארויסגעפארן צוזאמען מיטן פאפער רב ז"ל און מיטן באטור רב ז"ל צו א געוויסע קאמפאני וואו מיר האבן דאס געוואלט פאבריצירן, מיר זענען נישט געווען אינגאנצן צופרידן פון זייער סיסטעם זענען מיר געגאנגען רעדן מיט איינעם פון די מכשירים פון די או. יו. וואס זיי האבן געגעבן א הכשר דערויף, און מיר האבן פארגעלייגט אונזערע טענות און חששות, האבן זיי געזטפערט "איר וועט נישט זיין צופרידן פונעם סיסטעם ווי אזוי מ'כשר'ט ביי אונז, און עס איז בעסער איר זאלט גיין אויף א צווייטן ארט".

איך בין דעמאלטס אריין צום רבי'ן און דערציילט איבער דעם ענין, דער רבי האט אנגעצייגט א תשובה פונעם חתם סופר זי"ע פון וואו מ'זעהט אז מ'זאל נישט מקיל זיין אין דעם ענין בשום אופן.

מילכיגס פאר'ן רבי'נס שטוב

איך האב אויך געהאט די זכי' יערליך צו צושטעלן מילכיגס פארן רבי'נס שטוב אויף פסח.

מידי שנה בשנה ערב פסח גאר פרי פארטאגס בין איך אריבערגעקומען צום רבי'ן אין שטוב, און הרבנית הצדיקת ע"ה האט מיר געגעבן צוויי גרויסע כלים אין וועלכן איך זאל אריינלייגן זויער קרעים מיט נאך א קעז פאר יו"ט.

די רביצין האט נישט געוואלט נעמען פון געשעפט, נאר דוקא פונעם גרויסן טאפ וואס איז געווען אין די פעקטארי, נאך איידער די קעז גייט אריבער די אלע מאשינען וואס שטעלן אריין די מאכלים אין די קליינע קאנטעינארס. זי האט וואַרשיינליך באקומען די הוראות פונעם רבי'ן ז"ל.

עס איז נישט געווען אזוי לייכט, מען האט געדארפט ערב פסח ארויסגעפארן צו די פעקטארי, און ארויפגעשלעפט די גרויסע כלים, מ'האט געדארפט ארויפקריכן אויפן הויכן לייטער, און זיך אנטון די ספעציעלע בגדים מיט הענטשוך, און אזוי ארויסשעפן די קעז און קריעם פונעם טאפ, און דאן שטארק פארמאכט די פעסער און דערנאך האב איך דאס צוריק געברענגט פארן די רביצין.

מיין השתדלות פאר "התאחדות צוקער"

איך שפיר עס אלס א חשיבות דא צו שרייבן איבער דעם ענין וואס איך האב זוכה געווען - אויפן רבי'נס באפעל און אין זיין שליחות - צו זיין דער וואס זאל ברענגען לידי מעשה רצון קדשו צו קענען פאבריצירן אייגענע צוקער לכבוד פסח.

דער רבי האט געהאט חשק צוליב זיינע ענינים אז "התאחדות הרבנים" זאל לאזן מאכן צוקער אויף פסח, וואס דאס זאל אויך דינען אלס הכנסה פאר די קערפערשאפט. דער רבי האט מיך דעמאלטס געלאזט רופן, און ער האט מיך געזאגט וואס עס ליגט אים אויפן הארץ, און בתוך הדברים האט ער מיך געזאגט "איך האב געהערט אז אין מדינת יוטא אין אמעריקע, דארט קען מען אפדינגען א פאבריק ספעציעל פאר דעם, און מ'קען דאס האלטן אויף עטליכע וואכן אדער חדשים, ווייל די ארטיגע גוים זענען שטארק גלויביגע וועלן זיי פארשטיין וואס מיר ווילן, מאכן אייגענע צוקער וואס זאל זיין אונטער די השגחה פון רבנים, און איך גלויב אז עס קען צושטאנד קומען".

"דעריבער האב איך דיר געוואלט בעטן" האט דער רבי אויסגעפירט "אויב עס וואלט מעגליך געווען אז דו זאלסט זיך אונטער נעמען דארט אראפ צו פארן און מברר זיין דאס ענין צי עס קען צושטאנד קומען און ווי אזוי, איך בין בטוח אז דו וועסט מצליח זיין דערמיט, און מיר וועלן קענען מאכן צוקער פאר אנשי שלומינו לכבוד פסח".

ווי פארשטענדליך האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז איך בין גרייט צו ממלא זיין רצון קדשו.

איך בין אראפ געפארן קיין יוטא צוזאמען מיטן רב המכשיר, דער נירבאטור רב זצ"ל, און מיר זענען דארט געווען עטליכע וואכן, וואס מ'איז ארומגעפארן פון שטאט צו שטאט און פון דארף צו דארף, און מיר האבן אריינגעלייגט גרויסע כוחות ביז ווען עס איז אונז געלונגען בכוחו של אותו זקן צו קענען אהער שטעלן א קליינע פאבַריק און דארט קענען פאבריצירן די צוקער לויט ווי עס איז געווען דעם רבי'נס רצון.

ווען מיר האבן געענדיגט די ארבעט און מיר זענען אנגעקומען צוריק אהיים קיין ניו יארק, בין איך באלד אריבער צום רבי'ן אין שטוב און איך האב איבער געגעבן פארן רבי'ן א ענויע באריכט פון די גאנצע רייזע, און דער רבי האט זיך צוגעהערט

ווען זיין הייליגע צורה שטראלט פאר הנאה אז ער וועט קענען מוציא זיין מחשבתו מן הכח אל הפועל וואס ער האט געזעהן דערין א גרויסע דערגרייכונג לכבוד שמים, נאכדעם האט ער זיך געוואנדן צו מיר און געזאגט:

"שלמה, דו ביסט דאך א סוחר, לאמיר הערן ווי אזוי ווילסטו דאס מסדר זיין מיט די התאחדות הרבנים?".

האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז כדי צו קענען דינגען דעם פאבריק מוזן מיר קענען פאבריצירן לכל הפחות א געוויסע צאל צוקער, וואס דאס וועט אויסקומען א חשבון פון ארום פערציג טויזענט דאללער, ממילא טראכט איך אז איך וועל אינוועסטירן צוואנציג טויזענט דאללער, און די התאחדות הרבנים וועט אריינלייגן די אנדערע צוואנציג טויזענט און מיר וועלן זיין גלייכע שותפים.

דער רבי הערט מיך צו און מיט זיין שטראלענדע צורה זאגט ער מיר "הער מיך צו, דיין טאטע קומט דאך פון בערבעשט, איך ווייל דיר דערציילן א מעשה וואס מ'פלעגט אמאל דערציילן".

"עס איז אמאל געווען א איד אין בערבעשט וואס האט געדארפט א שידוך פאר זיין טאכטער, איז געווען א געריבענער שדכן וואס איז אריבער געגאנגען צום דערנעבנדיגן דארף 'יוט', און ער האט דארט מודיע געווען אז ער זוכט א פאסיגן בחור פאר א צוואנציג יעריג מיידל, וואס האט צוואנציג טויזענט זילבער שטיק פאר נדן", עס האט זיך אנגעטראגן א פיינער בחור און דער שידוך האט זיך אנגעהויבן צו רוקן ווען עס האט שוין געהאלטן ביים ענדיגן רופט זיך אן דער שדכן אז ער האט געמאכט א טעות מיט צען, אז דאס מיידל איז דרייסיג יאר אלט, און זי האט נאר צען טויזנט רובל נדן..."

האט דער רבי ממשיך געווען "איך מיין אז אפשר קען זיין דער שותפות האלב אויף האלב אויב וועסטו אריבערנעמען נאך צען אלפים פון התאחדות הרבנים אויף דיין חשבון, דו זאלסט אינוועסטירן דרייסיג אלפים און זיי וועלן אינוועסטירן צען טויזנט.."

ווי פארשטענדליך האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז איך בין גרייט צו טון אלעס וואס דער רבי זאגט, און אז דער רבי זאגט אז עס זאל זיין אזוי וועל איך אזוי טון.

צום שלוס האט דער רבי געזאגט "אין התאחדות הרבנים בין איך דאך נישט קיין דעת יחידאה, איך וועל דאס איבער שמועסן און ברענגען תשובה".

אויף מארגן האט מיך דער רבי געלאזט רופן און ער האט זיך אנטשולדיגט פאר מיר אז דער מנהל פון התאחדות הרבנים הר"ר שבתי מרדכי בערקאוויטש ע"ה וויל נישט איינגיין אויף קיין שותפות מיט קיינעם, און ער איז גרייט אליין צו אינוועסטירן דאס גאנצע געלט, דער עיקר אז דאס זאל באלאנגען אויסדריקליך נאר פאר התאחדות הרבנים.

האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז פון מיין זייט אויס אדרבא, איך בין נאר אריינגעקומען אין דעם געשעפט ווייל דער רבי האט מיר געבעטן, און איך האב זוכה געווען צו קענען זיין דעם רבי'נס שליח און אויספירן רצון קדשו דאס אליין איז פאר מיר א געוואלדיגע זאך, און פון יעצט אין ווייטער זאל אלעס גיין אונטער התאדות הרבנים.

דער רבי האט מיר דאן געוואלט געבן שכר טירחא, אבער איך האב נישט געוואלט נעמען זאגנדיג אז מיר איז א זכי' אז איך האב געקענט זיין דעם רבי'נס שליח פאר א ענין וואס דער רבי זעהט דערין א דבר גדול, נאר דער באטורער רב וואס האט אוועק געגעבן אזויפיל צייט און כוחות דארף באקומען זיין שכר. האט דער רבי באפוילן אז די התאחדות זאל באצאלן פארן נירבאטור רב זיין שכר טירחא פארן אוועק געבן די עטליכע וואכן פאר די השגחה, און דער רבי האט מיך דעמאלטס זייער ווארעם אנגעוואונטשן מברכותיו הטהורים. ויהי רצון שברכת צדיק יחולו על ראשי.

פון דעמאלטס אן איז טאקע אריין אין באנוץ די צוקער וואס התאחדות הרבנים פארבריצירט לכבוד פסח, דער רבי האט דעמאלטס געשריבן א עקסטערע בריוו אין וועלכן ער בעט אז מ'זאל נאר נוצן די צוקער צוליב זיינע טעמים.

ער פארשטייט אליין

במשך אלע יארן וועו איך האב בסייעתא דשמיא זוכה געווען צו זעהן הצלחה אין די געשעפטן, האב איך כסדר געשטיצט דעם רבי'ן און זיינע מוסדות אלעס מיט איין ציהל להחיות נפש צדיק און כדי אנצוהאלטן מיין קשר עליון אינעם אילנא דחיי.

איינמאל וועו איך בין אריין מיט א קוויטל אל הקודש פנימה צום רבי'ן ז"ל, איז דעמאלטס געווען א צייט וואס מ'האט זיך זייער שווער געמוטשעט מיט געלט אין די מוסדות. אינמיטן איז די רביצין אריינגעקומען און וועו זי האט מיך דערזעהן

האט זי זיך אנגערופן "דער רב זאל הייסן פאר שלמה זאל געבן א שיינעם סכום פאר די מוסדות".

האט זיך דער רבי אנגערופן "פאר שלמה דארף מען נישט הייסן, ער פארשטייט אליין וואס צו געבן"...

עס איז ידוע אז דער רבי האט זיך אויסגעדרוקט אז ווער עס וועט העלפן זיינע מוסדות וועט ער נישט שולדיג בלייבן. דאס קען איך מעיד זיין וואס איך האב געזעהן בחוש מערערע מאל ווי דורכדעם וואס איך האב געשטיצט דעם רבי'נס מוסדות האב איך זוכה געווען צו זעהן ווי די ברכה פונעם רבי'ן ווערט מקוים אויף א ברייטן פארנעם.

וביקור חולים

אין די ערשטע תקופה וועו מען האט מייסד געווען די הייליגע ארגעניזאציע "סאטמארער ביקור חולים" האט מען אראנדזשירט א פארטי לטובת דעם צוועק. איז דעמאלטס געווען מיין אשת חיל תחי' מיט מרת מארקאוויטש תחי' און להבחל"ח מרת צאהלער ע"ה, וועלכע האבן געמאכט די פארטי. עס איז געווען מיט גרויס הצלחה.

א יאר שפעטער האט א צווייטע פרוי געמאכט די פארטי, און עס איז געווען א שוואכערע הצלחה. האט דעמאלטס די רביצין ע"ה געלאזט רופן מיין ב"ב תחי' און די אנדערע צוויי עסקניות, און זיי איבערגעגעבן דעם רבי'נס בקשה אז פון היינט און וויטער זאלן זיי יעדעס יאר מאכן די פארטי, און זי האט איבער געגעבן די וואַרעמע ברכות וואס דער רבי האט אנגעוואונטשן מיט הצלחה מזל און ברכה.

מיר האבן דאס דעמאלטס אנגענומען און עס איז שוין אזוי צענדליגער יארן כולם שוים לטובה וואס זי העלפט צו פאר די פארטי וואס ווערט אנגעפירט דורך מרת מארקאוויטש שתחי', און טוט אלעס וואס איז אין אירע מעגליכקייט צוהעלפן די פארטי און אריינברענגען גרויסע סכומים געלט.

מיין דרשה לטובת דעם רבי'נס מוסדות

איך דערמאן זיך אז בייַ איין געלעגענהייט האב איך אויך געהאט די געלעגענהייט צו רעדן און מעורר זיין אנדערע איבער'ן חוב צו שטיצן דעם רבי'נס מוסדות.

וועו עס איז געווען די ערשטע מסיבת מלוה מלכה לטובת די סאטמארע מוסדות אין בארא פארק, איז געווען מוצאי שבת קודש פרשת ויחי.

איך האב דעמאלטס געדאוונט אין ביהמ"ד ישמח משה דנירבאטור, און עס זענען אריבער געקומען די גבאים פון סאטמארער ביהמ"ד הרה"ח ר' ישעי' בערגער ע"ה מיט יבדלחט"א ר' זלמן ליכטמאן הי"ו און זיי האבן געבעטן אז דער באטורער רב זאל זאגן אפאר ווערטער פארן עולם און ער זאל זיי מעורר זיין איבער דאס חשיבות און וויכטיגקייט פון שטיצן די סאטמארע מוסדות, און בעטן דעם עולם צו קומען צו די מלוה מלכה מחזק זיין די מוסדות.

דער באטורער רב האט זיך אנטשולדיגט פאר זיי אז ער קען דאס נישט טון, ווייל מען האט אים נישט מודיע געווען פון פאראויס, און אים קומט אן שווער זיך אויפשטעלן רעדן וועו ער איז נישט מסודר פון פאראויס וואס צו רעדן, און וועו מ'זאגט אים וועו פריער וואלט ער זיך וועו אוודאי צוגעגרייט געהעריג.

האבן זיי איהם געבעטן אז ער זאל מיר געבן רשות צו זאגן אפאר ווערטער, האט דער באטורער רב געזאגט 'וואס מיינט איר? ער איז יא פארגעקוקט?! וואס זאל ער דען זאגן?!', אבער זיי האבן מיך געמוטשעט, און דער רב האט געגעבן רשות האב איך זיך אויפגעשטעלט און געזאגט:

"מורי ורבותי, איר ווייסט אז דעם מוצאי שבת וועט אפגעהאלטן ווערן די ערשטע מלוה מלכה לטובת די סאטמארע מוסדות דא אין בארא פארק, און דער רבי (שליט"א) וועט אליינס קומען אנטייל נעמען ביי די מלוה מלכה, און מען בעט יעדן איינעם אז ער זאל קומען זיך משתתף זיין.

מיר געפונען די וואך אין די סדרה "שיכל את ידיו כי מנשה הבכור וגו', ויאמר ידעתי בני ידעתי גם הוא יהיה לעם וגם הוא יגדל ואולם אחיו הקטן יגדל ממנו", קען מען מסביר זיין דעם תוכן הפסוקים לענינינו, עס איז באקאנט אז וועו דער רבי האט מייסד געווען די ישיבה אין אמעריקע זענען געקומען צו איהם זיינע חסידים מאנשי שלומו, און תלמידים פונעם עצי חיים זי"ע, און זיי האבן אים געוואלט מסביר זיין אז אין אמעריקע איז נישט מעגליך צו קענען מייסד זיין א ישיבה אזוי ווי אינדערהיים, און מ'האט געברענגט א ראי' פון צוויי ישיבות וואס זענען שוין געווען דא, איינס אין וויליאמסבורג, און איינס אין די וועסט-סייד, און ביידע זענען זייער מצליח ווייל זיי האבן משנה געווען פון דעם וועג ווי אזוי מ'האט אים געגאנגען אמאל אין דער אלטער היים.

דער רבי האט דאס אבער נישט געוואלט אויסהערן, און ער האט געזאגט אז ער וועט בשום אופן נישט משנה זיין מיט קיין חוט השערה פון דעם וואס מ'האט זיך געפירט

אינדערהיים, און דאך האפט ער צום אייבערשטן אז ער וועט אויך קענען מצליח זיין אין אמעריקע.[צו]

מיט דעם האב איך געטראכט אז מ'קען טייטשן דעם פסוק "ידעתי בני ידעתי גכם הוא יהיה לעם", איך ווייס אז עס וועט נאך קומען די צייט וועו די צוויי ישיבות וועלן זיך צוריק כאפן און זיי וועלן אויך זיין אינגאנצן אזוי ווי עס זענען געווען די ישיבה אמאל אינדערהיים, אזוי ווי מיר זעהן טאקע מיט די אידן ווי זיי וועלן כסדר בעסער,[צז] אבער

צו. המקום כאן לציין וואס עס האט דערציילט הרה"ח בנש"ק רבי יצחק פריעדמאן ז"ל א זון פונעם באיאנער רבי'ן הרה"צ רבי מרדכי שלמה זצ"ל, אז אין די ערשטע יארן אין אמעריקע האט זיך זיין פאטער דער באיאנער רבי ז"ל באגעגענט מיטן רבי'ן ז"ל, און דער רבי האט אים דערציילט אז ער האט אין פלאן צו גרינדן א ישיבה אין ניו יארק. דער באיאנער רבי האט געשטוינט צו הערן דעם רבי'נס פלאן, און ער האט פרובירט אפצורעדן דעם רבי'ן פון די פלענער, זאגענדיג פארן רבי'ן אז עס איז נישט כדאי צו פרובירן אנצוהייבן וועו עס איז נישטא קיין שום אויסזיכטן פאר אזעלכע פלענער אז זיי זאלן מצליח זיין, בפרט וועו עס זענען דא אזוי וויניג בחורים וואס ווילן לערנען תורה על טהרת הקודש, און פאר אזעלכע בחורים איז דאך שוין דא עטליכע גרעסערע ישיבות אין ניו יארק.

דער רבי האט אים געטשפערט "איר זענט פולשטענדיג געוועכט באיאנער רבי, עס איז אמת אז אין אמעריקע זענען שוין דא ערליכע ישיבות, און די ערליכע בחורים וואס זוכן צו לערנען תורה האבן שוין א פאסיג מקום וואו צו לערנען, פונדעסווועגן וויל איך מייסד זיין א ישיבה וואס וועט זיין גאר אנדערש ווי די אלע ישיבות, די ישיבה וואס איך וויל גרונדן וועט אינגאנצן נישט האבן קיין שייכות מיט אמעריקע".

דער באיאנער רבי האט נישט נאכגעלאזט און ער האט דעם רבי'ן מסביר געווען אז דער רבי וועט נישט האבן די כוחות צו טראגן דעם שווערן עול וואס די ישיבה פאדערט פינאנציעל, און בכלל איז נישט קיין כבוד פארן סאטמארער רבי'ן אז ער זאל זיך אריינלאזן אין אזא ישיבה, וואס האט נישט קיין שום אויסזיכטן פאר קיין געהעריגן עתיד, און עס קען נאך שאפן בזיונות אויב וועט זי זיך נאך מוזן שפארן. אבער דער רבי האט נישט אנגענומען זיינע ווערטער.

איין טאג שפעטער האט דער באיאנער רבי ערופן זיין זון ר' יצחק, און אים איבער געגעבן א סכום פון צוויי טויזנט דאללער, וואס איז געווען א הון רב בימים ההם, און ער האט איחם געבעטן אז ער זאל דאס אריבערטראגן צום רבי'ן. וועו ר' יצחק האט זיך געוואונדערט על מה ולמה, האט אים דער פאטער געטשפערט "וועו איך בין געקומען קיין אמעריקע האב איך באלד געזעהן אז דא איז א מדבר שממה, און עס איז כמעט נישטא די מעגליכקייט אויפצושטעלן אידישקייט אזוי ווי אמאל, האב איך דעמאלטס אנגעהויבן אוועק צו לייגן געלט מיט די פולע אמונה אז עס וועט נאך קומען דער טאג וואס עס וועט אנקומען אהער א גרויסער מענטש וואס ידיו רב לו און ער וועט מצליח זיין להעמיד הדת על תלה, נעכטן בין איך געוואויר געוואארן אז דער מענטש איז שוין דא, דאס איז דער סאטמארער רבי, און ער איז דער יחיד הדור וואס ער איז מסוגל דא אויפצושטעלן א ארגינעלע אידישקייט, דעריבער קומט איהם דאס געלט".

צז. דער רבי פלעגט אסאך מאל זאגן פאר זיינע נאנטע דעם מהלך וועלכן ער האט אויסגעקליבן צו גיין אין דעם וועג, און אין דעם הינזיכט צילט ער צוצוקומען צום תכלית הנרצה.

דער רבי איז אסאך נאכגעגאנגען און געגישטערט וואו עס שטעקט דער טעות פון די אלע גדולים וצדיקים וואס זענען געווען אין אמעריקע בעפאר, וואס זענען געקומען פון די ווייטע פלעצער מיט די ערליכסטע כוונות,

"אחיו הקטן יגדל ממנו", די יונגערער ברודער דאס מיינט מען די נייע און קלערע ישיבה וואס דער רבי האט אויפגעשטעלט וועו זיין גרעסערער בכמות ובאיכות".

דאס זענען געווען די וועריטער וואס איך האב געזאגט ביים אפיל אין נירבאטור ביהמ"ד. שפעטער מוצש"ק ביי די מלוה מלכה האט ר' זלמן ליכטמאן הי"ו איבער געזאגט די וועריטער פארן רבי'ן און דער רבי האט הנאה געהאט פון דעם געדאנק, דער רבי האט מיך דעמאלטס צוגערופן און געגעבן שיריים ארויס ברענגנדיג זיין הנאה פון די וועריטער.

צדקה וחסד

דאס רעדן און דערציילן איבער די געוואלדיגע מידת הצדקה והחסד פונעם רבי'ן זענען דאך פון די זאכן וואס זענען אין א בחינה פון יכלה הזמן והם לא יכלו.

און טראץ זייער בעסטן ווילן האבן זיי דאך נישט באוויזן צו קענען עפעס אויפטוהן אין אמעריקע. דער רבי מחליט געווען, אז דער טעות האט געשטעקט אין דעם וואס זייער ציהל איז געווען צו 'כשר'ן אמעריקע', זיי האבן געוואלט נעמען די טריפה'נע אמעריקע, און דאס מאכן כשר, ריין און ערליך, וואס דאס איז א אוממעגליכע זאך, און די כוחות הטומאה זענען נאך אלץ שטארקער פון די כוחות הקדושה. דער רבי האט באשלאסן אז דער מהלך איז בלויז דורכדעם וואס ער וועט אויפשטעלן זיינע אייגענע מוסדות און אריינלייגן שווערע כוחות אין זיינע נאנטע מענטשן, און מחנך זיין די קינדער משחר טל ילדותם, וועט ער קענען אויפשטעלן א דור ישרים יבורך על אדמת אמעריקע. און אין דעם ריכטונג האט דער רבי אריינגעלייגט שווערע כוחות, אויפצובויען זיין אייגענעם לאגער לשם ולתפארת, און דאס זאל אויטאמאטיש האבן א השפעה אויף ארום.

דער רבי ז"ע האט אמאל געזאגט פאר כ"ק הגה"צ מנייטרא זצ"ל וואס האט געפרעגט דעם רבי'ן ז"ע וויאזוי ער האט באוויזן צו טוהן וואס גדולים וטובים האבן נישט געקענט, אויפצושטעלן אידישקייט אין אמעריקע, האט אים דער רבי געענטפערט בזה"ל "איך האב אנגענאסן מיין בעכער מיט ריינעם וויין, און עס האט זיך איבערגענאסן ארום און ארום, אזוי האב איך געארבעט אויף מיין עולם און דאס האט שוין א השפעה אויף די גאנצע מדינה..." (קונטרס דרש משה - הספד על רביה"ק זי"ע מאת הגה"צ מנייטרא זצ"ל).

די וועריטער האט אמאל געזאגט הגה"צ ר' נחום דוד הערמאן ז"ל (א זון פון הגה"צ ר' יעקב יוסף הערמאן ז"ל וועלכער איז געווען אין אמעריקע אין די יארן פאר די צווייטע וועלט מלחמה, און ער האט מיט מסירות נפש אסאך אויפגעטוהן פאר אידישקייט לויטן דעמאלטסדיגן מצב) דער רב פון די קליימער סט. שוהל (דער עלטערער דור געדענקט די גרויסע 'קליימער סטריט שוהל' וואס איז געשטאנען אנטקעגן דעם רבינ'ס הויז ביים קארנער, און דארט האבן געדאוועט אסאך פארברענטע ציונים וואס האבן זייער פיינט געהאט דעם רבי'ן, און עטליכע מאל האט מען מיט זיי געהאט צוטוהן, וועו זיי האבן דעם רבי'ן נאכגעשריגן, אדער וועו מען האט זיך מיט זיי באפאסט ואכמ"ל) וועו דער רבי האט זיך פאר אים אמאל מתמרמר געווען אז ער זעהט נישט קיין שינוי לטובה אויף די מתפללים ביי אים אין בית המדרש.

האט הרב הערמאן געענטפערט "דער רבי זאל נישט זאגן אזוי, דעם רבי'נס השפעה וואס דער רבי זאגט ביי זיך אין בית המדרש, קומט אן צו זיי אויך, און עס האט א ווירקונג".

איך וויל נאר פארצייכענען אן עפיזאד וואס איז געווען מיט א פערציג יאר צוריק, וועו איך בין געווען אין ארץ ישראל אויף פורים, איידער איך בין געפארן בין איך אריין זיך געזעגענען פונעם רבי'ן, האט מיר דער רבי געבעטן אז איך זאל צוריק קומען ביינאכט.

וועו איך בין צוריק געקומען האט מיר דער רבי געגעבן צען טויזענט דאללער וואס איז אין יענע יארן געווען א געוואלדיגער גרויסער סכום געלט, אז איך זאל דאס איבערגעבן פאר הרה"ג ר' מענדל פריעדמאן זצ"ל וועלכער איז דעמאלטס געווען א ר"מ אין די סאטמארע ישיבה אין ירושלים - אוו שפעטער איז ער געווען אין די ישיבה גדולה אין קרית יואל - אז ער זאל דאס פארטיילן פאר די מלמדים אין די ת"ת אין ארץ ישראל לכבוד פסח.

זיי קענען דיר גארנישט טון

עס איז געווען אין די שפעטע תש"ל יארן וועו איך האב געהאט שווערע פראבלעמען אין די געשעפטן, אוו מ'האט מיך געשטעלט פאר א משפט וואס איז געווען א שווערע קעיס, אוו איך בין געווען זייער פארזארגט.

פארן ערריכט בין איך אראפגעפארן קיין קרית יואל וואו דער רבי איז געווען אין יענע תקופה אוו איך בין אריין א קוויטל צום רבי'ן אין צימער אויף בעיקערטאוו רד. אוו איך האב מזכיר געווען אויף מיין צרה.

דער רבי האט געליינט דאס קוויטל אוו אינמיטן ליינען דאס קוויטל האט ער איינגעדרימלט, כדרכו בקודש, אוו דאס האט זיך פארצויגן אויף צען מינוט.

עס האט אזוי לאנג גענומען אוו איך בין דאך געווען שטארק צובראכן אוו אנגעצויגן פון מיין משפט האב איך זיך אנגעהויבן ארומצודרייען איבערן צימער, אינצווישן האט זיך דער רבי אויפגעכאפט אוו ער האט אנגעהויבן צו רעדן, אבער איך בין פונקט געווען ביים צווייטן עק צימער אוו איך האב נישט באמערקט אז דער רבי האט זיך שוין אויפגעכאפט.

פונקט האט ר' יוסף אשכנזי ע"ה געעפענט די טיר אוו ער גיט א שריי "ר' שלמה וואס דרייט איר זיך? דער רבי רעדט דאך צו אייך".

איך בין שנעל צוריק געלאפן צום רבי'ן דער רבי האט מיך אנגעכאפט מיט ביידע הייליגע הענט אוו איבער געזאגט כמה וכמה פעמים "שלמה, זיי מיינען אז זיי קענען טון, זיי קענען דיר גארנישט טון".

דער רבי האט מיר געגעבן א מטבע וואס ער האט געבענטשט, און ברוך השם איז די גאנצע קלאגע בטל געווארן און איך בין ארויס לחירות.

מיט כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע

במשך אלע מיינע יארן - פון אלס בחור אין די ישיבה אין סלאטפינא - ועד זיבולא בתרייתא האב איך זוכה געווען צו זיין דבוק מיט א קשר אמיץ וחזק אין כ"ק מרן רבינו הגה"ק בעל ברך משה זי"ע.

במשך די אלע יארן וואס דער רבי האט געווואוינט אין אמעריקע, און נאכמער נאכדעם וואס ער האט זיך געצויגן וואוינען קיין בארא פארק, וואו ער האט געפירט דעם סיגעטער הויף א משך פון פופצן יאר, האב איך זוכה געווען צו זיין יד ימינו ונאמן ביתו, און עס איז געווען א בחינה פון לא זזה ידו מתוך ידי.



מיט רביה"ק ז"ל

לפי שמסר נפשו עליהם

נאר איידער איך וועל דערציילן איבער מיין פערזענליכן התקשרות מיטן רבי'ן, און שילדערן אינטערעסאנטע שטריכן, וויל איך פארצייכענען צוויי עפיזאדן וואס איך האב געהערט פון עדי ראי' איבער דאס גדלות פונעם רבי'ן זצ"ל מימי הזעם, וואס אין יענע שוועדע צייטן וועו אזויפיל מענטשן האבן פארלוירן זייער גאנצער מוראל און מענטשליכקייט, און מענטשן האבן געלעבט ווי בעלי חיים ר"ל אן קיין געפיל און מידות, איז דער רבי געווען מורם מעם אויף א געוואלדיגן אופן, און דאס זאגט פון זיך זייער אסאך איבער דעם רבי'נס אמת'ע גדלות און זיינע מדריגות.

פונעם רבי'ן אליין האב איך נישט געהערט אסאך רעדן איבער די מלחמה, און די צרות וואס ער האט מיטגעמאכט, וויל דער רבי האט ממעט געווען פון צו רעדן פון יענע צייטן.

איינמאל געדענק איך וועו דער רבי האט מיר געזאגט א וואדט בנוגע זיין ערשטע פרוי און קינדער הי"ד וואס ער האט פארלוירן ביי די מלחמה יארן. דאס איז געווען וועו עס איז געווען א הכנסת ספר תורה וואס איז געפירט געווארן צום ביהמ"ד עצי חיים סיגעט אין בארא פארק, בין איך געגאנגען מיטן רבי'ן און געשמועסט מיט אים. פלוצלונג האט אנגעהויבן צו רעגענען האט זיך דער רבי אנגערופן צו מיר "אזוי האט דאס אויסגעזהן וועו די רשעים האבן אונז געפירט, אזוי האב איך זיך געשלעפט מיט מיינע קינדער אין א שווערן רעגן". דאס איז געווען פון די איינציגסטע מאל וואס מען האט געהערט דעם רבי'ן איבער זיין משפחה.[צח]

צח. כעין זה אין שנת תש"מ לפ"ק דעם ערשטן טאג שבועות האט דער רבי זי"ע אריינגעגעבן א ספר תורה אין בית המדרש הגדול אין ווילאמסבורג. די ספר תורה האט נאך רביה"ק בעל דבר"י זי"ע אנגעהויבן צו שרייבן ביים סופר הרה"ח ר' אהרן פאללאק ז"ל, און עס איז נישט פארטיג געווארן איידער ער איז נסתלק געווארן לחה"ה. וועו די ס"ת איז פארטיג געווארן האט ר' אהרן אריבערגעברענגט צום רבי'ן אז ער זאל דאס מחנך זיין, און די הכנסת ספר תורה איז באשטימט געווארן אויפן ערשטן טאג שבועות.

עס איז דאן געגאנגען א גרויסער שלאקס רעגן, און מ'האט אנגעהויבן צו קלערן פון אפשטופן די הכנסת ס"ת אויף מארגן. וועו דער רבי האט דאס געהערט האט ער ממש אויסגעבראכן אין א געוויין און ער האט געזאגט "מיט פינף און דרייסיג יאר צוריק וועו די רשעים האבן אונז געפירט איז געגאנגען א שטארקע רעגן, און איך האב זיך געשלעפט אינעם גאס רעגן מיט צוויי קינדער אין די האנט, אז איך האב געקענט גיין מיט צוויי קינדער אין א רעגן קען איך אויך טראגן די תורה". דער רבי האט זיך צעווויינט "ממש אזוי האט דאס אויסגעזהן"...

דער ציבור וואס האט בייגעוואוינט יענע הכנסת ס"ת געדענקט ווי מען האט דאן אריינגעלייגט די ספר תורה אין א פלעסטיג. און די ספר תורה איז ארויס פונעם סיגעטער ביהט"ד אויף היוז סט. און איז געפירט

אין מיין שכינות האט געוואוינט אן עלטערער איד א זקן מיטן משפחה נאמען סיגעל ע"ה, ער איז געווען אין רעימסדארף אין יענעם לאגער וואו דער רבי האט געארבעט מיט נאך א גרופע פון דרייסיג אידן, און ער האט מיר דערציילט א מעשה נורא וואס ער האט מיטגעלעבט מיטן רבי'ן אין לאגער.[צט]

דער לאגער האט זיך געפונען נעבן בוכענוואלד, און איז געווען טרויעריג באריימט אז דארט ארבעט מען עבודת הפרך ביז מ'פאלט פון די כוחות. נאכדעם ווען די רשעים זעהן אז דער מענטש איז שוין נישט פעהיג צו גארנישט, שיקט מען אים צוריק קיין אוישוויץ, וואו מען ענדיגט נעבעך דאס לעבן איז די גאז קאמערן.

דארט אין רעימסדארף איז געווען די אויפגאבע פון די ארעסטאנטן צו פראדוצירן בענזין און אנדערע מאטעריאלן וואס מ'האט גענוצט פאר באמבעס. דאס איז דעריבער געווען זייער א געהיימע און שטארק וויכטיגע באזע פאר די דייטשן, אז זיי זאלן קענען פראצעדורן זייערע כלי משחית. און טאקע דערפאר איז זי אויך געווען א געזוכטער פונקט דורך די אמעריקאנער באמבארדיר עראפלאנען.

די דייטשן האבן וועגן דעם דירעקט געמאכט דעם קאליר פונעם לאגער גרין-רויט, ווי דער קאליר פון א וואלד, כדי די פליגערס וואס פליעהן אריבער פון אויבן פון די אליאירטע ארמייען זאלן דאס נישט אידענטיפיצירן אלס א לאגער, און זיי זאלן מיינען אז דאס איז א פוסטער וואלד.

די אויפגאבע פון די אידן אין יענעם לאגער איז אויך געווען צו גראבן בונקערס, און העלפן צוגרייטן שוץ מיטלען פאר די דייטשע רשעים, וואס האבן זיך שוין

געווארן ביז ראדני סט. דורך בעדפארד עוו. דער רבי איז דאן געטאנצן מיט די ספר תורה מיט אן אויסטערלישע התלהבות און ברען, אינמיטן די גאס אינעם גאס רעגן איז דער רבי געווען מפוזז ומכרכר בכל עוז מיט די ס"ת אין די האנט. בשעת ווען מען איז פשוט געלאפן אויף גאס צוליב דעם שווערן וועטער. אנ"ש האבן געשמועסט אז דאס האט צוטוהן מיט די ווערטער וואס דער רבי האט פריער געלאזט הערן ווי אזוי ער איז אויף דעם אופן געגאנגען מיט זיינע קינדערלעך הי"ד. ווי עס דערציילט הגה"צ רבי שלום אליעזר שליט"א איז דאס געווען פון די איינציגסטע מאל וואס ער האט געהערט דעם טאטן דערמאנען זיינע קינדער וואס זענען אומגעקומען עקה"ש.

דער רבי האט נעבעך זייער אסאך מיטגעמאכט אין די שווערע מלחמה יארן, אבער קיינמאל האט ער נישט מתרעם געווען, און מען האט נישט געקענט הערן פון אים קיין ווארט איבער די ביטערע אבידה וואס ער האט דארט איבערגעלאזט, זיין שטוב מיט קינדער וואס זענען אומגעקומען על קידוש השם.

צט. געוויסע דעטאלן ארום דעם עפיזאד וואס מאכן מער פארשטענדליך דעם מציאות, איז צוגעלייגט געווארן פון ספר "ומשה היה רועה" חלק ב'.

אין יענע טעג געשפירט שטארק דערשראקן און באדראעט פון די אמעריקאנער ארמייען וואס האבן שוין ארויסגעוויזן זייערע כוחות, און צייגענדיג פאר די דייטשן אז זיי שטייען נאך גאר ווייט פון זיגן אין די מלחמה.

יעדן אינדערפרי זעקס אזייגער האבן די אידן געמוזט שטיין אויף די פיס אינדערויסן פון די בראקן גרייט צום 'אפעל'. דאס איז געווען איינע פון די רשעות'דיגע משוגעת'ן פון די דייטשן, וואס דאס האט ווארשיינליך געהאט צו טון מיט זייער פונקטליכקייט, צו האלטן די אידן אינדערויסן אויפן גאס יעדן אינדערפרי א לענגערע צייט, עס האט געקענט זיין אין ווינטער אין די גרעסטע קעלטן ווען זיי ווערן ממש פארפרוירן, מיטן ציל צו ציילן די אידן, כדי זיי זאלן קענען באמערקן אויב קיינער פון די אידן איז נישט פארשוואונדן געווארן און געמאכט פליטה פון לאגער.

די רשעים האבן גערן געקענט באשטיין אז די אידן זאלן פארקילט ווערן און קראנק ווערן, וואס דאס איז דאך געווען א טייל פון זייער ציהל אין די לאגערן, צו קענען ווי מער אידן אריבער שיקן צו די קראמעטאריומס. עפ"י רוב זענען נאך די רשעים אליין נישט דארט געווען צייטליך צום ציילן, און מען האט געמוזט שטיין און ווארטן אויף זיי אין די קעלט. אבער די אידן האבן אימער געמוזט זיין צייטליך אן קיין שום אויסנאמען.

ווען די רשעים האבן געענדיגט ציילן דעם אפעל, האט מען הערשט אנגעהויבן צו מארשירן א לאנגע וועג פון זעקס קילאמעטער צופיס ביז צו דער ארבעט. די הונדערטער העפטלינגען האבן אויסער די עבודת הפרך וואס מען האט געארבעט, געהאט אן עקסטערע ביטערליכע פלאג, דאס איז געווען דער לאנגער שווערער און שווער אויסגעמאטערטער וועג.

דער רבי האט דערציילט אז אויפן וועג צו דער ארבעט, האט מען געדארפט יעדן טאג געדארפט דורכגיין א גוי'אישע בית הקברות. און ווען מען איז דארט אריבערגעגאנגען איז דער וועג פול געווען מיט שטיינער, און צובראכענע שטיקלעך גלאז וואס איז געווען אנגעלייגט דורך די באמבעס וואס זענען געפאלן אין יענע געגענטער. און כדי די שיך וואס די רשעים האבן געשאנקען זאלן נישט קאליע גיין. האבן די עס. עס. געהייסן אז מען זאל אויסטאן די שיך און מען האט אזוי געמוזט גיין מיט די בארוועסע פיס אן די שיך. קען מען זיך שוין פארשטעלן ווי אזוי די פיס האבן אויסגעזעהן נאכן דארפן גיין אזא מהלך אויף בלויזע שטיינער אן קיין שיך.

דער רבי האט דערציילט "וען מיר זענען דאס ערשטע מאל דארט אריבערגעגאנגען און די רשעים האבן געהייסן זיך אראפזעצן אויף דער ערד, און אויסטון די שיך, איז פשוט געפאלן א פחד, מיר האבן געמיינט אז דאס איז עס... ווייל מיר האבן שוין געהאט געהערט אז אין פוילן פלעגן די רשעים אריינפירן די אידן אינעם בית הקברות און דארט אויסהרג'ענען".

למעשה האבן די רשעים נישט געהרג'עט, נאר געהייסן ווייטער קלעטערן דעם שוערן שטיינעדיגן וועג אן קיין שיך וואס די יסורים זענען געווען שרעקליך און אומדערטרעגליך. דער רבי פלעגט אויספירן "די רשעים האבן זיך מער געזארגט אויף די שיך זאל נישט צורישן ווערן ווי אויף אונזערע פיס..." ימ"ש.

במשך דעם גאנצן טאג האבן די ארעסטאנטן געארבעט עבודת הפרך, שוועדע און ביטערע ארבעט, ווען זיי זענען אונטער די נאכאנאנדע אויפזיכט פון די רשעים וואס טרעטן נישט אוועק פון זיי, און שטייען אויף די וואך אז יעדער-זאל ארבעטן מיט אלע כוחות, און זיי האבן נאך פארלאנגט לפנים משורת הדין ביז איבער די כוחות...

אויב איז ח"ו איינער אוועקגעפאלן מאכטלאז אינמיטן די ארבעט איז דאס נאר געווען הכל רווח פאר די רשעים, ווייל דער ציהל זייערע איז דאך באמת געווען אויסצומאטערן די אידן ביזן לעצטן טראפן פון זייערע כוחות, און ווען זיי וועלן שוין זיין וועדטלאז, און די רשעים וועלן שוין נישט קענען האבן פון זיי קיין שום נוצן וועט מען זיי אפשיקן צו די גאז קאמערן.

איינמאל זענען די רשעים געקומען צו מאכן אן ספעציעלע 'אפעל', ווייל איינער האט גע'גנב'ט שיך פון די רעזערוון, און זיי האבן אויסגערופן, אז אויב וועט מען נישט שוין צוריקגעבן די גניבה מיני' ובי' וועלן זיי אויס'הרג'ענען יעדן צענטן פון די אידן.

פלוצלינג איז א איד ארויס פון די שורה, און ער האט זיך אנגעהויבן מתוודה צו זיין אז ער האט גע'גנב'עט די שיך.

דאס איז געווען דער רבי.

דער רשע, האט אים אנגעקוקט פון אויבן ביז אראפ, און דאן האט ער אים אראפגעלאזט א פאטש אין פנים, זאגענדיג: "וועמען ווילסטו פאפן? די שיך איז געווען גרויס צוויי-און-פערציג, און דו קוקסט אויס ווי זיבן-און-דרייסיג".

דערנאך האט זיך דער רשע אנגערופן: "אזוי ווי איך זע אז עס איז דא צווישן אייך איינער וואס איז זיך מוסר נפש, וועגן אים בין איך אייך אלע מוחל, און איך לאז אייך צוריקגיין אין בראק".[ק]

ק וועז מיין אייניקל מו"ה דוב יחיאל יהושע שאהן הי"ו, האט אמאל געווזין פארן רבי'ן זצ"ל די מעשה אינעווייניג, און ער האט געפרעגט דעם רבי'ן צי ער געדענקט די מעשה, דער רבי האט דאס דורכגעליינט, און דאן האט ער געמאכט מיט די הענט מיט א ביטול "יא, ס'איז געווען עפעס א מעשה מיט שיך, אבער וואס ווילסטו?". און מען האט געזעהן אז ס'איז דעם רבי'ן נישט ניחא געווען צו רעדן דערפון.

עס איז כדאי צו פארצייכענען וואס דער רבי האט אמאל דערציילט איבער די שיך אין לאגער אז דער רבי האט ביי די ארבעט געדארפט אסאך גיין פון אין פלאץ צו די צווייטע, אבער ער האט געהאט געשוואלענע פיס, און קיין געהעריגע שיך האט ער נישט געהאט, ווייל די דייטשן האבן געגעבן פאר די העפטלינגען יעדן איינעם וואס פארא שיך עס איז אויסגעקומען, נישט רעכענענדיג זיך מיטן מאס, אזוי זענען זיינע פיס געווארן אויפגעשוואלן און ער האט געהאט יסורים נוראים.

דער רבי האט נישט געקענט אזוי אנגיין ווייטער, ער האט דאס ממש נישט געקענט אויסהאלטן. ער האט נישט געהאט קיין ברירה, האט ער באשלאסן צו גיין בעטן פון די רשעים נייע שיך.

דער רבי האט זיך אויסגעדריקט, אז דעמאלט האט ער גוט פארשטאנען דעם מאמר חז"ל (שבת דף קכ"ט ע"א) "לעולם ימכור אדם קורות ביתו ויקח מנעלים לרגליו", אז א מענטש זאל פארקויפן אפילו די באלקענעם פון זיין הויז, און ער זאל זיך קויפן שיך פאר די פיס, ווייל אז מען האט נישט קיין געהעריגע שיך איז דער מצב באמת אומדערטרעגליך.

די אידן וואס זענען דארט געווען מיטן רבי'ן האבן אים פרובירט אפצורעדן אז עס איז נישט כדאי זיך אינצושטעלן, און ער לייגט זיך בלויז אריין אין א סכנה מיט דעם וואס ער גייט צו די דייטשן. אבער דער רבי האט געזהן אז אנדערש איז אים אוממעגליך אזוי ווייטער צו ארבעטן, האט ער באשלאסן יא צו גיין צו זיי.

דער רבי האט אבער פארשטאנען, אז זיי וועלן אים סתם אזוי נישט געבן קיין נייע שיך, ווייל צו צייגן געשוואלענע פיס איז ווייט נישט גענוג אז די רשעים זאלן פארשטיין אז מ'דארף אים געבן אנדערע שיך. איז ער געגאנגען און ער האט צעריסן די שיך, כדי עס זאל אויסזען אלט און אומנוצבאר, האפענענדיג אז וועז זיי וועלן זעהן אז ער גייט מיט שיך אין אזא צושטאנד וועלן זיי אים יא געבן אנדערע שיך.

אנקומענדיג צו דעם אפיס וואו זיי זענען געזעסן, האט דער רבי געהערט קולות פון אינעווייניג, וואס האט געצייגט אז עס זענען דארט געזעסן עטליכע רשעים און דעבאטירט אן ענין צווישן זיך. פלוצלונג, נאך איידער ער האט אנגעקלאפט אויפן טיר, האט אנגעהויבן צו קלינגען די סירענעס, וואס דאס איז געווען א סימן אז מ'זאל אנטלויפן פון די אנגעקומענדע עראפלאנען און מ'זאל אראפגיין אין די בונקערס זיך באהאלטן, וועז אלע לעקטערס זענען פארלאשן געווארן, כדי די עראפלאנען זאלן נישט האבן קיין שום ליכטיגקייט פון אונטן צו קענען דורכדעם אידענטיפיצירן די פלעצער וואס זיי האבן געזוכט צו באמבאדירן, און עס איז געווארן א חושך אפילה אינעם גאנצן לאגער.

דערציילט דער רבי "איך בין געווארן פארלוירן, וואס טוט מען דא?" עס איז פשוט נישט געווען קיין שום ברירה, ווייל אריינצוגיין אינווייניג צו זיי אין די מסוכנ'דיגע צייט איז נישט געווען מעגליך, און דארט בלייבן איז אויך געווען א סכנה, ווייל מ'וועט אים באמערקן און גלייך שיסן, ווייל וואס זוכט א איד נעבן די דייטשע הויפט קוואַרטיר בשעת די עראפלאנען קומען אן?! אויב נישט אז ער איז א שפיאן וועלכער צייגט אן פאר די

ווי קאן איך אוועק נעמען א צווייטנס?!...

אין די ווינטער חדשים ווען דער רבי פלעגט פארן אויף אפרוה קיין מיאמי, בין איך אפטמאל דארט געווען, און עס איז געווען א געלעגנהייט צו קענען שמועסן מיטן רבי'ן און נהנה זיין מאורו.

איינמאל האב איך באמערקט ווי עס קומט דארט א איד וואס האט זיך פארגעשטעלט מיטן נאמען קליין און דער רבי האט זיך אויסגעוועלנליך שטארק געפריידט צו אים, און ער האט אים זייער שטארק מכבד געווען, אזוי ווייט אז ער האט אים ארויפגעזעצט זיצן נעבן אים. עס איז אונז אלע געווען אויפפאלענד מי האיש ומה שיחו, ווייל איך האב דאך געקענט עפ"י רוב אלע נאנטע מענטשן צום רבי'ן, און אויך די מקורבים און משמשים בקודש האבן נישט געוואוסט ווער דאס איז און פון וואנעט האט דער רבי מיט אים אזא ידידות.

ווען מיר האבן זיך פאראינטערעסירט ביי דעם איד איבער זיין שייכות מיטן רבי'ן בין איך געווואויר געוואורן אז דער רבי קען אים פון אוישוויץ, און ער הייסט ר' קלמן קליין הי"ו.

עראפלאנען וואו צו שיסן. ארויסלויפן קען ער אויך נישט, ווייל עס זענען געפאלן באמבעס און יעדע ריר איז געווען א שרעקליכע סכנה. עס איז געווען ממש אין די בחינה פונעם פסוק, מחוץ תשכל חרב ומחדרים אימה.

אין יענע פארלוירענע מינוט האט דער רבי דערמאנט זכות אבות, ובגלל אבות תושיע בנים. מיט גרויס געוויין האט דער רבי אנגעהויבן צו דערמאנען דעם נאמען פון די הייליגע זיידעס דער דברי חיים, רבי שלום אליעזר, און זיין פאטער דער עצי חיים, אז אין זייער זכות זאל ער ניצול ווערן. באזונדער האט ער מעורר געווען דעם זכות פונעם זיידן רבי שלום אליעזר'ל, נאכדעם וואס ממש פאר די קריג האט ער נאך זוכה געווען מקבל צו זיין ברכת קדשו אז ער זאל ניצול ווערן פון אלע צרות. אזוי אויך האט ער אויסגערעכענט די נעמען פון זיינע הייליגע זיידעס לבית אבותיו הקדושים מדור דור, און מתפלל געווען אז ער זאל געהאלפן ווערן בזכותם.

ביז געציילטע מינוטן איז צוריק ליכטיג געוואורן, און דער רבי איז אריין צו די רשעים אינעווייניג, און זיי געזאגט, אז ער דארף נייע שיך ווייל זיי זענען צעריסן.

ווי פארשטענדליך האבן זיי אנגעהויבן צו שרייען אז דער רבי האט זיכער אליין צעריסן זיינע שיך כדי צו באקומען נייע, און זיי זענען געגאנגען קוקן אין זייערע ביכער וואו זיי האבן געהאט פארשריבן ווער עס האט באקומען נייע שיך אין די לעצטערע חדשים.

"לויט'ן חשבון", זאגט דער רבי "וואלט מיין נאמען געדארפט זיין צווישן די נעמען וואס האבן לעצטענס באקומען שיך, ווייל מיינע שיך זענען טאקע נישט אזוי אלט געווען, אבער דער אויבערשטער האט אזוי געפירט אז זיי האבן דאס נישט געטראפן, און זיי האבן מיר געעפנט דעם קאמער, דארט איז געווען א גאנצע הויפן מיט שיך, און געלאזט אויסווועלן וועלכע שיך איך האב געדארפט, און זיי האבן נאך צוגעהאלפן אנפאסן אויף מיר א שיך". דאס איז געווען א נס גלוי אז דער רבי האט דאס איבערגעלעבט און ער איז ניצול געוואורן, און אויך אז די פארשטיינערטע הערצער האבן באווייליגט ארויסצוגעבן די שיך.

האט ער דערציילט אז ער איז דארט געווען א אויפזעהער און ער האט דארט געהאט אן ארבעטס-פלאץ וואו עס האבן געארבעט ארום דרייסיג מענטשן אונטער אים. וויבאלד ער איז געווען א טייערער חסיד'ישער איד, האט ער אכטונג געגעבן אז זיי זאלן נישט דארפן שווער ארבעטן, ווי אויך האבן זיי דארט געהאט מער צו עסן ווי די אנדערע אידן.

ווי פארשטענדליך איז דאס געווען א גאנצע 'זכי' צו ארבעטן אונטער ר' קלמן, ווייל דארט איז די ארבעט געווען פיל לייכטער לויט די אומשטענדן.

איינמאל איז דער רבי צוגעגאנגען צו ר' קלמן און ער האט אים געבעטן אז ער זאל אים נעמען צו ארבייטן ביי אים. אבער ר' קלמן - נישט וואוסנדיג ווער דאס איז - האט אים געזאגט אז ער קען אים נישט ארייננעמען ווייל ער טאר נישט נעמען מער ווי דרייסיג אידן. אבער אויב איינער וועט חלילה ל"ע שטארבן, אדער וועט דארפן גיין אין שפיטאל וועט ער אים לאזן רופן און ער וועט אים ארייננעמען צום ארבעטן.

וועז דער רבי האט דאס געהערט איז ער אוועקגעגאנגען.

אין יענע רגע האט זיך פאר ר' קלמן'ען געדוכט אז ער קען אים. און ער האט אים צוריקגערופן, און ער האט אים געפרעגט אויב ער איז אן אייניקל פון הרה"ק ר' שלום אליעזר מראצפערט זי"ע, האט דער רבי געזאגט אז 'יא'.

פרעגט ער אים "איר זענט רבי משה'לע, דער זענטער רב?"

ווי נאר ער האט געהערט אז דאס איז טאקע דער זענטער רב, איז ער געווארן זייער איבערגענומען דערפון, און ער האט באלד אנגעהויבן צו בעטן דעם רבי'ן אז ער זאל יא קומען ארבעטן אונטער אים. אבער דער רבי האט בשום אופן נישט געוואלט הערן דערפון זאגענדיג: "ווי קען איך אוועקנעמען א צווייטן איד'ס פלאץ?"

האט אים ר' קלמן געענטפערט, אז מארגן דארף איינער פון זיין לאגער אריבערגיין צום שפיטאל, און עס וועט זיין א פרייע פלאץ, און וועז יענער וועט צוריקקומען וועט מען שוין זען וואס צו טאן.

און דאן איז דער רבי טאקע אריבער געגאנגען ארבעטן אונטער דעם ר' קלמן...

דעמאלטס האבן מיר זיך דערוואוסט נאך אן עפיזאד וואס צייגט ווי דער רבי איז אונטער די שוועדסטע מצבים געווען משכמו ומעלה גבוה, און ער האט זיך

מוסר נפש געווען פאר אידישע קינדער אפילו אין יענע צייטן וועו מענטשן האבן נישט געווואוסט פון קיין מענטשהייט אוו פון גארנישט.

עייל בלא בר

די אלע יארן דא אין אמעריקע האב איך זוכה געווען יד ימינו ונאמן ביתו, איך בין געווען פון די נאנטסטע מענטשן ביים רבי'ן אין שטוב, איך האב מיטגעהאלטן אלע פריוואטע ענינים, אוו איך בין געווען עייל בלא בר ביים רבי'ן אין שטוב ביי יעדע געלעגענהייט.

אין די תקופה וואס איך האב שוין געוואוינט אין בארא פארק, פלעג איך אריינפארן צום רבי'ן קיין וויליאמסבורג צום רבי'ן ביי פארשידענע געלעגענהייטן איבערן יאר. ווי אויך בין איך כסדר געווען אין שטוב ארויסצוהעלפן מיט וואס דער רבי האט נאר געדארפט פארן פרט אוו פארן כלל.

במשך די פופצן יאר וואס דער רבי האט געוואוינט אין בארא פארק בין איך געווען נאמן ביתו, זייענדיג פון די ראה"ק אין בית המדרש האב איך ב"ה נושא בעול געווען אין אלע ענינים לשביעת רצון קדשו.

אויך אין די שפעטערע יארן וועו דער רבי האט שוין געפירט די קהלה קדושה יטב לב דסאטמאר אוו ער האט זיך צוריק געצויגן קיין וויליאמסבורג, פלעג איך כסדר אריינפארן אוו רעדן מיטן רבי'ן איבער אלע ענינים, אוו עוסק זיין אין אלעס וואס ער האט נאר געבעטן.[קא]

אין לויף פון די זעכציג יאר וואס איך האב דא געוואוינט מיטן רבי'ן האב איך זיך פון אים נישט אוועק געירט בכל עת ובכל זמן. אומצאליגע פריוואטע שליחות'ער, הונדערטער ענינים, אויפגאבעס, שתדלנות, פעולות, האב איך געטון פארן רבי'ן, איך האב זוכה געווען אז דער רבי האט מיך געהאלטן פאר איינעם פון זיינע סאמע נאנטסטע מקורבים, אוו זיך איבערגעשמועסט מיט מיר אלע ענינים.

אודה ה' מאד בפי, איך גיב אפ א באזונדערן שבח והודאה פאר השי"ת וואס ער האט מיר געגעבן די זכי' צו קענען לערנען פון די נאנט א איש צדיק תמים,

---

קא. געווענליך איז דער סדר געווען אז דינסטאג איז נישט געווען קיין זמן כניסה פארן ציבור, איך פלעג אריינפארן יעדן דינסטאג, אוו איך בין געזעסן מיטן רבי'ן בשעת פת שחרית, אוו דאן האט דער רבי געערעדט מיט מיר אלע ענינים וואס זענען געווען אויפן סדר היום.

וואס כידוע איז דער רבי געווען זייער באהאלטן, ער איז געווען ווי איינגעהילט אין א מאנטל פון ענוה און פשטות, און ער האט כסדר געגעבן דעם בליק ווי ער איז גארנישט און האט געזוכט ווי וויניגער זיך ארויסצוזעהן און ווי וויניגער מ'זאל באמערקן אויף אים.

אבער זייענדיג אזוי מקורב אל הקודש האב איך זוכה געווען צו זעהן וואס עס מיינט אהבת התורה, התמדת התורה, יראת שמים און עבודת ה', איך האב זוכה געווען צו זעהן א איד וואס לעבט פארן רבש"ע, און ער איז געווען גרייט בכל עת ובכל זמן צו ליידן פארן אמת, און מבליג זיין על יגונו בטוהר מידותיו הק'.[קג]

בינו לבין קונו

איך וועל דא דערציילן פארשידענע ענינים וואס איך האב זוכה געווען צו זעהן און הערן במחיצת הקודש.

ווער עס האט נאר באטראכט דעם רבי'נס פריוואטע הנהגה בעבודתו בינו לבין קונו, האט אונטער דעם פשטות באמערקט ווי דער רבי איז אויסגעארבעט אין אלע ענינים, און כאטש ער האט מיט גארנישט געצויגן אויפמערקזאמקייט איז דאס פארט געווען מדריגות.

צום ביישפיל, וויפיל מאל איך האב געזעהן דעם רבי'ן ביים עסן, סיי אין ביהמ"ד ביים טיש, צי אין דערהיים פריוואט האט ער זיך קיינמאל נישט צוגעבויגן צום עסן,

---

קג. דערמאנענדיג די נקודה איז כדאי ארויסצוברענגען, אז כאטש דער רבי האט במשך ימי חייו אסאך מיטגעמאכט אין א בחינה פון וימררוהו ורובו וישטמוהו בעלי חיצים, האט ער אזוי אכטונג געגעבן אויף טריט און שריט זיך צו פירן פיל העכער פון דעם, און פון יענע שווערע מאמענטן האט מען געקענט זעהן ווי אזוי א מענטש קען זיך אויסארבעטן די מידות, און זיין פון די נעלבים ואינם עולבים שומעים חרפתם ואינם משיבין.

עס דערמאנט מיך אין עפיזאד, ווי איינמאל ווען איך האב געשמועסט מיטן רבי'ן אלטע זכרונות, און עס איז אויסגעקומען צו רעדן איבער פארשידענע רדיפות וואס דער עצי חיים זי"ע האט מיטגעמאכט, און איך האב דערמאנט א ספעציפישן עפיזאד פון עמיצן וואס האט שטארק מצער געווען דעם עצי חיים און ער האט געהאט א ביטערן סוף ל"ע. טראצדעם וואס סיי דער רבי און סיי איך האבן געוואוסט פון די מעשה, און עס איז געווען א דבר ישוע אינדערהיים, אבער ווי נאר דער רבי האט געהערט ווי איך זאגן דעם נאמען פון דעם מענטש האט מיר דער רבי א כאפ געגעבן ביי די האנט און מיט ווייטאג געזאגט "פארוואס דארפסטו דערמאנען א נאמען?! פארוואס פעלט דאס אויס?! ער האט שוין נעבעך געהאט זיינם, מ'דארף נישט רעדן, עס איז שוין סייווי נישט אינטערעסאנט".

ער פלעגט זיצן און עסן מיט א מתינות און איידלקייט, ווי די ענינים פון שפירן א טעם און געשמאק אין עסן האבן נישט מיט אים.

בכלל איז דאס געווען פון די זאכן וואס דאס 'נישט זעהן' האט געשריגן פון זיך. טאקע דאס וואס ער האט נישט ארויסגעצייגט און נישט געצויגן קיין אויפמערקזאמקייט, זיין מידת השתוות ווי אזוי זיין התנהגות צווישן קוים א מנין אידן אין סיגעטער ביהמ"ד, האט זיך נישט געטוישט קיין כי הוא זה ווען ער איז געווארן א רבן של ישראל, און טויזענטער אידן האבן זיך געשטופט ביי די טישן, קיין שום תנועה כל דהו, קיין שום ניגון, קיין שום אויסנאם האט מען ביי איהם נישט געזעהן.

חיים שיש בהם אהבת תורה

איך האב זוכה געווען במשך די יארן אומצאליגע מאל צו לערנען ביים רבי'ן א פרק אין די סוגיא פון אהבת התורה און דבקות בתורה.

איך פלעג דאך כסדר ארויפקומען צום רבי'ן אין שטוב, דער רבי פלעגט זיצן ביי זיך אינדערהיים אין די גרעסטע היצן בשעת ווען עס איז נישט געווען קיין עירקאנדישאן אין שטוב, עס איז אים געריסן די שווייס פון פנים, אבער ער האט נישט מפסיק געווען פון לערנען, ווען מ'האט געזעהן אז עס איז אזוי פארטיפט אין די סוגיא, אז ער האט ניטאמאל באמערקט אז עמיצער איז אריינגעקומען אין צימער און מ'שטייט בכלל נעבן אים.

אז איך האב געדארפט עפעס רעדן מיט אים וויכטיג האב איך געדארפט צוגיין נאנט און שאקלען דעם טיש אז דער רבי זאל זיך אויפכאפן פון זיין פארטיפטקייט.

פיקודי ה' ישרים משמחי לב

וועד רעדט נאך די שיעורים וואס ער פלעגט פארלערנען יעדע נאכט פארן ציבור אין ביהמ"ד, דער רבי האט ביי די שיעורים געלעבט מיט אזא חיות און שמחת התורה, ער האט אזוי הנאה געהאט ווען מען האט אריינגעפרעגט ביים שיעור, און מ'האט זיך מפלפל געווען אינמיטן לערנען.

דער רבי אליין פלעגט פארלערנען א שיעור יעדע יעדע נאכט ארום א שעה צייט צווישן מנחה מעריב אין בית המדרש, וואס דער שיעור איז געווען ברייט באריימט אלס א שיעור וואו חשוב'ע תלמידי חכמים טרעפן זיך דאס ארט און מ'לערנט

דארט בעיון נמרץ גמרא תוספות. איך האב מיטגעהאלטן דעם שיעור במשך אלע יארן וואס דער רבי האט פארגעלערנט דעם שיעור.

ביי דעם שיעור האט זיך אלס געטון א ריתחא דאורייתא, די טענער זענען אלס געווען הויך, מ'האט זיך כסדר מפלפל געווען.

צווישן די משתתפי השיעור זענען געווען ר' יוסף שלום האפמאן ע"ה[קג], ר' משה חיים ראטשטיין ע"ה,[קד] ר' משה אמסעל ע"ה, ר' יצחק הערץ ע"ה, ר' דוד ברעכער ע"ה, ר' אהרן קליין ע"ה ער איז נאך געווען א תלמיד פון זענטא ע"ה, ר' אברהם פריעדמאן ע"ה, הרה"ג ר' חיים ברוין שליט"א, ר' ליפא הילמאן ע"ה, ר' אברהם איזראעיל ע"ה תלמיד פונעם עצי חיים, ר' פסח גליק ע"ה א תלמיד און הויז-בחור פון הגה"צ רבי זלמן לייב זי"ע אין סיגוט, הרה"ח ר' ישעי' אשר וועלץ ע"ה, הרה"ג ר' לייביש קארפינקל ז"ל בעמח"ס חמדת ישראל, הרה"ח ר' הערש לייב לעבאוויטש ע"ה, הרה"ח ר' ישכר האזענפעלד הי"ו, הרה"ח ר' חיים אלעזר וויס הי"ו, הרה"ח ר' אברהם קויפמאן הי"ו.

ביים שיעור האט מען געלערנט גמרא תוס' בלאט נאך בלאט, מסכת נאך מסכת. יעדעס מאל וואס מ'האט מסיים געווען א מסכת האט מען געפראוועט דעם סיום אינעם ביהמ"ד, און עס האט זיך געלעבט מיט א חיות התורה.

יעדער איד וואס האט זיך נאר געדרייט אינעם סיגעטער ביהמ"ד - אפילו אן אורח וואס האט נאר באזוכט דארט באקראי - איז געבליבן שטיין פארגאפט זעהנדיג און הערנדיג דעם שיעור. ביי דעם שיעור האט מען געזעהן בחוש וואס עס הייסט אהבת התורה, און ווי אזוי מ'לערנט תורה מיט א חיות און עמקות.

צווישן די מקשיבי השיעור פלעגט זיין הרה"ח ר' ישעי' אשר וועלץ ע"ה, ער איז געווען א פעסטער לערנער, און ער פלעגט שטארק מיטהאלטן די שיעורים און כסדר אריינפרעגן קשיות אינמיטן לערנען.

קג. איך געדענק ווי ער פלעגט זיך אויפשטעלן אינמיטן שיעור פאר די שקיעה און זיך שטעלן מנחה, זייענדיג א אשכנזי'שער איד האט ער נישט געדאוונט מנחה נאך די שקיעה.

קד. ר' משה חיים ע"ה איז געווען דבוק אינעם רבי'ן מיט א שטארקע התקשרות, עם פלעגט נישט פארפאסן קיין טיש ביים רבי'ן. אינמאל ווען ר' משה חיים איז נישט געקומען צום טיש האט דער רבי באלד געשיקט בנו הגה"צ רבי שלום אליעזר שליט"א זאל גיין קוקן וואס עס האט פאסירט מיט אים.

איינמאל וועז איך האב געשפירט אז ער טרייבט איבער מיט זיינע קשיות און וויכוחים וואס פלעגט גיין אויף גאר הויכע טענער בין איך צוגעגאנגען צו אים און איך האב אים געזאגט "ר' ישעי', וויפיל איז דער שיעור פון אריינשרייען?". וועז דער רבי האט דאס באמערקט האט ער מיר געוואונקען "לאז אים, עס איז מלחמתה של תורה, איך האב הנאה פון דעם". און דער וויכוח איז וויטער אנגעגאנגען אויף די העכסטע טענער.

ועשו לי מקדש ושכנתי בתוכם

תלי"ת האב איך זוכה געווען צו שטיין לימין קדשו אין די הייליגע פעולות וואס דער רבי האט געבויעט סיי אין די קהילה, אין די תלמוד תורה, ישיבה, און כולל, אין יעדע פעולה וואס דער רבי האט געטון האב איך געהאט א טייל, צו מיט שטיצן דורך געלט, און אויך מיט אקטיוווע ארבעט אויף טריט און שריט.

וועז דער רבי האט נאך געוואוינט אין וויליאמסבורג, און ער האט דארט אויפגעשטעלט די תלמוד תורה, בין איך כסדר געווען אקטיוו צו העלפן מיט וואס עס האט זיך אויסגעפעלט.

צוריק געשטעלט די לימודי חול

עס איז געווען אין די ערשטע צייט אין וויליאמסבורג וואו דער רבי האט געהאט די תלמוד תורה "עצי חיים", אין מען האט זיך גענויטיגט אין די תלמוד תורה אין טיטשערס פאר לימודי חול פאר די קינדער, איז געווען א תקופה וואס די תלמידים פון סיגעטער ת"ת זענען אריבער געגאנגען לערנען ענגליש אין סאטמאר. שפעטער האט מען מסדר געווען אז עטליכע טיטשערס פון סאטמאר זענען אריבער געקומען לערנען מיט די קינדער אויך אין סיגעט.

אין איינע פון די טעג זייענדיג ביי די ארבעט אין 'מהדרין' קומט ר' יעקב יצחק צו לויפן 'ר' שלמה, דער רבי ויל זאלסט אריבער קומען".

איך בין באלד אריבערגעגאנגען צום רבי'ן, און דער רבי דערציילט אונז אז מ'האט אויפגעהערט צו שיקן די טיטשערס פון סאטמאר, און מיר האבן נישט קיין געלט צו באצאלן פאר אייגענע טיטשערס, און אויב מ'וועט דא נישט לערנען קיין ענגליש וועלן די עלטערן ארויסנעמען די קינדער פון אונז, האט ער אונז געבעטן אז מיר זאלן אריבערגיין צום פעטער און מיר זאלן בעטן אז מ'זאל וויטער שיקן די טיטשערס.

עס איז געווען נאכמיטאג ווען מיר זענען אריבערגעקומען צום רבי'ן מרן הדבר"י זי"ע, דער רבי האט דעמאלטס געהאלטן אינמיטן אנבייסן זיין ערשטע סעודה אין טאג. און ר' אברהם ווערצבערגער ע"ה האט סערווירט דאס עסן, ער האט דעמאלטס אריינגעטראגן פארן רבי'ן צו עסן א זילבערנעם שיסל זופ.

ווען ר' אברהם האט אונז געזעהן האט ער געפרעגט צי ער זאל זאגן פארן רבי'ן אז מיר זענען דא. האט ר' יעקב יצחק געזאגט אז ניין, מיר ווילן ווארטן ביז דער רבי ווערט ענדיגן עסן.

א שטריימל פאר ר' יעקב יצחק ע"ה

אבער ר' אברהם האט יא געזאגט פארן רבי'ן אז מיר זענען דא, האט דער רבי געזאגט "רוף זיי אריין", מיר קומען אריין זעהן מיר ווי ר' משה אלי' עסטרייכער ע"ה זיצט דארט און שמועסט מיטן רבי'ן, זעהנדיג ר' יעקב יצחק רופט ער זיך אן "א מזל וואס ר' יעקב יצחק האט, קיין שטריימל גייט ער נישט, אבער אז דער רבי הערט אז ער איז דא רופט אים דער רבי אריין".

דער רבי צושמייכלט זיך און קוקט אויף ר' יעקב יצחק "נו...".

ענטפערט ר' יעקב יצחק "ווען רבי משה אלי' וועט זאגן וויפיל עס קאסט א טיקעט פון דעברעצין קיין סאטמאר וועל איך באלד אנטון א שטריימל"... מיינענדיג צו זאגן אז ער איז פונדערהיים נישט געווען קיין סאטמארער חסיד, און נישט געקומען צו פארן צום רבי'ן זייענדיג א גרויסער מונקאטשער חסיד.

דער רבי האט זיך שטארק צולאכט הערנדיג זיין שארפע תשובה.

נאכדעם וואס ר' משה אלי' איז ארויסגעגאנגען, האבן מיר דערציילט פארן רבי'ן די מטרה פון אונזער קומען בשליחות פונעם סיגעטער רב. רביה"ק האט באלד באפוילן אז מ'זאל אריבער רופן ר' ליפא פריעדמאן ע"ה און ער האט געהייסן אז מ'זאל תיכף ומיד זעהן אז עס זאלן זיין טיטשערס פאר די סיגעטער ת"ת, און אלעס זאל באלד צוריק געשטעלט ווערן כמתכונתו.

ארויסגייענדיג האט מיר דער רבי געוואונקען אז איך זאל דארט בלייבן, און נאכדעם וואס ר' יעקב יצחק איז שוין געווען אינדערויסן זאגט מיר דער רבי "זע ער זאל האבן אויף שבת א שטריימל"...

איך האב אים דעמאלטס געקויפט א שטריימל פאר דריי הונדערט דאללער, און פון דעמאלטס אן איז ער געגאנגען מיטן שטריימל.

מיר ברענגען דעם רבי'ן קיין בארא פארק

כאטש דער רבי איז געזעסן אין וויליאמסבורג בכבודו של עולם שטייענדיג בראש זיין הערליך ביהמ"ד, קהלה נאה וחסודה, די ישיבה און די תלמוד תורה, האט זיך דער רבי שווער געמוטשעט אויף פרנסה, און די נאנטע מקורבים האבן געהאלטן אז אויב דער רבי וועט זיך אריבער ציען קיין בארא פארק וואו עס האט געוואוינט מער א בעל הבית'שער ציבור, וועט ער קענען בעסער אויסקומען, און זיך פיל פארבריטערן.

ווי אויך זענען געווען נאך סיבות וואס דער רבי האט מיטגעמאכט זייענדיג אין וויליאמסבורג, וואס האט געצווינגען צו טראכטן פון א לעזונג.

דער רבי איז געווען זייער פארצווייפלט, און ער האט נישט געקענט מחליט זיין צי ער זאל טאקע זיך אריבער ציען קיין בארא פארק. דא האט ער געהאט אין וויליאמסבורג דאס ביהמ"ד וואס איז געווען א שטיק הצלחה, און אין בארא פארק האט ער נישט געוואוסט צי ער וועט בכלל האבן מנין.

ר' יוסף צימענט ע"ה האט גע'טענה'עט אז אויב מיר ווילן אז דער רבי זאל גיין קיין בארא פארק דארפן מיר צום ערשט קויפן א הויז און דאס צושטעלן גרייט פארן רבי'ן, מיר האבן זיך דעמאלטס אריינגעלייגט דערין, געשאפן געלט פון די מקורבים און ידידים, און מיר האבן געזוכט ביז ווען מיר האבן געטראפן די דירה אויף 49'סטע גאס ביי 15'טע עוו.

נאכדעם וואס מיר האבן אפגעקויפט דאס הויז זענען מיר אריבערגעגאנגען צום רבי'ן און געזאגט "מזל טוב, מיר האבן שוין א הויז און דער רבי קען שוין קומען".

דער רבי האט מיר שטארק מכיר טובה געווען דערויף.

ווען נישט איהם...

איך געדענק ווען עס איז געווען אמאל א אסיפה פון די עלטערע תלמידים פונעם עצי חיים אין דעם הויז, און איך האב דארט געעפענט די אסיפה, איז דארט געווען אן עלטערער איד, און ער רופט זיך אן "מיר זיצן שוין דא א שעה, און א האלבע שעה האבן מיר געהערט שלמה הייזלער'ס דרשות", רופט זיך אן דער רבי "וועו נישט שלמה זיצן מיר היינט נישט דא".

דער חנוכת הבית

וועו מען האט געפראווועט דעם חנוכת הבית פאר'ן נייעם ביהמ"ד, איז רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע געקומען מפאר זיין בראש פון די מסיבה.

דער רבי איז געווען זייער מרוגש פון די גרויסע זכי' אז דער פעטער האט זיך מטריח געווען צו קומען אנטייל נעמען אינעם חנוכת הבית, און ער האט דאס ארויסגעברענגט אין זיינע ווערטער ביי זיין דרשה, אז בשעת וועו ער האט געלאדנט דעם פעטער צום מעמד איז געווען לא עלתה על דעתו אז דער פעטער וועט זיך מטריח זיין און קומען צו פארן ביז בארא פארק צו דעם מעמד.

ביי יענע געלעגענהייט איז רביה"ק הדברי יואל זי"ע אויך אריבערגעקומען צו די נייע דירה ווי דער רבי האט זיך אריינגעצויגן, און ער איז אריבערגעגאנגען די גאנצע דירה מן הקצה אל הקצה. יעדע אינציגע צימער האט ער געפענט און איז אריינגעגאנגען דערין, אויך די שענק וואו מ'האט געהאלטן חפצים האט דער רבי געעפענט און דאס באקוקט, וואס דאס איז געווען איינע פון די באהאלטענע ענינים וואס מ'האט ביים רבי'ן געזהן ביי פארשידענע געלעגנהייטן.

וועו דער רבי האט דאן געפרעגט דעם פעטער אויף א גרעסערע שאנק ('וואלקינג קלאזעט') אויף עס איז מחויב במזוזה, האט דער רבי הדבר"י דאס אויסגעמאסטן ברגליו הק', און זעהנדיג אז עס האט נישט קיין ד' אמות האט ער געזאגט אז ס'איז נישט מחויב במזוזה.[קה]

מקדש שני - דער נייער ביהמ"ד

עס האט נישט לאנג געגומען און דאס ביהמ"ד איז קליין געווארן, און עס איז נישט געווען קיין פלאץ פארן ציבור צום דאווענען. מיר האבן זיך באלד אריינגעלייגט אין די ארבעט צו בויען א נייעם ביהמ"ד. מיר האבן אפגעקויפט א שטח אויף די זעלבע גאס אויף די 50'סטע גאס, און מיר האבן אויפגענומען א בוי-אונטערנעמער ר' ישראל שלום שאלאמאן, אז ער זאל אויפבויען דאס ביהמ"ד מיט א הויז פארן רבי'ן העכערן ביהמ"ד.

קה. למעשה איז דאס א מחלוקת הפוסקים, עי' הגה' רעק"א יו"ד סי' רע"ו אז אויב די קלאזעט פירט אריין אין צימער איז עס יא מחויב במזוזה, וכן עיין בפתחי תשובה. אבער דער באטשוטשער רב נעמט אן אז עס איז פטור ממזוזה.

למעשה האט דאס בויען דאס ביהמ"ד אריינגעצויגן אין סך מער געלט וואו מ'האט געהאט גערעכנט פאראויס. ביז דעמאלטס האט דער רבי אליינס געפירט די גאנצע חשבונות. איינמאל רופט מיך אן דעם רבי'נס טאכטער הרבנית חי' ע"ה, און זי זאגט מיר אז דער טאטע וויל אפשטעלן דאס בויען פונעם ביהמ"ד... וואס איז? דער בוי-מייסטער פארפירט געפערליך אז ער דארף מער געלט, און דער טאטע שלאפט נישט ביינאכט וועגן די עגמת נפש וואס ער האט.

איך האב איר גענטפערט אז מ'בויעט יא ווייטער, און פון מארגן אן שרייב איך אונטער די טשעקס... עס גייט אויף מיין גאראנטי.

עס איז געווען דעמאלטס א רעדע פון 300 טויזנט דאללאר וואס האט געדארפט געשאפן ווערן. און דער רבי האט מיר געזאגט אז ער פארט ארויס קיין דרום-אמעריקע נאך געלט צו אחב"י אין בראזיל און אורעגוויי.

דער רבי איז אוועק געפארן שאפן געלט אין חודש שבט תשכ"ט לפ"ק, און איך האב דעמאלטס אנגעהויבן צו פארקויפן די זיצן אין ביהמ"ד, יעדע זיץ פאר טויזנט דאללער, סיי אין בית המדרש, סיי אין עזרת נשים. ווען דער רבי איז אהיימגעקומען פון בראזיל נאך עטליכע וואכן וואס ער איז דארט געווען האב איך אים געברענט פופציג טויזנט דאללער.

דער רבי האט זיך נישט געריש דערויף און ער איז געווארן זייער איבערגענומען דערפון, האט ער מיר דעמאלטס געזאגט "איך וועל דיר דאס קיינמאל נישט פארגעסן, איך וועל דיר נישט שולדיג בלייבן".

דאס ביהמ"ד האט מען באנייט ראש השנה תשל"ב, און למעשה דאס ביהמ"ד האט שיין מצליח געווען, עס איז דארט געווען 220 זיצן וואס זענען פארקויפט געווארן פאר די אייגענע מתפללים, און דארט איז דער רבי אנגעגאנגען מיט זיין עבודת הקודש ארום פופצן יאר.

במשך די אלע יארן האט דא דער רבי געדאוונט און פארגעלערנט די שיעורים יעדע נאכט, די אומפארגעסליכע פרקי אבות שיעורים וואס האט געזויגן א גרויסן ציבור. ווער רעדט נאך די דרשות שבה"ג און שבת שובה וואס איז געווען א שם דבר איבער די גאנצע שטאט, און דער ביהמ"ד פלעגט ווערן פול עד אפס מקום מיט רבנים און תלמידי חכמים וואס פלעגן קומען הערן דעם רבי'נס דרשה.

די קהלה איז געפירט געווארן געהעריג מיט שטאטוטען און תקנות, דער רבי האט פארלאנגט אראפצושטעלן שטארקע תקנות אין ביהמ"ד. איך בין לאנגע יארן געווען פרעזידענט צוזאמען מיט ר' אברהם קויפמאן הי"ו. און מיר האבן ממלא געווען דעם תפקיד בשלימות.[קו]

איך וועל איך בלויז מעתיק זיין עטליכע ווערטער מתוך דברות קדשו וואס דער רבי ז"ל האט געזאגט זייענדיג ביי מיר אין שטוב אויף א מסיבה של מצוה לטובת די מוסדות הקדושים:

"הנני לדרוש בכבוד האכסניא ידידי הרבני הנגיד מו"ה שלמה הי"ו, שהיה הראש הקהל בקהילתינו הקדושה (קהל עצי חיים ד'סיגוט) בכל השנים שהייתי בכאן, ואומר מקצת שבחו בפניו, שבטבעו הוא טוב ורך הלבב, עד שמעולם לא היה בינינו שום ויכוח וסכסוך".

מיין עיקר חיות הרבצת התורה

ווען דער רבי האט זיך געצויגן קיין בארא פארק האט ער דארט מייסד געווען די ישיבה וואס איז געווען ביז היינט אין ווילליאמסבורג, און ער האט דארט מרביץ תורה געווען פאר די בחורים מידי יום ביומו.

עס איז געווען בערך תשל"ג לפ"ק ווען די ישיבה האט זיך אויפגעלעזט, און אינעם ביהמ"ד איז בעיקר אנגעגאנגען דער כולל וואו עס האבן געלערנט היימישע אינגעלייט תלמידי חכמים. און דער רבי פלעגט זיך מיט זיי משתעשע זיין אין לערנען.

דער רבי איז אבער נישט געווען צופרידן אז ער קען נישט אנגיין מיט די ישיבה, און פארלערנען שיעורים פאר די בחורים, איז געווען בשנת תשל"ח ווען דער רבי האט מיך געלאזט רופן און איבערגעגעבן א רשימה מיט נעמען פון 15-10 בעלי בתים פון זיינע ידידים ומעריצים וועמען איך זאל רופן אויף א אסיפה ביי זיך אין שטוב.

קו. עס האט מיר דערציילט ר' אברהם בן ידידי ר' יוסף מרדכי בערקאוויטש הי"ו וועלכער איז געווען פון די יונגע עסקנים אין ביהמ"ד, אז ביי איינע פון די וואלן וואס איז געווען פאר ראשי הקהלה אין ביהמ"ד האט אים דער רבי גערופן און געבעטן אז ער זאל זעהן צו טון דערין אז שלמה זאל בלייבן ראש הקהל.

ביי די אסיפה האט אונז דער רבי געזאגט "עס טוט מיר זייער לייד אז איך האב נישט קיין ישיבה, מיין טאטע ז"ל און מיינע זיידעס ז"ל האבן אלע געפירט ישיבות, איך מוז פירן א ישיבה, "עס איז מיין עיקר חיות צו לערנען גמרא תוספות מיט בחורים".

דער רבי האט אויך געזאגט אז ער וויל האבן א ישיבה וואס זאל זיין נקרא על שמו פון זיין הייליגן טאטן, אפילו עס זאל זיין א קליינע ישיבה פון צען בחורים איז ער אויך צופרידן, אבער עס זאל זיין א ישיבה.[קז] און ער האט געבעטן די נגידים זאלן צולייגן א האנט אז ער זאל קענען צוריק מייסד זיין די ישיבה.

דבריו עשו רושם און דעמאלטס האט דער רבי צוריק געעפענט די טויערן פון די ישיבה עצי חיים. דעמאלטס איז אריבערגעקומען דער ראש ישיבה הרה"ג רבי מרדכי דוד קאהן שליט"א ר"מ בישיבה"ק, וועלכער האט מרים געווען דעם כבוד פון די ישיבה אויף א גרויסן פארנעם.

קז. דער רבי האט במשך אלע יארן אינזינען געהאט צו פאראייבגן דעם אנדענק פון זיין טאטן, מיטן גרינדן די קהילות הקודש עצי חיים סיגעט, לשמו ולזכרו. און שפעטער אויך די תלמוד תורה און די ישיבה עצי חיים אין ברוקלין וואס ער האט לאנגע יארן אנגעפירט. און שפעטער מיטן אויפבויען דעם בנין הישיבה עצי חיים אין קרית יואל, און מייסד זיין דעם כולל עצי חיים אין בני ברק און אין בארא פארק, וואס ער האט געשטיצט מיט גרויס איבערגעגעבנהייט - וויבאלד דער עצי חיים האט אסאך געטון פאר די כוללים אין ארה"ק - און שטענדיג זיך געזארגט צו פאראייבגן דעם נאמען פון זיין טאטן אויף די מבצרי התורה וואס ער האט מייסד געווען.

עס איז כדאי מעתיק צו זיין טייל פון די ווערטער וואס דער רבי זצ"ל האט געזאגט בשעת'ן באנייען די ישיבה "עצי חיים" אין קרית יואל, אינעם יארצייט טאג פונעם עצי חיים ו' שבט תשמ"ח:

"איך האב אלס געהאט א געפיל, און איך שפיר עס ביזן היינטיגן טאג דעם געפיל מכבד צו זיין מיין טאטן, ווייל ליידער איז מיין טאטע אוועקגעריסן געוואָרן יונגערהייט ווען איך בין נאך אלט געווען עלף יאר און איך האב איהם נישט געקענט צופיל מכבד זיין, ווייל איך בין נאכנישט געקומען צום כלל פון כיבוד אב ואם, ממילא האב איך קיינמאל נישט געהאט די זכי' געהעריג מקיים צו זיין די מצוה, אבער פונדערסוועגן דאך האט זיך מיין הארץ אלס געבענקט נאך אים מיט א געוואלדיגע אהבה וואס איך קען נישט ארויסזאגן מיטן מויל, און פון דעם איז אוודאי א ראי' אז ער איז געווען א צדיק אמת, און כמים הפנים לפנים איז זיכער אז ער קוקט אראפ אויף מיר פון הימל, און ער קוקט זיך איחם אויף מיר אז איך זאל גיין אויפן ריכטיגן וועג, און ווי איך האב געזעהן בחוש אין די צייט פון די מלחמה יארן ווי ער איז געשטאנען אונטער מיר און ער האט מיך מציל געווען פון אלע צרות און אלע פגעים רעים, ביז ווען איך האב זוכה געווען באפרייט צו ווערן, און צוליב דעם וואס מיין טאטע איז דאך געווען א צדיק תמים, וואס צדיקים במיתתן קרוין חיים, און ער שטייט און ער קוקט זיך אום אויף אונז, צוליב דעם בין איך מקיים דעם מכבדו במותו מיטן אויפשטעלן דעם בית המדרש וואס זאל זיין לעילוי נשמתו אין גן עדן, על כל פנים דאס ביסל וויל איך טוהן פון וואס איך בין מחויב על פי תורה".

א שותף מיטן רבי'ן אינעם כולל

וועו דער רבי איז ל"ע נישט געזונט געווען בשנת תשנ"ו לפ"ק בין איך ארויפגעגאנגען צום רבי'ן מבקר חולה זיין.

האט זיך געמאכט א שמועס צווישן די ארומיגע אז למעשה עקזיסטירט נישט אין בארא פארק קיין כולל וואס זאל זיין אויפן נאמען פונעם עצי חיים זי"ע. האט דער רבי געפרעגט "וואס איז דער עיכוב אז עס איז טאקע נישטא?", האט מען געשמועסט אז מען דארף האבן איינעם וואס זאל געבן א לייטישן סכום געלט אז מ'זאל קענען עפענען דעם כולל.

האב איך בשעת מעשה געזאגט אז איך בין גרייט צו נעמען אויף מיר א געוויסן סכום צו געבן יערליך לטובת דעם כולל. און איך האב געזאגט "איך בין מנדב די מצוה פארן רבי'נס זכות אז דער רבי זאל האבן א רפואה שלימה", זאגט מיר דער רבי "א מצוה גיט מען נישט אוועק".

האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז איך נעם דעם רבי'ן אלס שותף צו די מצוה אז דאס זאל אויף איהם מגין זיין אז ער זאל זיין געזונט", אויף דעם האט שוין דער רבי מסכים געווען.

זייט דעמאלטס גיב איך יעדעס יאר דעם סכום לטובת הכולל.

מיט עטליכע יאר שפעטער בשנת תש"ס לפ"ק בין איך געווען ביים רבי'ן אין שטוב און מ'האט גערעדט איבערן כולל, האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז דער כולל איז שיין מצליח און די אינגעלייט לערנען פלייסיג יעדן פארטאגס. און איך האב צוגעלייגט אז איך האלט אן יערליך מיטן געבן דעם שיינעם סכום לזכותו ולבריאותו השלימה פונעם רבי'ן. האט דער רבי זיך אנגערופן מיט התרגשות: "ווער ווייסט, קען זיין בזכות זה בין איך נאך דא, דער זכות התורה איז גרעסער פון אלעס"...

לקראת שבת

יעדע וואך פרייטאג צונאכטס נאך הדלקת הנרות פלעג איך אריבערגיין אין ביהמ"ד, און באלד ארויפגעגאנגען צום רבי'ן אין שטוב. דער רבי פלעגט זיצן ביים טיש און אריינקוקן אין ספרים, און וועו איך פלעג אנקומען פלעגט דער רבי שמועסן מיט מיר בעניני הקהילה, און אנדערע ענינים וואס זענען עומד על הפרק, און דאן האב איך געגומען דעם רבי'נס רעזשוואלקע און אנגעטון פארן רבי'ן, און אזוי זענען מיר אראפגעגאנגען אין ביהמ"ד צו מנחה.

מיטן בית חינוך איז נישטא קיין דין עם הארץ

עס האט זיך אמאל געהאנדלט ווען איך האב עוסק געווען פאר עמיצן איבער א שידוך פון א שטוב וואס די עלטערן זענען געווען בתכלית הפשטות, זייער טרוקן און לער, און איך האב זיך שואל עצה געווען מיטן רבי'ן היות מ'טראגט אן זייער א פיין מיידל פון יענע שטוב צי איך זאל לאזן גיין דעם שידוך.

האט דער רבי געטפערט "אמאל האבן די מיידלעך קונה געווען זייער חינוך נאר אין שטוב ביי די מאמע, און די הנהגה פון די עלטערן האט זיך אפגעשפיגלט אויף די טעכטער, היינט צוטאגס ווען אלע טעכטער גייען אין בית חינוך, עס איז דא די בית רחל, און עס איז דא אנדערע בתי חינוך, א גרויס חלק פונעם חינוך באקומען די מיידלעך אינדערויסן פון שטוב, ממילא קען זיין אז א מיידל קען אויסוואקסן א ערליכע און א צנועה אפילו אויב די מאמע אין שטוב איז נישט אזוי".

האט דער רבי אויסגעפירט "דאס וואס די גמרא זאגט אין פסחים דער איסור צו נעמען א בת עם הארץ, ביי א מיידל פון בית רחל אדער בית יעקב און באקומט א ערליכע חינוך, איז נישטא דער איסור".[קח]

דער פעטער האט געהאט אן הקפדה

עס איז געווען אמאל ווען עס האט זיך געהאנדלט ביי א שידוך ביי אונז אין די משפחה, און מ'האט געוואלט האבן מיין הסכמה, האב איך געזאגט אז כאטש עס זעהט אויס זייער א פאסיגע שידוך, אבער לפי ידיעתי האט דער ראש המשפחה געהאט א עסק מיטן רבי'ן מרן בעל דברי יואל זי"ע, און איך ווייס אז אין די משפחה איז דא פארשידענע צרות און עגמת נפש, דעריבער בין איך שטארק מסופק צי עס איז כדאי זיך אריינצולאזן מיט אזא זאך. נאר אזוי מ'האט שוין געהאט אנגעהויבן צו אין דעם שידוך האב איך מחליט געווען צו גיין פרעגן דעם רבי'ן און הערן זיין מיינונג איבער דעם ענין.

איך בין אריבערגעפארן צום רבי'ן מרן הברך משה זי"ע און איך האב איהם דערציילט איבער דעם שידוך, און געפרעגט זיין מיינונג.

קח. עי' בטו"ז (אבהע"ז סי' ב' סק"ג) וואס זאגט אז א מיידל וואס איז א בת עם הארץ, אויב זעהט מען אבער אז זי אליין איז מחשיב תורה איז נישט נכלל אינעם איסור פון נעמען א בת עם הארץ.

דער רבי האט זיך אויפגעשטעלט און ארויסגענומען פון ספרים שאנק א שו"ת דברי יואל, און ער האט אויפגעמישט א תשובה און מיר געוויזן אינעווייניג איבער אן הלכה'דיגן ענין וואס האט נוגע געווען צו דעם איד, און דער רבי שרייבט דארט עטליכע לשונות פון וואו מ'זעהט קלאר אז דער פעטער האט געהאט א שטארקע עגמת נפש פון דעם איד. דער רבי האט מייעץ געווען אז מ'זאל נישט טון דעם שידוך מהאי טעמא. כמובן אז מיר האבן געפאלגט און נישט ממשיך געווען מיט דעם שידוך.

וועט פארשטייט היינט צו דעם?!

עס איז געווען אמאל ווען מ'האט גערעדט איבער א געוויסן שידוך אין די משפחה, עס איז געווען זייער א שיינע א מיוחס'דיגע משפחה, און ווען מ'האט שוין אנגעהויבן צו גיין ווייטער מיטן שידוך, איז יענע צד געקומען און געזאגט בשם א מקובל אז די נעמען שטימען נישט, און מ'דארף צולייגן א נאמען אויב מ'וויל טון דעם שידוך.

עס איז מיר געקומען זייער אויפפאלנד אזא בקשה, בין איך אריבערגעגאנגען צום רבי'ן און איך האב אים געפרעגט איבער דעם ענין, האט מיר דער רבי אויפגעמישט אין ספר "באר מים חיים" פר' בראשית אויפן פסוק "ויצר ה' אלקים מן האדמה כל חית השדה" און ער האט מיר געוויזן אינעווייניג דעם לשון וזל"ק:

"ועיקר קריאת שמות של אדם היה הכל לנפש חיה כלומר לערך הנפש שבו ששם זה היא חיותו, ועל כן שמעתי מפי אדמו"ר נזר ישראל וקדושו אור עולם המפורסם מו"ה יחיאל מיכל זצוקללה"ה שאמר לי בפירוש שחלילה לשנות שם אדם החולה אם לא אדם שכל מעשיו כמעט ברוח הקודש, ושם הנקרא לאדם בעת הולדו וודאי רובו ככולו מזדמן מאת הקב"ה באשר הוא שמו למעלה, והוא חיותו של אדם כל ימיו כאשר הוא חי על פני האדמה".

והנה החולה וודאי צריך לחיזוק ביותר, ולפעמים אין לו חיזוק אחר כי אם זה החיזוק של השם, ואם עוקרים אותו כדרך שאומרים ומעתה לא יעקב יקרא עוד שמך וכו' והשם השני אפשר כי לא מחיותו הוא, ונשאר בלא מחזיק החיות שלו. עכתדה"ק.

האט דער רבי מיר געזאגט "אמת, עס איז דא אזא ענין וואס איז נוגע די שמות, אבער ווער בימינו אלה קען זאגן וואס צו טוישן און ווי אזוי צו טוישן", און ער האט נישט מסכים געווען אז מ'זאל צולייגן א נאמען.[קט]

קט. כאטש וואס בדרך כלל האט דער רבי נישט מסכים געווען אז מ'זאל זיך ארומשפילן מיטן צולייגן נעמען,

אויף מקומות הקדושים

איך האב זוכה געווען צו זיין מיטן רבי'ן עטליכע מאל אויף מקומות הקדושים, יעדעס מאל איז געווען א שטארקע התעוררות.

איז מיר יא באקאנט א געלעגענהייט וואס דער רבי ז"ל האט אנגערופן קיין ארץ ישראל צו הגאון האדיר רבי ישראל יעקב פישער זצ"ל ראב"ד ירושלים עיה"ק, בנוגע א חולה מסוכן וואס מ'האט געדארפט צוגעבן א נאמען, און דער רבי האט געוואלט הערן חוות דעתו וועלכן נאמען מ'זאל צוגעבן, וואס כידוע איז ער געווען א גרויסער מומחה אין די ענינים, און דער אופן ווי אזוי דער רבי האט געהאנדלט אין דעם ענין האט מען געזעהן ווי ער האלט דאס פאר א זיכערע ישועה.

מעשה שהיה ערב שבועות וועז די שאלה איז געקומען פארן רבי'ן, און דער רבי האט באפוילן אנרופן דעם ראב"ד קיין ירושלים אנפרעגן די שאלה. דער ראב"ד זצ"ל איז שוין דעמאלטס געווען אויפן וועג צו גיין צום ביהמ"ד - ווייל אין ירושלים צינדט מען דאך שוין פערציג מינוט פאר די שקיעה - האט דער רבי געפרופן צו יד ימינו הרה"ח ר' אפרים שטערן הי"ו פון ירושלים און אים געבעטן אז ער זאל אריבערלויפן צום ראב"ד און אים זאגן אז ער וויל רעדן צו אים איבער א ענין וואס איז פיקוח נפש.

ר' אפרים איז באלד אריבער געלאפן און ער האט אים נאך באגעגענט פארן ביהמ"ד זכרון משה און ער האט אים איבערגעגעבן דעם רבי'נס בקשה, זאגנדיג אז דער רבי זאגט אז דאס איז פיקוח נפש, דער ראב"ד האט זיך אויסגעדרייט און ער איז צוריק אהיימגעגאנגען און געריידט מיטן רבי'ן אויפן טעלעפאן איבער די שאלה און ער האט געזאגט זיין מיינונג איבער וועלכן נאמען מ'זאל צוגעבן.

דער רבי האט באותו מעמד מקדיש געווען א סכום געלט לטובת עניי ירושלים, אז דער חולה זאל האבן א רפואה, ובאופן פלא איז דער איד דעמאלטס געהאלפן געווארן.

אגב, מיין אייניקל מו"ה דוב יחיאל יהושע שאהן הי"ו האט נאך די חתונה געוואוינט אין ארה"ק, פלעגט ער אסאך אריינגיין אין שטוב פונעם ראב"ד זצ"ל איינמאל האט אים דער ראב"ד איבער געגעבן זיין נייעס ספר וואס איז דעמאלטס ארויסגעקומען על המועדים, און געבעטן אז ער זאל דאס איבער געבן פארן רבי'ן. וועז ער איז געקומען קיין אמעריקע אויף סוכות איז ער אריין צום רבי'ן, דער רבי האט אויפגענומען דעם ספר מיט גרויס הנאה און התרגשות.

שפעטער נאך סוכות איידער ער איז צוריק געפארן קיין ארץ ישראל איז ער אריין צום רבי'ן זיך געזעגענען, האבן די משמשים בקודש דערציילט אז דער רבי האט געהייסן אריינברענגען דעם ספר אין די סוכה, און ער האט דערין אסאך מעיין געווען במשך די ימי החג. און וועז מיין אייניקל איז אריין צום רבי'ן האט איהם דער רבי געגעבן א ספר "ברך משה" בראשית און אריינגעשריבן א הקדשה לכבודו פונעם ראב"ד ז"ל און באפוילן דאס איבערצוגעבן פארן ראב"ד. וועז ער איז אנגעקומען קיין ירושלים און איבערגעגעבן דעם ספר פארן ראב"ד האט ער דאס איבערגענומען און באטראכט מיט באגייסטערונג און געליינט די וועריטער וואס דער רבי האט אריינגעשריבן, און ער האט איבערגעפרעגט צי דער רבי אליינס האט דאס געשריבן צו דער גבאי, האט ער גענטפערט אז ער איז געשטאנען בשעת מעשה וועז דער רבי האט דאס געשריבן, הערנדיג דאס האט ער געהאט א שטארקע קורת רוח.

מיט א צייט שפעטער זייענדיג ביים ראב"ד האט ער אים געפרעגט צי דער ראב"ד האט שוין געהאט די געלעגנהייט אריינצוקוקן אינעם ספר, האט ער געענטפערט "בראשית האב איך שוין דורכגעלערנט".

וועו דער רבי פלעגט קומען לקברות אבותיו פלעגן זיך עפענען ביי אים עפענען אלע געפילן ורגשי לבבו. ער האט זיך אראפגעלייגט אויף ביידע ציונים אויף איינמאל בפישוט ידיים ורגלים און ער האט דארט געווויינט מיט בכיות נוראות.[קי]

ביי איינע פון די נסיעות איז מיטגעפארן א שיינער ציבור אידן, און יעדער האט דאך מיטגעברענגט מיט זיך קוויטלעך, וואס מ'האט געגעבן פארן רבי'ן אז דער רבי זאל דאס פארליינען. איך האב געגעבן פארן רבי'ן יעדעס מאל א קוויטל מיט א פדיון.

אין סיגעט האט מיר דער רבי צוריק געגעבן דעם פדיון "האסט דאך שוין געגעבן אין איהעל" האט דער רבי געזאגט. האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז איך וויל אז

קי. מיר זענען מעתיק פון ספר ומשה היה רועה חלק חמישי, ווי אזוי דער רבי האט זיך משתטח געווען על קברות אבותיו ביי די נסיעה שבט תשל"ו לפ"ק: דער רבי איז אריינגעקומען אינעם אוהל איז ער גלייך צוגעגאנגען צום ציון הק' פון זיין פאטער הגה"ק בעל עצי חיים זי"ע און ער האט אנגעהויבן צו זאגן מזמורי תהילים מיט געוואלדיגע בכיות, דער רבי האט נישט געקענט באהערשן דעם פליין פון זיינע טרערן און קול בכי וואס האט זיך געהערט איבער חלל פונעם אוהל.

דער רבי האט נאכדעם געזאגט דעם קדיש מיט בכיות נוראות, עס האט זיך געדוכט פאר די משתתפים אז עס שטייט דא א קליין קינד וואס איז נארוואס געווארן א קיילעכיגער יתום פון זיינע עלטערן.

דערנאך איז דער רבי אריבער צו די צווייטע זייט פונעם אוהל און זיך געשטעלט נעבן דעם קבר פון זיין מוטער הרבנית הצדיקת מרת ברכה סימא ע"ה, און ער האט זיך אראפגעלייגט מיטן גאנצן קערפער אויף ביידע קברים פון זיין פאטער און פון זיין מוטער בפישוט ידים ורגלים, און ער האט זיך אינגאנצן איבערגעבויגן און ער איז דארט אזוי געלעגן א דריי פערטל שעה צייט און ער האט מתפלל געווען בדמעות שליש.

וועו מ'האט געזעהן ווי די צייט פארציהט זיך, און מ'האט מורא געהאט אז מ'וועט זיך פארקילן פון די ביטערע פרעסטן, האט מען געזאגט פארן רבי'ן אז מ'דארף שוין גיין, האט זיך דער רבי געבעטן "לאז מיך נאך אביסל זיין ביי מיין טאטע מאמע"...

וועו דער רבי האט זיך אויפגעהויבן איז דער גאנצער טילעפ געווען נאס דורכגעווייקט פון טרערן, עס האט אויסגעזעהן ווי ער וואלט געווען באגאסן מיט וואסער.

דער רבי האט דארט געליינט קוויטלעך פונעם ציבור, און וואס אידן מאנ"ש האבן מיטגענעבן אז ער זאל מתפלל זיין פאר זיי ביי קברי אבוה"ק. דערנאך האט ער מתפלל געווען ביי די ציונים הק' פונעם ייטב לב און קדושת יו"ט זי"ע, אזוי אויך איז דער רבי צוגעגאנגען צו די קברים פון זיינע ברודער און שוועסטער ע"ה וואס ליגן דארט נעבן אוהל, און ער האט אנגעצינדן דארט לעכט לעילוי נשמתם.

ביי א געלעגנהייט וועו דער רבי האט דערמאנט איבער די נסיעה האט ער זיך אויסגעדרוקט מיט גרויס התרגשות "נאכדעם וואס איך בין ארויסגעקומען פונעם ציון פונעם טאטן האב איך אזוי רחמנות באקומען אויף די אלע אידן וואס האבן פארלוירן זייערע עלטערן אין אוישוויץ, זיי האבן נישט וואו צו גיין, איך בין געקומען מיט א שוועד הארץ, כ'האב זיך אויסגעווויינט ביים טאטנס ציון ס'איז מיר לייכטער געווארן אויפן הארץ, די אידן האבן נעבעך נישט וואו צו גיין"...

דער רבי זאל ביי יעדן ציון עקסטער ליינען דאס קוויטל, און ליינען יעדעס נאמען, וואס האט נישט קיין שום שייכות מיטן פריערדיגן קוויטל. און אזוי האב איך געטון ביי יעדן ציון עקסטער.

אין יענע יארן איז געווען די איינציגסטע פלאץ וואו מ'האט נאך געקענט טרעפן א מנין אין די ספרד'ישע שוהל, און איך האב געוואלט אהינגיין דאווענען, אבער דער רבי האט מיך אפגעהאלטן דערפון, און ער האט מיר דערציילט אז בדידיה הוה עובדא, ביי איינע פון די פריערדיגע געלעגנהייטן זייענדיג אין סיגעט איז אויסגעפאלן ימי שני וחמישי וועז מ'דארף ליינען, האט ער געטראכט אז היות עס זענען שוין היינט סייווי נישטא קיין צוויי קהילות אין סיגעט, און דער שוהל דינט שוין נישט איר אמאליגער צוועק, און עס איז שוין אריבער באלד הונדערט יאר פון יענע פרשה, זאל ער אריינגיין אין ביהמ"ד נאר צו קענען יוצא זיין קריאת התורה. און אזוי האט ער טאקע געטון.

וועז ער איז אהיימגעקומען פון די נסיעה, און ער איז געווען ביים פעטער רביה"ק זי"ע, און ער האט אים איבערגעגעבן א ענויען באריכט פון די נסיעה, האט אים דער פעטער געפרעגט "וואו האסטו געזאגט קדיש ביי די יארצייט? וואו האסטו געדאווענט פארן עמוד?", האט דער רבי געזאגט אז נאר אין די ספרד'ישע שוהל איז נאך היינט דא א מנין, מילא איז ער אהינגעגאנגען דאווענען. האט אים דער פעטער זי"ע פארגעהאלטן דערויף "היתכן?! ווייל עס איז אריבער אזויפיל יארן איז שוין אוועק דער איסור?! זיי האבן דאך מבזה געווען דעם טאטן, דארט ביסטו אריין?! דער איסור איז קאי וקיים, און מ'טאר דארט נישט אריינגיין".

האט דער רבי געפרעגט דעם פעטער "וואס איז שייך מתקן צו זיין אזא זאך?". האט רביה"ק געזאגט "אז דו וועסט טון תשובת המשקל, ביי א קומענדיגע געלעגענהייט אז דו וועסט נישט אריינגיין, דאס וועט זיין תשובת המשקל".

האט מיר דער רבי דערציילט אז ביי די קומענדיגע געלעגנהייט וועז ער איז געווען אין סיגעט איז פונקט געווען א פייערונג אין די שטאט, דער מעיאר האט געמאכט א היסטארישע אויסשטעלונג פון אידישע היסטאריע אין סיגעט, און אז דער רבי איז פונקט דארט געווען אין די שטאט זענען די אידן אריבערגעקומען און געבעטן אז ער זאל קומען באשיינען דעם היסטארישן מעמד, זייענדיג דער רב אב"ד אין די שטאט במשך עטליכע יאר נאך די קריג, דא האט ער געזעהן די געלעגענהייט צו טון תשובת המשקל און ער האט קלאר געזאגט אז ער קען נישט אריינגיין אין אזא שוהל.

מיט'ן לעקוואדער ראש ישיבה

עס איז געווען ווען מען האט זיך געריטשט צום מעמד חנוכת הבית פון דעם בנין החדש פון די לעקוואדער ישיבה, איז מיין איידעם ר' חיים הערש הי"ו פארבעטן געווארן דורכן ראש ישיבה הגאון רבי מלכיאל קאטלער שליט"א, אלס מקורב ביים סאטמארער רבי'ן אז ער זאל קומען מיט איהם אינאיינעם לאדענען דעם רבי'ן צו די געהויבענע מאורע.

ער איז דאן מיטגעגאנגען מיטן ראש ישיבה צום רבי'ן, און עס האט זיך אנטוויקלט א איינגענעמער שמועס. בתוה"ד האט דער רבי דערציילט א אינטערעסאנטע מעשה וואס ער האט זיך דערמאנט ווען ער איז אראפגעפארן קיין לעיקוואד מיטן ציהל צו רעדן מיט הגאון רבי אהרן קאטלער ז"ל.

דאס איז געווען אין די צייט וואס דער רבי הדברי יואל זי"ע האט פאררופן דעם ערשטן פראטעסט קעגן די מדינה הציונית. און דער עצם רעיון פון ארויסגיין אין די גוי'אישע גאס פראטעסטירן קעגן די ציוני'סטישע מדינה און אירע גזירות פון עקירת הדת אויסגערופן א שטורעם אין די דעמאלטסדיגע אידישע גאס. און עס איז זייער שווער געווען צו טרעפן דערפאר שטיצע צווישן דעם ברייטן ציבור, וואס דער רבי האט באמת זייער געוואלט אז אויך די וואס זענען נישט מיטגלידער אין זיין קהילה זאלן זיך משתתף זיין ביי די מחאות.

עס זענען דאן געווען צווישן די חשוב'ע רבנים און ראשי ישיבה אין אמעריקע, וואס כאטש זיי זענען נישט צופרידן געווען ווי אזוי די מדינה פירט זיך, און זיי האבן געהאלטן אז דאס איז שלא עפ"י תורה, האבן זיי דאך געשפירט א שוואנקייט צו די מדינה, מיט די הרגשה אז סוף כל סוף יעצט נאך די מלחמה ווען כלל ישראל איז אזוי צובראכן און צוקלאפט, נאכדעם וואס מ'האט אזויפיל מיטגעמאכט און אידן זענען געווען הפקר אונטער די דייטשן ימ"ש, איז די מדינה כאטש א רעטונגס ברעטל פאר אידן. טייל האבן אפילו געהאלטן אז עס איז א יד ה' אז נאך די אלע צרות האט מען א פלאץ ווו אראפצולייגן דאס קאפ און לעבן במנוחה אין די תקופה.

עס האט שוין געהאלטן אזוי ווייט אז די אגודת הרבנים וואס זענען געווען זייער בייז אז מען האט זיך מיט זיי נישט דורכגעשמועסט, זענען גרייט געווען ארויסצוגיין דערקעגן, און עס איז געווען א רעדע אז זיי זאלן מפרסם זיין אין די דעמאלטסדיגע אידישע צייטונגען א מחאה קעגן די וואס גייען ארויס פראטעסטירן קעגן די מדינה.

וועו דער רבי הדבר"י האט דאס געהערט האט איהם דאס זייער וויי געטון, ווייל ער האט געוואלט אז ווי מער אידן זאלן קומען צום פראטעסט, ובעיקר האט ער געוואלט אז עס זאל שטארק דערהערט ווערן איבער די גוי'אישע גאס אז עס איז דא א שטארקער כח פון אידן שומרי תורה ומצוות וואס זענען זיך מתנגד צו די מדינה באיזה אופן וצורה שהוא. און אויב עס זאל נתפרסם ווערן אזא מודעה מצד ערליכע רבנים וראשי ישיבה וואלט דאס געווען א שטארקע קלאפ פאר זיין מערכה, ומאידך גיסא וואלט דאס געווען א גרויסער חיזוק פאר די ציונים.

האט דער רבי הדברי יואל געלאזט רופן דעם רבי'ן - דעמאלטס סיגעטער רב - מיטן שאפראנער רב, וואוידיסלאווער רב, און דער פאלטישאנער רב זצ"ל, און זיי געבעטן אז זיי זאלן ארומגיין צו די רבנים און ראשי ישיבות, און רעדן מיט זיי און אויפקלערן דעם ציהל פונעם פראטעסט, און זיי בעטן אז זיי זאלן זיך נישט ארויסשטעלן קעגן דעם פראטעסט.

דער רבי - מיט די אנדערע רבנים - האבן דאן אויסגעפירט דעם שליחות, און זיי זענען ארומגעגאנגען צו די חסיד'ישע מנהיגים, און צו די גדולי ראשי ישיבות, און ארויסגעברענגט פונקטליך דעם גאנצן ענין, און מסביר געווען דעם רבי'נס שיטה און דער ציהל פונעם פראטעסט, וואס האט טאקע עושה פירות געווען און דער מודעה איז נישט נתפרסם געווארן.

ביי יענע געלעגענהייט האבן זיי אויך באזוכט ביי הגאון רבי אהרן קאטלער ז"ל, און עס איז געווען א וויכוח איבער דעם גאנצן ענין. אבער צום סוף האט מען זיך פארגליכן.[קיא]

קיא. אין ספר "איש על העדה" תולדות הגה"צ מפאלטישאן זצ"ל ווערט צוגעגעבן א אינטערעסאנטע באמערקונג איבער די פרשה, ווערט דארט דערציילט אז אינמיטן דעם שמועס האט ר' אהרן געזופן דעם פאלטישאנער רב זצ"ל אין א זייטיגן צימער און ער האט איהם געזאגט "הרב שטיין, איך האב אויף אייך טענות, איר זענט דאך א באזעסענער רואיגער מענטש, וואס האט איר מיט די אונגארישע רבנים?". דער פאלטישאנער רב האט געזעהן אז אויב ווען ער ענטפערן א גלייכן תירוץ וועט ער נישט רעכט אויסקומען, האט ער איהם אזוי געזאגט "איך האב זיך צוגעשטעלט צו די אונגארישע רבנים אויפן סמך פונעם באקאנטן פסק פונעם ראש ישיבה"...

רבי אהרן האט זיך געוואונדערט "וואס פארא פסק האב איך געזאגט אין די גאנצע נושא?", האט דער פאלטישאנער רב איהם געזאגט "דער ראש ישיבה האט דאך גע'פסק'עט אז מ'מעג ערוועלן פרומע חברי הכנסת צום ציוני'סטישן פארלאמענט וואו מ'זיצט אויף איין טיש מיט פושעים און כופרים בעיקר, און דער תירוץ איז אז אויב מ'וויל אויפטון פאר אידישקייט דארף מען געהעריג ארייגגיין אין די רעגירונג, און זיצן מיט די ארגסטע פושעים און כופרים, האב איך פון דעם ארויסגעלערנט אז מה-דאך דארט אין כנסת ווי ס'איז א ספק צי מ'וועט

א צווייטע באזוך ביים לעיקוואדער ראש ישיבה, איז געווען נאכדעם וואס מיימון-פישמאן האט פוגע געווען בכבודם פון רביה"ק זי"ע און דער בריסקער רב זצ"ל, און דער רבי איז דעמאלטס געווען ביי גדולי ישראל צו נעמען חתימות וואס זאלן זיך אננעמען פארן פעטערס כבוד.

דער רבי האט אויך דערציילט אז ביי יענע געלעגענהייט איז ער אויך געווען ביים ליובאוויטשער רבי'ן ז"ל און מען האט מיט אים געדעדט איבער די נושא, הערנדיג אז מ'וויל ארויסגיין קעגן פישמאן, האט ער דאס אפגעווארפן זאגנדיג "מימון איז ניטא! מימון איז ניטא! זיי האבן מתחילה נישט פארשטאנען וואס ער מיינט צו זאגן מיט די ווערטער, און מ'האט זיך פרובירט צו ערקלערן, ביז ווען ער האט זיך אליינס ערקלערט אז היות דער פארשוין האט ביי א געלעגענהייט געדעדט אויפן שוואר דער פריערדיגער ליובאוויטשער רבי זצ"ל, ממילא עקזיסטירט ער מער נישט בכלל, און עס איז נישטא מער וואס צו רעדן פון איהם.

ברכני גם אני אבי

ווען דער רבי איז געווען אין שפיטאל בשנת תשנ"ו לפ"ק און ער האט ל"ע געדארפט אריבערגיין אן אפעראציע אויף די נירן, בין איך געקומען איין אינדערפרי באזוכן דעם רבי'ן, און דער רבי איז געווען זייער אויפגעלייגט, און ער האט מיר דערציילט אז דער טאטע דער עצי חיים איז אים געקומען אין חלום, און ער האט געווויינט פאר אים אז ער דארף אריבערגיין אן אפעראציע, און ער איז זייער באזארגט.

"האט דער טאטע ארויפגעלייגט זיינע הענט אויף מיין קאפ און ער האט מיך געבענטש ברכת כהנים".[קיב]

בכלל קענען עפעס אויפטון זיצנדיג מיט די פושעים, און עס איז דא א סכנה אז די ערליכע אידן וועלן נשפע ווערן לרעה זיצנדיג מיט די רשעים דאך מעג מען כדי אויפצוטון, איז דאך א קל וחומר אז כדי אויפצוטון פאר אידישקייט מעג מען זיך צוזאמענזעצן מיט ערליכע רבנים יראי ה', און מ'קען זיכער אסאך אויפטון וועו מ'זיצט מיט זיי אינאינעם מיטן ציהל אויפצוטון פאר אידישקייט. דער ראש ישיבה האט זיך צושמייכלט הערנדיג די ווערטער, און צוריק קומענדיג צו די רבנים, איז ער שוין געווען גאר אנדערש, און דער שמועס ווייטער האט זיך שוין געפירט פיל רוהיגער.

קיב. ענליך צו דעם האט דער רבי אמאל דערציילט אז נאכן באפרייאונג פון די קריג ווען ער איז געווען אין טרעזיענשטאט האט ער געליטן אויף די טיפוס מחלה ל"ע, האט ער זיך גע'חלומ'ט אז עס איז ערב יום הקדוש און זיין טאטע דער עצי חיים זלה"ה שטייט נעבן אים, און ער בענטשט אים מיט ברכת כהנים אזוי ווי ער פלעגט אים בענטשן אלע יארן ערב יום כיפור. דעמאלטס אינדערפרי ווען ער איז אויפגעשטאנען האט ער זיך שוין

בחלום אדבר בו

איינמאל פאר סוכות וועז איך האב אנגערופן דעם רבי'ן אויפן טעלעפאן זאגט מיר דער רבי "שלמה, דו מוזט הערן א מעשה וואס איך האב היינט געהאט, איך האב גע'חלומ'ט אז איך בין ביים פעטער דער קאלבסוב'ער רב הגה"ק רבי אברהם אהרן טייטלבוים זצ"ל דער עלטסטער זון פונעם ייטב לב זי"ע, און דער קאלבסוב'ער רב זאגט מיר 'וואס טוסטו דא?! עס איז דאך דא א שריפה אין דיין שטאט'. איך בין באלד אויפגעשטאנען, און געווען גערישט אז אט אט וועט אנקומען א ידיעה איבער א שווערע געשעהעניש וואס האט פאסירט אין קרית יואל.

עטליכע מינוט שפעטער רופט מען פון קרית יואל, אז עס האט אויסגעבראכן א שריפה אויף די סטראפקוב גאס, און דער וואס האט געווואוינט אין די שכינות'דיגע דירה און די סכנה איז געווען גרויס אז זיין דירה זאל זיך אויך אנכאפן אין די שריפה האט געדופן מזכיר זיין, און ער האט דערציילט וואס עס איז געשעהן, עס איז געווען א חידוש אז דער קאלבסובער רב איז מיר דאס געקומען דערציילן פון פאראויס".

גמילות חסדים

מ'קען אסאך רעדן און דערציילן פון דעם רבי'נס עמוד החסד און מצות גמילות חסדים, וואס דער רבי האט עוסק געווען אלע יארן.

עס האט מיר דערציילט א תלמיד פונעם רבי'ן אין די ישיבה אין זענטא. און ער איז געווען איינגעלאדענט צו קומען מיטהאלטן דעם סדר ביים רבי'ן אין שטוב.

וועז דער רבי האט זיך שוין געהאלטן ביים זעצן צום סדר, און דער טיש איז געווען מלא וערוך כל טוב ווי עס זעהט אויס א סדר טיש אין א אידישע שטוב, האט זיך ביים טיר באוויזן א צובראכענע אלמנה וואס האט געהאט א גרויסע שטוב מיט קינדער, און זי האט געווויינט אז איר הויז איז ליידיג, און זי האט נישט מיט וואס צו גיין פראווען דעם סדר.

דער רבי האט נישט געקווענקלט קיין מינוט, ער האט געזאגט פאר די רביצין אז זי זאל צוזאמען פאקן אלע צרכי החג, און פאר זיך נישט איבערלאזן נאר די

געשפירט ביי זיך זיכער אז ער וועט געזונט ווערן אין זכות פון זיין הייליגן טאטנס ברכה.

כזיתים און וויפיל מען דארף האבן מקיים צו זיין די מצוות היום, און מען האט אלעס אריבערגעטראגן צו די צובראכענע אלמנה אין שטוב.

דאס איז אן אפס קצהו פון די מעשי הצדקה והחסד, פון וואס עס שיינט ארויס דעם רבי'נס מסירות נפש און איבערגעגעבענהייט פאר ארימע אידן.

נאך אין די ערשטע יארן דא אין אמעריקע האב איך מיטגעהאלטן דעם רבי'נס פעולות אין צדקה וחסד, און אויך אין עניני הצלת נפשות, פאר אידן בפרטיות וואס האבן אים געשיקט בריוו און געבעטן נאך הילף. בפרט פאר די אידן אין סיגעט וואס זענען נאנט געווען מיטן רבי'ן, און זיי האבן זיך געפונען אין שוועדע מצבים, האט דער רבי נישט מסיח דעת געווען פון זיי, און ער האט זיי געטראגן אויף זיינע פלייצעס. דער רבי איז ארומגעלאפן און אנגעקלאפט אויף טירן פון עסקנים און שתדלנים ביז ווען ער האט געהאלפן די אידן ארויסקומען אויף די פריי.

דער רבי האט אין יענע תקופה געשאפן פאפירן פאר מערערע משפחות. און ער איז צוליב דעם אסאך געזעסן מיט ר' אלימלך טרעס ז"ל דער לעגענדארער עסקן וואס האט אין יענע יארן אסאך געלייסטעט לטובת אחב"י הנמצאים בצרה ובשבי', און אויסגעארבעט אופנים ווי אזוי צו קענען העלפן די מיטגעמאכטע אידן.

משוש דודים

איך וועל דערציילן עטליכע ענינים וואס איך האב מיטגעהאלטן ביי פארשידענע געלעגנהייטן וועו דער רבי איז געווען צוזאמען מיטן פעטער מרן הדבר"י זי"ע, וואס איך האב זוכה געווען צו זעהן בקרב קדושים.

קרבהו בימין צדקו

די אהבה וואס איז געווען צווישן דעם רבי'ן מרן הדבר"י ז"ל מיטן רבי'ן מרן הבר"מ ז"ל איז געווען באופן נעלה עד אין לשער, וואס ליגט גוט אין זכרון פון די אלע וואס האבן דאס זוכה געווען מיטצוהאלטן.

איך האב געהערט פון מיין שוואגער הרה"ח ר' ישראל דוד ווייס ע"ה אז אין א געוויסן עש"ק אין קראלי איז איינער פון די תלמידים געזעסן אינעווייניג בקודש פנימה ביי מרן בעל דבר"י זי"ע, און ער האט מיט אים געשמועסט אין פארשידענע ענינים. און דער תלמיד האט באמערקט ווי דער רבי שטעלט זיך אויף די גאנצע צייט פון בענקל און ער גייט צו צום פענסטער און קוקט ארויס, ווי איינער קוקט

ארויס אומגעדולדיג אויף א גאר חשוב'ן גאסט. ביז וועו דאס איז שוין פאר אים געווען גאר אויפפאלענד און ער האט א פרעג געטון דעם רבי'ן אויף וועמען ער וואלט דארט אזוי שטארק.

האט אים דער רבי געענטפערט "משה'לע דארף קומען, איך וואלט אויף אים".

במשך די אלע יארן דא אין אמעריקע איז געווען בולט דער שטארקער קשר של אהבה וואס איז געווען צווישן זיי, און איך האב דאס זוכה געווען צו זעהן מיט די אויגן ביי אלע געלעגענהייטן וועו איך האב באגלייט דעם רבי'ן ביי זיינע כסדר'דיגע באזוכן ביים פעטער רביה"ק זי"ע.

די אלע צייטן וואס דער רבי הדבר"י זי"ע איז געווען פארנומען מיט די מלחמה קעגן ציונית, פלעגט ער דאס דורכשמועסן מיטן רבי'ן מרן הבר"מ זי"ע, דער רבי האט נישט איינמאל געזאגט אז א גרויסן חלק פונעם ספה"ק ויואל משה האט ער זוכה געווען פאראויס אויסצושמועסן מיטן פעטער בעל פה, וועו ער פלעגט רעדן מיטן פעטער איבער די נסיונות הדור, און דער פעטער האט אים איבערגעזאגט פארשידענע רעיונות און בירורי הלכות אין די ענינים. און נאך אין יענע יארן איידער דער ספר איז ארויסגעקומען, איז שוין געווען מרגלא בפומי' נאכצוזאגן מערערע ענינים וואס ער האט געהערט פונעם פעטער, וואס זענען שפעטער געדריקט געווארן אינעם ספה"ק.

ביי פארשידענע מערכות און אסיפות למען כבוד שמים, וועו דער רבי איז אנגעקומען האט דער פעטער געהייסן אז מ'זאל איהם ברענגען א בענקל, און ער האט איהם אלס אוועק געזעצט דער ערשטער נעבן זיך.

בזכותו פונעם עצי חיים זי"ע

מידי שנה בשנה ו' שבט ביי די יארצייט פונעם עצי חיים זי"ע פלעג איך אריינפארן קיין וויליאמסבורג צו די סעודת הילולא וואס פלעגט אפגעהאלטן ווערן אין סיגעטער ביהמ"ד בהשתתפות מרן הק' בעל דברי יואל זי"ע.

מיר פלעגן פארן אינאיינעם עטליכע חסידים, צווישן זיי ר' ליפא הילמאן ע"ה און אנדערע. מיר זענען קודם אריין מיט א קוויטל צום רבי'ן זיך געזעגענען. דערנאך איז דער רבי אריין אין ביהמ"ד און זיך געוואשן צו די יארצייט סעודה, און געמאכט דעם סיום.

יעדעס יאר וועז דער רבי הדברי יואל זי"ע פלעגט קומען צו די יארצייט סעודה פונעם עצי חיים זי"ע אין סיגעטער ביהמ"ד, פלעגט דער רבי הדבר"י נעמען זיינע שיריים און דאס אויסגעמישט מיט די שיריים פונעם רבי'ן הבר"מ און אזוי געטיילט פארן ציבור, דאס איז געווען א דבר קבוע מידי שנה בשנה.

דערנאך פלעגט דער רבי זאגן תורה, און דער פעטער רביה"ק זי"ע פלעגט אויסהערן די גאנצע צייט.

עס איז געווען איין יאר וועז עס איז געווען א שווערער וועטער, און עס איז געגאנגען א גרויסע שניי און איך בין געפארן צו די יארצייט סעודה מיט ר' משה אמסעל ע"ה, אונטערוועגנס האט זיך געעפענט דער 'האד' פונעם קאר, און עס האט פארשטעלט די פענסטער אז מיר האבן גארנישט געקענט זעהן. מ'קען זיך פארשטעלן אונזער מצב, מיר זענען געווען אויפן הייוועי, מ'פארט שנעל און מ'קען זיך נישט אפשטעלן, עס איז גליטשיג אויפן ראוד, און דא איז דער גאנצער פענסטער פארשטעלט, מיר פארן וועז מיר קענען גארנישט זעהן א טריט פאראויס.

מיר זענען געווען אין א גרויסע סכנה, און דער פחד איז געווען זייער גרויס, האבן מיר געזאגט "דער זכות פונעם בעל הילולא וואס מיר פארן יעצט צו זיין יארצייט זאל אונז ביישטיין", מיר האבן דאן פרובירט שטאטליך זיך אפצושטעלן אין א זייט, און מיר האבן צוגעווארט ביז וועז מיר האבן געקענט ארויסגיין פון די קאר צוליב דעם וואס די קארס דערנעבן זענען דורכגעפארן זייער שנעל און די סכנה איז געווען זייער גרויס. ארויסקומענדיג אינדערויסן פון די קאר האבן מיר הערשט געזעהן וואס פארא נסים מיר האבן געהאט, ווייל וועז מיר פארן וועז נאך א רגע וואלטן מיר געמאכט אן עקסידענט אינעם צוים פון ראוד ר"ל.

מיר האבן פארמאכט דעם 'האד' און מיר זענען ווייטער געפארן קיין וויליאמסבורג.

מיר זענען דאן אנגעקומען אביסל שפעט צו די סעודה, דער עולם האט זיך שוין געהאט געוואשן, און דער רבי מרן בעל דברי יואל זי"ע איז דארט געזעסן בראש המסובין, מיר זענען צוגעגאנגען צום רבי'ן און געגעבן שלום, און בתוה"ד האבן מיר דערציילט די סיבה פארוואס מיר האבן געשפעטיגט צוליב דעם וואס מיר האבן געהאט די פרשה אויפן הייוועי, און מיר זענען געווען אין א גרויסע סכנה און עס איז געווען א נס אז מיר האבן געקענט אפשטעלן די קאר, איין מינוט פאר עס וואלט געקענט זיין א אומגליק, און דאס איז געווען וויל זיי האבן געבעטן בזכותו פונעם בעל הילולא זי"ע.

דער רבי מרן הדברי יואל און דער רבי מרן הברך משה האבן ביידע אומגעהערט די מעשה און זיך אנגעקוקט שמייכלדיג.

עס ליגט מיר נאך אין זכרון דער מעמד הנשגב פון קידוש החמה תשי"ג לפ"ק, דער רבי איז דעמאלטס געקומען צום פעטער מרן הדברי יואל זי"ע מיטהאלטן דעם מעמד הנשגב בצ"ק, וואס איז פארגעקומען פארן ניי אפגעקויפטן ביהמ"ד נעפ מענשאן. דער רבי איז די גאנצע צייט געשטאנען נעבן פעטער בשעת די מזמורים און שפעטער ביי די פרייליכע ריקודין.

איך האב נישט קיין חפצים?!

דאס התבטלות און הרגש הכנעה וואס דער רבי האט געהאט כלפי דעם פעטער דער רבי הדברי יואל זי"ע, דאס איז געווען איינע פון די זאכן וואס ווער עס האט דאס נישט געזעהן מיטט די אויגן קען דאס נישט פארשטיין, און דאס האט אנגעהאלטן אויפן זעלבן פארנעם אויך צענדליגער יארן לאחר פטירתו לחה"ה. און במשך די אלע יארן וואס ער איז געזעסן אויף זיין בענקל אלס ממלא מקום קדשו האט ער געשפירט ווי ער זיצט דא נאר בזכותו, אבער ער האט זיך אליין בכלל נישט געזעהן אלס א מציאות בזכות עצמו.

עס איז געווען עטליכע טעג איידער מיין אייניקל מו"ה דוב יחיאל יהושע הי"ו האט חתונה געהאט, זענען מיר געגאנגען לאדענען דעם רבי'ן צו די חתונה און מקבל זיין ברכת קדשו, און דער חתן האט בשעת מעשה געבעטן פונעם רבי'ן צי ער קען האבן א חפץ פונעם רבי'ן צו קענען גיין דערמיט צו די חופה.

דער רבי האט געענטפערט מיט א מורא'דיגע פשטות "וואס זאל איך דיר זאגן, איך האב נישט וואס צו געבן".

מיר האבן פארשטאנען אז דער רבי ויל נישט געבן מאיזה סיבה שהוא, האט מיין איידעם ר' חיים הערש הי"ו פרובירט צו בעטן און מוטשענען דעם רבי'ן אז ער זאל כאטש עפעס געבן. אבער דער רבי זאגט נאכאמאל "וואס זאל איך טון אז עס איז מיר געבליבן ווייניג זאכן פונעם פעטער, און איך האב נישט וואס אוועק צו געבן". האב איך זיך אנגערופן "מיר האבן געבעטן א חפץ פונעם רבי'ן שליט"א, נישט פונעם פעטער דער רבי ז"ל".

רופט זיך דער רבי אן מיט א ביטול "אה, פון מיר דארפט איר...", און דער רבי האט געבעטן פונעם הויז-בחור א קאפל און ער האט אהינגעגעבן זיין קאפל.

עס איז געווען אזוי וואונדערליך וואו נאכדעם וואס שוין צוואנציג יאר וואס ער זיצט אויפן כסא המלוכה אין סאטמאר איז אים נישט איינגעפאלן אז מ'וויל גאר א מלבוש פון אים אנצוטון אונטער די חופה, און הערנדיג דאס ווארט "דער רבי", האט ער פשוט פארשטאנען אז מ'רעדט פונעם רבי'ן מרן הדברי יואל זי"ע.

דער פעטער דארף א ישועה

עס געדענקט זיך נאך גוט יענעם פרייטאג צו נאכטס פר' משפטים שקלים בשנת תשכ"ח לפ"ק ווען דער רבי מרן הדברי יואל זי"ע איז ל"ע אוועק געפאלן מיטן סטראוק, און זיין לעבן איז געווען אין א סכנה. במשך עטליכע וואכן האט כלל ישראל מפציר געווען און מעתיר געווען לשלומו, ביז ווען בחסדי ה' כי לא תמנו האט זיך דער רבי אביסל צוריק געכאפט צו די כוחות, און צוביסלעך זיך אנגעהויבן צו ערהוילן פון זיין שוועריע מחלה.

דער רבי האט דאך שוין געוואוינט אין בארא פארק, אזוי אז במשך דעם שבת האט ער נישט געהערט פון דעם אומגליק, ער האט ערשט באקומען די ידיעה מוצש"ק, ווען הרה"ח ר' יצחק ברוך קראניק ע"ה איז אריבערגעקומען באלד נאך שלש סעודות און ער האט דערציילט פארן רבי'ן די שרעקליכע בשורה.[קיג]

קיג. המקום כאן לציין וואס עס דערציילט הגה"צ ר' ישראל חיים הורוויץ שליט"א אב"ד סאטמאר-מאנטשעסטער, וועלכער איז געווען א בחור'ל און געדאוועט אין סיגעטער ביהמ"ד ביי שלש סעודות, נאך מעריב האט דער רבי געמאכט הבדלה. אינמיטן הבדלה האט עמיצער דערציילט שטילערהייט אז עס איז געקומען א ידיעה פון ווילאמסבורג אז דער רבי מרן הדברי יואל זי"ע, איז נישט אריינגעקומען שבת צום דאוונען אין בית המדרש, ווייל ער פילט נישט גוט. די ידיעה האט נישט געמאכט קיין ספעציעלן רושם אויפן ציבור, ווייל מ'האט דאך נישט געטראכט אז עס איז די רעדע פונעם ביטערן סטראו"ק, מ'האט געמיינט אז ס'איז סתם א פארקילעכטס. אבער דער רבי האט באמערקט אז מ'רעדט עפעס שטיל, איז ער באלד געווארן זייער אנגעצויגן און נאך אינמיטן הבדלה האט ער זיך אפגעשטעלט און געווינקען מיט די האנט אז מ'זאל אים זאגן וואס מ'רעדט.

האט מען אים געזאגט אז ס'איז געקומען א ידיעה אז דער פעטער פילט נישט גוט. אין יענע מינוט איז דער רבי נשתנה צורה געווארן, ער איז ממש געווארן היסטעריש, און ער האט שנעל געענדיגט הבדלה, ווען מיר אלע שטייען און שטוינען נישט פארשטייענדיג פארוואס דער רבי איז געווארן אזוי צוקאכט.

דער רבי איז תיכף ארויסגעלאפן פון ביהמ"ד און ארויפגעלאפן די טרעפ צו זיך אין שטוב. איך בין אים נאכגעלאפן הער איך ווי ער שרייט צו זיך אליין "אוי, געוואלד, עס איז שבט! עס איז שבט!".

מיט די יארן האט ער פארשטאנען אז אין משפחת בית סיגעט האט מען חושש געווען פון חודש שבט ווען דער קדיו"ט מיטן עצ"ח זי"ע זענען נסתלק געווארן, וברבות הימים האט דער רבי אליין אויך פארלוירן די עלטסטע טאכטער ע"ה אין חודש שבט.

דער רבי האט באלד געדאוונט מעריב און באלד נאך הבדלה, האט ער מיך געבעטן אז איך זאל אים אריבערפארן קיין וויליאמסבורג כדי צו באזוכן ביים פעטער און זעהן זיין מצב.

ווען מיר זענען אנגעקומען קיין וויליאמסבורג איז דער רבי באלד אריינגעגאנגען צום פעטער און איך בין געבליבן ווארטן אינדרויסן אויפן גאס. דער רבי איז געווען אינעווייניג ביים פעטער גאנצע צוויי שעה, נאך א פערטל שעה וואס איך האב געווארט אינדרויסן אויף די גאס האט מיך ר' יוסף אשכנזי ע"ה אריינגערופן, און איך בין געזעסן אינדערויסן פון רבי'נס צימער, פון וואו איך האב נאר געקענט זעהן פונדערווייטנס ווי דער רבי שטייט און רעדט מיטן דאקטער, און ווי דער רבי שטייט א לענגערע צייט נעבן דעם פעטערס בעט.

ארויסקומענדיג האט דער רבי גארנישט געריעדט ער האט בלויז געזאגט די ווערטער "דער פעטער דארף א גרויסע ישועה". אזוי אויך אויפן גאנצן וועג אהיים איז דער רבי געזעסן אריינגעטון אין זיך, און נישט ארויסגערעדט קיין ווארט.[קיד]

אלס סאטמארער רבי

לאחר פטירתו של רבי, און דער רבי איז פארבעטן געווארן דורך די הנהלת הקהילה פון ק"ק יטב לב דסאטמאר צו קומען מכהן פאר זיין אלס רב אב"ד ק"ק סאטמאר אלס ממלא מקום פון דודו רביה"ק הדבר"י זי"ע, איז דער רבי געווען שטארק מסופק אין די ערשטע תקופה צי ער זאל דאס איננעמען, וואוסנדיג אז ער לאזט זיך דא אריין אויף די עלטערע יארן אין זייער א שוועריגע אונטערנעמונג.

קיד. דער המשך הסיפור וועריגט דערציילט אין ספר "ומשה היה רועה ח"ד: דער רבי איז אנגעקומען צוריק אהיים קיין בארא פארק, אבער ער האט נישט געהאט קיין מנוחה, דעם פעטערס מצב האט אים גאר שטארק בארירט, ער האט באלד אנגערופן מו"ה מרדכי וויים הי"ו און ער האט אים געבעטן אז ער זאל מיט אים צוריק פארן קיין וויליאמסבורג, ווייל ער מוז זיין ביים פעטער. דערציילט ר' מרדכי אז דער רבי איז אריינגעגאנגען צום פעטער און ער איז דארט געווען עטליכע שעה, אבער דער מצב איז געווען זייער שוועריג, און מרן הדבר"י איז געווען אין א באוואוסטלאזן צושטאנד ל"ע.

עס איז געווען א פלא אז ווען מ'האט מזכיר געווען פארן רבי'ן אז דער סיגעטער רב איז געקומען, האט מען געזעהן ווי ער שאקלט צו מיטן קאפ. דער רבי האט אמאל געריעדט איבער דעם ביי א דרשה אין קרית יואל: "מ'האט געזעהן ס'איז טאקע געשעהן אזא נס חוץ לדרך הטבע ביי די אכציג יאר האט ער געהאט אזא סטראוק, איך האב געזעהן ווי אזוי ער האט אויסגעזעהן מוצאי שבת תיכף, א דבר פלא האב איך געזעהן דעמאלס, ער איז דאך געליגן אזוי נעבעך... און ר' עזריאל האט זיך אנגערופן "דער סיגעטער רב איז דא ער ווינטשט פארן רבי'ן א רפואה שלימה..." איך זאג אייך איך האב געזעהן ווי ער שאקעלט צו מיטן קאפ..."

איך האב אין יענע צייט שטארק געמוטיגט דעם רבי'ן אז ער זאל טון דעם שריט לטובת הכלל, און עס זענען געווען פארשידענע ענינים אין יענע צייט וואס איך האב דעם רבי'ן ארויסגעהאלפן דערמיט.

יענע נאכט ווען עס איז געווען די אסיפה פון די הנהלת הקהילה איבער דעם ענין, און עס איז געבליבן די החלטה, האט מיך אנגערופן ר' סענדר דייטש ע"ה און איבערגעגעבן די נייעס.

איך בין דאן אריבער געגאנגען אין ביהמ"ד צו מנחה מעריב, האב איך אויסגערופן אין ביהמ"ד "מזל טוב סאטמארער רבי".

דער רבי איז געשטאנען אויסגעדרייט ביים עמוד, ווייל ער האט געדאוונט פארן עמוד א גאנץ יאר. ווען ער האט געענדיגט דאס דאוונענען האט ער זיך אויסגעדרייט און מיר געזאגט "איך וויל נישט נעמען קיין מזל טוב ביז נאכן יאר".

איך גיי אויף א דינעם שטריק

אזוי אויך אין די אלע שפעטערע יארן, כאטש דער רבי האט זיך אוועק געצויגן פון בארא פארק, און ער איז שוין געווען פארנומען מיטן פירן די גאנצע וועלט, האב איך זוכה געווען אז 'ואהבתך אל יסור ממנו לעולמים', און אלע יארן האב איך ממשיך געווען מיין שטארקע התקשרות אינעם רבי'ן, און דער רבי האט מיט מיר ממתיק סוד געווען אין גאר הייקעלע ענינים.

איך געדענק א פולזאגענדער עפיזאד וואס איך האב מיטגעלעבט אין די ערשטע יארן פונעם רבי'נס הנהגה.

געווען איז דאס בשעת ווען עס איז געווען א שווערע תקופה אין ירושלים עיה"ק, ביי איינע פון די מערכות ישראל אין די ערשטע מ' יארן, און דער רבי איז געווען שטארק פארנומען אין די מערכה, און ער האט מחליט געווען צו פאררופן א דעמאנסטראציע קעגן דעם שלטון הכופרים און זייערע גזירות.

אין יענע טעג רופט מיך אן הרה"ח ר' סענדער דייטש ע"ה און ער דערציילט מיר אז דער רבי האט מחליט געווען צו פארופן א פראטעסט, אבער ער האלט מחמת פארשידענע סיבות אז עס איז נישט כדאי צו מאכן א פראטעסט, און ער האט מיר מסביר געווען זיין שטעלונג, אבער וויפיל ער האט געדעדט צום רבי'ן דערווען וויל דער רבי נישט מקבל זיין זיינע וועדטער און ער גייט ווייטער אן מיט

די פלענער פון די מאסן דעמאנסטראציע, דעריבער בעט ער מיך, אלס מקורב און איש סודו אז איך זאל אריבערקומען צום רבי'ן, און פרובירן אים צו באווירקן אז ער זאל אויפגעבן די פלענער פונעם פראטעסט.

איך בין אריינגעקומען צום רבי'ן און איך רוף זיך אן "איך זעה אז דער רבי איז שטארק פארנומען, מסתמא איז דער רבי טרוד מיטן פראטעסט...".

פרעגט מיך דער רבי "פון וואנעט ווייסטו?".

האב איך געזאגט "מ'זעהט דאך אז דער רבי איז אזוי פארנומען, די דעמאנסטראציע נעמט אוועק דעם רבי'נס גאנצע צייט".

זאגט מיר דער רבי "מען האט דאך נישט קיין ברירה, מ'מוז דאך מאכן די דעמאנסטראציע".

האב איך אנגעהויבן צו זאגן מיין מיינונג אז עס דוקא נישט כדאי צו מאכן דעם פראטעסט, און איך האב אראפגעלייגט פארשידענע סיבות פארוואס עס איז כדאי נישט ארויסצוגיין אין דעם מצב פראטעסטירן.

זאגט מיר דער רבי "איך קען זיך נישט רעכענען מיט די גאס, איך האב איבער געזומען דעם פעטערס פלאץ און איך מוז זיך פירן אזוי ווי איך טראכט אז ער וואלט זיך וועז געפירט, איך האב אריינגעטראכט דערין און עס איז ביי מיר נישט קיין ספק אז וועז דער פעטער וואלט וועז יעצט געלעבט וואלט ער געהייסן ארויסגיין אויף די גאס דעמאנסטרירן".

איך האב זיך ווייטער גע'טענה'עט ביז וועז דער רבי האט זיך צובייזערט און א פרעג געטון " דו ווילסט אויך אז עס זאל זיין א שטארקע מדינה?!".

הערנדיג די ווערטער האב איך פארשטאנען אז דעם רבי'ן טוט ווי אז מ'פרובירט אים צו טוישן זיין מיינונג, און איך בין געבליבן שטיין שטיל. וועז דער רבי האט געזהן אז איך בין געבליבן שטיל, האט ער זיך אויפגעשטעלט פון פלאץ און ארויפגעלייגט זיין האנט אויף מיין אקסל און אנגעהויבן ארומשפאצירן איבערן צימער ארויף און אראפ.

דער רבי האט זיך אנגעהויבן מסביר זיין זיין שטעלונג, צווישן די ווערטער האט ער מיר דעמאלטס געזאגט "דו ווייסט אוודאי, אינדערהיים אין סיגעט פלעגן קומען מענטשן וואס פלעגן מאכן א קונץ שפיל אז מ'נעמט א לאנגע שטריק און מען

ציהט דאס אויס צווישן צוויי הויכע בנינים, און עס איז דא א קונצלער וואס ער גייט אריבער אויף דעם דינעם שטריק, אויב דער מענטש מאכט אין טעות, ער בייגט זיך מיט א משהו מער רעכטס אדער לינקס פאלט ער אראפ און ער ווערט גע'הרג'עט".

"איך בין אויך אזוי, איך גיי אויף א דינעם שטריק וואס דער פעטער ז"ל האט אויסגעצויגן, איך דארף גיין אויף דעם זעלבן וועג און איך קען זיך נישט בייגן מיט א משהו רעכטס אדער לינקס אנדערש ווי דער וועג וואס ער האט אויסגעטרעטן, מיט איין קליינעם בייג וואס איך גיי אוועק פון דעם וועג בין איך א פארטיגער".

"ממילא קען איך נישט מאכן קיין שום זייטיגע חשבונות צי עס לוינט מיר, אדער וואס דער וועט זאגן, וואס יענער וועט זאגן, יהיה מי שיהיה, איך מוז טון נאר וואס דער פעטער וואלט וען געטון, עס איז בי מיר קיין ספק נישט אז דער פעטער וואלט היינט געהייסן גיין צום פראטעסט".

בשעת איך בין געווען אינעווייניג ביים רבי'ן איז ר' סענדער ע"ה געשטאנען אינדערויסן, און ער האט באמערקט דורך די טיר ווי דער רבי שפאצירט ארום מיט מיר אזוי גוטמוטיג האט ער פארשטאנען אז מיר האבן זיך פארגליכן... און איך האב שוין גע'פועל'ט ביים רבי'ן, און ער האט אזוי געזאגט פאר די ארומיגע.

אבער וען איך בין ארויסגעקומען האב איך אים געזאגט "ר' סענדער, מ'גייט צום פראטעסט..."

בגו חבורתא קדישתא

דער רבי איז געווען זייער רעספעקטירט ביי די רבנים וגדולי ישראל פונעם פריערדיגן דור, און עס האט געהערשט צווישן זיי א שטארקע געגנזייטיגע אהבה און הערצה. טייל פון די האב איך זוכה געווען מיטצוהאלטן בקביעות, און עס איז געווען א אומפארגעסליכער בילד צו זען ווי אזוי צדיקים לעבן צווישן זיך מיט א שטארקע אהבה און קשר של צדיקים.

דער רבי האט אין בארא פארק געוואוינט נישט ווייט פונעם אלטן פאלטישאנער רבי כ"ק הגה"צ רבי אלעזר טווערסקי זצ"ל, און דער רבי האט פון אים זייער געהאלטן, און אויך געגעבן א קוויטל. איך געדענק ווי דער רבי פלעגט אים אסאך מאל גיין באזוכן, און צומאל פלעגן זיי אויך ארויסגיין שפאצירן אויף די גאס פארטיפט אין דברי תורה און שיחות קודש.

א שטארקע הערצה איז געווען צווישן דעם רבי'ן מיטן אלטן קאפישניצער רבי'ן הגה"צ רבי אברהם יהושע העשיל זצ"ל, ווען דער רבי האט זיך אריבערגעצויגן קיין בארא פארק איז ער אים געגאנגען באזוכן, און זיי האבן פארברענגט אינאיינעם מיט גרויס ידידות.

איך געדענק איינמאל שמחת תורה האט מיך איינער פון מיינע ידידים געבעטן אז איך זאל קומען צו די הקפות פונעם קאפישניצער רבי'ן, נאך די הקפות אין סיגעט האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז מ'האט מיר געבעטן אז איך זאל גיין צו די הקפות ביים קאפישניצער רבי'ן, דער רבי האט זייער הנאה געהאט דערפון, און ער האט מיך שטארק מחזק געווען צו גיין, זאגנדיג אז ער איז א גרויסער ערליכער איד.[קטו]

דער רבי פלעגט אויך גיין אפט באזוכן די מומע, די אלטע באבוב'ער רביצין ע"ה, אשת חבר פון הגה"ק בעל קדושת ציון זצ"ל, און הערן שמועסן פון דער אלטער היים און מבית אבוה"ק.

אשת חבר

מ'דארף אויך דערמאנען די אשת חבר הרבנית הצדיקת מרת פעסיל לאה ע"ה, וואס במשך די אלע יארן וואס איך האב זוכה געווען צו זיין נאנט צו די הייליגע שטוב האב איך געזעהן ווי אזוי זי איז געווען א ריכטיגע אשת חבר, זי האט דעם רבי'ן אפגעווארט מיט די גרעסטע געטריישאפט, און געטון אלעס וואס זי האט נאר געקענט אז דער רבי זאל קענען זיצן און לערנען מיט הרחבת הדעת און נישט געשטערט ווערן פון זיין עבודת הקודש.

זי האט געהיטן אויף איר כבוד, כל כבודה בת מלך פנימה. אפגערעדט פון דעם פרט וואס מ'האט איר נישט געקענט זעהן ארויס פון אירע ד' אמות. כאטש די שטוב איז שטענדיג געווען פול מיט מענטשן, עס האט אלס געווירבלט מיט

קטו. כידוע איז ער אויך געווען זייער נערץ ביי רביה"ק בעל דברי יואל זי"ע, וועלכער האט פון אים שטארק געהאלטן. עס דערציילט הרה"ג ר' שמואל הכהן פריעדמאן שליט"א משב"ק, אז עס איז געווען אמאל ווען א היימישער רב האט חתונה געמאכט אויסער די שטאט, און ער איז געקומען מכבד זיין דעם רבי'ן הדבר"י זי"ע מיט סידור קידושין, האט זיך דער רבי מתנצל געווען אז עס קומט קומט אן שווער צו פארן אויסער די שטאט, און ער קען נישט אננעמען דעם כיבוד. האט יענער געפרעגט "דער רבי איז דאך געפארן צום קאפישניצער רבי'ן צו די חתונה?!", האט דער רבי ענטפערט "דער איד איז מלא יראת שמים"...

הונדערטער אידן יוצאים ובאים אל הקודש, איז אבער געווען 'שרה באוהל', די רביצין האט זיך נישט געלאזט הערן איר קול אין געגנווארט פון די חסידים, נאר זי האט זיך אויפגעפירט ווי א בת מלכים אין פולן זין פון ווארט.

די רביצין ע"ה, אלס איר פאזיציע וואלט זיך געקענט ערלויבן אסאך זאכן. אבער געגנוי ווי זי איז געווען צופרידן אין די קליינע דירה'לע. און זי האט קיינמאל נישט פארלאנגט מער, אזוי אויך ווען זי האט שוין געווואוינט אין די גרויסע רחבות'דיגע דירה אויף בעדפארד עוו. איז זי פונקט אזוי געווען צופרידן און זי האט גארנישט געדארפט.

די רביצין ע"ה איז געווען א געוואלדיגער מוסר השכל, זי איז געווען דער אבסעלוטער היפך פון פלאנץ. זי איז געווען באשיידן אין איר התנהגות, און זי איז געווען באשיידן אין איר קליידונג, און זי איז געווען באשיידן און איינגעצוימט אין געלט. א מסתפקת במועט אין פולן זין פון ווארט, און טאקע אין א מצב וואס זי וואלט זיך געקענט ערלויבן.

זי איז געווען א מוסטער פון א אשה כשירה וצנועה, א ארגינעלע בת מלכים, און זי האט געוויזן אז טראצדעם וואס שמה ושמעה איז געווען בארימט מקצה העולם ועד סופה, טראצדעם וואס בפועל איז זי געווען די אם המלוכה, איז זי געווען אשתך כגפן פוריה בירכתי ביתך, און זי האט זוכה געווען צום בניך כשתולי זיתים סביב לשולחניך.

איך דערמאן זיך אן עפיזאד וועו איינמאל, שוין אין די שפעטערע יארן, האב איך געדעדט מיטן רבי'ן אויפן טעלעפאן איבער אן ענין, איידער איך האב אראפגעלייגט דעם טעלעפאן זאגט מיר דער רבי "די רביצין וויל רעדן מיט דיין רביצין", האב איך געזאגט פארן רבי'ן אז זי איז נישט אינדערהיים, זי איז אוועק געפארן עטליכע טעג אויף אפרוה. און דער רבי האט אראפגעלייגט דעם טעלעפאן.

עטליכע מינוט שפעטער רופט דער רבי צוריק "זאג נאר שלמה, אפשר איז דא א טעלעפאן דארט וואו דיין אידענע געפונט זיך, איך זע די רביצין וויל זייער שטארק רעדן מיט איר..."

עס איז מיר געווען א פלא ווי אזוי דער רבי וואס טראגט אויף זיינע פלייצעס די דאגות פון כלל ישראל, זארגט זיך מיט אזא איבערגעגעבנהייט פאר די רביצין, און ער רופט לכבודה איינמאל און נאכאמאל.

בית וועד לחכמים

עס איז מיר א חשיבות ארויסצוברענגען די זכי' וואס איך האב געהאט במשך די יארן צו העלפן דעם רבי'ן מיט די ישיבה און די מוסדות, בפרט וועו דער רבי האט חתונה געמאכט די קינדער בין אלס געשטאנען לימין קדשו און צוגעהאלפן מיט די הוצאות.

דער רבי האט מיר דערציילט אז ביי א געלעגענהייט וועו ער האט חתונה געמאכט בנו הגה"צ רבי שלום אליעזר שליט"א און ער איז געגאנגען לאדענען דעם פעטער רביה"ק מרן בעל דברי יואל זי"ע צו די חתונה. רופט זיך דער פעטער אן "דו מאכסט שוין חתונה דאס פערטע קינד, און קיינמאל האסטו נישט געבעטן פון מיר קיין געלט". ווייל עס זענען געווען מערערע קרובי משפחה, בנש"ק, און מיוחסים וואס האבן חתונה געמאכט אויפן רבי'נס קאסטן, אבער דער רבי האט קיינמאל נישט געבעטן קיין פרוטה.[קטז]

האט דער רבי גענטפערט "איך האב גוטע פריינד וואס העלפן מיר?", האט רביה"ק הדבר"י געפרעגט וועו זענען דיינע גוטע פריינד?", האט דער רבי געזאגט "איינע פון זיי איז שלמה הייזלער", האט דער פעטער געזאגט "שלמה הייזלער, ער קען דאס טון".

עטליכע מאל איז מיין הויז געווען די אכסניא של תורה, א בית וועד לחכמים וועו עס זענען אפגעראכטן געווארן מסיבות של מצוה לטובת דעם רבי'נס מוסדות.

בשנת תשכ"א און בשנת תשכ"ה איז געווען א מסיבה ביי מיר אין שטוב לטובת ישיבת עצי חיים, וואו דער רבי איז אריבערגעקומען און געזאגט דברי תורה.

קטז. ביי א געלעגענהייט (בדרשה ט"ו באב תשמ"ט בקרית יואל) האט דער רבי דערציילט "איך געדענק דער פעטער ז"ל האט מיך אזוי געמוטשעט ער פלעגט מיך האלטן אין איין מוטשענען, וויאזוי גייט דיר מיט פרנסה? איך האב תמיד געזאגט ברוך השם איך האב פרנסה, פון וואו האסטו? וואס הייסט איך האב ידידים - כ'האב איהם אויסגערעכנט נעמען וואס האבן געלערנט ביים טאטן ז"ל - און זיי האלטן מיך אויס, און מער ברויך איך נישט, מער דארף איך נישט, איך האב פרנסה. איך וועל זאגן, דער פעטער האט מיר געוואלט געבן, אבער איך האב געזאגט איך ברויך נישט, ער האט דאך אבער געוואלט וויסן".

"מיין רביצין פלעגט קומען צו איהם, האט ער זיך מיישב געווען און איר געהאלטן אין איין פרעגן, ער האט איר געפרעגט ווי אזוי גייט די פרנסה מ'האט עפעס פרנסה ווי אזוי גייט. איך האב איר געזאגט - איך האב געוואוסט דער פעטער וועט פרעגן - זאג איר דעם זעלבן, איך וויים ס'איז דא גענוג פאר וועמען ער דארף צו געבן, און איך בין מיך טאקע אויסגעקומען..."

בשנת תשמ"ג לפ"ק ווען מ'האט אנגעהויבן צו בויען קרית ויואל משה אין ירושלים עיה"ק, און דער רבי האט אריינגעלייגט שוועדע כוחות צוזאמען צושטעלן די ריזיגע סכומים וואס עס האט זיך אויסגעפעלט צו קענען קויפן דעם שטח און אויפבויען די קרי' אין ירושלים עיה"ק, האב איך צוגעשטעלט ביי מיר אין שטוב א מסיבה של מצוה, עס איז געווען פאר פסח תשמ"ג לפ"ק, ווען דער רבי האט זיך געגרייט צו די נסיעה קיין ארה"ק צו לייגן דעם אבן הפינה פאר די קרי'.

בס"ד

לכבוד ידידי היקר הנגיד הנכבד

מו"ה ..... נ"י

אתכבד בזה להזמין את כבוד מעלתו נ"י בקריאה
של חיבה להשתתף בהמסיבה של מצוה

שתתקיים בביתי

1543-51th ST. BROOKLYN N.Y. 11219

לטובת הקמת קרית ויואל משה

בעיה"ק ירושלים תובב"א

ביום א' תזריע הבעל"ט

בשעה 6:00 בערב

כ"ק מרן אדמו"ר עטרת ראשינו שליט"א

יפאר את המסיבה

ידידו המחכה לקראת בואו לשלום

שלמה הייזלער

די הזמנה צו די מסיבה



דער רבי ז"ל ביי די מסיבה, אונטער'ן רבי'ן שטייט מיין אייניקל הרה"ג מו"ה צבי ווינגארטן שליט"א

כ"ט תשרי נאך סוכות תשנ"ו לפ"ק ווען איך האב באנייט מיין נייע דירה, האב איך געמאכט א חנוכת הבית מיט א מסיבה של מצוה לטובת די סאטמארע מוסדות אין ויליאמסבורג. איך האב דעמאלטס אויך זוכה געווען אז דער רבי ז"ל איז אריבער געקומען צו מיר אין שטוב און משמיע געווען מדברות קדשו.



ביים חנוכת הבית

עס איז כדאי צו פארצייכענען למזכרת נצח, ווען נאך די מסיבה זענען מיינע קינדער און אייניקלעך אריינגעגאנגען עקסטער זיך געזעגענען צום רבי'ן און מקבל זיין ברכת קדשו, דער רבי האט געזעדט צו זיי מיט גרויס התרגשות און ארויסגעברענגט רגשי לבו, האט ער בתוך הדברים געזאגט "עטס זאלט וויסן, תדעו איך האב ליב ר' שלמה אהבת נפש נפשי קשורה בנפשו"...

פרק י"א
דור ישרים יבורך

עס ליגט אויף מיר א הייליגער פליכט אפצוגעבן א שבח והודאה פאר השי"ת, נאכדעם וואס עס איז אריבער אויף אונז די אלע צרות פיין און ליידן, און נאכדעם וואס עס האט שוין אויסגעזהן ווי אלעס איז חרוב, און עס וועט שוין קיינמאל נישט זיין דער כלל ישראל וואס איז געווען אמאל, הפליא חסדו עמנו, און מיר האבן זוכה געווען זיך מחזק צו זיין, און ווידער אמאל אויפשטעלן א נייע שטוב, אין א נייע פרעמדע מדינה, און מגדל זיין א דור ישרים וואס פארשאפן זיכער פיל נחת פאר מיינע טייערע עלטערן בגנזי מרומים, אינאיינעם מיט מיין געטרייע לעבענס באגלייטערין החשובה והצנועה מרת פיגא תחי'.

באמת דאס איז איינע פון די גרעסטע וואונדער פלאות הבריאה צו פארשטיין ווי אזוי נאך די ביטערע מלחמה האבן מיר זיך געקענט צוזאמען קלויבן און צוריק אויפשטעלן אידישע שטובער, און אידישקייט האט אזוי שיין און וואונדערליך אויפגעבליהט.

אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי

עס איז מרגלא בפומי דאס מסביר צו זיין יעדן פסח ביים סדר מיט די וועדטער פון מורי ורבי הגה"ק מקאשוי זצוק"ל, וואס זאגט (עי' בהגדה ש"פ ע' רי"ג) אויפן פסוק "אנא ה' כי אני עבדך, אני עבדך בן אמתך פתחת למוסרי", ברענגט ער א משל פונעם דובנער מגיד ז"ל, איבער א איד וואס האט געהאט א תרנגולת, א הינדל און א שיינעם טאג איז דאס נעלם געווארן פון אים, און ער האט זיך ארויסגעלאזט זוכן, ביז ווען ער האט דאס געטראפן ביים שכן אין שטוב, צוגעבינדן דאס פיסל צום בעט.

זאגט ער פארן שכן "גיב מיר צוריק מיין תרנגול", ענטפערט איהם דער שכן "עס איז נישט דיינס, איך האב דאס געקויפט ביי יענעם מוכר", איז געווארן צווישן זיי א וויכוח ביז ווען מ'האט מחליט געווען אז מ'וועט אויפבינדן דעם תרנגול פון די שטריק און מ'וועט זעהן צי וועמען דער תרנגול וועט לויפן איז א סימן אז צו אים באלאנגט דאס, ידע שור קונהו וחמור אבוס בעליו".

וכך הוה מהאט אויפגעבינדן דעם פיס פונעם תרנגול און תיכף ומיד איז ער געלאפן צום ריכטיגן בעל הבית. זאגט מיין רבי דער קאשויער רב ז"ל אז מ'קוקט היינט אן דעם כלל ישראל, אידישע קינדער זענען ליידער נישט ווי עס דארף צו זיין און מ'געפונט זיך אין א שווערן מצב ברוחניות, זאגט מען פארן רבש"ע "אנא השם כי אני עבדך", אי"י, וועסטו פרעגן פארוואס זעהט מען נישט אז כלל ישראל זוכט דעם רבש"ע, מ'זעהט נישט אז אידישע קינדער זאל דינען דעם רבש"ע ווי עס דארף צו זיין, אבער "בן אמתך", קוק די עבודה פון די הייליגע אבות הקדושים וואס פלעגן דיך דינען, און דאס וואס מיר זענען ליידער היינט מתרשל איז וועגן מיר זענען צוגעבינדן מיט שטריק, מיר בעטן דעם אייבערשטן "פתחת למוסרי", מיר זענען צוגעבינדן די הענט און פיס צום שווערן עול הגליות, עפן נאר אויף די שטריק און בינד אונז נאר אויף, וואסטו שוין זעהן ווי אזוי מיר וועלן צוריק לויפן צום רבש"ע בשמחה וטוב לבב און מיר וועלן מקיים זיין דעם "לך אזבח זבח תודה".

מיט דעם האב איך געקענט פארשטיין דעם גרויסן וואונדער ווי אזוי דא האט זיך אויפגעבויעט אזא שיינער דור. נאך די ביטערע מלחמה האט דער רבש"ע אויפגעבינדן די שטריק, די שטריק מיט וואס מיר זענען געווען געבינדן הענט און פיס איז געעפענט געווארן, און דאס הינדל איז באלד געקומען צו לויפן צום רבש"ע, תיכף ומיד ווי מיר האבן נאר געהאט די מעגליכקייט זענען מיר צוריק געקומען צו אונזער שורש. און באלד האט מען אויפגעשטעלט שיינע לעכטיגע אידישע דורות.

בנינו הם גלגול אבותינו הק'

באזונדער איז כדאי צו דערמאנען וואס רביה"ק זי"ע שרייבט אין ספה"ק דברי יואל פר' משפטים (ע' ק"נ) מורא'דיגע ווערטער וואס זאגט פון זיך זייער אסאך איבער אונזער דור וואס איז באשאפן געווארן נאכן ביטערן חורבן:

"ובבחינה זו אפשר לבאר הפסוק (מלאכי ג') הנה אנכי שולח לכם את אליהו הנביא וגו' והשיב לב אבות על בנים ולב בנים על אבותם, דהנה ידוע מה שאיתא בכתבי האריז"ל שכל הנשמות בדורות אלו הם גלגולים מדורות הקודמים, שירדו לתקן את אשר פגמו, ובזה פירש הגמ' (סנהדרין צ"ז) ובעוה"ר יצאו מהם מה שיצאו ועדיין בן דוד לא בא, כי אין בן דוד בא עד שיכלו נשמות שבגוף ועבור שיצאו עוד הפעמים נשמות שיצאו בגלגולים קודמים ולא יצאו עדיין הנשמות החדשות מתעכבת הגאולה, ובזה אפ"ל כי עכשיו בדורנו דור עיקבתא דמשיחא בנינו הם גלגול אבותינו הקדושים שנהרגו רח"ל בחורבן הנורא שהיה בזמנינו, ולא זכו בעיניהם לראות את הגאולה ועל כן חזרו הגלגול כדי שבעיניהם יראו בביאת המשיח".

זיך שטאלצירן מיט די אבות הק'

עס איז דא א תורה וואס איז געדרוקט אין עצי חיים (פר' וישב) וואס אויף די תורה האט מער כ"ק מרן הברך משה זי"ע געזאגט אז דער טאטע האט דאס געזאגט ביי די בר מצוה פון בנו הגה"ק היד יקותיאל מסיגוט זצ"ל, וואס זאגט פון זיך זייער אסאך לענינינו:

עס שטייט אין פסוק וישב יעקב בארץ מגורי אביו, פר' וישלח ענדיגט זיך מיטן פסוק 'הוא עשו אבי אדום', איז דער עצי חיים מסביר דעם המשך, ווייל דער עיקר חלק צווישן יעקב און עשו איז געווען, עשו האט אפגעלאכט פון פריערדיגע דורות, זיי האבן דאך נישט מיטגעהאלטן די לעצטע מאדעס, האט ער אפגעלאכט פון זיי, עשו'ס קינד איז שוין געווען נאכמער פארגעשריטן פון עשו, ער איז שוין געווען נאך מער מאדערן ער האט שוין אפגעלאכט פון זיין טאטן עשו, אז עשו ווייסט שוין נישט די נייע מאדע, עשו איז שוין געווען א עבר ובטל ביי זיינע קינדער, און עשו'ס אייניקל האט שוין געלאכט פון זיין טאטן אויך, עשו'ס אייניקל האט זיך שוין געשעמט מיט זיין זיידן עשו, די איינציגסטע זאך האט נאר עשו זיך געקענט אויפטון אז ער איז דער זיידע פון זיינע פארגעשריטענע אייניקלעך, דער אייניקל האט זיך מיט דעם אלטמאדישן זיידן נישט געווואלט פארשטעלן. יעקב אבינו איז געווען פונקט פארקערט, וישב יעקב בארץ מגורי אביו, ער האט כסדר געערעדט "דער טאטע יצחק, דער טאטע זכרונו לברכה האט אזוי געטון, דער זיידע זכרונו לברכה האט אזוי געטון!" יעקב האט דערציילט "איך געדענק וועו איך האב געלערנט ביים זיידן..." האט ער דערציילט און איבערגעגעבן ווייטער.

ביי עשו שטייט "הוא עשו אב"י אדו"ם", ער האט נאר געקענט שטאלצירן מיטן אייניקל אז ער איז דער טאטע פון אדום, אבער יעקב אבינו האט שטאלצירט "בארץ מגורי אביו" מיט זיינע זיידעס און אבות הק'.

אט די הייליגע ווערטער זענען נר לרגלינו, כי ממנו נקח לעבוד את ה' צו מחנך זיין אונזערע דורות ווייטער נאר מיטן ארויפקוקן און מחשיב זיין די פריערדיגע דורות.

הילדים אשר חנן אלקים

ויזכר לטובה ולברכה אונזערע צוויי טעכטער, די עלטסטע **מרת מאטיל חי' תחי'** מיט איר מאן הרבני הנכבד מו"ה **ישראל ווינגארטן** הי"ו[קיז], מיט זייערע טייערע

קיז. ער איז א תלמיד פון ישיבת בית מדרש עליון, און ישיבת תורה ודעת, און ער איז דארט נסמך געווארן



מיין אייניקל ר' צבי שליט"א דרשנ'ט ביי א מסיבה של מצוה

קינדער: די טאכטער מרת **שרה ברכה תחי'** מיט איר חשוב'ן מאן הר"ר **חיים מרדכי צבי קרויס** הי"ו. **הרה"ג מו"ה צבי הי"ו**.[קיח]

מיין צווייטע טאכטער **מרת חנה עטיא תחי'**, וואס טראגט דעם נאמען פון מיין מאמע ע"ה, האט חתונה געהאט מיט איר חשוב'ן מאן הרבני החסיד **מו"ה חיים**

להוראה. ער ציעט זיין שיינעם יחוס צום גרויסן אפשטאם פון הייליגן חתם סופר. זיין טאטע מוה"ר דוד ע"ה איז געווען א שטארקער בעלזער חסיד, און ער האט זוכה געווען צו באהאלטן ביי זיך אין שטוב אין נייפעסט הרה"ק מהר"א מבעלזא זי"ע ווען ער האט זיך ארויסגעראטעוועט פון די געטא אין באכניע.

קיח. ער טראגט דעם נאמען נאך מיין טאטן ז"ל און ער זיצט שוין אסאך יארן על התורה ועל העבודה, און האט שוין זוכה געווען ארויסצוגעבן צוויי חיבורים "זכרון דוד", ווי אויך א דריטער חיבור "זכרון צבי" אויפן לעכטיגן אנדענק פון מיין טאטן ז"ל, "אורח למשפט" על שו"ע חושן משפט, "דרך עבודתו" על ספר חובת הלבבות. עס איז ביי מיר א באזונדערע חשיבות צו דערמאנען אז זיינע ספרים האבן זוכה געווען צו באקומען ווארימע הסכמות פון די גדולי הדור ובראשם פונעם רבי'ן מרן בעל ברך משה זצ"ל. אין די הסכמה פון הגה"צ אב"ד ערלוי שליט"א שרייבט ער בזה"ל: "כי מפלפל בחכמה וכו' ודבריו הם בחריפות ובקיאות ובטוב טעם ודעת קנקן חדש מלא ישן, וראיתי כמה גדולים דברי חז"ל תורה מחזרת על אכסניא שלה".

הערש שאהן הי"ו,[קיט] און זייערע קינדער די טאכטער מרת חי' שרה ברכה תחי'

קיט. ער איז א תלמיד חביב פון הגה"צ רבי עזריאל יודא לעבאוויטש זצ"ל אב"ד ור"מ דקהל עדת יראים וויען בעמח"ס עזר מיהודה, און ער האט זוכה געווען צו א באזונדערע קרבות און חיבה יתירה וואס דער ווינער רב האט אים ארויסגעווייזן. דער ווינער רב האט זיך אויסגעדרוקט פאר מיר פאר זיין חופה "ער איז מיין תלמיד וואס ער האט געלערנט בי מיר ניין יאר, און איך האב נישט געהאט פון אים אפילו איינמאל קיין שום עגמת נפש".

אגב, בי די חתונה פון מיין איידעם ר' חיים הערש הי"ו איז געווען דער מסדר קידושין דער ווינער רב ז"ל בי וועמען דער חתן האט געלערנט. בשעת'ן גיין צום באדעקן האט דער רבי מרן הבר"מ זי"ע געזעהן אז דער חתן גייט נישט מיט, האט ער מיך געפרעגט וואו איז דער חתן, האט ער געזאגט אז דער ווינער רב לאזט נישט דעם חתן גיין צום באדעקן. האט דער רבי געפרעגט דעם ווינער רב דערוועגן, האט אים דער ווינער רב געזאגט 'דער מנהג איז אז די 'חשובי העיר' גייען צום באדעקן און נישט דער חתן', (עי' בקיצשו"ע סי' קמ"ז סע"ג וז"ל המנהג במדינות אלו בנשואי בתולה שחשובי העיר פורסין סודר על ראש הכלה ומברכים אותה ואומרים לה אחותינו את היי לאלפי רבבה עיי"ש. וע"ע בדגול מרבבה יו"ד סי' שכ"ב) 'מילא סיגעטער רב איר דארפט קומען צום באדעקן', דער ווינער רב האט דאן אנגעכאפט דעם רבי'ן און זיי זענען געגאנגען אינאיינעם באדעקן און דער רבי מיט ווינער רב האבן געזאגט די ברכה פון 'אחותינו'.



ביים גיין צום באדעקן. עס ווערן געזען, רביה"ק בעל ברך משה, ווינער רב זצ"ל, און מיין מחותן רבי משה שאהן ז"ל

תלי"ת האב איך זוכה געווען אז מיין איידעם ר' חיים הערש הי"ו איז א בארימטער בעל צדקה וחסד און ער טוט פעולות נשגבות לתורה ולתעודה.

מיט איר מאן מו"ה דוד געללעי הי"ו, זיין זון הר"ר דוב יחיאל יהושע הי"ו, זייער טאכטער מרת נעכא תחי' און איר מאן הרב ר' יחיאל אייזנשטאט הי"ו.



ביי די חתונה פון מיין אייניקל, דער מחותן הגאון רבי זכרי' געללעי שליט"א רב ואב"ד קהל עדת ישורון, הגאון רבי יעקב יחזקאל פאזאן שליט"א אראפגעבויגן, רבינו בעל ברך משה זצ"ל, דער חתן ר' דוד געללעי הי"ו



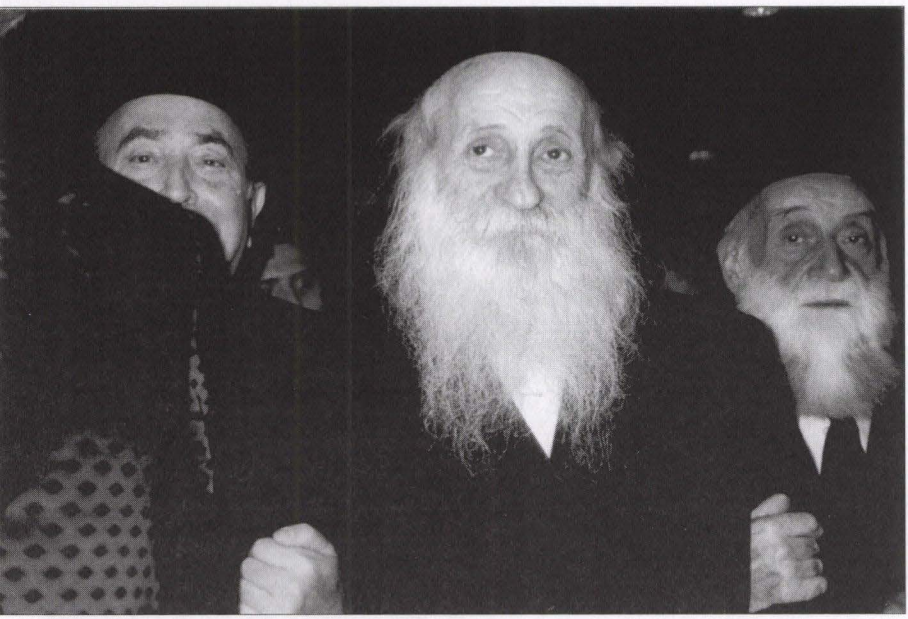
רביה"ק ז"ל ביי די ריקודין של מצוה ביי די חתונה פון מיין אייניקל ר' דוב יחיאל יושע נ"י



רביה"ק ז"ל אין לעצטן יאר פון זיין לעבן ביים אפשערן פון מיין אור אייניקל תנחום שאהן נ"י



רביה"ק ז"ל אין לעצטן יאר פון זיין לעבן ביים בענטשטן פון מיין אור אייניקל משה שאהן נ"י



גייענדיג צו חופה פון אן אייניקל צוזאמען מיט מיין מחותן רבי משה שאהן ז"ל, און דער רבי ז"ל



דער רבי ז"ל ביי די חופה פון מיין טאכטער מרת חנה עטיא שאהן שתחי'



רביה"ק בעל ברך משה ז"ל ביים ברית פון מיין איר אייניקל הב' דוד קרויס נ"י



אלס אורח הכבוד ביים דינער פון כולל שומרי החומות שנת תשל"ב, פון רעכטנס צו לינקס, הרה"ח רבי יוסף אשכנזי ז"ל, משב"ק, הגאון רבי משה ביק זצ"ל, רביה"ק בעל ברך משה זצ"ל, און הגה"ק מצעהלים זצ"ל

מיר זענען ווייטער מתפלל צום רבש"ע עד הנה עזרוני רחמיך ולא עזבוני חסדיך ה' אלקינו, זאל השי"ת ווייטער האלטן זיין רעכטע האנט און מיר זאלן זוכה זיין מגדל צו זיין א דור ישרים יבורך, וזכינו לראות בנים ובנים עוסקים בתורה ובמצוות, בני שלשים ובני רבעים וואס פירן זיך אלע אויף די הייליגע ערליכע וועגן, אזוי ווי עס האבן געוואלט און ווי עס האבן זיך געפירט אונזערע הייליגע עלטערן, און אזוי ווי זיי האבן געוואלט אז מיר זאלן זיך פירן, וואס זאל זיין לשם ולתפארת בית אבוה"ק ביז ביאת משיח צדקינו אמן.